De macht van het woord

Een selectie uit het taalkundig werk van D.M. Bakker

D.M. Bakker

onder redactie van TH.A.J.M. Janssen, J. Noordegraaf en A. Verhagen

bron

D.M. Bakker, *De macht van het woord* (ed. TH.A.J.M. Janssen, J. Noordegraaf en A. Verhagen). VU Uitgeverij, Amsterdam 1988

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bakk005mach01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

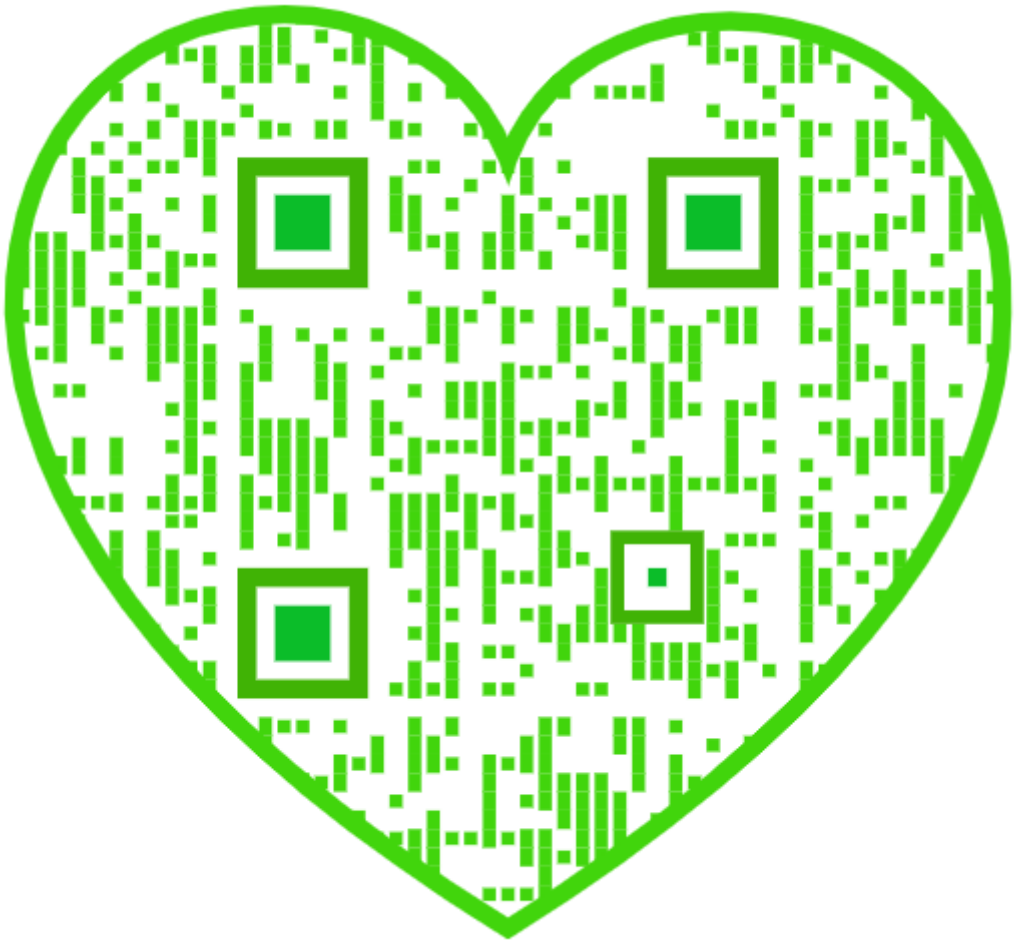

Inleiding

Toen Dick M. Bakker, hoogleraar in de Nederlandse taalkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, in 1985 overleed, had hij op een breed gebied van de taalkunde werk van blijvende waarde geleverd. Of het belang ervan eerder ligt in zijn descriptieve taalstudies met hun aandacht voor de relatie tussen de vorm en de betekenis van het taalteken, dan wel in zijn onderzoek naar de grondslagen van de linguïstiek, valt op dit moment moeilijk uit te maken. Zijn grote kundigheid in het descriptieve werk heeft ongetwijfeld zijn diepgaande interesse in de fundering van de beschrijvingswijze zelf mede bepaald.

In zijn taalkundige beschouwingen heeft Bakker een aantal vrij nauw samenhangende vraagstukken aan de orde gesteld en met grote nauwkeurigheid en scherpzinnigheid behandeld. Uit eigen ervaring is ons telkens weer gebleken hoezeer het de moeite loont kennis te nemen van hetgeen hij in die beschouwingen naar voren brengt. Om het belang van zijn werk nog eens te benadrukken en om zijn artikelen - grotendeels verspreid over congresverslagen, feestbundels en diverse (vak)tijdschriften - voortaan gemakkelijker bereikbaar te maken hebben we uit zijn studies een keuze gemaakt: zestien publikaties uit de periode 1969-1984 zijn in deze bundel bijeengebracht.

De reeks hier verzamelde studies opent met Bakkers inaugurele rede; deze zet de toon voor zijn werk zowel op descriptief terrein als op het terrein van de taalkundige grondslagen. In thematische samenhang volgen dan eerst vier artikelen waarin de semantiek van constructie-elementen centraal staat, dan vijf artikelen over volgorde en drie over nevenschikking en samentrekking, en tot slot drie artikelen over grondslagenkwesties, getranscendeerd met een deels taalfilosofisch, deels wijsgerig-religieuze beschouwing in het laatste van deze drie: ‘De macht van het woord’. Het geheel wordt afgerond met een bibliografie van Bakkers gepubliceerde taalkundige geschriften.

Voor een nadere karakterisering van Bakkers leven en werk verwijzen we naar het levensbericht dat L. Strengholt heeft geschreven in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1985-1986*, Leiden 1987, pp. 71-76, en naar de door Th.A.J.M. Janssen uitgesproken herdenkingsrede, ‘D.M.Bakker, onderzoeker van taal en taalbeschrijving’, gepubliceerd in *Voortgang. Jaarboek voor de Neerlandistiek* VII (1986), pp. 5-23.

Amsterdam, december 1987
Th.A.J.M. Janssen
J. Noordegraaf
A. Verhagen

Tekengeving en syntaxis Over constructies met *hebben* en *zijn*[*]

Misschien herinnert dit uur, gewijd als het is aan het Nederlands, u aan andere uren, waarin u onderwerp, gezegde, voorwerpen en bepalingen moest aanwijzen in wat men 'zinnen' noemde. Deze bezigheid heette 'ontleden in zinsdelen'. Niet gering is het aantal van hen, die zich eerder als lijdend dan als belanghebbend, laat staan van harte medewerkend voorwerp aan gezegde opdracht hebben moeten onderwerpen.

Als u deze bezigheid saai en zinloos mocht hebben gevonden, behoeft u niet meteen de oorzaak daarvan bij uzelf te zoeken. De bouwsels die u onder ogen kreeg, leken vaak maar in de verte op levende taaluitingen.[1.] En uw docent kan, gedreven door de zorg voor uw prestaties, u allerlei ezelsbruggetjes geleerd hebben, waardoor de zin van het ontleden u allicht ontging.

Zo de zinsontleding hier en daar ontaard mocht zijn in de toepassing van trucs op levenloos materiaal, dan is dat zeker niet de bedoeling geweest van hen, die in de negentiende eeuw de noodzaak bepleitten van een taalanalyse, waaruit tenslotte het schoolontleden is voortgekomen. De taalkundige T. Roorda schreef in 1852 dat de door hem zo genoemde logische analyse der taal ten doel had taaluitingen 'uit de ziel van den mensch zelf te verklaren'.[2.] L.A. te Winkel, tegenstander van Roorda, maar evenals hij een voorvechter van de logische analyse, beschouwde de taal als 'het verstandelijke levensbeginsel eener natie' en concludeerde daaruit: 'dan eischt zij gebiedend boven alle andere vakken van kennis de belangstelling, de teederste zorg van allen, wier roeping het is aan het volksonderwijs deel te nemen, het te bevorderen, het te besturen'.[3.] De logische analyse was in zijn oog een theoretische kennis, 'onontbeerlijk bij het aanleren van elke taal',[4.] de moedertaal inbegrepen. Immers, ook de moedertaal beheerste men pas, als men zich helder rekenschap kon geven van alle nuances en uitdrukkingsmogelijkheden die zij bevatte, en met name de zinsontleding was daartoe een belangrijk hulpmiddel.

In later jaren, en tot op heden, hebben sommigen betwijfeld, of de logische analyse, de ontleding van de volzin, wel het aangewezen hulpmiddel is om de taal te leren beheersen. Vele docenten in een der vreemde talen neigen ertoe, zo min mogelijk gebruik te maken van het overgeleverde apparaat van grammaticale begrippen,[5.] en ook sommige Neerlandici hellen

* Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de Nederlandse Taalkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op 25 februari 1972.

naar dit standpunt over.[6.] Niet, dat men de leerling elke vorm van bezinning op taal en taalgebruik zou willen onthouden.[7.] Integendeel: die blijft onontbeerlijk als grondslag voor taalbeheersing. In het geding is de *aard* van de bezinning: is van de 'leer van de volzin'[8.] een zinvol gebruik te maken, of moet men andere wegen zoeken?

Het lijkt niet onverantwoord, de taalkunde te typeren als een van de vormen van systematische bezinning op taal en taalgebruik, en haar te beschouwen als dienstbaar aan de taalbeheersing. Immers van elke vorm van wijsheid geldt dat zij slechts zinvol is als richtsnoer voor ons handelen en als openbaring van de weg, die wij gehouden zijn te gaan, als ontdekking van norm en zin van het menselijk bestaan. Maar ik wil de taalkunde niet dienstbaar noemen aan de taalbeheersing zonder daarbij aan te tekenen, dat het hier gaat om méer dan verhoging van leestechniek en spreekvaardigheid en andere dergelijke zaken, in het kader van pragmatistische doelstellingen. Als taalbeheersing is het staan boven en gebieden over de taal, het zich bedienen van de taal als van een aan onze wil gehoorzamend instrument, op grond van een weten wat men doet als men spreekt of schrijft, leest of luistert, dan houdt dit niet alleen efficiënt stileren in, maar dan heeft dit betrekking ook op andere aspecten van wat genoemd wordt 'het in toom houden van onze tong' - onze tong, waarmee wij zowel zegen als vloek kunnen brengen.[9.]

Weten wat men doet als men zijn taal gebruikt - het is een oeroud ideaal, bezielend tot op heden. Reeds lang was het streven van de taalwetenschap erop gericht, de taalverschijnselen volledig en precies te beschrijven; sinds De Saussure[10.] is men er algemeen van overtuigd dat deze verschijnselen een specifieke onderlinge samenhang vertonen, die in de descriptie tot uitdrukking moet komen. In de laatste jaren is de drang sterker geworden, te ontdekken waarin deze samenhang is gefundeerd.[11.] Het spreekt vanzelf, dat men daarbij vooralsnog niet verder kan komen dan het opperen van veronderstellingen. In voortdurend levendiger wisselwerking tussen hypothesevorming en observatie van verschijnselen tracht men zo precies mogelijk te formuleren, wat men over de taal te zeggen heeft of meent te hebben.[12.]

Daarbij wordt echter niet steeds duidelijk, of men al dan niet bepaalde fundamentele vragen reeds heeft beantwoord, voordat men zich zette tot de brede uitwerking van een eventueel daarop gegronde hypothese. Nu is het erg moeilijk, zich rekenschap te geven van zijn eigen standpunt, maar anderzijds heeft het ook weinig zin, vele jaren te besteden aan de uitwerking van een hypothese, waarvan achteraf blijkt dat ze gegrond is op een onjuist denkbeeld, dat men evengoed in een zeer vroeg stadium van de hypothesevorming discutabel had kunnen stellen.[13.]

Natuurlijk blijkt de onjuistheid van een denkbeeld doordat het niet overeenstemt met de feiten. Maar men kan altijd, individueel of in vereniging, blind zijn voor alles wat ligt buiten de besloten kring van feiten of aspecten van feiten die met de hypothese kloppen, en het is bovendien

mogelijk een hypothese op te stellen die weliswaar alle feiten bestrijkt, maar ze tevens alle verkeerd interpreteert. Een axiomatisch stelsel dat alle taalfeiten verdisconteert is daardoor alleen nog geen adequate taaltheorie: men kan, zonder boven de hypothese te staan, niet onderscheiden tussen consequente wensdroom en serieuze theorievorming.

Deze stand van zaken is scherp gezien door Noam Chomsky.[14.] Hij geeft toe, dat zijn hypothese door geen onafhankelijke rechtvaardiging kan worden ondersteund. Maar, zo zegt hij, het is voldoende als we weten, dat een hypothese interessante feiten beschrijft, dat er geen verschijnselen zijn te vinden die haar ontkrachten, en dat er geen andere theorie is die het beter doet.[15.] Indien dit inderdaad voldoende is - quod non - dan gaan beslissingen over de mate waarin verschijnselen belangrijk zijn, over de hoeveelheid in het onderzoek betrokken feiten, en over de relatieve waarde van de eigen hypothese kennelijk aan de vorming van die hypothese vooraf. Met andere woorden: er bestaat geen enkele garantie, dat willekeur bij de toetsing van de hypothese is uitgesloten. Deze gedachtengang zal door Chomsky zeker niet worden bestreden, maar, zo zegt hij: ‘One should not (...) demand the kind of justification that in principle can never be provided’.[16.]

Nu is het feit dat iemand geen rechtvaardiging kan geven, nog geen reden om die niet te mogen verlangen: ieder mens moet rekenschap geven van zijn woorden. Bovendien, wanneer men op deze wijze de waarheidsvraag in een fatale kring bant, kan men slechts verwachten, dat een ander er in alle gemoedsrust mee kan volstaan te constateren, dat hij Chomsky's confessie niet is toegedaan. Enig wetenschappelijk gesprek is in zo'n geval zinloos; schoolvorming ontaardt in wetenschappelijke verzuiling met alle gevolgen van dien.

Een dergelijke ontwikkeling wordt geremd door de omstandigheid, dat men zich thans scherp bewust is van het tentatieve karakter van een theorie. Scherper nog dan een tiental jaren geleden. Naar mijn mening is dit een gelukkige ontwikkeling; het zoeken naar de samenhang tussen de taalverschijnselen kan slechts tastenderwijs geschieden; en in de beginfase van de jongste evoluties op taalkundig gebied was men geneigd, te snel te juichen als men samenhangen vond, te vlug de gedachte te koesteren dat men *de* samenhang op het spoor was, en men was te weinig bedacht op verborgen vooronderstellingen, die de toets der kritiek niet konden doorstaan. Ik wil dit proberen toe te lichten, om daarmee de aarzeling, waarmee ik een eigen hypothese aan u voorleg, te motiveren.

In 1952 zette de taalkundige Harris zijn theorie van een tekstanalyse uiteen.[17.] Hij wilde een tekst schematisch kunnen weergeven, en daarvoor was het nodig de bestanddelen ervan zoveel mogelijk op elkaar te laten lijken. Stel dat in een tekst de zin *De kopij wordt door mij verzorgd* voorkomt, dan kan dat mij slecht uitkomen bij het maken van een schematisch overzicht van de tekst à la Harris. Ik mag nu, volgens Harris' theorie, in het tekstschema opnemen een structuur, die is afgeleid van de zin *Ik verzorg de kopij*, het grammatische equivalent van de andere zin. Niet,

zoals Harris uitdrukkelijk zegt, omdat deze hetzelfde betekent - Harris wil geen beroep op de betekenis doen[18.] - maar omdat dergelijke actieve zinnen in een vaste formele betrekking staan tot passieve als *De kopij wordt door mij verzorgd*.

Harris doelt met het begrip ‘grammatische gelijkwaardigheid’ op een fascinerende eigenschap van taalverschijnselen. Als ik weet, dat *Ik verzorg de kopij* een zin is, dan is *De kopij wordt door mij verzorgd*, *de door mij verzorgde kopij* enzovoort ook een toegelaten constructie. Bestaat er één, dan kan ik het bestaan van de andere als het ware voorspellen. Harris zegt, dat het hier gaat om gelijkwaardigheid van bouwsels die in morfeemopbouw met elkaar overeenkomen èn van elkaar verschillen.[19.] Deze constatering is, in weerwil van Harris' principiële afwijzing van een taalkunde die met de betekenis rekening houdt, alleen maar mogelijk doordat tegelijk een overeenkomst en een verschil in betekenis worden geconstateerd. De grammatische gelijkwaardigheid berust dus in laatste instantie op een door gelijkheid van betekenis gefundeerde eenheid van vorm, ofwel een door gelijkheid van vorm gegarandeerde eenheid van betekenis. Als we vragen wat die gemeenschappelijke betekenis in dit geval kan zijn, dan kan het antwoord slechts luiden, dat, door middel van dezelfde morfemen, in alle gelijkwaardige constructies gedoeld wordt op één en dezelfde stand van zaken.

Uit deze gedachtengang volgt een consequentie met betrekking tot Harris' teksttheorie.[20.] Doordat hij het verschil tussen bijvoorbeeld actieve en passieve zinnen bij de constructie van een tekstschema buiten beschouwing laat, legt hij een zwaar accent op beider functie als aanduiding van een stand van zaken, waardoor de vraag kan rijzen, of hij in een tekst wel meer ziet dan een reeks mededelingen van feiten, en of hij in de taal wel meer ziet dan een apparaat ter vervaardiging van een soort informele protocoluitspraken, die ik verder als ‘feitelijke uitspraken’ zal aanduiden. In ieder geval reduceert hij impliciet het ingewikkelde net van relaties tussen spreker, hoorder, taaluiting en weergegeven feit tot een 1/1 afbeelding van de elementen en relaties van een stand van zaken op een taaluiting of liever op een verzameling taaluitingen.

De ontdekking van Harris, dat het tot een taal behoren van bepaalde bouwsels voorspelbaar is uit het feit, dat andere van die taal deel uitmaken, boeide met name Chomsky. Uit één gemeenschappelijke dieptestructuur leidde hij door middel van transformaties diverse constructies af.[21.] Beziet men de ontwikkeling van Chomsky's dieptestructuren, dan blijkt, dat die zich steeds meer van de natuurlijke taal verwijderen in de richting van wat men van een feitelijke uitspraak zou verwachten.[22.] En als het dit scientistische zinsbeeld is, dat hem leidde, dan wordt ook duidelijk, waarom zinnen, die rechtstreeks als weergave van een feit kunnen worden geïnterpreteerd, zonder meer in de hypothetisch ontwikkelde systematiek passen, in tegenstelling tot zinnen die uitsluitend voorkomen in het verslag van een droom, in een sprookje of in een experimenteel gedicht.[23.] Duidelijk wordt dan tevens, waarom steeds van niet-homonieme zinnen stilzwijgend wordt aangenomen dat ze een eenduidigheid bezitten, die wel typerend is voor feitelijke

uitspraken, maar juist niet voor zinnen van een taal als het Nederlands, die als regel slechts eenduidig zijn binnen een specifieke contekst en/of situatie.[24.] En als we, tenslotte, kunnen constateren dat er een geringe ontvankelijkheid bestaat voor de gedachte, dat een zin als regel een stand van zaken niet meer dan vaag en schetsmatig aangeeft, maar integendeel dat aan de zin een structuur wordt toegekend, waarin soms een geheel universum zich schijnt te melden, dan lijkt er meer en meer ruimte te komen voor de veronderstelling, dat de beginfase van de transformationeel-generatieve grammatica beschouwd kan worden als een veelvuldige lofzang op de ten troon verheven feitelijke uitspraak.[25.]

Als men aanneemt dat deze karakteristiek juist is, en tevens dat de betrokken taalbeschouwing niet voldoet, dan kan men verwachten, dat de dieptestructuren zo abstract worden dat men er de daarmee beschreven taalverschijnselen niet meer in herkent. Dit houdt in, dat de dieptestructuren in feite ophouden dieptestructuren te zijn, maar formuleringen worden van standen van zaken in termen bijvoorbeeld van de formele logica. Een dergelijke ontwikkeling heeft inderdaad plaatsgevonden,[26.] ze leidde tot een verschil van mening tussen Chomsky en andere linguïsten.[27.] Als onze veronderstellingen juist zijn, dan kan men zijn twijfels, zonder ze geheel te delen, beter begrijpen dan zijn onvermogen, in deze ontwikkeling de lijnrechte consequentie te zien van zijn eigen theorie, waarin de feitelijke uitspraak centraal stond. Heel goed laat zich weer verstaan, dat hij, zich bezinnend op het specifieke karakter van taalverschijnselen, al meer die verschijnselen honoreert, welke de taal maken tot meer dan een apparaat voor het formuleren van feitelijke uitspraken,[28.] ja zelfs dat hij de dieptestructuren hun overheersende plaats ontneemt.[29.] Men kan deze ontwikkeling slechts toejuichen, maar blijft zitten met twee vragen: hoe het komt dat de daaruit resulterende toenadering tot sommige niet-transformationele stromingen in de taalkunde niet wordt onderkend, en hoe het komt, dat nergens blijkt, dat hij zich van het belang van de impliciete onttroning van de feitelijke uitspraak bewust is. Inmiddels is deze laatste zowel door voor- als tegenstanders van de handhaving der dieptestructuur van absoluut heerseres tot collegiaal bestuurster gemaakt: dat is een punt van overeenstemming tussen beide partijen.

De afloop toont, dat bij deze ontwikkelingen in de taalkunde niet maar de behoefte voorzat, een scientistische taalbeschouwing te expliciteren. Men is op zoek naar eenheid en zin van de taalstructuur, en we kunnen, ondanks kritiek, volle waardering hebben voor de ernst en de ingeniositeit, die veelal aan de dag gelegd worden: voor het streven naar maximale duidelijkheid en controleerbaarheid; voor de voortvarendheid waarmee deel na deel van de taalstructuur wordt onderzocht.

Eenheid en zin werden, zoals we zagen, een tijd lang gezocht in de potentie van de taaluiting, als feitelijke uitspraak te fungeren. Dit zoeken werd beloond met een dieper inzicht in de samenhang van de taalverschijn-

selen. Uiteindelijk bleek echter, dat men langs die weg eenheid en zin niet zou kunnen vinden: andere factoren meldden zich.

Nu blijkt, dat, onder een andere invalshoek, men weer andere samenhangen in de taal kan ontdekken. Dit bleek reeds in recente studies op het gebied van de systematiek van naamvalsfuncties[30.] en het bleek ook in de analyse van de inhoud van een zin in termen van logische proposities.[31.] Vanmiddag wil ik uw aandacht vragen voor samenhangen, die men kan ontdekken van een ander gezichtspunt uit dan ik tot nu toe heb genoemd: een gezichtspunt, krachtens hetwelk men een zwaar accent geeft aan een onderscheid, dat de generatieve grammatica tot nog toe niet centraal heeft gesteld: het betekenis*verschil* tussen taaluitingen die op dezelfde stand van zaken betrekking hebben.

Ik ga uit van twee zinnetjes: *Jan heeft* '*De kleine waarheid*' en '*De kleine waarheid*' *is van Jan*.[32.] Beide kunnen opgevat worden als uitdrukking van een eigendomsbetrekking tussen een persoon en een boek, al hoeft dat niet: ik kan ook zeggen dat iemand 'De kleine waarheid' heeft als hij het van mij te leen heeft, en '*De kleine waarheid*' *is van Jan* kan te kennen geven dat Jan (Mens) het boek geschreven heeft. Laten we echter aannemen, dat beide zinnetjes inderdaad een eigenaar-eigendomsbetrekking aanduiden. Dan valt namelijk pas goed op hoezeer ze van elkaar verschillen. De zin *Jan heeft* '*De kleine waarheid*' is, onder de gegeven conditie, de aangewezen mededelingsvorm om iemand, die het boek wil lezen, te vertellen van wie hij het kan lenen. Het boek is niet ter beschikking, en de zin vertelt, waar het te vinden is. De zin '*De kleine waarheid*' *is van Jan* vervult zijn functie in een vrijwel tegengestelde situatie, bijvoorbeeld als ik het boek geleend heb, en niet meer weet van wie. In dit geval is het boek dus wèl ter beschikking, en de zin deelt mee, bij wie het thuishoort.

Dit verschil laat zich nog duidelijker omschrijven wanneer we van twee analoge zinnetjes proberen vast te stellen, welke processen ze bij de hoorder in gang kunnen zetten. Verstoken van 'De kleine waarheid', bel ik aan bij een kennis en vraag: *Heb jij* '*De kleine waarheid*'? Daarmee nodig ik hem uit, met een natuurlijk of een geestesoog zijn boekenkast langs te gaan. Als hij antwoordt met *Ja*, houdt dit in dat naar zijn indruk het boek daar aanwezig is. Aan de voorstelling, die ik door het uitspreken van het woordgroepje '*De kleine waarheid*' in hem heb wakkergeroepen, beantwoordt volgens hem iets in de werkelijkheid, en wel iets dat aanwezig is, nader: bij hem.

Als ik, met een paar boeken onder de arm, waaronder 'De kleine waarheid', bij een andere kennis aanbel en hem vraag: *Is* '*De kleine waarheid*' *van jou?* en hij antwoordt eveneens *Ja*, dan is er iets anders gebeurd. Wederom beantwoordt aan '*De kleine waarheid*' naar zijn oordeel iets in de werkelijkheid, maar er is niets van dien aard in zijn boekenkast aanwezig. Wel iets anders: een open plek, duidend op het gemis van iets wat er *hoort* te staan.

Op dit moment blijkt wat bij diefstal ook aan de dag treedt: als iets van mij kan zijn zonder dat ik het heb, dan kan er discrepantie optreden tussen

norm en feit, en zo kunnen we onderscheiden tussen zinnen die aangeven dat men ergens recht op kan doen gelden en zinnen die aangeven dat het niet bij aanspraken is gebleven. Er zijn echter overwegingen die ons nog verder voeren. We weten al dat de bezitter van het meermalen genoemde werk van Jan Mens aan iemand kan vragen: *Heb jij* '*De kleine waarheid'?* bijvoorbeeld om te weten te komen, aan wie hij het ook weer heeft uitgeleend. Anderzijds kan het ook voorkomen, bijvoorbeeld bij het opruimen van een tafel, dat men vraagt *Is* '*De kleine waarheid' van jou?* aan iemand, die het onder zijn onmiddellijke bereik heeft liggen. De laatste vraag kan dus gesteld worden terwijl men al of niet aanneemt, dat de ander de feitelijke beschikking heeft over het boek; de vraag *Heb jij* '*De kleine waarheid'?* kan men stellen terwijl men al of niet de gedachte koestert dat het werk bij de ander thuishoort. Deze zin behoeft dus in het geheel niet als possessieve zin te worden geïnterpreteerd: sterker nog, we doen er beter aan zijn betekenis niet specifieker te interpreteren dan: 'aanwezigheid van "De kleine waarheid" bij een persoon'. Daarentegen kunnen zinnen als *Is* '*De kleine waarheid' van jou?* worden geïnterpreteerd als 'behoort dit boek jou toe?'

Wanneer we de zin *Piet heeft* '*De kleine waarheid*' in die zin interpreteren, dat hierdoor de aanwezigheid van een boek bij een persoon wordt uitgedrukt, kunnen we hem in verband brengen met een aantal andere zinnen met *hebben*, waarvoor hetzelfde geldt: *De bibliotheek heeft vijf exemplaren van* '*De kleine waarheid*', *Arnhem heeft mooie omstreken*, *Deze vaas heeft drie oren*, *Piet heeft griep*, *Jan heeft haast*, *We hebben muizen in huis*. Sommige van deze zinnen komen in betekenis overeen met andere, waarin *er zijn* of een dergelijke uitdrukking voorkomt: *Er zijn vijf exemplaren van* '*De kleine waarheid*' *in de bibliotheek*, *Er liggen mooie gebieden om Arnhem*, *Er zitten drie oren aan deze vaas*, *Er zijn muizen in ons huis*. Merkwaardig is echter dat deze omschrijvingen één aspect van de zinnen met *hebben* missen, namelijk de relevantie van de bewuste entiteiten voor de personen of zaken waarin, waarbij of waaraan ze te constateren zijn: de rijkdom van de bibliotheek, de geschiktheid van Arnhem als vakantiecentrum, de merkwaardige vorm van de vaas, de onprettige situatie waarin we thuis verkeren, ze laten zich uit de omschrijvingen wel concluderen, maar ze worden er niet rechtstreeks door uitgedrukt.

Verzwakken we nu de betekenisomschrijving van de zinnen met *hebben* in die zin dat *X heeft Y* inhoudt, dat Y te constateren valt aan X, en dat dit een in het bijzonder voor X belangrijk feit is, dan kunnen we niet alleen *Piet heeft griep* en *Jan heeft haast* eronder vangen, maar ook gevallen als *Een timmerman heeft veel gereedschap* of *We hebben gezeur*.

Als deze observaties juist zijn, dan gaat het in al deze gevallen om de relevante *aanwezigheid* van iets.[33.] Het werkwoord *hebben* fungeert dan als element dat een verbinding aangeeft tussen wat aanwezig is en de entiteit waaraan of waarbij het is geconstateerd. Geheel anders ligt het bij zinnen als '*De kleine waarheid' is van Piet*. Hier gaat het om een toeschrijving van een bezit aan een bezitter. Op dezelfde wijze kan men verklaren de zin

‘*De kleine waarheid*’ *is van Jan Mens*: hier wordt een werk aan een auteur toegeschreven. Wanneer we nu de functieomschrijving van deze zinnen iets veranderen, dan kunnen we ze in samenhang brengen met een groot aantal andere zinnen met het werkwoord *zijn*. We kunnen namelijk ook zeggen, dat het in beide gevallen gaat om de karakterisering van een bepaald boek als van Piet c.q. van Jan Mens. Het werkwoord *zijn* geeft dan de relatie weer tussen het gekarakteriseerde en de karakterisering, en het voorzetsel *van* vertolkt de relatie van bezit tot bezitter, van werk tot auteur.

Is dit juist, dan komen deze zinnen qua functie overeen met bijvoorbeeld *Ik ben van de Leidse Courant*, *Piet is van de ARP*, *Dat dopje is van de koffiekan*, waarbij *van* telkens een andere relatie aanduidt die de basis vormt van de karakterisering, die alle zinnen als functie eigen is. Er is echter ook karakterisering mogelijk zonder aanduiding van een andere relatie: *Piet is wat grieperig*, *Jan is een goed mens*, *Dat zijn kooplieden*, *Het is de dokter*, *Hij is de dokter*.

Men kan terecht bezwaar opperen tegen de vaagheid van de term ‘karakterisering’. Een preciezer omschrijving schijnt mogelijk in termen van de klassenlogica.[34.] De functie van deze zinnen zou namelijk kunnen zijn, te beweren dat een element ‘Jan’ lid is van de verzameling goede mensen, ‘Piet’ van de klasse dergenen die in lichte mate aan griep lijden enzovoort. Zelfs een zin als *Het is de dokter* kan zo worden opgevat: met *Het* wordt iemand aangeduid als lid van een verzameling huisartsen van een bepaald gezin, welke verzameling bestaat uit slechts één lid.[35.] Ofschoon de mens reeds op jeugdige leeftijd klassen hanteert, is het toch de vraag, of zinnen als deze dat aantonen. Ten eerste moeten we bedenken, dat we soms niet in klassen *kunnen* denken: als we zeggen: *Kom je theedrinken?* dan bedoelen we met *thee* een deel van een vloeibaar continuüm, dat we met die naam kunnen aanduiden. Dat continuüm is wel meetbaar, maar het hoeft niet telbaar te zijn. Er zijn dus delen van gehelen, die geen elementen van klassen zijn. Ten tweede moeten we in het oog houden dat aan de toedeling van een element aan een klasse iets voorafgaat: de constatering dat het element voldoet aan de definitie waardoor die klasse wordt bepaald. En het is heel wel mogelijk, dat het in deze zinnen eerder om deze fundamentele operatie gaat, dan om de daarop gebaseerde toevoeging aan een verzameling.

Maar inmiddels heb ik me nog niet scherper uitgedrukt. Het lijkt me mogelijk dit te bereiken door enkele aspecten van de tekengeving in de beschouwing te betrekken. Als voorbeeld van een tekengeving diene het volgende. Er bestaan tekens om aan te geven dat een schaap geschoren is, bijvoorbeeld een rode vlek op de rug. De schaapscheerder geeft dat teken, als het schaap een in principe tijdelijk aspect vertoont, dat voldoet aan de norm, die in het teken is vastgelegd, anders gezegd: dat overeenstemt met de betekenis van het teken. Die betekenis is, evenals de vorm van het teken, van normatieve aard. Dat is aanstonds duidelijk voor wat betreft de rode vlek. Iemand die een rekkelijke opvatting heeft over schaapscheren, kan het overkomen, dat het door hem behandelde schaap voorwerp wordt van een discussie, waarbij het met name gaat om de vraag, of de staat,

waarin de gewolde viervoeter verkeert, wel de naam *geschoren* verdient. Minder duidelijk is het voor andere tekens, zoals het woord *schaap*, maar het is heel goed mogelijk dat iemand een bepaald soort fokschaap weigert een schaap te noemen, omdat het zijns inziens tezeer gedegenereerd is door afkomst en opgedrongen leefgewoonten om met recht die naam te dragen. Voor het geven van een teken is dus ten eerste vereist dat zich iets voordoet, belangrijk genoeg om de aanwezigheid ervan te melden; ten tweede, dat het voldoet aan een bepaalde norm, die geldt voor het geven van een teken.

Aan deze beide condities beantwoorden twee mogelijke impulsen voor de tekengeving. Het kan zijn, dat de aanwezigheid van iets mij instigeert, een ander daarop te wijzen door gebruik te maken van het teken, dat ermee correleert; het kan echter ook gebeuren, dat niet zozeer de relevante aanwezigheid van een entiteit in het geding is als wel de vraag, of zij voldoet aan de norm die geldt voor het gebruik van een teken.

Een voorbeeld. Iemand ziet vlammen uit de vensters van een huis slaan. Op hulp uit, roept hij: *Brand!* De overeenstemming van het geziene met de woordbetekenis staat buiten twijfel. Het gaat juist om de aanwezigheid van een entiteit met die ‘betekenis’. Een ander geval: een brandwacht zit op zijn toren over de bossen uit te kijken. Een rooksliert kringelt boven de boomtoppen uit, ongeveer ter plaatse van het boswachtershuis. Maar alras blijkt, dat de rook geen symptoom is van huiselijke bezigheden: dat ‘betekent’ brand. Als de brandwacht nu bij zichzelf mompelt *Brand*, en daarmee het verschijnsel bedoelt, waar de rook op wijst, dan gaat het hem juist niet om de aanwezigheid van de entiteit: die staat al vast. Het gaat erom, of die entiteit beantwoordt aan de betekenis van het woord *brand*.

Wat ik tot nog toe gezegd heb, laat zich als volgt samenvatten. Er zijn twee complementaire functies die een tekengeving kan vervullen. Zij kan dienen om de aanwezigheid te melden van iets, wat aan een tekennorm beantwoordt; zij kan ook te kennen geven dat iets, wat aanwezig is, overeenstemt met de tekennorm. Of het reeds genormeerde wordt als feit, òf het reeds aanwezige wordt als genormeerd gepresenteerd.

Tot nog toe hebben we de norm alleen nog maar te zien gekregen onder het aspect van zijn hantering door de spreker. Maar er is ook nog een ander aspect, en dat is de relatie van de tekennorm met een bepalende kracht, complex van krachten of aspect van een kracht die in de werkelijkheid vigeert. We raken hier een terrein, vanouds vol voetangels en klemmen. Enerzijds berust de constitutie van een tekennorm op een interpretatieve daad, die in een bepaalde taalgemeenschap op zeker moment kracht van conventie heeft verkregen. Maar anderzijds kan de vorming van een betekenis nooit een kwestie zijn van zuivere willekeur: zij is aan de structuur van de werkelijkheid gebonden. Het moge tot op zekere hoogte waar zijn, dat ik slechts dat zie wat ik onder woorden kan brengen, anderzijds fungeert geen enkele betekenis, zelfs niet die van woorden als *eenhoorn* en *maanhoed*[36.] zonder een beroep in laatste instantie op de betekende werkelijkheid. Is die

betrokkenheid op de realiteit er niet, dan wordt het spreken zinledig. Maar niet alleen dat: het wordt ook zinloos. Want waar zou men over spreken, indien de tekennorm slechts in de voorstelling aanwezig was (zo dit mogelijk ware) zonder enige relatie met een bepalende kracht in de betekende werkelijkheid?

Laten we in dit licht nog eens de beide *Brand*-voorbeelden bezien. Dat men vlammen ziet, is op zichzelf nog geen reden om *Brand!* te roepen; deze kreet is tenminste bij de jaarlijkse kerstboomverbrandingen geen voor de hand liggende reactie. Brand betekent vuur op een plaats waar het niet hoort. Hier blijkt iets wat in het algemeen geldt: een relevante krachtsmanifestatie betreft altijd een specifieke tijdelijke gesteldheid van iets dat tevens een blijvend aspect heeft. Een bepalende dynamiek is dus te ontleden in een tijdelijk verschijnsel en een blijvende plaats waar dit verschijnsel zich voordoet. Nader beschouwd, noemt *Brand!* dus niet zozeer een tijdelijk aspect van een blijvende entiteit, maar eerder een combinatie van bepaalde blijvende en bepaalde tijdelijke aspecten, van een in zijn geheel tijdelijk iets, een gebeur-lijkheid, waarvan de relevantie in het hic et nunc van de spreeksituatie wordt gemeld. Als iemand een huis ziet branden en daarop *Brand!* roept, dan meldt hij deze gebeurlijkheid als een dynamiek naar *buiten*; zij wordt gemeld in haar importantie voor de omgeving van het huis: de brandweer, de buren, nieuwsgierigen misschien. - Veel van wat voor de geschetste reactie op het brandende huis geldt, is ook van toepassing op de uitspraak van de brandwacht. Deze is echter bedacht op de toestand van het bos. Zijn constatering is er een, waarbij de *binnenwaartse* relevantie, het belang van het tijdelijke voor het blijvende aspect van de gebeurlijkheid, in het geding is.

Dat het huis gesymboliseerd wordt als uitstralingspunt van dynamiek terwijl het bos verschijnt als beheerst door eenzelfde krachtmanifestatie, is in deze gevallen ingegeven door een voorkeur voor de uitdrukking van een extraverte c.q. een introverte relevantie. In andere gevallen echter is òf het een, òf het ander het geval. Dit moeten we in het oog houden, als we het genoemde voorbeeldenpaar gaan vergelijken met de zinnen met *hebben* en de zinnen met *zijn*, die ik heb besproken. In het geval van het brandende huis was het de *aanwezigheid* van de brand, die de brandmelder wilde meedelen. De zinnen met *hebben* handelen over de *aanwezigheid* van een element bij een ander element. En evenals overeenstemming tussen de tijdelijke gesteldheid van het bos en de betekenis van *brand* de teneur was van de constatering van de brandwacht, evenzo is de strekking van de zinnen met *zijn* te beschrijven als de overeenstemming van de tijdelijke gesteldheid van wat het subject aanduidt met de betekenis van het naamwoordelijk deel van het predikaat. De strekking van *Jan heeft* '*De kleine waarheid*' is het melden van de aanwezigheid van een boek, en de zin '*De kleine waarheid*' *is van Jan* meldt de overeenstemming van het boek met de norm, die door *van Jan* is uitgedrukt.

Als deze overeenkomst meer dan toevallig is, zou dit inhouden, dat in deze zinnen het gezegde mag worden opgevat als het resultaat van een

handeling van tekengeving, terwijl het onderwerp de functie heeft van een representant-in-woordvorm van het bereik van de tekengeving. Weliswaar is het onderwerp dan zelf ook een tekengeving, maar één, die noodzakelijk is ter aanwezigstelling van het bereik van de tekengeving die de quintessens van de mededeling uitmaakt. Het werkwoord *hebben* zou dan correleren met de aanwezigstelling van iets wat aan een bepaalde betekenis beantwoordt, terwijl het werkwoord *zijn* zou optreden als het gaat om de vaststelling van overeenstemming tussen het tijdelijke aspect van een gebeurlijkheid en de betekenis van het teken.

Ik vraag nog éenmaal uw aandacht voor het zinnenpaar *Jan heeft* '*De kleine waarheid*' - '*De kleine waarheid*' *is van Jan*. Als het onderwerp een eigenaar aanduidt, kan het eigendom slechts als bij hem *aanwezig* worden weergegeven; is een eigendom tot bereik van een tekengeving gemaakt, dan kan slechts zijn overeenstemming met, zijn onderworpenheid aan een normatieve dynamiek van de zijde van de eigenaar worden vermeld. Waarom?

Iets wat voorkomt, heeft twee aspecten: ten eerste zijn aanwezigheid, die het gemeen heeft met alles wat voorkomt, ten tweede zijn specifieke geaardheid, waarin het van al het andere verschilt. Iets wat aanwezig is, is altijd aanwezig als tijdelijk verschijnsel van iets anders, dat zijn aanwezigheid fundeert. Zo is het branden van het huis als verschijnsel gefundeerd door het huis. Maar naar zijn aard is het gefundeerd door een norm die zijn zijnswijze in stand houdt.

Zonder eigenaar is 'De kleine waarheid' een boek, maar geen eigendom. De eigenaar fundeert dus het boek als eigendom. Als het aan de eigenaar 'betekend' wordt, kan dat ook alleen maar gebeuren als *aanwezigheid*-alseigendom, wat weergegeven wordt met *heeft* '*De kleine waarheid*'; daarentegen als het zelf betekend wordt, kan het slechts *naar zijn aard* betekend worden: als onderworpen aan een normatieve kracht - '*De kleine waarheid*' *is van Jan*.

Als de ene touwtrekkende partij de andere over de streep trekt, dan *heeft* die partij getrokken, de andere *is* getrokken. Alweer de werkwoorden *hebben* en *zijn*. Misschien omdat de ene partij een gebeuren fundeert, waardoor de andere in zijn wijze van zijn voor een moment bepaald wordt? Kunnen we een analoge redenering volgen voor *Ik verzorg de kopij* en *De kopij wordt door mij verzorgd*? We laten het bij vragen, evenals we niet willen ingaan op de vraag, of het soms meer dan toeval is, dat in het Nederlands werkwoordsgroepen bestaan als *Jan is gekomen* naast *Jan heeft geslapen*. De vooruitzichten lijken veelbelovend, alleen: we moeten wel bedenken, dat al dergelijke gevallen een historisch convergentiepunt hebben in het oerindogermaanse werkwoordstelsel, dat wellicht als uitgangspunt heeft gehad een perfectisch-mediaal-passieve verbale categorie naast een categorie die dat aspect niet vertoonde.[37.] En als deze veronderstelling juist is, en onze hypothese inderdaad veelbelovend, kan de consequentie slechts zijn, dat de beide oerindogermaanse categorieën in hun semantische functie moeten worden geïdentificeerd met de twee typen tekengeving waarover ik gesproken heb. Deze gedachte voert echter zo ver, dat het gewenst is, onze

veronderstelling bij elke fase van het synchronisch en historisch onderzoek dat haar moet bevestigen, in volle omvang ter discussie te stellen.

Als zij juist zou blijken te zijn, dan is de taal inderdaad iets anders dan een apparaat om protocoluitspraken te formuleren. Wat zij dan wel is, zou ik niet weten te zeggen. En dus weet ik nog niet precies wat ik doe als ik spreek of schrijf, lees of luister. Nu, dat is misschien wel een beetje verontrustend, maar niets ongewoons. De taalwetenschap bestaat niet voor niets al meer dan 2400 jaar.

Eindnoten:

1. Het probleem bij het gebruik van zinnen ter illustratie van of ter oefening in het ontleden is, dat taaluitingen die men in gesproken of geschreven vorm heeft aangetroffen vaak te ingewikkeld zijn of teveel individuele eigenaardigheden vertonen om ze te kunnen gebruiken. P.J. Cosijn 'was (...) dikwijls radeloos, als hij zijn leerlingen taalregels moest doen toepassen en toch een redelijk goeden vorm aan zijn zinnen en zinnetjes diende te geven.' *Oefeningen bij de Nederlandsche Spraakkunst*, bezorgd door R. Zuidema, Voorwoord (van de hand van Cosijn), Haarlem ^{7}1894. J.S. ten Brinke en W. Drop schrijven in hun *Van Onderwerp tot Voegwoord I* (Groningen ^{8}1969): 'Om de dorheid, die het grammatica-onderwijs ten zeerste benadeelt, te vermijden, hebben wij levendige oefenstof geschreven' (blz. 4). Daarin komen echter regelmatig 'twijfelgevallen' voor, zoals *enthousiast vielen onze jongens weer aan* (*enthousiast*: bepaling van gesteldheid of bijwoordelijke bepaling?); *Onze geestdrift kende geen grenzen* (*geen grenzen*: lijdend voorwerp of deel van een werkwoordelijke uitdrukking?) (blz. 49).
2. T. Roorda, *Over de deelen der rede en de Rede-ontleding of De Logische Analyse der Taal*, Leeuwarden 1852, XII.
3. L.A. te Winkel, *De Logische Analyse I*, Zutphen 1858, VII.
4. Ibid.
5. Dat overigens de strijd over de waarde van de grammatica ten aanzien van het aanleren van vreemde talen bepaald niet is beslecht, moge blijken uit bijv. de literatuur door L.J.A. Nienhuis onder de titel 'Structuuroefeningen' (*Levende Talen* 278 (1971) blz. 401-407) bijeengegaard en samengevat.
6. Bijvoorbeeld J. Griffioen, 'Grammatica in het v.w.o.?', *Levende Talen* 274 (1971) blz. 23-31.
7. Verg. bijvoorbeeld Ben Evers, 'Op weg naar een ander grammatica-onderwijs', *Moer* 4 (1971) 111-116; J.H.J. Luif, 'Nieuwe taalkundige inzichten en het "ontleden"', ibid. 100-104.
8. Zoals de door Brill gebezigde uitdrukking luidt (W.G. Brill, *Nederlandsche Spraakleer II, Leer van den volzin (Syntaxis)*, Leiden ^{1}1852).
9. Jacobus 3:10.
10. F. de Saussure, *Cours de Linguistique générale*, Paris ^{5}1960 (^{1}1916).
11. Deze drang wordt door Chomsky expliciet geformuleerd, waar hij zegt boven de volgens hem Saussuriaanse conceptie van de '*langue* as an inventory of items' uit te willen gaan; zie b.v.N. Chomsky, 'Current Issues in Linguistic Theory', in: Fodor & Katz (eds.), *Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, N.J., 1964, blz. 60; tevens in de reeds door W.V. Quine geopperde voorstelling van de grammatica als een 'rationale behind that infinite additional membership of' 'the infinite class of all those sequences, with exclusion of the inappropriate ones as usual, which *could* be uttered without bizarreness reactions' (Quine, ibid., blz. 25; diens voorstelling van zaken wijkt overigens af van die van Chomsky), door Chomsky zelf als volgt geformuleerd: 'a grammar (...) can be viewed as a device of some sort for producing the sentences of the language under analysis' (N. Chomsky, *Syntactic Structures*, 's-Gravenhage ^{2}1962 (^{1}1957)), blz. 11), en wel 'all of the grammatical sequences of (a language) L and none of the ungrammatical ones' (ibid. 13). E.M. Uhlenbeck acht dit de fundamentele trek van de generatieve grammatica in de zin van Chomsky (E.M. Uhlenbeck, 'Nové vysledky vyvoje transformacní generativní gramatiky', *Slovo a slovesnost* 32 (1971), blz. 4/5).
12. De in deze zin genoemde progressie is bijvoorbeeld merkbaar bij N. Chomsky, 'Remarks on Nominalization', Jacobs & Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham (Mass.), 1970, blz. 184-221, waar de beslissing over het geven van relatieve complexiteit

aan één der componenten van de grammatica eerder dan aan een andere ‘entirely an empirical issue’ wordt genoemd.

13. Een dergelijke selectie-vooraf van hypothesen is in de natuurwetenschappen gebruikelijk.
14. N. Chomsky, ‘Deep Structure, Surface Structure, and Semantic Interpretation’, Jakobson & Kawamoto (eds.), *Studies in oriental and general linguistics*, Tokyo 1970, 55-92.
15. Ibid. blz. 55-56.
16. Ibid. blz. 56.
17. ‘Discourse Analysis’, in Fodor & Katz, 355-383.
18. Wat dat aangaat, is zijn standpunt in het zojuist geciteerde werk gelijk aan dat in zijn *Methods in Structural Linguistics*, Chicago 1951.
19. Fodor & Katz, blz. 358, 372 vgg.
20. Zie voor de gedachtengang D.M. Bakker, *Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Leiden 1968, blz. 45 vg.; E.M. Uhlenbeck, ‘The study of word-classes in Javanese’, *Lingua* 3 (1952-1953), 322 vgg.; de aldaar op gelede woorden toegepaste redenering is hier door mij uitgebreid tot de door Harris bedoelde morfeemreeksen.
21. Chomsky, *Syntactic Structures*; aan het begrip ‘dieptestructuur’ als formulering van hetgeen twee of meer constructies gemeen hebben, heeft hij altijd vastgehouden. Deze identiteit houdt ten eerste in dat de functie van de taal, standen van zaken te kunnen symboliseren, in de dieptestructuur is vastgelegd; verder, dat deze functie geen toevallige is, maar de taalelementen en hun syntactische combinatie bepaalt: het zijn in Chomsky's dieptestructuur onmiskenbare *taal*elementen, die impliciet optreden als afbeelding van elementen en relaties van standen van zaken.
22. Typerend is in dit verband het opschuiven van het *past*-symbool naar boven: in *Syntactic Structures* (blz. 39) is de tijdsaanduiding een deel van het werkwoord, in *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, (Mass.) 1965 (blz. 129) een deel van het gezegde, in ‘Remarks on Nominalization’ (diagram (47)) een deel van een constructie op één niveau met wat aan de propositie beantwoordt. Naarmate de overeenkomst met de te beschrijven zinnen kleiner wordt, stijgt de graad van gelijkenis met de protocoluitspraak, die tijd en plaats als coördinaten van het gebeuren noemt. Zie overigens D.M. Bakker, ‘Transformationele en functionele grammatica’, *Forum der Letteren* 10 (1969), blz. 210 vgg., voor een verklaring van een dergelijk verschijnsel uit de behoeften die de formaliseringspraktijk schiep.
23. Het gaat mij uiteraard niet om beantwoording in negatieve zin van de vraag, of er onderscheid gemaakt kan worden tussen ‘gewone’ en ‘minder gewone’ zinnen, maar om de vraag, of het *anders* zijn van ‘minder gewone’ zinnen per se als *deviantie* moet worden verklaard, wat een normatief stellen van protocoluitspraken veronderstelt of op zijn minst het normatief stellen van uitspraken die betrekking hebben op ‘feiten’.
24. Voor opmerkingen dienaangaande zie E.M. Uhlenbeck, ‘Some further remarks on Transformational Grammar’, *Lingua* 17, 3 (1967), blz. 271-273.
    Zie voor een treffend voorbeeld C.F.P. Stutterheim, ‘Gevoel, stem en zin’, in *Uit de verstrooiing*, Leiden 1971, blz. 58-59.
25. De gedachte dat een zin als regel een stand van zaken niet meer dan vaag en schetsmatig weergeeft, kan worden afgeleid uit de omstandigheid, dat voor het juiste begrip van een zin gegevens uit contekst en situatie noodzakelijk zijn. Verg. ook D.M. Bakker, ‘Ieder, samen, respectievelijk, elkaar’, in *Taalwetenschap in Nederland*, Amsterdam 1971.
26. Zie bijvoorbeeld J.D. McCawley, ‘The Role of Semantics in a Grammar’, in Bach and Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, London-New York-Sydney-Toronto 1968, 125-169. Een andere divergentie van de ‘deep structure’ in Chomsky's zin: zie onder noot 30.
27. Zie N. Chomsky, ‘Some empirical issues in the theory of transformational grammar’, preprint Indiana University Linguistics Club, 1970.
28. Zijn gehele ontwikkeling na *Aspects of the Theory of Syntax* legt daarvan getuigenis af.
29. In ‘Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation’ zegt Chomsky: ‘There is no general notion “direction of a mapping” or “order of steps of generation” to which one can appeal in attempting to differentiate the “syntactically-based” standard theory from the “semantically-based” alternative, or either from the “alternative view” which regards the pairing of surface structure and semantic interpretation as determined by the “independently selected” pairing of phonetic representation and deep structure, etc.’ Dit is volkomen juist, inzoverre van een ‘order of steps of generation’ de noodzakelijkheid moeilijk kan worden aangetoond; anders wordt het echter, wanneer men in ogenschouw neemt, hoe de interne structuur van het regelstelsel verandert, zodra men de gedachte, dat men eerst de dieptestructuur en daarna de andere aspecten van gegenereerde zinnen moet produceren, verlaat. Immers, een herschrijfregel houdt in, dat hetgeen herschreven moet worden, het produkt van de herschrijving fundeert: het is een logisch ‘proteron’. Anders gezegd: wat links van de pijl staat, is materiaal waarop de herschrijvingsact opereert. Kent men nu, zoals in de beginfase van de transformationele grammatica het geval was, in principe slechts eenrichtingsverkeer in die zin, dat de output van de dieptestructuurregels de input van de oppervlaktestructuur is en niet omgekeerd, dan heeft men daarmee impliciet te kennen gegeven de dieptestructuur als fundamenteel te zien. Chomsky

heeft gelijk als hij zegt dat voor een dergelijk eenrichtingsverkeer geen enkele formele grond kan worden gevonden, maar daardoor blijkt dan des te meer het volstrekt willekeurige van een dergelijke conditie en komt vast te staan, dat de intronisatie van de feitelijke uitspraak een gevolg was van vrije, wetenschappelijk niet te motiveren keuze. De notie 'order of steps of generation' was, vóór zij door Chomsky verlaten werd, namelijk een volstrekt gebruikelijke, en zij werd door hemzelf als vanzelfsprekend gehanteerd (zie bijvoorbeeld *Aspects of the Theory of Syntax*, blz. 128 vgg.).

30. Zie b.v. John M. Anderson, *The Grammar of Case*, Cambridge 1971.
31. Zie noot 26.
32. Het nu volgende gedeelte van de tekst is een behandeling van het thema van de z.g. possessieve, existentiële en locatieve zinnen, verg. b.v.J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge 1968, blz. 388 vgg., in het bijzonder blz. 391 vgg.; voor een overzicht van de uiterst omvangrijke literatuur, zie Lyons, 'A note on possessive, existential, and locative sentences', *Foundations of Language* 4 (1967), 390-396; *Working papers on Language Universals* 3 (1970), Language Universals Project, Committee on Linguistics, Stanford University, Stanford, Cal. Zie verder Anderson, *The Grammar of Case*, met uitgebreide bibliografie; Petr Pitha, 'Remarks on Possessivity', *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 16 (1971), Id., 'Existuje dativ posesivní?', *Slovo a slovesnost* 32, 2 (1971).
33. Ik heb het woord 'aanwezigheid' gebruikt, omdat ik het passender achtte dan het woord 'existentie'; tevens lijkt het mij voor de gevallen die ik hier beschrijf geschikter dan een term die refereert aan het begrip 'locatief'.
34. Zo b.v.M.C. van den Toorn, 'Over de functies van het werkwoord *zijn*', *Studia Neerlandica* 1 (1970), 26-36.
35. Logisch is deze voorstelling van zaken te verzoenen met het begrip 'identiteit' zoals dat wordt gehanteerd bij het gebruik van de term 'identiteitsgezegde'. Te betwijfelen valt overigens, of de 'identiteit' wel verder reikt dan overeenstemming tussen teken en betekende als hier ontwikkeld; het befaamde voorbeeld 'de morgenster is de avondster' kan worden geïnterpreteerd als 'de zaak, die wij gewoon zijn te benoemen met het woord *morgenster* is tevens benoembaar met het woord *avondster*'.
36. *maanhoed*: 'jawel zij toonde mij een hoed / een maanhoed met een bierbuik', Lucebert, 'De Amsterdamse School', in *Triangel*, Den Haag [1]1958, blz. 75.
37. Zie bijvoorbeeld Erich Neu, *Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen - Das hethitische Mediopassiv und seine indogermanischen Grundlagen*, *Studien zu den Bogazköy-Texten* 5 en 6, Wiesbaden 1968; verg. ook K.H. Schmidt, 'Das Perfektum in indogermanischen Sprachen, Wandel einer Verbalkategorie', *Glotta* 42 (1964) 1-18. Voor de relatie tussen gevallen als het Franse *est venu* (: *a dormi*) en hun historische achtergrond, verg. L. Schauwecker, 'Die genera verbi im Französisch/Provenzalischen', *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 70 (1960) 49-83. Voor de parallelle ontwikkeling in Germaanse talen, verg. W.B. Lockwood, *Historical German Syntax*, Oxford 1968, blz. 114-120, die zich hierbij voornamelijk baseert op Ingerid Dal, *Kurze deutsche Syntax*, Tübingen 1952. Tussen de germaanse en romaanse ontwikkelingen is tot nog toe geen beïnvloedingsverband aangetoond. De grote mate van parallellie tussen beide is echter m.i. voldoende reden, om ook bij de beschrijving der germaanse ontwikkeling het oog gericht te houden op die van het indogermaanse verbale stelsel. Een uitvoerige verhandeling over het bedoelde verschil is J.H. Kern, *De met het participium praeteriti omschreven werkwoordsvormen in 't Nederlands*, Amsterdam 1912. Met name indien men Kerns begrip 'mutatief' vervangt door het evengoed of wellicht beter passende begrip 'overeenstemming met een positie, georiënteerd aan een door de betekenis van het werkwoord geïmpliceerd punt' ter karakterisering van werkwoorden als *komen*, lijkt de mogelijkheid te ontstaan, het bedoelde verschil in verband te brengen met dat tussen de besproken *hebben*- en *zijn*-zinnen.

Werkwoordstijden en taalhandeling

Volgens een eerbiedwaardige traditie kent het Nederlands acht werkwoordstijden waarvan de benamingen gevormd worden door het gebruik van de termen tegenwoordig, verleden, onvoltooid, voltooid en toekomend. Een tijd is òf tegenwoordig òf verleden; voltooid òf onvoltooid; toekomend dan wel niet toekomend. Een hierop gebaseerde featurenotatie maakt het volgende schema mogelijk:

	1 VERLEDEN	**2 TOEKOMEND**	**3 VOLTOOID**
o.t.t.	-	-	-
o.v.t.	+	-	-
o.t.t.t.	-	+	-
o.v.t.t.	+	+	-
v.t.t.	-	-	+
v.v.t.	+	-	+
v.t.t.t.	-	+	+
v.v.t.t.	+	+	+

Figuur 1

Daarmee is de indrukwekkende systematiek van de traditionele acht werkwoordstijden duidelijk geïllustreerd: met behulp van een minimum aan features kunnen ze worden gekarakteriseerd. Toch is er, zoals bekend, tegen dit schema het een en ander in te brengen. Wie een scherp onderscheid maakt tussen morfologie en syntaxis, zal opmerken dat kolom 1 in verband gebracht kan worden met een morfologisch stelsel of configuratie, maar kolom 2 en 3 niet of slechts ten dele: weliswaar worden toekomende tijden met een infinitief gevormd en voltooide met een voltooid deelwoord, maar kolom 2 correspondeert bovendien met een syntactische categorie en kolom 3 zelfs met twee (combinaties van *hebben* én van *zijn* met een voltooid deelwoord). Het is te begrijpen dat Paardekooper, evenals Joos dit voor het Engels deed, de puur-morfologische vorming van werkwoordstijden scherp onderscheidt van de ‘syntacto-morfologische’ van kolom 2 en 3.

Wie voorts, het onderscheid tussen morfologie en syntaxis van ondergeschikt belang achtend, figuur 1 semantisch wil interpreteren, zal merken dat dit op ernstige moeilijkheden stuit: ‘tegenwoordige’ of zelfs ‘verleden’ tijden duiden op toekomstige gebeurtenissen, een ‘verleden’ tijd kan een huidig, een ‘tegenwoordige’ tijd een verleden gebeuren aanduiden; een voltooid ‘tegenwoordige’ tijd duidt nu juist nooit gebeurens uit het heden aan, maar uitsluitend gebeurens uit verleden en toekomst:

(1) hij slaapt zó! (o.t.t. - - - Toekomst)
(2) ...en dan was ik de dokter en jij de zieke en dan...(o.v.t. - - - Toekomst)
(3) plotseling verschijnt Napoleon in de tentopening (o.t.t. - - - Verleden)
(4) ik wilde u iets vragen (o.v.t. - - - Heden)
(5) ik heb lekker gegeten (v.t.t. - - - Verleden)
(6) morgen om deze tijd zijn we Parijs gepasseerd (v.t.t. - - - Toekomst)

Vergelijken we

(7) ik kom wel even
(8) ik zal wel even komen

dan lijken zinnen als (8) eerder een modaal doel te dienen dan een bepaald gebeuren expliciet als Toekomstig te karakteriseren (Ebeling); zien we dat zowel de v.t.t. als de o.v.t. op Verleden gebeurens kunnen duiden en beide op hun wijze de notie anterioriteit van de beschreven gebeurens aan iets anders veronderstellen, en dat bijgevolg de notie ‘voltooid’ eerder een aspectuele notie is, dan lijkt het alsof aspect (kolom 3) en modaliteit (kolom 2) ten onrechte met tempus (kolom 1) zijn geïdentificeerd. Noch formeel, noch semantisch lijkt figuur 1 een taalsystematiek te weerspiegelen.

Op zoek naar nieuwe vastigheid heeft men wel schema's ontworpen, die de mogelijke temporele relaties tussen de tijd van de spreekact en het gebeuren en bijvoorbeeld een ‘focus of attention’ (zie hieronder, ± voltooid) aangeven. Correleert men deze met de taalvormen, dan blijkt dat we blijven zitten met doublures en open plekken; kennelijk weerspiegelt de taalsystematiek niet een dergelijk stelsel van tijdsverhoudingen (Bull, Diver, Heger, Wunderlich). Dit behoeft geen bezwaar te zijn, gezien het veelvuldig optreden van homonymie en synonymie en gezien de mogelijkheid, dat in een taaluiting niet alles expliciet behoeft te zijn verwoord wat zij te kennen geeft. Maar het zou kunnen zijn, dat bedoelde schema's eerder analyses zijn van de betekende werkelijkheid en haar relatie tot de spreker, dan van datgene wat in de taal is uitgedrukt. Het lijkt mij daarom vruchtbaar te onderzoeken of aan de formele verschillen die in de kolommen 1, 2 en 3 door + en - zijn uitgedrukt, betekenisonderscheidingen beantwoorden die in elk gebruiksgeval van de afzonderlijke ‘werkwoordstijden’ kunnen worden geconstateerd. Veel werk hiertoe is reeds verzet, te onzent onder andere door Van Ginneken, Ebeling en Kirsner. Hieronder wil ik samenvatten wat mij in hun en anderer beschouwingen het belangrijkste lijkt en enige correcties en aanvullingen voorstellen. Tenslotte wil ik de stelling verdedigen, dat de drie ‘features’ in hun samenhang het beste verklaarbaar zijn in verband met de structuur van de taalhandeling.

± verleden

Wanneer o.v.t. en v.t.t. gebeurens beschrijven uit het verleden, d.i. de tijd voor die waarin de spreekact valt, dan is het functioneel verschil tussen beide tijden, dat de v.t.t. (zie hieronder, **± voltooid**) het verleden gebeuren beschrijft in zijn onmiddellijke importantie voor het Heden, terwijl de o.v.t. hetzelfde gebeuren kan weergeven, maar dan in zijn importantie voor het Verleden. De spreker heeft in het eerste geval als doel de beschrijving van het Heden door middel van het noemen van een voorafgaande gebeurtenis; in het tweede geval beoogt hij de beschrijving van een Verleden tijdperk door middel van een daarin plaats grijpend gebeuren geheel of gedeeltelijk tot stand te brengen. Zijn aandacht is dan niet gericht op een punt *na* het bewuste gebeuren maar op de periode waarin dat gebeuren plaats heeft. Vergelijk:

(9) we trokken er twee weken rond
(10) we hebben er twee weken rondgetrokken

Voorzover de o.t.t. gebeurens noemt contemporain gedacht aan de spreekact, kan het onderscheid van o.t.t. en o.v.t. in die zin geformuleerd worden, dat blijkens het gebruik van de o.v.t. zowel de focus of attention als het gebeuren liggen in het 'voor-Heden'; terwijl ze blijkens het gebruik van de o.t.t. liggen in het Heden. Deze opmerkingen zijn een samenvatting (met lichte uitbreiding) van Ebeling en Kirsner. Binnen het kader hiervan zouden we het preteritum van de fictionele vertelling en het presens historicum kunnen verklaren op de volgende manier: het niet-Verleden wordt voorgesteld als Verleden en het Verleden als Heden. Of, anders: de schrijver van bijvoorbeeld een toekomstroman 'vergeet' dat zijn verhaal zich niet in het verleden afspeelt en de gebruiker van het presens historicum beseft niet meer dat het door hem vertelde [geen] deel uitmaakt van het heden. Fictioneel preteritum en presens historicum zijn aldus hetzij kunstgrepen, hetzij blijken van een soort bewustzijnsvernauwing. In bepaalde gevallen is het gebruik van een presens historicum inderdaad een soort 'truc' (zin (3) kan zo worden opgevat); maar niet in een geval van spontaan gesproken Nederlands als het volgende:

(11) de jongen kijkt niet uit - vliegt de straat op - en rent pardoes voor de auto (mond., sterk emotioneel gesproken)

Evenmin kan ik inzien, waarom het gebruik van het preteritum bijvoorbeeld in toekomstromans een kunstgreep zou zijn. Van een vorm van bewustzijnsvernauwing zou ik in geen van beide gevallen willen spreken, omdat ik meen dat er een verklaring te vinden moet zijn die dit onnodig maakt.

Een poging tot verklaring zou kunnen aanvangen met de vraag, wat voor truc, wat voor bewustzijnsvernauwing het hier zou betreffen. Welke zin zou het hebben, welke noodzaak zou zich voordoen om de Toekomst als Verle-

den, het Verleden als Heden te presenteren? Toch niet, bij de lezer temporele verwarring te wekken; trouwens, het presens historicum sorteert zijn effect juist doordat de lezer weet dat het feit geschiedt in dezelfde tijdsruimte als waarin met een preteritum aangeduide gebeurens plaatsgrijpen, en de science-fictionmaniak laat zich zijn plezier niet vergallen door preterita die hem zouden dwingen zijn geliefde verhalen als verhalen uit het verleden te lezen. Zowel het presens historicum als het preteritum moeten gezien worden als middelen om een gebeuren te beschrijven dat, hoewel evident niet in de 'passende' periode vallend, niettemin alle trekken van 'passende' gebeurens vertoont. In hoeverre zou nu een Verleden gebeuren op één uit het Heden of de Toekomst kunnen lijken en omgekeerd?

Deze vraag kan ik niet volledig beantwoorden, maar ik zou op één punt willen wijzen. Gebeurens die in het heden plaatsgrijpen zijn *actueel*; ze oefenen hun invloed uit en dwingen tot standpuntbepaling, tot al of niet handelen, ze moeten in hun importantie worden doorschouwd. Wat geschied is, is in deze zin niet meer actueel. Het rijk van het Verleden bevat onherroepelijke, onherhaalbare, niet meer te influenceren, in onomkeerbare orde gegeven gebeurtenissen; in het Verleden ligt alles vast, terwijl in het Heden en de Toekomst allerlei wijzigingsmogelijkheden besloten liggen. Daarom dwingt het Heden tot stellingname, men is gehouden het als relevant op zich te laten inwerken. In die zin is het Verleden inactueel, onwerkelijk. Het is dit verschil in actualiteit, waarop gedoeld zou kunnen worden door presens historicum èn fictioneel preteritum. Het presens historicum wordt gebruikt als de spreker het Verleden feit uitsluitend in zijn originaire actualiteit ziet, c.q. wil laten zien; voor fictionele verhalen is het preteritum veelal de meest voor de hand liggende tijd, want ten eerste is het fictionele inactueel, en ten tweede liggen de feiten in verhalen in eenzelfde verband als in het Verleden: ze zijn onherroepelijk inzoverre ze noodzakelijk het verhaal bepalen en erdoor bepaald worden; niet te influenceren, wijl buiten de macht van lezer èn schrijver, zodra er gelezen wordt; onherhaalbaar, inzoverre de verhaalde feiten uniek zijn binnen het (unieke) verhaal; gegeven in onomkeerbare orde, omdat elke andere orde een ander verhaal oplevert. Bovenal hebben het fictionele verhaal en het Verleden dit gemeen, dat de feiten verteld worden om een toestand of een ontwikkeling te beschrijven, die beperkt is tot een bepaalde, omgrensde, niet actuele periode. Ze worden dus niet, zoals de feiten uit het Heden, meegedeeld opdat men zijn standpunt tegenover het *feit* zou bepalen: hoogstens tegenover de *periode* waarvan dat feit deel uitmaakt. Hun onmiddellijke relevantie geldt een niet-Heden: niet-Heden òf omdat het als Verleden, òf omdat het als fictie niet actueel is.

± toekomend

Ebeling identificeert de beide werkwoorden *zullen* in

(12) hij zal morgen komen
(13) hij zal (nu) wel ziek zijn

Om economische redenen is dit een aantrekkelijke oplossing; ik kan echter niet meegaan met de betekenisomschrijving die Ebeling geeft:

> ‘a thing (at a certain moment M) conceived of by the speaker or his interlocutor as carrying a certain feature at the moment M or later, which conception is not based on immediate evidence simultaneous with the moment M’ (Ebeling 89).

Ik zou de volgende opmerkingen willen maken. Een arts die door de telefoon tot een patiënt zegt:

(14) ik kom wel even, dan wel
(15) ik zal wel even komen

beschikt in beide gevallen over immediate evidence (zoals Kirsner ten aanzien van een andere zin terecht opmerkt) en het is moeilijk aantoonbaar dat (15) daar niet op gebaseerd is. Wel klinkt (15) gereserveerder dan (14): er klinkt aarzeling in door, het lijkt of het voor de arts niet vanzelf spreekt, of hij het eigenlijk minder juist vindt, dat hij zou komen. Blijkens (15) wordt het gebeuren voorgesteld als afwijkend van een verwachtingspatroon; uit (14) blijkt dit niet. De geest van de spreker, om een waardevolle gedachte van Ebeling te herformuleren, heeft blijkens (15) de verbinding tussen subject en predikaat als problematisch beschouwd. Zo is *zullen* de uitdrukking van de reflexie van de spreker op de juistheid van een denkoperatie. Een feit echter als door de volgende zin verwoord:

(16) de komeet zal in 1999 weer zichtbaar zijn

kan onmogelijk worden beschouwd als vallend buiten enig verwachtingspatroon. Maar wel kan *zullen* hier aangeven dat een aanzienlijke tijdsruimte de komeet nog scheidt van het moment waarop hij zichtbaar is. Deze scheiding is niet uitgedrukt in

(17) de komeet is in 1999 weer zichtbaar

Het vreemde van deze zin is dat een lange periode gebagatelliseerd wordt. Maar wat is ‘lang’? In bepaalde situaties past deze zin heel goed:

(18) we moeten binnen vijf jaar een begin maken met de ontwikkeling van apparaat XYZ, want in 1999 is de komeet al weer zichtbaar

In (15) is het een aarzeling, in (16) is het een tijdsruimte die verhindert dat de subject-predikaatrelatie meteen geldig is, anders gezegd: dat nu

alvast deze relatie als geldig kan worden gepresenteerd. In dit licht is ook verklaarbaar

(19) hij zal (nu) wel ziek zijn

Gebrek aan gegevens verhindert de spreker te zeggen: hij is ziek. De functie van het (onbeklemtoonde) *zullen* is dan, uitdrukking te geven aan het feit dat de verbinding van subject en predikaat problematisch is voor de spreker, voor de hoorder of voor beide, om het even om welke reden.

± voltooid

Meestal duidt een v.t.t. op gebeurtenissen uit het verleden, maar niet altijd:

(20) morgen om deze tijd zijn we Parijs gepasseerd

Vergelijken we deze zin met

(21) morgen om deze tijd passeren we Parijs

dan zien we dat met (20) gedoeld wordt op een situatie, zoals die is *na* het passeren van Parijs, en met (21) op het passeer-gebeuren zelf. Veelal wordt dit semantisch verschil verklaard met een beroep op het begrip ‘aandachtspunt’ (Ebeling, Heger, Huddleston, Kirsner, Reichenbach): blijkens (20) zou de aandacht van de spreker gericht zijn op een tijdstip *na* het genoemde gebeuren, blijkens (21) op dat gebeuren zelf. Deze omschrijving houdt in dat, in tegenstelling tot Kirsner's opinie, de zin

(22) ik heb de hele dag al honger gehad

niettegenstaande zijn zakelijke equivalentie met

(23) ik heb de hele dag al honger

geen voorbeeld is van een zin die een gebeuren noemt dat in het heden voortduurt. Voor het Nederlands neem ik voor + **voltooid** dus inderdaad ‘voltooidheid’ van de handeling aan, echter in die zin, dat ‘handeling’ hier is wat de spreker in beschouwing neemt. Als ik zeg

(24) hij heeft al drie uur geslapen

terwijl op dat moment evenzeer waar is

(25) hij slaapt al drie uur

kijkt de spreker volgens mijn opvatting blijkens (24) *terug* op de drie-urige slaapperiode; terwijl hij blijkens (25) zijn aandacht gericht heeft op de nog voortdurende slaapperiode, die drie uren geleden reeds begon. Zo is ook in (22) van een dergelijk terugkijken sprake, terwijl (23) dit niet uitdrukt. Ik geef Kirsner toe, dat in bepaalde situaties (22) kan *impliceren* dat de spreker nog steeds hongerig is, maar een implicatie van wat de zin uitdrukt is niet hetzelfde als de inhoud van die zin zelf. Verder moeten we scherp onderscheiden tussen de duur van een concreet gebeuren, i.c. slapen, en dat gedeelte ervan dat door de spreker wordt beschouwd.

Het begrip ‘aandachtspunt’, waarvan ik de invoering zinvol acht, roept de vraag op, waarom de spreker zijn aandacht verschuiven kan ten opzichte van een bepaald gebeuren. Ik meen dat dat komt omdat hij vrij is in zijn keuze van zijn beschrijvingsobject en van de manier waarop hij het wil beschrijven. In **+voltooid**-zinnen wordt het gebeuren niet terwille van zichzelf beschreven, maar uitsluitend ter benoeming van een daarna optredende situatie, die dikwijls, maar niet altijd, het resultaat van dat gebeuren is. Blijkens **-voltooid**-zinnen valt het aandachtspunt samen met de periode waarbinnen het beschreven gebeuren plaats grijpt, omdat de spreker beoogt dit tijdsbestek zelf te beschrijven door middel van benoeming van een gebeuren dat daarbinnen plaatsgrijpt.

De taalhandeling

Een taaluiting is een handeling. Als zodanig vertoont zij de trekken van iedere handeling: zij heeft een object, zij is op een doel gericht. Een taaluiting is een *taal*handeling (deze term mag niet geïdentificeerd worden met ‘speech act’, ‘taaldaad’). De taalhandeling is in eerste instantie een act van tekengeving. Door een teken te geven met betrekking tot een object, werkelijk of fictioneel, wordt allereerst dit object *geduid*, dat wil zeggen: zijn importantie, zijn specifieke relevantie wordt aangegeven. Nu is een object nooit zonder nadere qualificatie relevant: het is slechts relevant in betrekking tot iets anders. De aanduiding van het object van een (duidende) tekengeving is het grammatisch subject. Dit bestaat uit een woord of woorden die eveneens het subject duiden: maar déze duiding staat in dienst van die waar het de spreker om gaat, en deze laatste duiding is verwoord in het grammatisch predikaat.

Deze korte uiteenzetting kan dienen om te laten zien, dat de zgn. werkwoordstijden verklaard kunnen worden uit de hoofdfunctie van de taalhandeling: de ‘duiding’. De **-verleden**-vormen geven de importantie van de tijdelijke fase van een subject aan met betrekking tot het Heden, gevat als actualiteit; de **+verleden**-vormen de importantie ten opzichte van het Verleden, gevat als inactualiteit. Dit verschil hangt samen met de doelstelling van de duidingshandeling. In dit licht valt ook (4) te verklaren als een poging, de actualiteit van de erin uitgedrukte wens te ontnemen. In voorbeeld (2) is het gebruik van het preteritum eerder toe te schrijven aan het

feit dat spelende kinderen, al fantaserend, het gebeuren dat zich in werkelijkheid af zal spelen en dus, in tegenstelling tot de gebeurtenissen in een toekomstroman, tot het rijk der mogelijkheden behoort, zien in een zelfde vaste orde en samenhang als kenmerkend is voor het Verleden en voor het fictionele verhaal.

De -**toekomend**-vormen geven niet aan, dat de duidingshandeling in enig opzicht problematisch is, zulks in tegenstelling tot de **+toekomend**-vormen. De oppositie **+voltooid**/-**voltooid**, tenslotte, vindt haar oorsprong daarin, dat men de importantie van een gebeuren hetzij voor de periode *na*, hetzij voor de periode *van* dat gebeuren moet kunnen aangeven. In feite duidt men dan middellijk (**+verleden**) of onmiddellijk (-**verleden**) een bepaalde situatie. Of men voor het een of voor het ander kiest, is van allerlei (hier niet te bespreken) factoren afhankelijk:

(26) de kachel is uit
(27) de kachel is uitgegaan

Geciteerde literatuur

Bull, W.E. (1960)	*Time*, *tense and the verb*, Berkeley-Los Angeles 1968.
Diver, W. (1963)	'The chronological system of the English Verb', *Word* 19, 141-181.
Ebeling, C.L. (1961)	'A semantic analysis of the Dutch Tenses', *Lingua* 11, 86-99.
Ginneken, J. van (1911)	'Een proeve van Nederlandsche Spraakkunst', *Ntg* 5, 133-152.
Heger, Kl. (1963)	*Die Bezeichnung temporal-deiktischer Begriffskategorien im französischen und spanischen Konjugationssystem*, Tübingen.
Huddleston, R. (1969)	'Some observations on tense and deixis in English', *Language* 45, 777-806.
Joos, M. (1964)	*The English Verb*, *Form and Meaning*, Madison (Wisc.).
Kirsner, R.S. (1969)	'The role of *zullen* in the Grammar of Modern Standard Dutch', *Lingua* 24, 101-154.
Kirsner, R.S. (1973)	'De rol van de directe vergelijking van het Nederlandse en het Engelstalige tijdssysteem bij het onderwijs aan Engelstaligen', *Vijfde Colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten*, Leiden/Noordwijkerhout, 171-187.

Paardekooper, P.C. (1957) 'De "tijd" als spraakkunstgroep in het ABN', *Ntg* 50, 38-45.

Reichenbach, H. (1947) *Elements of symbolic logic*, New York 1966.

Wunderlich, D. (1970) *Tempus und Zeitreferenz im Deutschen*, München.

Iets over het onderscheid tussen ‘bepaalde’ en ‘onbepaalde’ nominale constituenten

Deze bijdrage bevat enige overwegingen, vooral over ‘bepaald’ en ‘onbepaald’ gebruik van soortnamen[1]. Wij gebruiken de term ‘soortnaam’ in de zin van Roose (1964: 23 vgg.). We maken de lezer erop attent dat dit gebruik van de term nogal afwijkt van dat van Kraak & Klooster (1968: 111). We bedoelen die S-woorden (Bakker 1968: 70 vg.) welke onder meer leden vormen van de morfologische categorieën der meervoudige en niet-meervoudige S-woorden, en die voorzover behorend tot de niet-meervoudige categorie, verbindbaar zijn met het lidwoord *een* /ən/ ter aanduiding van één exemplaar van het door S benoemde (Bakker 1968: 71). We beperken ons hoofdzakelijk tot soortnamen, om een optimale vergelijkbaarheid van de besproken gevallen te bereiken. Met de termen ‘bepaald’ en ‘onbepaald’ duiden wij op de semantische waarden die het voornaamste verschil uitmaken tussen bijvoorbeeld *een boek* en *het boek*; wij doelen dus niet op een onderscheid als bijvoorbeeld tussen *tien* (bepaald hoofdtelwoord) en *vele* (onbepaald hoofdtelwoord); evenmin bedoelen wij met ‘onbepaald’ die (pendantloze) notie, welke de basis vormt voor de karakterisering van bijvoorbeeld *alles* en *niets* als onbepaalde voornaamwoorden.

Een soortnaam als *appel* kan gebruikt worden ter aanduiding van een groot aantal objecten, hieronder entiteiten genoemd. Entiteiten zijn in de werkelijkheid onderling onderscheidbare, door een S-woord benoembare eenheden. Alles wat door een individueel S-woord kan worden aangeduid noemen we het naambereik van dat woord. Een entiteit is meer dan alleen maar een gedeelte van het naambereik. Ten eerste kan men éénzelfde entiteit, vanuit verschillende oogpunten beschouwd, met verschillende namen aanduiden; zo kan men één en dezelfde persoon aanduiden als *de loodgieter*, *Oom Piet*, *meneer Jansen*, *die kletskous*, *onze overbuurman*, of *de voorzitter van de voetbalclub*; de man met de vele benamingen gaat, in de eenheid van zijn onvervangbare en onherhaalbare individualiteit, boven de diversiteit van de namen uit. Toegegeven: hij zou kúnnen worden beschouwd als een verzameling van vele entiteiten, ieder correlerend met één der benamingen, maar die verzameling moet toch een definitie hebben, en in die definitie moet genoemde eenheid verwerkt zijn: met al die namen duidt men tenslotte één en dezelfde man aan. De kennis die in de betekenis van een naam besloten ligt, onthult dus slechts een deel van wat we over een entiteit weten of kunnen weten.

Anderzijds wijst het bestaan van meervoudige S-woorden of van combinaties *een* + niet-meervoudig S-woord erop, dat in de naam kennismomenten zijn vastgelegd, die veelal en in principe wellicht altijd gelden voor meer dan één entiteit, dat naamgeving een zekere abstractie inhoudt van het puur

individuele van de benoemde zaak of zaken. Als entiteiten telbaar zijn, dan zijn ze dat niet alleen op grond van een aantal gemeenschappelijke kenmerken, maar ook op grond van een onderling verschil. Dat laatste is natuurlijk niet in de naam neergelegd, aangezien deze enkel datgene te weten geeft wat alle erdoor benoembare entiteiten gemeen hebben. Naamgeving onthult dus slechts een deel van onze kennis van entiteiten: er zijn tenslotte grenzen aan de omvang van een lexicon.

Het feit dat een entiteit naar haar aard ten dele aan de naamgeving ‘ontsnapt’, is van groot belang: het fundeert voor een aanzienlijk deel het semantische onderscheid tussen ‘bepaald’ en ‘onbepaald’, zoals we zullen zien. We hebben hier, zoals ieder weet, te maken met een bijzonder moeilijk te vatten onderscheid, en wel met name omdat de termen, zo niet uit de logica afkomstig, dan toch een sterk logische inslag hebben, terwijl de verschijnselen waarop ze betrekking hebben, zich niettemin aan een strikt wetenschappelijk-logische interpretatie schijnen te onttrekken. Gezien de sterk logische inslag is het niet verwonderlijk, dat de logici zich ermee hebben beziggehouden. De logicus heeft behoefte aan een scherp onderscheid tussen beweringen die gelden voor één of meer of alle entiteiten van een bepaalde soort; zo het er een of meer zijn, wil hij precies weten welke. Ook in een niet-wetenschappelijke attitude kan trouwens behoefte ontstaan aan een dergelijke precisie. Dit mag onze ogen echter niet sluiten voor een belangrijk onderscheid tussen wetenschappelijke en voorwetenschappelijke activiteit. Als men een object in het wetenschappelijk onderzoek betrekt, dan stelt men het noodzakelijkerwijs, zij het niet noodzakelijk op de juiste wijze, geïsoleerd voor zich. Men reduceert het tot een element of een complex van elementen, en onderscheidt het van andere door interne en/of externe relaties volledig en expliciet te indiceren. De eis van eenduidigheid, die terecht aan wetenschappelijk termgebruik wordt gesteld, is de linguale weerspiegeling van deze normstelling. Maar in de voorwetenschappelijke activiteit vindt een dergelijke isolatie niet plaats, en blijft het besproken object als regel ingebed in het totaal van de ervaringswerkelijkheid van spreker en hoorder, waarbinnen het een voor beiden volstrekt voldoende bepaaldheid kan bezitten: een bepaaldheid niet op grond van systematische onderscheiding van relaties, maar van een in haar soort even precieze plaatsing in het geheel van onze ervaringskennis.

Alleen al uit dien hoofde zou het allerminst verwonderlijk zijn, als in het gebruik van lidwoorden die opzettelijke precisie zou ontbreken welke het correlaat is van bovenomschreven wetenschappelijke isolatie, en zelfs zou het ons niet hoeven te verbazen als de lidwoorden en de andere hulpmiddelen ter onderscheiding van de semantische waarden ‘bepaald’ en ‘onbepaald’ quantificatie en indicatie in logische zin niet eens als nevenfunctie zouden hebben. Een logicus valt het in ieder geval niet moeilijk, de ‘natuurlijke’ taal te ontmaskeren als een uiterst povere, immers veelduidigheid toelatende quantificator en indicator. Zo kan *Het varken is vies* gelden voor één of voor alle entiteiten die onder *varken* vallen; daarentegen duidt *Het varken is talrijk* op een eigenschap van de verzameling als geheel. De

tweede bewering heeft op de eerste voor, dat men, gegeven de definitie, weet over welke objecten men het heeft; de eerste zin, in de tweede interpretatie, deelt althans dat voordeel, maar niet dat van de eenduidigheid van het tweede- en als *Het varken is vies* slaat op één varken, dan is Leiden in last: het is wat moeilijk om heel Nederland of zelfs de wereld af te reizen om één bewering te verifiëren. - Het gaat overigens wat ver, te beweren dat het gebruik van lidwoorden, en, breder, de uitdrukking van de tegenstelling 'bepaald'-'onbepaald' geen enkele consequentie heeft voor de logische waarde van de erdoor onderscheiden taaluitingen. Maar een logicus zal, gezien de vele homonymieën en synonymieën die de 'natuurlijke' taal in dit opzicht vertoont, slechts met de uiterste omzichtigheid de logische inhoud van dergelijke uitdrukkingen vaststellen; en misschien zal hij, gezien die veelduidigheid, geneigd zijn maar af te zien van enig gebruik van een taal als het Nederlands voor wetenschappelijke doeleinden. Een zodanig pessimisme delen Kraak & Klooster (1968) niet: zij nemen het voor de natuurlijke taal op. Zinnen mogen dan al homoniemenreeksen vormen, maar het zijn en blijven verschillende zinnen en dat verschil wordt zichtbaar bij analyse van hun dieptestructuur. Twee oppervlakkig gesproken identieke uitdrukkingen van 'bepaald' c.q. 'onbepaald' zijn bij nader toezien veelal geheel verschillend. Lidwoorden als voorkomen in *Er loopt een jongen* en *Een jongen loopt* ('kan lopen') maken deel uit van onbepaalde c.q. categoriale constituenten; er zijn twee zinnen *De hond blaft*, één waarin de nominale constituent bepaald is zonder meer, één waarin hij als 'soortnaam' optreedt (Kraak & Klooster 1968: 103 vgg.). Het is niet onwaarschijnlijk dat Kraak & Klooster hiermee tot op zekere hoogte van de logisch-symbolische nood van het Nederlands een transformationele deugd hebben gemaakt. Inmiddels hebben zij daarbij terecht de aandacht gevestigd op het feit, dat met de tegenstelling 'bepaald'-'onbepaald' in bepaalde gevallen een logisch onderscheid tussen distributieve en collectieve beweringen gepaard gaat, zoals bijvoorbeeld in *De mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* en *Een mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* (Kraak & Klooster 1968: 110). Wij zouden niet graag een sterretje voor de laatste zin plaatsen om daarmee zijn ongrammaticaliteit aan te geven; maar zelfs een lezing als kan worden geparafraseerd met 'Iedere mens heeft een ontwikkelingsgeschiedenis van 200.000 jaar achter zich' is een voorbeeld van een distributieve bewering, en als men een soortgelijke lezing voorstelt voor de andere zin, is dit noodzakelijkerwijs een collectieve bewering.

Gezien de grote diversiteit in logische zin tussen allerlei beweringen met bepaalde nominale constituenten en die tussen verschillende beweringen met onbepaalde, is het geen overbodige luxe de mogelijkheid onder ogen te zien dat het onderscheid 'bepaald'-'onbepaald', niettegenstaande zijn logische functie in de beide laatstgeciteerde zinnen, slechts indirect met logica in de wetenschappelijke betekenis van het woord te maken heeft. Temeer, naar het schijnt, omdat wij het verschil tussen *Een mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* en *De mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* ook kunnen toeschrijven aan de combinatie van *een* resp. *de* met de term *mens*, en aan

die van deze subjectuitdrukkingen met het predikaat *is reeds meer dan 200.000 jaar oud*. Dat leren de zinnen *De mens is een alleseter*, *Een mens is een alleseter*, *De plurk is reeds meer dan 200.000 jaar oud, Een plurk is reeds meer dan 200.000 jaar oud* (*plurk* is de naam van een taaie keversoort, waarvan alle thans levende exemplaren iets meer dan 200.000 jaar oud zijn). Kraak & Klooster hebben zelf trouwens reeds opgemerkt, dat in dergelijke gevallen ‘een hoge mate van synonymie’ (a.w. 109) optreedt. Het is terecht dat ze niet verder gaan dan ‘een hoge mate’. Immers, twee beweringen, die ‘op het zelfde neerkomen’ en allebei waar zijn, kunnen niettemin logisch verschillend zijn: zulke beweringen namelijk, die van ieder van de besproken entiteiten afzonderlijk en van hun verzameling kunnen gelden. Pas wanneer slechts één van zulke beweringen waar is, merken we dat het logische verschil er niet voor niets is. En zelfs als zou blijken dat het onderscheid ‘bepaald’-‘onbepaald’ weinig met logica in de zin van logische wetenschap te maken heeft, dan toch wel zóveel, dat het in bepaalde gevallen een onderscheid als tussen distributieve en collectieve beweringen fundeert.

In het nu volgende willen we aannemelijk maken, dat dit inderdaad het geval is, maar dat een dergelijke funderende functie niet anders is dan een bijzonder geval van functioneren van de waarden ‘bepaald’ c.q. ‘onbepaald’, welke waarden in alle zinnen dezelfde zijn. Dit kunnen we slechts betogen door analyse van enkele zinnen binnen hun specifieke contekst en situatie. Al te dikwijls wordt over het hoofd gezien, dat men weliswaar mag abstraheren van wat aan één taaluiting eigen is, maar niet van het feit dat elke taaluiting een uniek karakter vertoont.

We hebben al gezien, dat een entiteit eigenschappen heeft, die niet onder de naam vallen, waarmee ze aangeduid kan worden. Een woord als bijvoorbeeld *paard* is het concentratiepunt van slechts een beperkt aantal specifieke betekenismomenten; de entiteiten waarop ze van toepassing zijn kan men soms kennen tot in bijzonderheden, die slechts door in principe onbepaald omvangrijke enumeratie kunnen worden verwoord, zoals menige op zijn praatstoel zittende paardenliefhebber kan demonstreren. Deze overweging helpt ons, zoals bekend, de onderscheiding ‘bepaald’-‘onbepaald’ vanuit één gezichtspunt te verhelderen. Onder vele met *paard* aan te duiden entiteiten kan er zich één bevinden, die binnen een bepaald kader een unieke relevantie bezit en uit dien hoofde onverwisselbaar is met enige andere entiteit van de soort ‘paard’; deze unieke relevantie wordt niet door de naamgeving uitgedrukt, zoals we al zagen. Daarentegen kunnen entiteiten binnen een bepaald kader een relevantie hebben uitsluitend als vertegenwoordiger van de soort, die door hun naamgeving wordt aangeduid. Zij zijn dus om die reden in principe verwisselbaar. ‘Bepaalde’ nominale constituenten komen ons voor te doelen op uniek relevante entiteiten; ‘onbepaalde’ op entiteiten die dat niet zijn. We hebben hier dus te maken met een markedunmarked oppositie: òf de entiteit wordt uitsluitend door de naam aangeduid, omdat hij uitsluitend als naamdrager functioneert, òf de aanduiding bevat bovendien nog een restrictie tot die naamdragers, welke de enige zijn

die überhaupt of in een bepaalde spreeksituatie voor bespreking in aanmerking komen of door de spreker worden gebracht[2]. Een voorbeeld: *Bij een felle brand op de hoek van het Thorbeckeplein en het Rembrandtplein te Amsterdam zijn vanmorgen vijf panden uitgebrand. De vijf getroffen panden liggen tussen hotelrestaurant Schiller en de nachtclub Moulin Rouge* (NRC 30-12-68). De eerste zin wijst op een spatiotemporeel als uniek gekenmerkt gebeuren: een brand op een bepaalde tijd en plaats. Bij die brand zijn vijf volstrekt unieke panden betrokken: uniek, al was het slechts omdat op de plaats waar al een pand staat, geen tweede kan staan. Voor de verslaggever zijn ze niet uniek: stuk voor stuk niet omdat ze alle, zonder onderscheid des huizes, een prooi der vlammen geworden zijn, samen niet omdat er zoveel in brand kunnen vliegen in Amsterdam. Voor de gemiddelde krantelezer geldt hetzelfde als voor de verslaggever.

Op het eerste gezicht een paradoxale situatie: entiteiten van een volstrekt uniek karakter blijken geenszins uniek relevant voor schrijver en lezer. De paradox verdwijnt zodra we bedenken, dat entiteiten op grond van hun ontologische uniciteit bepaald niet uniek relevant hoeven te zijn. Vraagt iemand: *geef me maar een appel mee*, dan krijgt hij een uniek exemplaar mee, maar het is voor hem pas dan iets meer dan een stukje van een consumabele ketting, als hij het bijvoorbeeld op een tafeltje bij wat andere voorwerpen schikt om er een stilleven van te schilderen. Dan is die appel uniek relevant, het enige onder de naam *appel* binnen het kader van het stilleven, en vervanging ervan zou hem - als hij tenminste een naturalist is - in de grootste moeilijkheden brengen. Het spreekt overigens vanzelf, dat unieke relevantie van een entiteit gefundeerd is in haar ontologische uniciteit. De afgebrande huizen worden door middel van een onbepaalde constituent genoemd, omdat zij op dat moment van het discours niet meer kunnen zijn dan alleen vertegenwoordigers van een soort, niet meer dan naamdragers; zij onderscheiden zich op dat moment in niets van soortgenoten, en er kan dan ook niets anders geschieden dan een bepaling van soortgelijkheid, door het loutere noemen van de soortnaam tot stand gebracht. Tevens kan het getal meegedeeld worden, en bovendien wordt er in de zin een spatiotemporele bepaling gegeven, die ten doel heeft genoemde entiteiten tot meer te maken dan loutere soortvertegenwoordigers. Tenslotte is het afbranden natuurlijk het gebeuren, dat deze panden van alle andere onderscheidt. Maar: al deze specificaties kunnen slechts gegeven worden aan een niet meer dan door naamgeving gespecificeerde verzameling entiteiten.

De tweede NRC-zin bevat de ‘bepaalde’ groep *De vijf getroffen panden*. Nu is het lidwoord *de* noodzakelijk: de schrijver is gehouden duidelijk te maken, dat hij zich in zijn herhaalde naamgeving beperkt tot de in de vorige zin genoemde entiteiten en tot geen andere. Deze zijn nu immers uniek relevant: het zijn de enige waarvan sprake is. Gebruik van de ‘bepaalde’ constituent geeft aan dat de door de naam genoemde soortvertegenwoordigers als klasse begrensd worden in dien zin, dat er niet gesproken wordt over enige andere entiteit die onder die naam zou kunnen vallen. In dit geval vindt begrenzing plaats van een deelklasse van naamdragende

entiteiten, die zich door hun specifieke relevantie van soortgenoten onderscheiden: ruwweg gezegd die, waarvan in de vorige zin sprake was. Achterwege laten van het begrenzings- en afsluitingsteken dat iedere ‘bepaalde’ constituent als zodanig is zou verwarring wekken: de lezer zou gaan denken dat er weer andere panden aan de orde werden gesteld.

Op grond van deze vorm van unieke relevantie heeft men wel de functie van ‘bepaalde’ constituenten als anaforisch willen kenschetsen. Men reduceert dan de deiktische functie van dit soort groepen door te beweren, dat een andere benoeming van de door deze soort groepen aangeduide entiteiten in de voorafgaande contekst aanwezig moet zijn, wil genoemde functie zich realiseren: anafora is immers te definiëren als verwijzing naar in de contekst ook anderszins aangeduide entiteiten. Aan de laatstaangeduide voorwaarde behoeft echter niet te worden voldaan: de zin *Zolang de jicht de botten niet uitstraalde, wàs men er nog (...)* (VE-KL 5) komt voor in een contekst, die geen enkele andere aanduiding bevat van de door *de jicht* en *de botten* aangeduide entiteiten. Voorafgaande benoeming is overbodig, omdat beide entiteiten reeds op andere wijze gespecificeerd zijn. Wat de botten uitstraalt, is immers niet een met *jicht* benoembare entiteit, of zeggen wij liever, waar het hier een stofnaam betreft, massa, waarbuiten zich nog andere massa's laten denken; dat zou gelden voor een aanval van jicht. Hier heeft de schrijver het oog op het ziekteverschijnsel als zodanig, in zijn geheel: en in die zin bestaat er naast ‘jicht’ niets dat ook nog ‘jicht’ zou kunnen zijn. De hier bedoelde entiteit is uit dien hoofde uniek relevant. Maar onder een ander gezichtspunt, voegen wij er haastig aan toe, zou zij dat nog niet hoeven te zijn: een met *jicht* aangeduide entiteit zou evengoed het ziekteverschijnsel kunnen aanduiden, maar dan gezien als een trek onder vele, die de ouderdom kenmerkt, die immers met ziekten en gebreken komt, een trek bovendien die men als nieuw invoert en als zodanig nog niet haar uniek relevante positie binnen het beeld van de ouderdom heeft ingenomen. In het beeld dat Vestdijk er hier van oproept, is de met *de jicht* aangeduide entiteit een integrerend deel, en als zodanig uniek relevant: die voor de ouderdom zo typerende ziekte. Toegegeven, het is een wat conventioneel beeld, maar wat zal men anders verwachten van het wat ongenuanceerd denkende voetbalminnende duo, wier monologue intérieure hij hier verwoordt? - Met *de botten* is het anders gesteld: daarmee wordt verwezen naar een specifieke verzameling beenderstelsels: alle botten van beide vrienden, en, wie weet? van zovele hunsgelijken. Schrapping van het lidwoord had ons doen omzien naar een andere categorie van bottenbezitters, of naar een verzameling individuele botten, toebehorend aan de beenderstelsels van het tweetal. Ook hier vinden we dus de voor ‘bepaalde’ constituenten specifieke begrenzing tot de volledige verzameling van entiteiten die, bij uitsluiting van andere onder dezelfde naam, en wij voegen daaraan nu toe: onder een andere naam benoembare, soortgenoten een unieke relevantie bezit binnen een bepaald kader.

Dit soort niet in de tekst vermelde specificaties hebben sommigen willen behandelen door het aannemen van in de oppervlaktestructuur weggelaten

‘diepte’-bijzinnen, en de bepaalde constituent zou dan verwijzen naar gehelen van dieptebijzinnen en hun determinata. Wij zouden alvorens een dergelijke theorie te aanvaarden eerst bewezen willen zien, dat er geen zoveelste identificatie van taaluiting, inhoud van een taaluiting en door een taaluiting betekende zaak aan ten grondslag ligt[3].

Indien we entiteiten in hun unieke relevantie ervaren, houdt dat in dat de ‘bepaalde’ constituent veelal entiteiten noemt, die identiek zijn met vroeger verschenen of genoemde, met andere woorden dat zij ‘wederverschijnende’ entiteiten noemt. Veelal ook zijn ‘bepaalde’ constituenten aanduiding van ‘bekende’ entiteiten. Maar stel dat een functionaris van een polikliniek aan een andere vraagt: *Zeg, staat daar nog die meneer met een hoed op en een papiertje in zijn hand?*, dan zijn hoed en papiertje ‘wederverschijnende’ entiteiten, en ze zijn ook aan spreker en hoorder bekend, maar niet door ‘bepaalde’ constituenten weergegeven: geen van beide is uniek relevant, ze kúnnen althans worden opgevat als *slechts* soortvertegenwoordigers.

Nog een enkel voorbeeld: *Eendrachtig drong men op naar een lange rij tourniquetten, met de gewone wachthokjes voor de controleurs* (VE-KL 50). Hier vinden we *de wachthokjes*, en *de controleurs*, hoewel déze (surrealistische) wachthokjes wel bij uitstek ‘onbekend’ zijn en niet identificeerbaar met welk wachthokje dan ook, en de controleurs zoals uit het vervolg blijkt, niet eens zichtbaar zijn. Het gaat hier dan ook om entiteiten, die binnen het kader van het station-achtige geheel worden geïnterpreteerd vanuit het algemene beeld van ‘het’ station. Het is hier de wederverschijning van die uniek bepaalde entiteiten, die aan ‘het’ station eigen zijn en die alles vertegenwoordigen wat er onder de namen *wachthokjes* en *controleurs* binnen ‘het’ station te vinden zijn. Vestdijk vervolgt nu: *Stonden er controleurs? Waarom zouden er geen controleurs staan, men was op reis, en aan de andere kant van de barrière lokten perrons, en rails, en spoortreinen!* (ibid.) Men ziet: *controleurs*, en niet *de controleurs*. Immers, de menigte staat op het punt niet ‘het’, maar ‘een’ (surrealistisch) station te betreden. Zodra dit specifieke station het spreekkader wordt in plaats van het station in het algemeen, kan slechts een gedeelte van de totale verzameling van controleurs in haar verwachtingspatroon passen: een gedeelte, dat alleen maar als naamdrager relevant kan zijn bij de vraag, of er iets is wat aan de naam *controleur* beantwoordt of niet.

We herinneren ons, dat een naam slechts dat noemt, wat aan meer dan één entiteit eigen is. Als wij ons afvragen, waarop nu het woordje *dat* in de voorafgaande zin slaat, dan moeten wij zeggen, dat het verwijst naar een ongedeeld continuüm van dezelfde omvang als alle ermee te benoemen entiteiten. Het is even groot, maar mist per definitie elke opdeling in entiteiten. Het continuüm manifesteert zich binnen het spreekkader dat een spatiotemporele individualiteit bezit, als gedeelte, als quantiteit; het is in de regel maar een stukje van het naamcontinuüm, dat in een individueel spreekkader optreedt. Het is dat vanwege zijn principiële verwisselbaarheid, die een totaliteit veronderstelt, van waaruit andere gedeelten entiteitsgewijs

zich eventueel ook in hetzelfde spreekkader hadden kunnen manifesteren zonder de correlate bewering ongeldig te maken - slechts als naamdrager is de in feite optredende entiteit immers relevant?

Daartegenover staan de uniek relevante entiteiten. Verwisseling met een andere naamdrager of met een soortgenoot van andere naam zou een totaal ander spreekkader opleveren dan dat waarop de bewering van toepassing is, die de 'bepaalde', zo'n entiteit benoemende naam bevat: uitdrukkelijk is sprake van een begrenzing van het gebruik van de naam tot de benoeming van een gesloten klasse van naamdragers, het enige dat onder die naam in het spreekkader voorkomt. Het enige, maar dan ook de totaliteit van de entiteiten met een specifieke unieke relevantie[4]. Indien dit niet het geval was, dan zouden er nog andere entiteiten in aanmerking komen om op dezelfde plaats in een spreekkader op te treden, met dezelfde unieke relevantie. De begrenzing waarvan wij spraken zou dan niet geslaagd zijn: het bestaan van een deelklasse naast de in feite bedoelde deelklasse zou de verwisselbaarheid mogelijk maken, die nu juist voor die entiteiten welke door 'onbepaalde' constituenten benoemd worden, kenmerkend is.

Naast beweringen die betrekking hebben op spatiotemporeel individuele processen, toestanden en dergelijke, zijn er ook beweringen van algemene strekking, zoals bijvoorbeeld het spreekwoord *Kinderen en dronkaards zeggen de waarheid*. Het algemene karakter ervan verhindert ons, aan te nemen dat hier sprake is van slechts een deel van het naamcontinuüm dat aan *kind* en *dronkaard* beantwoordt. Maar wel stroomt om zo te zeggen het naamcontinuüm entiteitsgewijs door de subjectsplaats: het algemene van de bewering zit daarin, dat hier de hoorder als het ware wordt uitgenodigd, het hele continuüm ter verificatie langs te lopen, dat de bedoelde entiteiten niet alleen verwissel*baar* zijn, maar ook verwisseld moeten worden: men kan zo'n zin beschouwen als een generalisatie van een aantal steekproeven. De 'onbepaalde' constituenten passen hier mooier dan 'bepaalde'; de zin is: overal waar men mensen aantreft, wordt de waarheid gesproken door de onbevangenen, die men in onverschillig welke sociale situatie mocht vinden. Het spreekwoord *De mens wikt*, *God beschikt* geeft een ander beeld te zien. Hier is het totale naamcontinuüm 'mens' in de bewering betrokken: noodzakelijk uniek relevant, omdat er buiten dit continuüm uiteraard niets is, dat onder de naam *mens* of een andere in dit kader uniek relevant zou zijn.

Van een dergelijk algemeen karakter zijn de zinnen *Een mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* en *De mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud*. Het 200.000 jaar oud zijn in de zin die Kraak & Klooster daaraan hechten, is slechts van toepassing op het totale naamcontinuüm, waaraan alleen immers deze lange duur kan worden toegekend. En wil *Een mens is reeds meer dan 200.000 jaar oud* waar zijn, dan moet men een lezing verzinnen, waarmee men een spreekkader schept dat het ons mogelijk maakt niet het hele naamcontinuüm en bloc, maar naamdrager voor naamdrager langs de betrokken kaderplaats te voeren. In dit licht is het onderscheid tussen 'categoriaal' en 'soortnaam' in de zin van Kraak & Klooster een bijzonder geval van het onderscheid 'onbepaald'-'bepaald', zich voordoend zodra

'onbepaalde' of 'bepaalde' constituenten deel uitmaken van al of niet wetenschappelijke beweringen van algemene strekking. Daarmee zouden zinnen als *De hond blaft* of *Een hond blaft* ieder voor zich geen lid zijn van een reeks syntactische homoniemen, maar zou aan elk van beide slechts één (eventueel diepte-)structuur ten grondslag liggen.

In het bovenstaande zijn sommige relaties tussen taal, denken en werkelijkheid aan de orde gesteld. Het is niet meer dan een tussentijds verslag van onze rondzwervingen in een stukje van dit moeilijke gebied. Moge onze hooggeschatte leermeester Stutterheim, als geen ander vertrouwd met dit zware terrein, er iets ter kritische overweging in vinden. Het zij hem met die wens in vriendschap en dankbaarheid opgedragen.

Eindnoten:

1. Aan dit artikel liggen o.a. de volgende publikaties ten grondslag: Bakker, D.M., *Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Leiden 1968; Bos, G^{a}.F., *Het probleem van de samengestelde zin*, London/The Hague/Paris 1964; Kraak, A., en Klooster, W.G., *Syntaxis*, Culemborg 1968; Guillaume, G., *Langage et science du langage*, Paris/Québec 1964; Mattens, W.H.M., *De Indifferentialis*, Assen 1970; Robbins, B., *The Definite Article in English Transformations*, The Hague/Paris 1968; Roose, H. *Het probleem van de woordsoorten*, Paris/The Hague/London 1964; Simons, Ph.J., 'Lessen over het lidwoord', *De Nieuwe Taalgids* 4 (1910), 84 vgg., 126 vgg.; Vater, H., *Das System der Artikelformen im gegenwärtigen Deutsch*, Tübingen 1963; Yotsokura, S., *The Articles in English*, The Hague/Paris 1970. De beide bronvermeldingen bij geciteerde zinnen hebben betrekking op resp. de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en S. Vestdijk, *De kellner en de levenden*, Amsterdam ^{7}1960.
2. Met Mattens (1970) nemen wij daarom aan, dat aan onbepaalde een S-woord bevattende constituenten het bepaaldheidsteken (bijvoorbeeld het bepaalde lidwoord) ontbreekt; wat betreft het lidwoord *een* zijn we er niet zeker van of het een singularisator is. De betekenis 'één exemplaar' kan namelijk afgeleid worden uit de oppositie van *slager* t.o.v. *slagers* ('meer dan één'), èn uit de toevoeging van de telbaarheidsindicator *een*, die het niet-meervoud *slager* onderscheidt van een woord als *goud* (stofnaam).
3. Voor deze (transformationele) opvatting zie bij Robbins en Yotsukura en de daar opgegeven publikaties van o.a. Lees, Smith en Sørensen.
4. Met twee totaliteiten werkt ook Guillaume, zij het dat hij niet tussen de totaliteit van het naamcontinuüm en die van de uniek relevante entiteiten onderscheidt.

On A-generic Sentences in Dutch*

0.

This paper deals with sentences like

(1) A kangaroo is a marsupial.
(2) A triangle has three sides.

Most probably, these sentences will be read as general statements on kangaroos and triangles rather than as statements on individuals, which is the most natural interpretation of (3):

(3) A dog barked

Sentences like (1,2) are called generic sentences. More specifically, they must be called *a*-generic sentences, in order to distinguish them from other generic sentences, in which the indefinite article does not occur:

(4) The kangaroo is a marsupial.
(5) Kangaroos are marsupials.
(6) The kangaroos are marsupials.
(7) Gold is a precious metal.

Although generic sentences have much in common, there are also significant differences between sentences like (1,2), (4), (5), (6), and (7). The main purpose of this paper is to elucidate some aspects characteristic of *a*-generic sentences as compared with generic sentences of other types. The differences between generic sentences will be seen to mirror those between their non-generic counterparts.

As an introduction, I shall make some necessary remarks on the noun in general, the mass-count distinction, and definiteness (1.); in 2. I will discuss some recent literature on generic sentences with special attention to *a*-generic sentences; in 3. I shall expound some of my views on genericity, especially with respect to *a*-generic sentences.

1.1.

There are some general remarks to be made about nouns and noun

* Although this paper largely deals with generic sentences in general, the argument has been developed on the basis of Dutch material, partly collected and discussed in a workshop on this subject held at the Free University. I wish to thank the students and many others who have commented on the text; I mention in particular mr. B. de Boer, assistant for Dutch language.

phrases before embarking on the problem of generic sentences. By nouns I will understand here common nouns, not proper names. To begin with, let us consider some aspects of the relationship between individuals and countnouns. There is a countless number of uncles in the world, and all are different. This variety is not expressed in the word *uncle*. In a certain sense, individuality is mirrored in noun phrases like *my uncle*, *John*'*s uncle*, *uncle Bob*, and so on; but to these and even to the most expanded (non-plural)noun phrases there corresponds at least in principle a variety of what I will call 'individuals'. Individuals thus escape partly what the use of a noun to refer to them reveals of them.

Individuals elude nouns in still another respect. To refer to a certain individual, different nouns or noun phrases are appropriate according to the different situations in which a speaker may find himself. In some cases, I may have to refer to a certain person as *my uncle*, whereas in other cases I may have to call him *the doctor*. Every noun or noun phrase, if used appropriately, reveals one of the individual's functions; but even an infinite number will not suffice to characterize the individual itself, because nobody will be able to explain why exactly these and no other nouns and noun phrases can be appropriately used to refer to it. Furthermore, the definition of this set - which would reveal in words the individual itself - will have to contain another reference to the individual to whom this set belongs, which, even if a proper name or a running number would be used, presupposes rather than characterizes the individual. Why indeed attach this serial number to an individual, and not that? Apart from that, the definition would contain one of the members of the set it characterizes.

Because no noun or noun phrase reveals the individual itself, when we read or hear *My uncle is ill* it is just by chance that we know which (if any) individual is referred to. We do get, however, some information of another kind. A noun like *uncle* is typically related to something that is susceptible to change. It is nouns, noun phrases and their equivalents that are capable of being used as a grammatical subject. A predicate like *is ill* makes sense only if - on whatever grounds - one could expect my uncle not to be ill. At least, that which is referred to by a noun or noun phrase is susceptible to change in that it was not before brought in relation to the predicate *is ill* in the same sense, by the same person(s) and for the benefit of the same person(s).

That which changes must on the other hand remain identical: changes may only be observed in objects that, apart from the aspect or aspects subject to change, remain the same. If a traffic sign showing red light undergoes a change - let us say it now shows green light - then it must be one and the same, because otherwise there would simply be two traffic lights, each showing light of a different colour, and no change. In the same vein, my uncle must remain one and the same person before and after the predicate *is ill* has been related to it. Thus, what is referred to by a noun or noun phrase is relatively constant. As this property is common to all individuals, the individual as such is not revealed in it.

As has been said above, there is in principle more than one individual that may be referred to by a noun or noun phrase. In so far as some individuals may be called, for instance, *my uncle*, they are identical. Again, in being capable of being called *my uncle*, these individuals do not reveal their individuality: it is a property they have in common. Apart from this, we know that every individual partly escapes what the use of a noun or noun phrase reveals of them. What individuals referred to by e.g. *my uncle* have in common, could then be summed up as follows:

1. they are relatively constant;
2. they correspond to *my uncle*;
3. in another respect they do not correspond to *my uncle*.

To these a fourth item may be added, viz. a general property of individuals:

4. they all differ from the others, i.e. they are *discrete*.

In all these respects they are identical. As *my uncle*, as a phonological form, remains constant with regard to the individuals to which it may refer, I take it that it is closely connected with the remarkable entity defined by the four characteristics. This entity, to be sure, cannot be the meaning of *my uncle*, because of 3. listed above. On the other hand, it must be sharply distinguished from the individual, as we have seen. It need not be a 'metaphysical' entity either: nor a reale which manifests itself in individuals. I think it is something into which an individual will have to be transformed, if I am to speak about it in general terms.

Using general terms is a very complicated act. Consider a certain set of aural and visual impressions which I have to identify to call it, say, *my uncle*. On the one hand, among these impressions there will be such that are typical of one individual; on the other hand, even these will have to be interpreted in the sense that this individual belongs to what is called *my uncle*. To achieve this I can compare the individual with other individuals I call *my uncle*. But how could I succeed? Which of the manifold aspects these individuals display simultaneously and successively am I to compare? Is the fact that uncle John wears spectacles really not a reason not to call him so? If not, why not? Or consider the successive visual impressions we have as stages of the moon. In its different quarters, on clear frosty nights, on damp summer evenings, shining through heavy clouds, it manifests itself in a nearly endless variety. How am I to compare these stages to know the individual called *moon*. Rather, I will check some 'stage' by confronting it with a set of features I feel are characteristic of the moon.

For checks like these, although they often are carried out rightly, there exists no falsification procedure I know of that is not in fact circular. The same applies for the relevance of the choice of features. Referring to individuals by means of a noun or noun phrase, even a proper name, always

means revealing one of the individual's functions, that is, a set of properties which, according to a speaker's opinion, is a relevant factor in reality: *uncle*, *moon*. Although convention is a very considerable force here, individual man is in a way free to construct functions on his own. I can even understand by *uncle* or *moon* one function today and another one tomorrow; but I can also restrict the use of *uncle* or *moon* far more than is usual in a natural language community, e.g. in scientific discourse. A function, thus being in principle a product of free phantasy, may even be such that in a certain sense nothing corresponds to it in reality. Thus, the unicorn may be said not to exist in a sense different from, say, that of being a mythical phenomenon. But if I speak about the unicorn in such a way, this will only be a significant statement if the unicorn's existence, that is, the existence of at least one individual carrying the function ‘unicorn’, has been assumed. Normally, if a speaker utters a noun or noun phrase, he thereby states his belief that there exist individuals susceptible of being so called. In any case, the speaker says that some person or persons believe so. As not only the function ‘unicorn’, but also ‘my uncle’ and individuals carrying this function are ultimately believed to exist, we may say that the remarkable entity discussed is believed to be part of reality, though not an individual or a set of individuals.

1.2.

This entity I will call ‘object’. Externally, an object is an area: attaching the function ‘my uncle’ to any individual(s) involves positing an area to which the function cannot be attached: if every part of the world were my uncle, it would have little sense to use the noun phrase.

Thus, differentiation is involved in using a noun, and is therefore possible - but not more - within the object area related to, say, *doctor*, *gold* or *moon*. Now as a matter of fact there are many doctors, there can be this gold or that gold or still other gold; but it is also possible that the object area is not differentiated internally in a way which is considered significant. For instance, the object area connected with *moon* could be such an area.

Differentiation within the object area follows immediately from the fact that objects are related to individuals and mass counterparts of individuals (mci). Normally, man speaks about individuals and mci's. An individual or mci which corresponds to an object is as such a manifestation of the object. The celestial body I can see in the sky is a manifestation of the object called *moon*, not only because of the nearly endless variety of its stages, but also in that it, as an individual, eludes any noun or noun phrase and that which it has in common with any other individuals. The same holds true for an individual called *doctor*. In a certain sense, there is only one manifestation of the object *moon*; there is more than one manifestation of the object *doctor*. What I call *gold* equally manifests itself in numerous mci's. Therefore, if a speaker utters a certain noun or noun phrase, he thereby calls attention to, or evokes, one or more individuals or mci's as manifesting an object. Notice, however, that in so far as individuals or

mci's are manifestations of an object, they are identical; and in so far as several sets of individuals are multiple manifestations of, say, the object *doctor*, these sets are identical.

There are two types of internal differentiation of object areas. The first type can be viewed as the result of a random segmentation. The object area called *gold*, for instance, may be randomly divided into parts (object manifestations) to which the same noun may be applied, and these parts in turn may be divided into parts for which the same holds true. But if you were to divide randomly the object area to which the noun *doctor* applies, you might get parts which may only be so called in a totum pro parte way. The second type of differentiation thus has to follow certain 'given' boundaries between segments. This is because the object area is related to a function which is the result of the 'cooperation' of more than one factor, each fulfilling its own function. The object area called *moon*, for instance, cannot be divided into parts which can be called so. All parts cooperate to form the object. Something comparable applies for the object area called *doctor*.

Whenever there is a manifestation of objects like *sun* or *doctor*, this manifestation is either one or more. In contrast, it seems unreasonable even to suppose the same disjunction to be valid for the object *gold*. True, if you throw a lot of gold coins through my room, I shall certainly count them; but unless I take into consideration the individuality structure of gold coins, or consider them at least as nuggets of a regular form (as happens to be the case), what is thrown in my room can only be measured, not counted. In Dutch, countability is expressed in two ways: firstly, by the pluralization of the noun; secondly, by the combination of an indefinite article and a non-plural noun. A noun like *gold* has thus a twofold counterpart, e.g. *a doctor* and *doctors*. Therefore, if I want to call attention to, or evoke, a certain amount of manifestation of an object, I have only one possibility (viz. *gold*) if the manifestations are mci's, whereas I am forced to a choice in case the manifestations are individuals: then I must either use, for example, *a doctor* or *doctors*. In other words, whereas the referential use of count nouns involves referring either to one or to more than one, in using mass nouns I can refer to any amount. This fact will deserve our attention again in 3.2.

1.3.

As we have seen, the effect of realizing a certain noun or noun phrase NP_x comes to calling attention to, or more generally, evoking an 'amount' of manifestation of the object corresponding to NP_x. This holds true both for indefinite and definite NP's. The latter, however, share one more feature. For the description of this I will take as a starting-point an everyday situation. Let us imagine a lamp repairer called Jack. He has just finished the reparation of a floor lamp. By way of precaution, he has removed the shade before and put it on a shelf along with other shades. He says to his apprentice Peter: 'The shade, please'. The boy chooses a particular shade from the shelf, the one he knows belongs to the lamp his boss

has just repaired. If Jack asked for *a* shade, any shade of a given set would have done. But because he has asked for *the* shade, Peter knows that Jack wanted to point to something which has a specific importance. It is the only shade which fits in a given structural whole, viz. the lamp Jack has just repaired.

Notice, however, that the same individual could have been called *a* shade, namely, if it had occurred in a structural whole in which it has no specific relevance. It is, for instance, no more than *a* shade if considered in a certain connection with the other shades placed on the shelf.

As we have seen, an individual is discrete and as such recognizable. This accounts for the possibility to point to it, to pick it out. But from the example above we can see that individuals, although capable of being picked out, sometimes are not. One of the reasons for this is that their discreteness is not considered important, for instance if the shade Jack asked for is seen as not more than one of the shades placed on the shelf. Now this may be because in the given structural whole there are more individuals present that can do the same job. But if I say, ‘Look, a hairpin on the floor’, it may well be that the thing mentioned is the only hairpin extant within the given structural whole. And apart from the fact that it could be called unique in this respect, it would be very easy to set up an argument following which any individual fulfills a specific function within a given structural whole. But as long as I call the individual mentioned *a hairpin*, the hearer is entitled to infer that according to me any hairpin could have attracted my attention and forced me to attract the attention of others in the same way.

For being referred to by a definite NP, however, it does not suffice that an individual is uniquely important. If it is impossible for the listener to find out which individual is meant, it is also inadequate to use a definite NP. Suppose I am standing in the library before a bookcase with a puzzled look in my eyes. One of my colleagues asks me: ‘What are you looking for?’ I: ‘I am looking for a book’. My colleague: ‘In that case, you need not have a difficult time: there are plenty here’. Evidently, my colleague is joking. He aptly exploits a situation in which of two evils I have to choose the least. Although I am looking for an individual which is uniquely relevant for me, I choose not to use the definite NP, because this would be successful only if my colleague would know which book I had in mind. If I had said, ‘I am looking for *the* book’, I would have said too much. On the other hand, ‘I am looking for *a* book’ contains too little: it lacks an unambiguous datum from which the listener can infer that the individual referred to is uniquely important. This is the basis for the joke.

Why must the listener be able to find out the referent's identity, if the speaker is to use a definite NP successfully? If something is referred to by a definite NP, it is thereby characterized as the only one having an NP-function within a given structural whole. Therefore, the listener will have to use the knowledge of that structural whole as a clue to find the individual referred to. If he does not know the structural whole, he will not

know which individual has been meant. To state the same in other terms, the definite NP refers to an individual pointed to: if I point to something, I cause it to fulfill a unique role in a structured whole. Therefore, it can be said that the definite article (though not having deictic function itself anymore) explicitly characterizes the use of the NP as deictic use.

2.1.

Turning now to the problem of generic sentences, let us reconsider

(1) A kangaroo is a marsupial.

As there is no kangaroo that is not a marsupial, from examples like (1) it could be concluded (compare Lyons (193-197) and see Oomen) that *a*-generic sentences are equivalent to assertions like *All kangaroos are marsupials*. This, however, is not true. Consider the following sentence:

(8) A rabbit lives in a hole.

This sentence is undoubtedly *a*-generic and it is true. Of course, there are rabbits that do not live in a hole, but this fact will not falsify (8), as this sentence says that a rabbit lives in a hole by nature and not as a matter of contingent fact (Lyons 195). Thus, (8) differs from *All rabbits live in a hole* in that it permits 'exceptions' and asserts a necessary relation.

There are even sentences that assert the necessity of something that is not contingently true, nor logically true:

(9) A madrigal is popular.

To account for these facts, Burton-Roberts distinguishes between syntactic and logical analyticity. If (1) shares its deep structure with

(10) To be a kangaroo is to be a marsupial.

then according to him it expresses a linguistic necessity, i.e. *to be a marsupial* is predicated of the predicate *to be a kangaroo*. Such a predication of predicates he calls a metapredication.

In the case of (1,10), linguistic necessity is matched by logical necessity. As we have seen, this cannot be true of (8,9): the most one can say about rabbits is that, if they would follow their nature, they all would live in holes and that, if all madrigals were popular, it would not be by logical necessity, because nothing becomes popular by logical necessity (or so it seems).

Burton-Roberts tries to tie up analyticity (= logical necessity) and linguistic necessity by assuming that, for instance, (9) is conceivable as analytic to a very low degree,

and (1) to a high degree. Pure analyticity is found, according to him, in the following sentence:

(11) A triangle has three sides.

because ‘it is no non-linguistic necessity that obliges us to admit the truth of <(11)>; it is a wholly linguistic matter’ (Burton-Roberts 182). Sentence (11), however, is not in fact ‘purely’ analytic. The concept ‘side’ is dependent on a distinction between inner and outer space, which distinction presupposes the concept of closed figures like the circle, the ellipse, or, as it is here, the polygon. The concept of triangle can, therefore, be elucidated without using the concept ‘side’:

(12) A triangle is constructed by connecting three points A, B and C by straight lines AB, BC, CA.

If (11) and (12) are both true, then each of them at best expresses what a triangle is like in different ways; and therefore neither can be considered *the* expression of the concept of a triangle. Consequently, the purity of the analyticity of (11) may be doubted.

Perhaps no sentences are purely analytic, not even formally analytic ones; but apart from that, if analyticity is a useful philosophical concept, the only relevant distinction between sentences seems to me to be that between sentences which are truly analytic and those which are not. It seems philosophically unrevealing to learn that a certain set of sentences, evidently constructed for linguistic purposes, should be conceivable-as-analytic-in-any-degree. Linguistically speaking, this could only be interesting if the expression of what Burton-Roberts calls ‘linguistic necessity’ had something to do with analyticity. But only the reverse is true. Consider

(13) A soldier carries a gun.

If (13) were a scientific statement and if it were true, then a field marshal who never carries a gun would not be a soldier. As Burton-Roberts rightly puts it, this is not what is meant by (13). The straightforward conclusion would then be that (13) is not an analytic sentence at all. Burton-Roberts (189-190), however, maintains its analytic character; ‘the utterer of <(13)>, faced with <(14)> as an objection

<(14)>The Field Marshal doesn't carry a gun!

could reconsider (and decide that he did want to call the Field Marshal a soldier) but he could equally legitimately reply with: “The Field Marshal is not a soldier in the sense in which I was using the term”’. I agree with every word of the passage quoted. But utterances containing such a ‘sloppy’ usage should not be considered scientific statements. Therefore, the question of their being analytic or not simply does not arise. In the following section we shall take a different view, by looking on analytic sentences as special cases of *a*-genericity. It will turn out that something like

Burton-Roberts' concept of metapredication is indispensable for understanding generic sentences.

2.2.

Carlson defends the view that in sentences like

(15) Soldiers carry guns.

and only in these, there is reference to the kind ‘soldiers’ by means of the kind's proper name, the ‘Bare Plural’ *soldiers.* Carlson's *kind* resembles my concept of object very much; what Carlson calls object is that part of an individual which remains the same in whichever events it partakes. Only non-stage predicates can be predicated of this part, in contrast to what is the case with the individual. As an illustration, consider

(16) This soldier carries a gun.

On first reading, *carries a gun* seems to be a stage predicate, i.e. a predicate denotating a particular stage in the life of ‘this soldier’, which differs from other stages, in which this individual does not carry a gun, e.g. when he is asleep. There is, however, another reading of (16), namely, that a *property* of this soldier is mentioned. From several stages in which this individual is seen to be carrying a gun, it is concluded by generalization that carrying a gun is one of his characteristics. In this reading, (16) contains a characterizing predicate. In Carlson's view, in the following Bare Plural generic sentence

(17) Soldiers carry guns.

reading the predicate as characterizing is the only possibility. This sentence must be seen as formulating the result of a generalization over stage expressing predications, on the basis of which a characterization of the kind is made. Consider now (13) again. This sentence also contains a characterizing predicate. It must also be seen as expressing the result of a generalization over stages. As Carlson takes only Bare Plurals like *soldiers* to refer to kinds, and as ‘object’ is the only other non-stage argument mentioned by Carlson, it follows that *a soldier* must refer to an object, and that the sentence is a characterization of this object (cp. Carlson 176). Following Carlson's line of thinking, this seems to be an adequate description of the difference between (17) and (13). It could explain the difference between (18) and (19):

(18) Dogs are common.
(19) *A dog is common.

Precisely this phenomenon shows that we shall have to differentiate between stages of objects and stages of kinds. But if we have to, there

remains the question how we are to account for the obvious difference between the object called *a soldier* (in (13)) and the object called *this soldier* (in (16), second reading). However generalizing (16) may be, it is always an assertion about one particular soldier, whereas (13) is an assertion about no soldier in particular. Carlson does not give an explanation for this difference. Therefore, his theory is not capable of describing *a*-generic sentences in so far as they differ from assertions about a particular object like 'this soldier'. On the other hand, in his theory he has rightly stressed the similarity between expressions like *this soldier* and *a soldier* ((16) and (13), respectively). The similarity consists in the fact that in both cases one object and not more than one is involved in the predication. Now whenever such is the case in Dutch, there are in principle two readings, one in which a particular object is meant, and one in which an entity is meant that is, in a way, representative of a kind. Consider the following Dutch sentence:

(20) Dit pak krijgt u nergens, meneer.
this suit get you nowhere sir
'This suit you will never get elsewhere, sir'.

The individual-reading would force us to the conclusion that the speaker had uttered a useless truism. A more natural interpretation would be captured in 'a suit like this' as a paraphrase of *dit pak*.

As (13, 19, 20) show, there are generic sentences containing subjects which will have to be described, in Carlson's own terms, as 'objects'. In his view, as we have seen, Bare Plurals, although containing the notion 'more than one', can refer to kinds, which are one. Carlson, admittedly, adduces sufficient material for establishing similarities between Bare Plurals on the one hand and proper names (Carlson 59 f.) and collective nouns (Carlson 61 f.) on the other, thus establishing a firm basis for the relationship between Bare Plurals and kind. However, according to Carlson there is still another NP, viz. the definite generic non-plural NP, which refers to kinds as well. Carlson states (279) that both NP's denote the property set of a kind, that they both are to be regarded as a proper name of a kind (280), although they each do so in their own way and for that reason cannot be identified one with the other, as Carlson himself admits (274 ff.). Thus, following Carlson, we shall have to distinguish at least three types of generic NP's, namely two referring-to-kind-types and the object-type. It must be said, however, that Carlson does not offer a systematic differentiation.

3.1.

The main thesis of this paper is that generic sentences are statements on objects and their manifestations, rather than on individuals and mci's. Every time we call an individual *a soldier*, we at least say that we recognize something that remains identical in spite of the differences between the individuals so called: a manifestation of something relatively constant,

which in one respect corresponds to *soldier* and in another respect does not, which is countable and not more than one, and whose discreteness is not considered relevant. Every sentence containing *a soldier* calls attention to a manifestation of this type. In non-generic sentences, however, the purpose of this is to characterize an individual or mci in order to record its relevance with respect to the state or event mentioned: to achieve this, I have to state what the individual has in common with other individuals, in other words, I have to speak about it in general terms. In contrast, generic sentences are not about individuals, but about what some individuals have in common: an entity abstracted from those individuals, or - which comes to the same thing - an entity constructed as a manifestation of the type described in the preceding lines. By uttering *a soldier* in this sense, the speaker may be viewed as supposing the entity mentioned to be part of reality, even if no individuals corresponding to it are present at the time. In fact, it is an entity posited by language use, although recognized in every individual deemed worthy of being called *a soldier*. An *a*-generic sentence is about such an entity. In so far as the realizing of an NP containing an indefinite article can be seen as a predicate predicating something of such an entity, a generic sentence can be characterized as a metapredication, at least if the subject can be interpreted as such an NP.

This concept of metapredication, however, differs from that formulated by Burton-Roberts. As Carlson (175-6) has pointed out, there are sentences like (1) that have no counterpart like (8) and the other way round. Here are some of his examples:

(21)a A cat cleans itself.
(21)b ??To be a cat is to clean itself.
(22)a A sailor is drunk. (non-generic only)
(22)b To be a sailor is to be drunk.

In Dutch, sentences like (8, 16b) sound awkward:

(23)a Een kangoeroe is een buideldier.
a kangaroo is a marsupial
(23)b *Een kangoeroe zijn is een buideldier zijn.
a kangaroo be is a marsupial be
'To be a kangaroo is to be a marsupial'.

These are two arguments against Burton-Roberts' description of the structure supposedly underlying *a*-generic sentences: one against accepting it for English and one against accepting it for Dutch. The following sentence which is nearest to (23b) as regards the meaning conveyed, may be considered grammatical, although immediately acceptable to everyone:

(23)c Kangoeroe zijn is buideldier zijn.
kangaroo be is marsupial be
'To be a kangaroo is to be a marsupial'.

This sentence, however, shows a semantic feature not present in (23a). It means something like 'If it comes to the point, a kangaroo is a marsupial', or 'A kangaroo's life is essentially being a marsupial'. It could be that sentences like (23c) are a special type of identity statements like the French sentence 'Gouverner, c'est prévoir' and the like. Anyway, (23b and c) typically subordinate a state under a more general type of state, which makes sense only if the listener must be invited to see the dominating marsupial behind the kangaroo.

As we have seen, to the object a function corresponds. As this is in principle a product of free phantasy, it is possible that I change the construct overnight. I think this explains the problems around sentences like (8, 13). As a speaker of a natural language, I am free to use a certain function without announcing this by definition or otherwise. If I choose to view the rabbit in the light of a far-off Hole Era rather than in that of contemporary domestication, I can today assert a proposition verbally identical to one I will deny tomorrow. Some would (perhaps rightly) think that this behaviour would be inconsistent; in fact, I think it is only a relatively dramatic variant of an everyday phenomenon. What is decisive here is that as non-scientific speaker I am entitled to include or not to include in that which is common to all rabbits the property of living in holes; this may depend on whether I consider living in a hutch as atypical behaviour, or not.

As *a*-generic sentences are not about individuals, they only have 'characterizing' predicates. In Dutch I can say *Het dak lekt* ('the roof leaks/is leaking'), when the rain is penetrating through the roof, but also on a bright summer day. In the latter case, the predicate is characterizing (cp. also 2.2. above, sentence (16)). It goes without saying that only individuals and mci's are subject to events; although what is common to individuals may have something like a history, this is not a history of events. Therefore, it is only possible to characterize what individuals have in common in spite of their different stages and their different histories, in other words, what are their relatively permanent properties. More precisely, generic sentences will indicate what are, for an entity, the consequences of being susceptible of being called NP^x. If I am right, this is a causal relation. An implication, as Lyons remarks can only be a partial expression for it. And in so far as an implication is a statement about individuals, it is not an adequate expression for the content of *a*-generic sentences, which are, as we have seen, not about all individuals denoted by, for instance, *a kangaroo*, but about what these have in common.

3.2.

For generic sentences like (18), the same holds true as what is valid for *a*-generic sentences; they differ in that they characteristically contain

NP's calling attention to what is common, not to single individuals but to sets of individuals. Or in other words, they call attention to more than one manifestation of the object. As we have seen, there is choice in principle between singular and plural in contradistinction to mass manifestations like those called *gold*, and therefore sentences like (5) may convey roughly the same message as sentences like (4), in Dutch as well as in English. Sometimes, however, what sets have in common will not occur in what single individuals have in common, as is shown by (18, 19), or by (24) a and b:

(24)a In Holland mogen fietsers niet altijd naast elkaar rijden.
'In Holland, cyclists are not always allowed to ride side by side'.
(24)b *In Holland mag een fietser niet altijd naast elkaar rijden.
'In Holland, a cyclist is not always allowed to ride side by side'.

Because the plural can be used to denote any number of individuals or manifestations except one, it can also denote the total number. Thus, a generic plural-sentence may espress what is common to any set, including the comprising set. In fact, abstraction is made of the differences, including the quantitative differences, between the sets. If something of the kind holds true for English Bare Plural generic sentences, this would explain Carlson's intuitions about their referring to kinds. In this respect, these sentences are much like indefinite non-plurals like (7), and its Dutch counterpart:

(25) Goud is een edel metaal.

This sentence we will contrast with the following generic sentence:

(26) Het goud is een edel metaal.
The gold is a precious metal.

In (26), mention is made of what is common to any occurrence of gold, seen as an entity whose discrete relevance as a structured whole is caused by its being gold. Now, as we remember, the object 'gold' is supposed to be part of reality. If it is indicated by a definite NP, then reality is often the structured whole in which the object exercizes a specific function as gold. If this is the case, then only world scale predicates are possible: very general characterizations, which aim at differentiating the object considered from other objects with a kindred function. This could be the reason why the following sentence seems not to be acceptable (cp. Carlson 277):

(27) ?The angel plays the harp.

When we compare angels with beings of other types like animals or humans, we find that playing the harp is not a characteristic of angels, because for instance humans also play the harp. If one thinks of the object called *angel*

as a part of reality, other things come to mind: not even whether it has wings or not, but its function as a part of the ‘establishment’ of the universe. On the other hand, if you encounter an individual angel, you may find that as a rule it has wings and plays the harp. Therefore, the following sentences will be quite acceptable, I think:

(28)a An angel plays the harp.
(28)b Angels play the harp.

Notice, however, that the choice between definite and indefinite generic NP's may also be determined by discourse. Thus, speaking about pigs, you can begin your speech with the following words:

(29) Een varken is een alleseter.
A pig is an omnivorous animal.

But after a while, you may continue:

(29)b Zoals gezegd, het varken is een alleseter.
‘As has been said before, the pig is an omnivorous animal’.

I refrain here from discussing examples of definite plural NP's in sentences like (6). Neither will I go into the so-called attributive use of definite NP's (cp. van Alkemade in this volume). On the latter topic I would permit myself just one remark. If the sentence

(30) Smith's murderer is insane.

is used attributively, then it may be said that the sentence is not about an individual but about what is characteristic of whoever could be suspected of being Smith's murderer. A definite NP is used because the discreteness of the entity evoked by *Smith*'*s murderer*, within a given structural whole, comes to the fore by being susceptible of being so called, whence the NP can be used deictically.

Although much research will have to be done, I hope that these few preliminary remarks will show that there is a possibility for treating the different generic sentences, including the attributive definite NP's, as forming a ‘structured whole’ mirroring the ‘structured whole’ of the ‘normal’, ‘non-parasitic’ sentences containing corresponding NP's.

References

Alkemade, D.J. van (1980)	'Referentiality and specificity of NP's'. In: D.J. van Alkemade et al. (eds.), *Linguistic Studies offered to Berthe Siertsema*, Rodopi, Amsterdam: 1-9.
Burton-Roberts, N. (1977)	'Generic sentences and analyticity'. In: *Studies in Language* 1, 155-196.
Carlson, G.N. (1978)	*Reference to kinds in English*, Bloomington, IULC. [diss. 1977].
Lyons, J. (1977)	*Semantics*. Volume I, Cambridge University Press.
Oomen, I. (1977)	*Determination bei generischen definiten und undefiniten Beschreibungen im Deutschen*, Tübingen, M. Niemeyer.

Ieder, samen, respectievelijk, elkaar

Enige tijd geleden heeft mijn zoontje een pakje kauwgom en een speelgoedautootje gekocht. Het pakje kauwgom kocht hij op 30 november, het autotje op 2 december. Het eerstgenoemde artikel betrok hij van een supermarkt, het andere van een speelgoedwinkel. Hij heeft een tweetal koophandelingen verricht, wat af te leiden is uit de zojuist vermelde verschillen in tijd en plaats.

De zin waarmee ik begon, bevat geen informatie die zó gedetailleerd is, dat de daarop volgende mededelingen overbodig zouden zijn voor wie de koopactiviteit van een minderjarige Nederlander zou willen beschrijven. Immers, de zin kan evengoed gebruikt worden ingeval mijn zoontje in één winkel, maar op verschillende dagen, op één dag, maar in verschillende winkels zijn cadeautjes kocht; en eveneens wanneer hij beide in dezelfde winkel kocht op de zelfde tijd. Stel dat het laatste het geval geweest zou zijn, dan kan wat hij deed aangemerkt worden als twee koophandelingen, of als één - het laatste is slechts dan een obligate descriptie van zijn commerciële activiteit als kauwgom en speelgoedautootje in koppelverkoop van de hand gingen.

Als men de keuze heeft tussen twee plaatsen en twee tijden om twee dingen te kopen, dan zijn er zestien mogelijkheden om in het bezit ervan te geraken. Vier mogelijkheden voor identiteit in plaats en tijd zijn er, en dus vier mogelijkheden om een koppelverkoop tot stand te brengen - hetgeen het aantal verhoogt tot twintig. Tien tegen één echter, dat de lezer geenszins aan al die mogelijkheden heeft gedacht, toen hij de eerste zin van dit artikel las. Naar alle waarschijnlijkheid dacht hij aan geen ervan in het bijzonder. Ten aanzien van de twintig mogelijkheden is deze zin namelijk zo weinigzeggend, dat we veilig kunnen aannemen dat hij niet kan dienen ter aanduiding van één ervan in het bijzonder.

Sterker nog spreekt deze weinigzeggendheid ten aanzien van de zin *Mijn twee zoontjes hebben een pakje kauwgom en een speelgoedautootje gekocht*. Als ze samen op stap gaan om hun inkopen te doen, dan zijn er reeds de twintig mogelijkheden, die ik noemde. Kopen ze ieder echter één artikel, dan komen er nog eens 32 bij. We gaan wel niet te ver als we niet alleen beweren dat zinnen als deze niet dienen kunnen om één van de vele inkoopmogelijkheden aan te duiden, maar tevens staande houden dat ze dat niet eens ten doel kunnen hebben.

De laatste these wordt nog acceptabeler, wanneer we bedenken, dat beide zinnen bedacht zijn. Zoals elke schriftelijk of mondeling ter bestudering gegeven zin zijn ook deze, zoals ze binnen de tekst van dit artikel verschijnen, hooguit reprodukties van - immers in andere contekst en situatie voorkomende - èchte taaluitingen; en deze bedachte zinnetjes zijn

zelfs dàt niet, maar veeleer het omgekeerde van een reproduktie: een soort van schetsplan voor een echte taaluiting. We doen er goed aan bij de zojuist gegeven en alle andere zinnetjes te onthouden, dat ze - als objecten van onderzoek - hetzij geïsoleerd zijn van de context en situatie, waarin ze voorkomen, hetzij - ingeval het bedachte zinnetjes zijn - nimmer in enige context en situatie gefungeerd hebben. Nu kan men niettemin wel met zelfbedachte zinnetjes werken, mits men echter een context en situatie erbij construeert, waarin ze kunnen geacht worden te fungeren. Als ik nu de zin die dit artikel opent aldus vervolg:...en sindsdien hebben we geen kind aan hem, want hij speelt de hele dag met het autootje, al kauwend op zijn kauwgom, dan heb ik een context geschapen waaruit blijkt, dat het volmaakt indifferent is hoe de koop tot stand gekomen is; alleen het feit dàt mijn zoontje een en ander heeft gekocht, is relevant.

Stel echter dat ik aldus vervolg (tegen een buurman):...en de arme jongen kwam doornat thuis. Buurman: Hoe kan dat nu? De supermarkt is hier toch maar twee passen vandaan? Ik: Ja, maar voor het autootje is hij helemaal naar het dorp gereden. In deze context - en situatie - verschaft de zin onvoldoende informatie: hij biedt de hoorder gelegenheid tot een voorstelling van zaken, die niet correleert met de werkelijkheid en die dus gecorrigeerd moet worden.

In het ene geval verschaft deze zin dus voldoende, in het andere te weinig informatie. Dat komt omdat hij niet te kennen geeft hoeveel processen er in het beschreven gebeuren onderscheiden dienen te worden, c.q. of het gebeuren een interne temporele of plaatselijke differentiatie te zien geeft, welke kennis in het eerste geval niet, in het tweede geval wel noodzakelijk is voor een juist begrip en een juiste waardering van het aangeduide gebeuren. Doordat deze zin laatstbedoelde informatie niet verschaft, kan in bepaalde gevallen de hoorder of lezer in het ongewisse komen te verkeren, iets wat zich ook voordoet bij gevallen van syntactische homonymie. Uit voorkomende ongewisheid mogen we echter in het algemeen niet zonder meer besluiten tot (in gevallen als deze syntactische) homonymie, en in het bijzonder hier niet, omdat in de regel een geval van syntactische homonymie de hoorder of lezer voor een keuze stelt, terwijl een dergelijke keuze in gevallen als deze veelal niet behoeft te worden gedaan, aangezien zij voor het juist begrip niet relevant is.

De problematiek van de zojuist besproken zinnen keert - in enigszins andere vorm - terug bij een beschouwing van de volgende zinnen:

(1) Jan, Piet en Klaas kregen een ijsje
(2) De jongens kregen een ijsje
(3) Jan, Piet en Klaas kregen ieder een ijsje
(4) De jongens kregen ieder een ijsje
(5) Jan, Piet en Klaas kregen samen een ijsje
(6) De jongens kregen samen een ijsje

We nemen aan, dat *de jongens* slaat op dezelfde drie personen, die met *Jan*,

Piet en *Klaas* zijn aangeduid. Terzake van de eerste zin kan worden opgemerkt dat de meest voor de hand liggende interpretatie is, dat er drie ijsjes zijn uitgedeeld; de zin laat echter ook de mogelijkheid toe, dat de drie jongens, door geldgebrek of anderszins, gedwongen waren tot beurtelings likken. Welke van de twee interpretaties men ook kiest, in beide gevallen kan de informatie van (1,2) aldus omschreven worden, dat 'een ijsje krijgen' wordt toegekend aan een gebied, waarvan de omvang wordt aangegeven door de coördinatie *Jan*, *Piet* en *Klaas* c.q. de pluralis *de jongens*.

De opvatting van de coördinatie als aanduiding van de omvang van een bepaald gebied, die ik hier voorstel, wijkt af van die definitie, welke men kan geven in termen van de verzamelingenleer: 'aanduiding van een verzameling door opsomming van zijn leden'. Zij legt meer de nadruk op het ruimtelijk aspect, dat de verzameling met de geometrische figuur gemeen heeft. Het ruimtelijk aspect van een geometrische figuur kan wel aritmetisch worden benaderd, maar dat betekent niet dat men de continue uitgebreidheid tot het aritmetische kan reduceren. Dit irreducibele uitgebreidheidsaspect is ook eigen aan de verzameling, aangezien men kan zeggen dat de elementen van de verzameling een continuüm vormen inzoverre ze alle aan de voor die verzameling geldende definitie voldoen. Dit opent de mogelijkheid de coördinatie te zien niet alleen als de aanduiding van een verzameling door opsomming van zijn leden, maar ook als aanduiding van de *omvang* van een bepaald gebied door enumeratie - en in die enumeratie is een aritmetisch aspect van de verzameling zichtbaar - van de deelgebieden die de omvang uitmaken. Het gebruik van een coördinatie kan noodzakelijk worden zodra de taalgebruiker het geïntendeerde continuüm onder een bepaald aspect wil beschouwen, bijvoorbeeld het aspect dat tot uitdrukking komt door het gebruik van een persoonsnaam (*Jan*, *Piet*, *Klaas*) in contrast tot een (omvattende) soortnaam (*jongen*). Een dergelijke keuze van de taalbeschouwer beslist over het gebruik van coördinatie of pluralis.

Hiermee komt de coördinatie niet alleen in nauw verband met de pluralis, maar eveneens met andere formaties, zoals *roodbruin* en de coördinatie in *Five*, *six minutes later the bomb exploded*. Ook deze benoemen immers een continuüm, door middel van meer dat één woord of door meer dan één in vorm en betekenis met een woord overeenkomend morfeem, maar hier zijn het geen *delen* van een dergelijk gebied die benoemd worden. Door *roodbruin* wordt een kleur aangeduid die zich bevindt tussen de kleuren rood en bruin (deze 'tussenpositie' wijst op een continuüm, n.l. dat van de overgangskleuren van bruin naar rood); door de coördinatie *five*, *six* wordt een tijds*ruimte* aangeduid met een minimale omvang van vijf en een maximale van zes minuten. Het gaat hier om de aanduiding van een omvang door benoeming van twee in enig opzicht aangrenzende omvangen, en niet om de aanduiding van een continuüm door opsomming van zijn delen, zoals de coördinatie geeft. Het overeenkomstige ligt dus in de aanduiding van een continuüm door twee of meer namen, het verschil ligt in de aard van het aangeduide.

Laten we nu de zinnen (3,4) bezien. Zoals bekend, heeft men dit soort

zinnen pogen te verklaren door aan de syntactische structuur ervan een dieptestructuur ten grondslag te leggen die teruggaat op de structuur van meerdere zinnen; in het geval van (3) zouden dat zijn

(7a) Jan kreeg een ijsje$_x$
(7b) Piet kreeg een ijsje$_y$
(7c) Klaas kreeg een ijsje$_z$

En in het geval van (4):

(8a) De jongen$_x$ kreeg een ijsje$_x$
(8b) De jongen$_y$ kreeg een ijsje$_y$
(8c) De jongen$_z$ kreeg een ijsje$_z$

Een andere verklaring wil niet zozeer een veelheid van zinsstructuren ten grondslag leggen aan zinnen als (3,4), maar veeleer een veelheid van *processen*: hiermee wordt wat eerst werd gezien als een syntactisch verschijnsel, naar de zinsbetekenis overgebracht.

Beide verklaringen gaan uit van de hypothese, dat gevallen als (3,4) de uitdrukking zijn van een drieheid (uiteraard geldt dit voor (4) slechts binnen de condities die we boven *kunstmatig* hebben gesteld voor de betekenis van deze zin, dus op grond van gegevens die we van buiten de zin hebben aangevoerd). Nu is in (3,4) een drieheid ongetwijfeld mede uitgedrukt, maar het is de vraag, of de zinsinhoud als geheel als een 'drieheid' kan worden beschouwd. Zeker is echter, dat op grond van (3,4) de volgende schema's kunnen worden opgesteld:

Jan	→	ijsje$_x$	jongen$_x$	→	ijsje$_x$
Piet	→	ijsje$_y$	jongen$_y$	→	ijsje$_y$
Klaas	→	ijsje$_z$	jongen$_z$	→	ijsje$_z$

We hebben hier te doen met een éénduidige afbeelding van een verzameling op een andere. Aan ieder van de jongens wordt een ijsje toegevoegd, en inzoverre is *krijgen* op te vatten als de formulering van een functie. Willen wij geheel expliciet te werk gaan, dan dient de 'krijg'-functie driemaal te worden genoteerd: k(Jan, ijsje$_x$), k(Piet, ijsje$_y$), k(Klaas, ijsje$_z$). Maar dit houdt allerminst in dat we, met McCawley (1968) en Hudson (1970), nu ook drie krijg*processen* zouden moeten veronderstellen. Inderdaad zijn de relaties tussen Jan en ijsje$_x$ etc. in de zin voorgesteld als zich voltrekkend (in het verleden), en dit betekent, dat de functie 'krijgen' als een proces is voorgesteld. Maar houdt dit nu ook in, dat we in de semantische structuur van (3,4) een veelheid van processen moeten aannemen? Zeker, drie elementen uit één verzameling vertonen een relatie met drie elementen uit een andere, en dat in de vorm van drie onderscheiden relatie-occurrences. Maar het is niet noodzakelijk dat deze drie functierealisaties zich nu ook voordoen als een drietal processen. Het is ook mogelijk het door (3,4) weerge-

geven gebeuren te zien als één proces met een drievoudig functieaspect. Een drietal processen zou men nog werkzaam kunnen achten ingeval Jan, Piet en Klaas door een schepijsman worden bediend, die immers genoopt is de krijg-functie driemaal achter elkaar te helpen realiseren, maar de slijter van verpakt ijs kan met één proces de knapen in het bezit van hun versnapering stellen, zodat ook het krijgen gelijktijdig kan geschieden. Eén proces of meer? De structuur van de betekende werkelijheid levert niet meer gegevens dan die het aannemen van een drieheid van functierealisaties noodzakelijk maken: de vraag is niet te beantwoorden met een beroep op het betekende.

Ook in de ervaring van het gebeuren ligt geen aanwijzing die ons tot het aannemen van één dan wel meerdere processen kan doen besluiten. Wat ervaren zou kúnnen worden als meer dan één proces, kan in feite ervaren zijn als één. Hoeveel te meer kan, wat slechts een drieheid in functie vertoont, als één proces ervaren zijn. In de semantische structuur van (3,4) kan dus niet een veelheid van processen aangenomen worden op grond van de ervaring.

Des te minder reden is er, de structuur van een drietal verschillende zinnen ten grondslag te leggen aan de syntactische structuur van (3,4). Zou men dit doen, dan kan men zich niet verweren tegen het verwijt, dat men de formulering van een drietal processen heeft verward met de ervaring ervan of met het plaatsgrijpen van een drietal processen, en dat nog, waar zowel die ervaring als het plaatsgrijpen van drie processen niet met zekerheid kunnen worden aangetoond.

Veiliger is het, aan te nemen dat wat door deze zinnen zou kunnen worden aangeduid een uitermate complex gebeuren is, dat onder één aspect een eenheid, onder een ander een veelheid is, en dat wat als veelheid wordt ervaren, als eenheid wordt geformuleerd of omgekeerd. Wanneer iemand zegt:

(9) Jan kreeg een ijsje, Piet kreeg een ijsje en Klaas kreeg een ijsje (verg. 7a-c)

dan stelt hij als een drietal processen voor wat hij òf als zodanig, òf als eenheid heeft ervaren. Omgekeerd kunnen de zinnen (3,4) òf een generalisatie zijn van drie ervaringen, òf de weergave van één, zij het complexe, ervaring.

Hoe ingewikkeld ook de verhouding tussen eenheid en veelheid in (3,4) ligt, er bestaat een duidelijk semantisch verschil tussen deze zinnen en (5,6). Het functieschema behorend bij (3,4) hebben we al weergegeven: dat wat aan het tweede paar beantwoordt ziet er als volgt uit:

Jan	}	$jongen_x$	}
Piet	}→ ijsje	$jongen_y$	}→ ijsje
Klaas	}	$jongen_z$	}

Hier hebben we te maken met een complex gebeuren, dat men slechts op één manier kan ervaren en dat slechts als complex gebeuren kan worden weergegeven.

Naar mijn indruk dient in overeenstemming met dit verschil een onderscheid gemaakt te worden tussen twee manieren, waarop een pluralis of een coördinatie kan fungeren. We hebben al gezien, dat men er de omvang van een bepaald gebied mee kan aangeven, dat betrokken is in een proces als blijkt uit de grammatisch-functionele plaats van coördinatie of pluralis. Hiermee heb ik, dit terzijde, een onderscheid gemaakt tussen grammatischfunctionele plaats en vulling daarvan. In *de slager staakt* en *de slagers staken* bezetten *de slager* en *de slagers* dezelfde grammatisch-functionele plaats; de reikwijdte van wat wordt aangeduid verschilt echter, m.a.w. de omvang van hetgeen in de betekende werkelijkheid betrokken is in een proces op een wijze als blijkt uit de grammatisch-functionele plaats van de respectieve woordgroepen, is verschillend.

We hebben gezien, dat het aritmetische aspect van die omvang door elke coördinatie - en men kan daaraan toevoegen: door elke pluralis - onherroepelijk meebetekend wordt. Echter, dit laatste aspect kan terugtreden achter het aspect van ruimtelijke uitgebreidheid, evenzeer als het omgekeerde het geval kan zijn. Als van een verzameling (x,y,z) geldt: f(x,p), f(y,p), f(z,p), dan kan ik een tekst opstellen die luidt: f(...,p) en vervolgens een lijst x,y,z geven van elementen die op die open plaats kunnen worden ingevuld. Als zulk een lijst of lijst-titel fungeert de coördinatie c.q. de pluralis in (3,4); en in wat huiselijker termen uitgedrukt komt dat hierop neer, dat de hoorder of lezer door middel van *ieder* wordt uitgenodigd de pluralis *de jongens* c.q. de coördinatie *Jan, Piet en Klaas* te gebruiken als aanduiding van een serie entiteiten, die stuk voor stuk voldoen aan X in X → *ijsje*.

Door middel van *samen* (5,6) wordt de hoorder of lezer daarentegen uitgenodigd, wat de coördinatie c.q. de pluralis weergeeft te beschouwen als de aanduiding van de omvang van een eenheid: aan de X die ik zo juist invoerde beantwoordt ook nu een veelheid, maar deze voldoet slechts aan X in zijn eenheid, als geheel, niet in zijn veelheid. De drie entiteiten waaruit deze eenheid bestaat voldoen niet afzonderlijk, maar slechts gezamenlijk aan X.

Men kan dat ook anders zeggen: de door *Jan, Piet en Klaas* c.q. *de jongens* aangeduide entiteiten voldoen blijkens (5,6) simultaan, blijkens (3,4) achtereenvolgens aan X. Nu hebben we het verschil aangegeven door te wijzen op een kinetisch moment in de functie van een veelheid van entiteiten, hetgeen duidt op een temporeel aspect ervan.

Hiermee hangt een andere mogelijke omschrijving van de uitdrukking van hetzelfde verschil samen: men kan zeggen dat blijkens (3,4) de entiteiten eerst aan X voldoen en vervolgens als zodanig worden geteld; blijkens (5,6) worden ze eerst gesteld en als zodanig voldoen ze aan X. De woorden *vervolgens* en *eerst* brengen alweer een temporele successie tot uitdrukking.

De voorstelling van zaken in de voorlaatste alinea lijkt te beantwoorden aan de transformationeel-generatieve beschrijving volgens welke aan (3,4)

een veelvoud aan zinsstructuren, aan (5,6) slechts één zinsstructuur ten grondslag liggen. De alternatieve verantwoording van het temporeel aspect lijkt verwant aan Dik's onderscheiding van beide typen. (Dik 1968).

Afgezien van het onderscheid tussen pluralis van een soortnaam en coördinatie van eigennamen en afgezien van het al of niet voorkomen van en het onderscheid tussen *ieder* en *samen*, vertonen naar mijn mening de zinnen (1-6) één syntactische structuur waaraan één semantische inhoud beantwoordt. Datgene wat (1,3,5) met elkaar en met (2,4,6) gemeen hebben is wellicht te bepalen als men in overweging neemt, dat, 'wanneer' de 'telling' van de door *Jan, Piet* en *Klaas* genoemde entiteiten ook plaatsvindt, en op welke wijze de entiteiten ook aan X voldoen, het altijd een *som* van entiteiten is met betrekking waartoe een uitspraak wordt gedaan. Dit lijkt mij de overeenkomstige semantische inhoud.

In bepaalde gevallen kan het dan ook voorkomen, dat een spreker niet gedwongen is een gebeuren op te vatten òf als een *ieder*-, òf als een *samen*-gebeuren, en dus ook niet een zin hoeft te uiten die moet worden beschouwd òf als de uitdrukking van het één, òf als de verwoording van het ander. Een jongetje dat tijdens een vlaggeroof achtereenvolgens drie vriendjes c.q. op één moment een koppel van drie vrienden te slim af is, kan na afloop zeggen: ik heb ze gefopt, zonder dat hij daarbij differentieert en zonder dat de hoorder hoeft te differentiëren tussen afzonderlijk en gezamenlijk foppen - het gaat er slechts om dat de tegenpartij om de tuin geleid is en hoe die uitkomst is verkregen, is niet relevant: het gaat in zulke gevallen slechts om de uitkomst zelf.

In andere gevallen kan het zijn, dat de spreker en de hoorder wel òf aan een *ieder*-, òf aan een *samen*-gebeuren denken. De zin *De kinderen kregen een zakje snoep mee naar huis* interpreteren wij in eerste instantie als een zin die aanvulling met *ieder* verdraagt, maar niet met *samen*. Daarentegen zal de zin *De kinderen kregen een prachtig tafelbiljart* gewoonlijk als uitsluitend aanvulbaar met *samen* worden opgevat. Een dergelijk verschil in interpretatie is gebaseerd op onze kennis van de betekende werkelijkheid.

De woorden *ieder* en *samen* treden slechts dan op indien de spreker of schrijver misverstand vreest, of terwille van de expressiviteit. Hun positie in de zin is, indien wat boven gezegd werd juist is, van een bijzondere aard: het zijn *instructies* aan de hoorder of lezer om het gebruik van een pluralis of coördinatie op een bepaalde wijze op te vatten, eerder dan bepalingen zoals de gespatieerde woorden in (bijvoorbeeld) *Opgetogen liep hij naar huis* en *Ik woon hier*.

Wat betreft zinnen waarin *respectievelijk* voorkomt, wil ik kort zijn. In de zin

(10) Jan, Piet en Klaas aten respectievelijk een banaan, een peer en een sinaasappel

ligt een drietal relaties uitgedrukt, die als volgt kunnen worden weergegeven:

Jan	→ banaan
Piet	→ peer
Klaas	→ sinaasappel

Ik teken aan, dat, waar het symbool *ijsje* in $ijsje_x$ (zie boven) een soortnaam is, de drie symbolen rechts van de pijlen als eigennamen moeten worden opgevat, en als zodanig gelijk aan het complexe symbool $ijsje_x$. De toevoeging *respectievelijk* sluit een *ieder-* of *samen*-interpretatie van deze zin uit, en inviteert de lezer tot het opstellen van een afbeelding van de verzameling jongens op de verzameling vruchten. Het woord *respectievelijk* is op te vatten als een aanwijzing om de bedoelde relaties te leggen tussen entiteiten die verdeeld zijn over twee verzamelingen wier omvangen met elkaar in verband worden gebracht. In bepaalde gevallen is de toevoeging *respectievelijk* irrelevant; wanneer op de vraag *Waar zijn Jan, Piet en Klaas?* als antwoord gegeven wordt:

(11) Jan, Piet en Klaas halen Marietje, Corrie en Ansje op

dan geeft deze zin geen uitsluitsel met betrekking tot de vraag of zij met *ieder*, *samen* of *respectievelijk* zou kunnen worden aangevuld en terecht, want wanneer de zin zó gebruikt wordt, zou elk van de toevoegingen overbodige informatie zijn. De vraagsteller wil alleen maar weten waar de jongens zijn, hij vraagt geen nadere specificatie. In de geschetste context had in plaats van (9) evengoed gebruikt kunnen worden (onder bepaalde, hier van secundair belang te achten condities):

(12) De jongens halen de meisjes op

Ik meen hieruit te moeten afleiden, dat ook *respectievelijk*-zinnen een instructie bevatten die noodzakelijk kan zijn wanneer de hoorder of lezer aan de constructie als zodanig niet voldoende heeft.

Tenslotte wil ik enkele opmerkingen maken over zinnen met *elkaar* (*elkaars*). Evenals dat bij *ieder*, *samen* en *respectievelijk* het geval is, kan de pluralis of de coördinatie waar *elkaar* op slaat, een verscheidenheid van syntactische functies vervullen: dit is een aanwijzing dat ook dit woord als zodanig waarschijnlijk geen syntactische indicator is, nu niet zozeer omdat het het karakter heeft van een instructie om een bepaalde syntactische groep op een bepaalde wijze op te vatten, maar omdat het een pronomen is, en de pronominale verwijzing een suprasyntactisch verschijnsel is.

Ik wil de volgende zinnen in mijn beschouwing betrekken:

(13) Jan, Piet en Klaas schudden elkaar de hand
(14) Jan, Piet en Klaas liepen achter elkaar de trap op
(15) De beide schilderijtjes hangen boven elkaar
(16) Jan, Piet en Klaas speldden elkaar een briefje op de rug
(17) Jan heeft zijn auto in elkaar gereden

Bij (13) past het volgende schema:

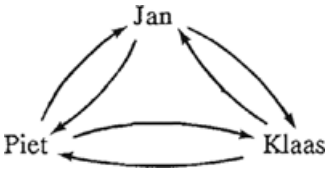

Voor (14) moeten wij òf het volgende schema geven:

Jan → Piet → Klaas

òf andere schema's waarin de volgorde van de traplopers anders is. Voor (15) past het volgende schema, of één met tegengestelde pijlrichting:

schilderijtje$_x$ → schilderijtje$_y$

De meest voor de hand liggende afbeelding van (16) is:

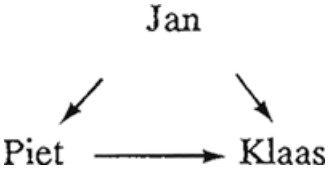

hoewel de zin niet uitsluit dat de jongens ieder met twee briefjes op de rug rondlopen, in welk geval het schema identiek zou kunnen zijn met dat van (13). Maar zin (16) kan ook slaan op een aldus in beeld te brengen gebeuren:

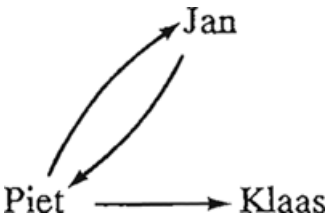

We zien hieruit, dat het niet mogelijk is op voorhand het precieze aantal te bepalen van de zinnen waarvan de structuren eventueel aan die van (13-17) ten grondslag zouden liggen; evenmin is het mogelijk aan te geven, hoeveel *processen* eventueel in de semantische structuur van de zin zouden moeten worden verondersteld. Afgezien daarvan, is het, evenals bij de zinnen (1-4) en (10-11), uitermate moeilijk uit te maken, of men in gemoede wel een veelheid van processen in (13-17) aangeduid zou kunnen achten, om maar te zwijgen van de assumptie van een veelheid van zinsstructuren als basis voor hun syntactische structuur. Ook hier is het erg moeilijk te

bewijzen dat men de aritmetische zijde van de beschreven *feiten* niet heeft verward met de ervaring ervan of met de formulering van die ervaring.

De problematiek vervalt, indien we in *elkaar* een pronomen zien, dat sterk verwant is aan het reflexieve pronomen. Daar zijn voldoende argumenten voor. Zowel het reflexieve pronomen als *elkaar* kunnen staan voor afbeeldingen van verzamelingen op zichzelf. De zin

(18) Jan, Piet en Klaas wassen zich

kan worden weergegeven met het volgende schema:

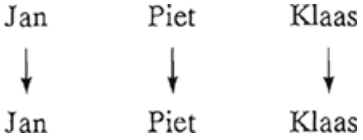

De meest voor de hand liggende opvatting van (16) kan ook als volgt in schema worden gebracht:

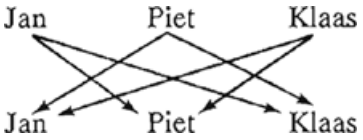

eveneens een afbeelding van een verzameling op zichzelf. Moeilijkheden krijgen we bij de weergave van (14): één der interpretaties (op grond van de volgorde der coördinatieleden tevens de meest waarschijnlijke) is:

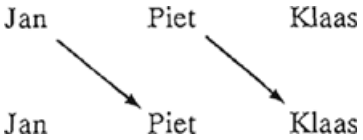

en dit is geen afbeelding van een verzameling op zichzelf, maar enkel een afbeelding van een deelverzameling op een andere deelverzameling. Hetzelfde geldt voor (15):

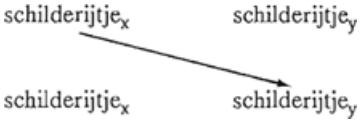

Hieruit zou men de conclusie kunnen trekken, dat de parallel met de reflexiviteit slechts in een gedeelte van de gevallen opgaat. Nu moet er ten eerste op worden gewezen, dat men niet weet wie er voorop en in het midden liep, toen de jongens de trap op gingen, en evenmin of nu het

landschapje dan wel het stilleventje bovenaan hing. Voor de schema's die we van (14,15) tekenden, bestaan er alternatieve, die evenveel geldigheid hebben (of even weinig). Dat komt omdat we eigenlijk teveel gegeven hebben in de schema's: we hebben de gerelateerde punten namen gegeven, en daarmee meer gegevens verschaft dan de corresponderende zinnen toelaten. Door het weglaten van namen bij de punten zou een hoogst merkwaardige situatie ontstaan: we zouden dan alle volgordes waarin de jongens de trap op kunnen lopen zonder gewetenswroeging in één schema kunnen tekenen, dat er dan net zo uit ziet als we gaven voor (13). Het verschil tussen conjunctie (Jan geeft Piet en Klaas de hand EN Piet geeft...EN Klaas...) en sterke disjunctie (Jan loopt achter Piet en die achter Klaas OF Piet loopt achter Klaas en die achter Jan OF...) zou dan in het Nederlands niet uitgedrukt worden, waar het *elkaar*-zinnen betreft.

Maar het is de vraag of we deze conclusie moeten trekken. Veeleer laat een Nederlandse *elkaar*-zin zich niet uit over de manier waarop de elementen van een verzameling onderling in betrekking staan. Daarom doet een *elkaar*-zin dan ook geen uitspraak terzake van conjunctie of sterke disjunctie: zover reikt zijn informatieve waarde niet. Hij geeft mijns inziens het volgende aan: van een verzameling zijn de elementen onderling geordend door middel van een relatie waarvan de aard blijkt uit de grammatischfunctionele positie van de bewoording van de verzameling en van het element *elkaar* (*elkaars*); en wel zodanig geordend, dat geen der elementen die relatie tot zichzelf vertoont en dat geen uitspraak wordt gedaan over de vorm van het relatienetwerk en de plaats die de elementen daarin innemen.

Dit laatste is van belang met het oog op (17). Hier is het merkwaardige, dat *elkaar* verwijst naar een singularis. Ik meen, dat niettemin wat wij *auto* noemen vatbaar is voor interpretatie als veelheid, namelijk van samenstellende delen. Voor elk van die delen geldt, dat het zit ‘in’ de andere samenstellende delen (als gevolg van de botsing). Hier hebben we dus te maken met een bijzonder geval van afbeelding op zichzelf, nl. zo een, waarbij de elementen stuk voor stuk een relatie vertonen tot het geheel van de resterende elementen. Of, anders gezegd: ook hier zijn de delen onderling geordend.

Ook als wij de gedachte loslaten dat *elkaar*-zinnen een afbeelding van een verzameling op zichzelf uitdrukken, dan nog kunnen we verwantschap signaleren tussen *elkaar* en het reflexieve pronomen: de in de zin uitgedrukte ordenende relatie is er een *binnen* de verzameling, het proces waarin de verzameling betrokken is neemt haar op en buigt haar weer in zichzelf terug: het sticht immers een *interne* ordening. Het is deze verwantschap die heeft geleid tot formele identiteit van reflexief en reciprook pronomen in diverse talen.

Als eindconclusie van het bovenstaande kan gelden, dat er weinig aanleiding bestaat (anders dan in de structuur van de betekende werkelijkheid) om reeksen onderliggende syntactische structuren of semantische eenheden aan te nemen als verklaring van de syntactisch-semantische structuur van in dit artikel beschreven zinnen; de gedachte dat zulks noodzakelijk zou zijn

berust m.i. op een identificatie van syntaxis en/of semantisch aspect van bepaalde zinnen met de structuur van de door een individuele occurrence van die zinnen betekende werkelijkheid. Veeleer hebben we te maken met zinnen waarvan de syntactische structuur c.q. het verwijzingsmechanisme een semantisch aspect vertoont van een, vergeleken met het door hen aangeduide, globaal karakter, hetgeen tekenend is voor het aangelegd zijn van een taalbouwsel op gebruik in context en situatie: met behulp niet alleen van een globale aanduiding door middel van de occurrence van een zin, maar ook met behulp van gegevens uit de context, uit de situatie of van elders verkrijgt de lezer/hoorder meestal een voldoende duidelijk beeld van de beschreven werkelijkheid. Zo niet, dan kunnen 'instructies' als *ieder*, *samen* of *respectievelijk*, dan wel contexten worden toegevoegd.

Literatuur

Dik, S.C. (1968)	*Coordination; its implications for the theory of general linguistics*. Amsterdam, North-Holland Publishing Company.
Hudson, R.A. (1970)	'On clauses containing conjoined and plural noun phrases in English'. *Lingua* 24, 205-253.
McCawley, J.D. (1968)	'The role of semantics in a grammar'. In: E. Bach & R.T. Harms (eds.), *Universals in linguistic theory*. New York, 124-169.

Zinnen als reeksen: een vergelijkende standpuntbepaling*

In 1971 verscheen de vierde druk van P.C. Paardekoopers (PCP) *Beknopte ABN-syntaxis*. Afgezien van een aantal kleinere aanvullingen bevat het boek een viertal nieuwe hoofdstukken, handelend over gesprekszinnen, patroonsplitsingen, ontkenningen en het 'abstrakte patroon'. Deze vier hoofdstukken omvatten in totaal 65 bladzijden. Daarnaast heeft de schrijver op talrijke plaatsen verbeteringen aangebracht. Wat de hoofdgedachten betreft, komt de vierde druk met de tweede en de derde in aanzienlijke mate overeen; vandaar dat een samenvatting als Daems (1971), die op de tweede en de derde druk gebaseerd is, als zodanig haar waarde blijft houden. Wel blijken vele delen van het betoog door de kleinere verbeteringen en aanvullingen uitgebreid, verdiept en verfijnd te zijn, zodat men ook waar de tekst slechts in details is herzien, niet zelden een nieuwe visie op dezelfde verschijnselen zal aantreffen. Daarenboven zijn een groot aantal nummers (54 van de bijna 600) voor een belangrijk deel of helemaal nieuw. Op blz. VI van het werk vindt men die opgesomd.

Het grote aantal behandelde onderwerpen, dat overeenkomt met het totaal aantal nummers, geeft één van de oorzaken aan van de moeilijkheden, waarvoor ieder die over dit boek zou willen schrijven, zich geplaatst zal zien. Het betreft hier namelijk een verzameling van syntactische studies op de meest verschillende gebieden van de Nederlandse woordgroepleer, concies en exact geformuleerd. De tekst is zeer strak geredigeerd, mede met het oog op uitsluiting van tegenspraken in definities; daardoor vertoont het gehele werk een duidelijke samenhang, die op vele plaatsen door de auteur zelf wordt aangegeven.

De enige manier om een op een dergelijk niveau geschreven omvangrijk boek recht te doen, zou zijn het opnieuw bestuderen van alle erin behandelde onderwerpen en het geven van een verslag van de bevindingen daarvan. Een dergelijk compte rendu zou echter de omvang van een recensie verre overschrijden. Vandaar, dat ik me in het volgende tot enkele opmerkingen wil beperken, waarvan ik hoop, dat ze kunnen bijdragen tot een discussie. Ik acht het van belang als een dergelijke discussie op gang komt. Zij is o.a. reeds geëntameerd van de zijde van beoefenaars der transformationeel-generatieve grammatica. In De Rijk (1966) en Daems (1971) vindt men, naast veel lof voor PCP's indrukwekkende taalkundige oeuvre, kritische opmerkingen, waarvan de pointe aldus weergegeven wordt: '(PCP) has the tremendous merit of having abundantly shown by his example that the

* Naar aanleiding van P.C. Paardekooper, *Beknopte ABN-syntaxis*, Den Bosch, 1971, 4e druk. (XXII, 607 blz.).

pursuit of completeness in syntactic descriptions without a generative point of view is irredeemably bound to failure' (citaat door Daems (1971: 32), van De Rijk (1966: 14)).

Hoe belangrijk en urgent de discussie tussen PCP en de generatieve grammatica ook moge zijn, mede gezien de teneur van de zojuist geciteerde conclusie, er zijn andere problemen die ik van groter belang acht. Ik wil in het volgende niet zozeer spreken over de organisatie van de grammatica, maar eerder over de grondslagen en vooronderstellingen van een seriële grammatica als die van PCP en de wettiging van haar constateringen. Daarbij zal blijken, dat ik meer dan eens tot andere conclusies kom dan PCP. Ik wil echter vooropstellen, dat niettemin zijn benaderingswijze, naar mijn mening, haar waarde behoudt. Zoals Daems (1971: 32) terecht opmerkt, is het met syntactische argumenten, dat PCP opereert, en daarmee heeft hij tal van belangrijke observaties in een strakke betoogtrant verklarend kunnen behandelen. Reeds hierom is zijn werk van blijvende waarde.

Syntagma, paradigma

PCP beschouwt reeksen taalelementen, zeg

(1a) A B C D
(1b) B A C D

ieder als een apart syntagma, tenminste als we 1.2.2.1 (blz. 6) volgen. Ook de vergelijking met een datumstempel (1.2.2.2) spreekt duidelijke taal: iedere afdruk (reeks) is een apart syntagma. Met dit uitgangspunt in strijd is, dat volgens PCP (1a,b) tot één soort patroon kunnen behoren op grond van het feit dat beide reeksen gevormd zijn met behulp van de reekselementen (A, B, C, D): vergelijk de volgende omschrijving van het werkwoords(ww)patroon:

> 'patronen waarvan de delen kunnen zijn: onderwerp, pv, lv, mv, vv, niet-ww.rest, bw.bep. en vw.' (blz. 12, 1.2.2.6).

Weliswaar onderscheidt hij elders weer gevallen als (1a) en (1b) (2.2, blz. 17 vgg.), maar het overkoepelende begrip ww-patroon blijft niettemin strijdig met de definitie van *syntagma*. Ik zie ook niet in hoe dit te verhelpen zou zijn. Combinatie van syntagma's met voor-pv in twee soorten en met achter-pv leidt tot het *verspringen* van pv's van de ene open plaats naar de andere. Dit voert tot het beeld van een permutabele pv in een overigens vaste reeks, welke laatste echter niet beantwoord aan wat PCP ww-patronen noemt: daarvan maakt immers de pv deel uit. Verwerping van deze voorstelling van zaken leidt onherroepelijk tot meerdere reeksen, die als zodanig onderling onherleidbaar zijn.

Als de elementen (A, C) (zie boven) vervangbaar zijn door resp. P en Q,

en beide door Ø, resulteren de volgende reeksen:

(2a)	P B C D	A B Q D	P B Q D	B C D	A B D	B D
(2b)	B P C D	B A Q D	B P Q D	B C D	B A D	B D

In feite hebben we hier te maken met de reeksen X B Y D en B X Y D, waarin aan X voldoen A, P en Q, en aan Y: C, Q en Ø. Begrijp ik PCP goed, dan zijn X B Y D en B X Y D seriële ordeningsvarianten van een *verzameling* reekselementen (X, B, Y, D), dat als abstract patroon (patroontype) de relatief concrete patronen X B Y D en B X Y D naast zich heeft; deze patronen zijn weer abstract ten opzichte van de onder (2a) resp. (2b) genoteerde reeksen. Ik volsta er hier mee, op te merken dat (X, B, Y, D), geen *reeks* zijnde, uit dien hoofde geen *patroon* en dus geen *patroontype* kan zijn in PCP's eigen definitie.

In hoofdzaak houdt PCP het begrip ‘patroon’ als *reeks* aan. Dit levert zoals gezegd, complicaties terzake van het ‘werkwoordspatroon’. Er zijn twee typen, n.l. ‘met aanwezige of realiseerbare pv’ en ‘met onrealiseerbare pv’ (blz. 19, 2.2.2). Realiseer*baar* is slechts de voor-pv, ofwel: alleen de voor-pv kan worden weggelaten, anders gezegd: heeft Ø in zijn paradigma. Dit houdt in, dat ww-patronen niet slechts qua plaats van de pv (voor of achter) kunnen verschillen, maar dat het paradigma van de voor-pv tevens verschilt van dat van de achter-pv, omdat slechts het eerstgenoemde paradigma Ø bevat.

Voorbeelden van ww-patronen ‘met onrealiseerbare pv’ zijn: *om de grond weg te krabben* en *door de grond weg te krabben* (blz. 158, 2.18.4, de types IX en X). De formulering is m.i. equivalent aan ‘met zonder pv’. De vraag is: kent dit soort groepen een pv, maar is deze geblokkeerd, of zijn dit groepen zonder pv? In het laatste geval zijn ze niet tot hetzelfde abstracte patroon te herleiden als de groepen ‘met aanwezige of realiseerbare pv’ (zie hierboven 1.4.1.). Dit leidt tot de vraag, of we niet moeten onderscheiden tussen persoonvorm-patronen en (te +) infinitief-patronen, en combinaties van beide. Ik beantwoord deze vraag bevestigend: een groep ‘met onrealiseerbare pv’ is voor mij een groep zonder pv (verg. mijn kritiek op mevr. Balk (1968) hieronder).

Uit een schema van PCP (blz. 169, 2.18.11) blijkt dat er veel overeenkomst bestaat tussen de in 1.4.2 hierboven geciteerde groepen en de ‘eindgroepen’ in ww-patronen van het andere type. Er is ook verschil: een extra *te*:

(3a) We moeten proberen het pad af te lopen
(3b) Hij veinst te proberen het pad af te lopen

Een zin als

(4) Hij veinst ernstig te proberen het pad helemaal af te lopen

wijst nog nadrukkelijker in de richting van de assumptie van ‘inbedding’ van de ene infinitiefgroep in de andere, en tenslotte in een persoonsvormpatroon. Deze ‘inbedding’ zou ons ontslaan van een tot in het oneindige voortgezette beschrijving van één werkwoordspatroon. Generalisatie in het algemeen is dus wel mogelijk, maar generalisatie van syntagma's stuit op bovenvermelde bezwaren. Behoefte tot generalisatie juist van syntagma's brengt PCP in zijn definitie van ‘patroon’ dus *buiten* het syntagma in eigenlijke zin: het abstracte ww-patroon is in wezen een verzameling serieel ongeordende elementen. Dezelfde behoefte brengt hem ertoe, bepaalde patronen te identificeren zonder dat ze alle reekselementen gemeen (kunnen) hebben. Anderzijds erkent hij geen andere generalisatiemogelijkheid. Ik kom op dit probleem nog terug in mijn opmerkingen over het zelfstandignaamwoordspatroon.

‘*Zinsdeel*’ *en persoonsvorm*

De pv wordt door PCP (2.4) gedefinieerd als ‘het zinsdeel dat afgezien van de ww. eindgroep, in konkrete zinnen (in engere betekenis, zie 2.3.4) hoogstens eerste of tweede kan zijn’. Dit impliceert, dat al wat voor de pv kan staan, ten hoogste één zinsdeel kan zijn. Kunnen er meer zinsdelen staan, dan vervalt bovenstaande definitie van de pv. Om te kunnen nagaan wat er juist is, moeten we eerst beschikken over een definitie van ‘zinsdeel’. Dat is alles wat maximaal vóór de voor-pv kan staan (2.19.1.2.3). Deze definities vormen samen een cirkel. Immers, voor de eerste definitie, die het begrip ‘persoonsvorm’ omschrijft, is een bepaling nodig van wat reekselement is; de tweede definitie levert die wel, maar hierin komt het begrip ‘persoonsvorm’ voor, dat nu juist, met behulp van de tweede omschrijving, door de eerste had moeten worden gedefinieerd (of naar PCP's volgorde: gedefinieerd had moeten worden). Deze circulariteit heeft belangrijke gevolgen. Allereerst dat noch de pv noch enig ander zinsdeel in feite gedefinieerd zijn, al zijn ze ook herkenbaar; de theorie verantwoordt de identiteit der elementen niet, hoewel dit de bedoeling is. De circulariteit is niet toevallig; zij geldt voor elke definitie van reekselementen in termen van hun posities ten opzichte van elkaar. Stel dat A vóór B staat, dan is een definitie als ‘A is het element vóór het element achter het element vóór het element (enz.)’ van een oneindige lengte, hetgeen strijdig is met de aard van een definitie. Pas als minstens één element anders dan door zijn reekspositie is gedefinieerd kan men alle elementen op grond van hun seriële eigenschappen benoemen. Eén mogelijkheid is een morfologische definitie van ‘persoonsvorm’; deze berust echter op onze kennis van de semantische functionaliteit van ‘persoonsvormen, op grond waarvan wij niet alleen het -*de* van *wandelde* kunnen onderscheiden van het -*de* van *vrede* (:*vree*), maar ook de proportie *wandel: wandelde* = *ga: ging* kunnen opstellen. De identiteit van taalelementen wordt dus niet bepaald door hun seriële eigenschappen; dat wil niet zeggen dat ze geen seriële eigenschappen zouden hebben, waaraan

ze eventueel zelfs herkenbaar zouden zijn. Deze laatste omstandigheid is het immers juist, waarop vele van PCP's vaststellingen en zijn werkhypothese (de gelijkheid van de betekenisstructuur aan die van de betekenaar, blz. XX) berusten; PCP's geneigdheid, uitsluitend seriële eigenschappen voor definities te gebruiken is dus, hoewel niet aanvaardbaar, alleszins begrijpelijk, temeer daar zijn definitiegrondslag duidelijke verwantschap vertoont met de niet ongebruikelijke assumptie een ding eenduidig aangeduid te achten door vermelding van zijn ligging op tijdruimtelijke coördinaten. In vele gevallen is dit mogelijk; maar men vergeet wel eens dat de afstanden op die coördinaten gemeten worden vanaf ten minste één vast punt, dat herkenbaar moet zijn zonder een beroep op tijdruimtelijke coördinaten, aangezien het voor het hanteren van de laatste juist het uitgangspunt vormt. Definitie van het uitgangspunt in termen van zijn tijdruimtelijke relatie tot het gedefinieerde punt verlegt slechts het probleem en maakt, evenals de bepalingen van PCP, de circulariteit pas recht zichtbaar.

Evenals andere dingen kunnen taalelementen hun vaste plaats hebben, ook ten opzichte van elkaar. Daarmee kan men ze - echter op minstens één uitgangselement na - definiëren, mits althans hun plaatsing ook inderdaad vast is. Dat is echter lang niet altijd het geval, eenvoudig omdat het lang niet altijd nodig is. Hoe meer elementen van een bepaalde taaluiting door de taalgebruiker gedefinieerd kunnen worden zonder een beroep te doen op hun plaats in de reeks, hoe minder de volgorde der elementen essentieel is voor de uitoefening van hun functionaliteit, en hoe minder waarschijnlijk het dus is dat zij strikt is voorgeschreven. Vandaar, dat, zoals ik hieronder wil betogen, de volgorde van begin- en eindgroep een aantal variaties op kan leveren, groter dan door PCP's weergave toegelaten. De gevolgen die dit heeft voor de bouw van het ww-patroon, wil ik in de bedoelde §§ noemen; op deze plaats wil ik nog even ingaan op het begrip ‘zinsdeel’ van PCP.

In de continue stroom, die een taaluiting in principe is, laten zich - in laatste instantie met een beroep op de betekenis (Bakker 1968: 45, 46) elementen onderscheiden, die in elke taaluiting in een bepaalde volgorde gegeven zijn. Als zij ‘losse’ elementen zijn in die zin dat hun aanwezigheid op een bepaalde plaats in de reeks in een bepaald opzicht niet noodzakelijk is, dan blijkt dat doordat ze weglaatbaar, door toevoeging van andere elementen scheidbaar, vervangbaar of verwisselbaar zijn. Door uitvoering van permutaties kan men vaststellen, hoeveel permutabele delen er zijn. Meer dan één permutabel deel kan vóór de persoonsvorm staan, zoals PCP zelf aangeeft:

(5) Die kinderen die boeken geven kan ik niet (2.19.1.2).

Permutatiegroepen leren dat deze zin zes permutabele delen telt: *die kinderen*, *die boeken*, *geven*, *kan*, *ik*, en *niet*. Volgens PCP's eenzinsdeelproef zouden de eerste drie samen één ‘zinsdeel’ moeten vormen; hij erkent er echter drie, want één ervan is een werkwoord. Dit kan hij doen op grond van een voorbehoud t.o.v. de eenzinsdeelproef (ibid.). Nu is dit voorbehoud,

naar hij zelf toegeeft, zonder motivering volstrekt willekeurig. Zijn motivering bestaat hierin dat *drie kinderen die boeken geven* op één vlak drie zinsdelen, op een ander vlak (n.l. dat van de zinsnevenschikking) slechts één telt. De (onderliggende, verborgen) zinsnevenschikking luidt dan:

(6) Die kinderen die boeken geven kan ik niet en niemand kan dat.

Ik kan in (5) echter geen enkele aanwijzing vinden dat er een nevenschikking aan ten grondslag zou liggen als (6); er is dus volgens mij geen parallellie met een vergelijkbaar geval bij onderschikking als het volgende:

(7) Die kinderen die boeken geven denk ik niet dat ze kunnen.

Terwijl in (7) nog een restje van de ondergeschikte zin aanwezig is, vindt men in (6) niets van een overeenkomstig nevengeschikt gedeelte. Er is trouwens nog een verschil tussen (6) en (7): (7) is voorstelbaar als een geval van verplaatsing van een gedeelte van de bijzin uit die bijzin en wel naar voren: een dergelijke visie op (6) wordt verhinderd door de aanwezigheid van *dat*. Wel brengt dit aan het licht wat in (8) ook zichtbaar wordt:

(8a) A. Die kinderen die boeken geven kan ik niet.
(8b) B. Nooit geweten dat jij dat niet kon.

namelijk: de lijdendvoorwerpsfunctie welke *die kinderen die boeken geven* kan vervullen, naast alle functies die elk der leden kan verrichten. Op deze 'tweevlakkigheid' heeft PCP, zoals gezegd, zelf gewezen; maar het beroep op de nevenschikking is een mislukte poging om strenge formeel-*syntactische* argumenten voor deze visie aan te voeren. De kwestie is gemakkelijk oplosbaar, wanneer we aannemen dat een element als *dat*, op welke plaats in een patroon ook voorkomend, een combinatie van meewerkend voorwerp, lijdend voorwerp en infinitief van een hoofdwerkwoord, in welke volgorde ook voorkomend, in een bepaald opzicht kan substitueren. Van de volgende zinnen:

(9a) Ik kan *die kinderen* niet *die boeken geven*.
(9b) *Die kinderen* kan ik *die boeken* niet *geven*.
(9c) *Geven* kan ik *die kinderen die boeken* niet.

kan ik de gecursiveerde elementen substitueren door *dat*:

(10a) Ik kan *dat* niet.
(10b) *Dat* kan ik niet.

Dit verschijnsel is het, dat PCP terecht heeft gesignaleerd, maar ten onrechte heeft proberen te reduceren tot een verschijnsel van nevenschikking: de *parallellie* tussen *dat* en *die kinderen die boeken geven*, die óók uit de

nevenschikking blijkt, maar daar niet toe te herleiden valt.

Daarmee wordt duidelijk, dat de in (9a, 9b, 9c) gecursiveerde elementen twee aangezichten hebben: in één opzicht zijn het drie permutabele delen, in een ander opzicht kunnen zij als een eenheid optreden. Belangrijk voor een goed inzicht is echter dat we consequent ww-patronen beschouwen als verzamelingen weliswaar volledig geordende, maar niet *reeksmatig* volledig geordende elementen, die reeds op een *functioneel*, d.i. boven-reeksmatig vlak verbindingen kunnen aangaan, die door kunnen werken in de reeksvorming.

Het zelfstandignaamwoordspatroon

Een andere consequentie van PCP's definitie is, dat alles wat maximaal vóór de voor-pv kan staan zonder dat een werkwoord er rechtstreeks deel van uitmaakt, een zinsdeel is. Naar mijn mening levert dit als resultaat, dat sommige groepen veel groter worden dan gewenst is. Het zelfstandignaamwoordspatroon is daar een voorbeeld van (hoofdstuk 3). Zonder bezwaar kan dit 23-delige syntagma met zes delen verminderd worden door eliminatie van al datgene wat niet per se voor de voor-pv *hoeft* te staan, en zelf permutabel deel is: *ook* (2), *op z'n minst* (5), *een meter* (deel van 6), *met wiekjes* (19), *zelf* (20), *die daar stonden* (23). Daardoor wordt de groep een stuk hanteerbaarder. De zonderlinge combinatie *behalve als tot over*...die dan toch nog blijft staan, zal toe te schrijven zijn aan PCP's stap, door middel van ‘open plaatsen’ het zn-patroon een zo algemeen en abstract mogelijk karakter te geven. Het abstracte zn-patroon kent alleen ‘onmogelijke’ realisaties; dat is reden genoeg om het belang van de constructie ervan in twijfel te trekken.

Op zichzelf is natuurlijk mogelijk

(11) Mijn hoofd reikt eerder tot aan het plafond als tot op z'n minst een meter boven al die drie...koperen Hollandse molentjes.

maar de combinatie van deze groep met *behalve* lijkt mij uitgesloten. De beschrijving van dit soort uitsluitingen kan, voorzover ik zie, niet geschieden in het kader van de ‘versmeltingen’; het kan enkel als we regels invoeren van een type waarbij combinatie van A en B alleen dán mogelijk is wanneer B niet verbonden is met C. Dit soort beperkingen is wel te vinden in PCP's *Beknopte*; in feite overal daar, waar de afwezigheid van een (aparte) plaats voor een element wordt geconstateerd. Een combinatie *de die fiets* is onmogelijk (*de* niet combineerbaar met een reeds met *die* verbonden *fiets*); in *op goede grond van argumenten* is *goede* niet combineerbaar met een *grond* dat op een bepaalde manier is verbonden met *op* en *van*. Nu hebben we hier te maken met gevallen, die de constitutie van een bepaalde reeksplaats verhinderen; anders wordt het zodra reeksen A B, A C, en B C wel mogelijk zijn, maar een reeks A B C niet. We moeten in dit geval

besluiten tot een tweetal syntagma's die overigens sterk verwant zijn; het is dan ook geen wonder dat PCP door ‘optelling’ van A B, A C en B C tot A B C komt, een syntagma dus, dat uitsluitend onmogelijke realisaties kent en daarom ook eerder een produkt van wetenschappelijke arbeid dan een taalverschijnsel is. Het lijkt dus reëler, niet één, maar een aantal zn-patronen aan te nemen. Als men echter *behalve*, *als*, *tot* etc. van de rest van het patroon losmaakt, hoeft men althans op deze grond geen verschillende zn-patronen aan te nemen. Men komt dan tot de constitutie van o.a. voorzet-selgroepen (in de zin van Van der Lubbe (1958)) en kan de exclusie van zinnen als *voor het leger is hij even geschikt behalve als voor de vloot* gemakkelijker regelen.

Hiermee komen we weer op het probleem dat we onder *Syntagma*, *paradigma* hebben aangeroerd. Vanuit een bepaalde conceptie, in dit geval de beschouwing van taaluitingen als reeksen elementen die ‘isoleerbaar’ zijn, komt men van het algemene naar het bijzondere op een wijze die noodzakelijk uit die conceptie voortvloeit. De *eenheid* van de patronen komt bij PCP ook hier weer tot uitdrukking op reeksmatige wijze. Buitendien heb ik echter reeds opgemerkt, dat PCP zowel expliciet als impliciet uitgaat van bepaalde functionaliteiten: de elementen van een reeks zijn *als zodanig* dragers van een functionaliteit die dus de reeksen als reeksen fundeert. Een stelselmatige verkenning van de functionele grondslagen van de reeksvorming (niet zozeer een schetsmatige als in dit stuk gegeven) zou tevens in bepaalde gevallen licht kunnen werpen op de oorzaken van reeksverschijnselen.

De bouw van de persoonsvormgroep: syntagma of permutatiegroep?

Anders dan PCP heb ik persoonsvormgroepen als *permutatie*groepen opgevat, waarvoor bepaalde volgorderestricties gelden (Bakker 1968: 62-67). Ik ben, bij het formuleren van die restricties, tot de conclusie gekomen dat mijn standpunt minder sterk afwijkt van dat van PCP dan op het eerste gezicht lijkt. Toch blijven er verschillen: de begin- en de eindgroep zijn in mijn oog meer doordringbaar, en de volgorde is minder vast. De overeenkomst met PCP is, dat de restricties leiden tot de opstelling van vaste reeksen, bijvoorbeeld A-B, C-D, waarvan de elementen A en B kunnen wisselen met C en D, zodat men een ‘weving’ van vaste reeksen verkrijgt:

C	A	D	B
A	B	C	D
A	C	D	B
A	C	B	D
C	D	A	B
C	A	B	D

Ik wil dit type beschrijving demonstreren aan de eindgroep, maar eerst

enkele woorden wijden aan de begingroep.

Begingroep

Naast *Ik heb 't ze meegegeven* ken ik ook *Ik heb ze 't meegegeven*. Voor mij staat dus '*t* niet altijd voorop (verg. 2.19.1.3). Alleen wanneer *er* naast '*t* optreedt krijgen we de volgorde '*t-er*. In het 'tweede deel van de begingroep' (ibid.) zijn er o.a. de volgende mogelijkheden:

(12)	Hij heeft zich	het	er	niet gemakkelijker op gemaakt
		het zich	er	niet gemakkelijker op gemaakt
		het	er zich	niet gemakkelijker op gemaakt

Deze gegevens kunnen m.i. het best worden beschreven in termen van 'weving'. De combinatie *zich / het - er* is volledig doordringbaar: onverschillig in welke volgorde ze staan, kan een bepaling als *vandaag* voor, ergens tussen of achter de drie elementen worden geplaatst. Dit levert twaalf mogelijke volgordes op, die alleen in termen van vrije plaatsing te beschrijven zijn. Het zijn allemaal geen fraaie volgordes, maar in een gesprek zijn ze volkomen acceptabel als taaluiting.

Eindgroep

Op p. 149 geeft PCP een aantal voorbeelden van de eindgroep. Volgens deze voorbeelden zou ook mogelijk zijn

(13) als het hard gesneeuwd blijkt te hebben

Dit is slechts één van de vijf (in mijn idiolect mogelijke) volgordes:

(13a)	(als het)	blijkt hard te hebben gesneeuwd
(13b)		blijkt hard gesneeuwd te hebben
(13c)		hard blijkt te hebben gesneeuwd
(13d)		hard blijkt gesneeuwd te hebben

(13e) hard gesneeuwd blijkt te hebben

Ik formuleer deze mogelijkheden in termen van restricties op permutaties. Verplichte volgordes zijn: 1. *blijkt* vóór *te hebben*, 2. *hard* vóór *gesneeuwd*, 3. *hard* vóór *te hebben* (deze laatste restrictie sluit uit **blijkt te hebben hard gesneeuwd*, wat mogelijk blijft onder de eerste twee restricties). Deze formulering, veel minder strak dan die van PCP, verantwoordt zonder meer alle volgordevarianten.

Een iets ingewikkelder voorbeeld:

(14) (als het) hard gesneeuwd zou blijken te hebben

Met invoering van restrictie 4. *zou* vlak vóór *blijken* en met een modificatie van 1. *blijken* vóór *te hebben* kunnen we alle mogelijkheden (en niet meer) afleiden:

(14a)	(als het)	zou blijken hard te hebben gesneeuwd
(14b)		zou blijken hard gesneeuwd te hebben
(14c)		hard zou blijken te hebben gesneeuwd
(14d)		hard zou blijken gesneeuwd te hebben
(14e)		hard gesneeuwd zou blijken te hebben

De modificatie van 1. (*blijkt* wordt *blijken*) wijst erop, dat niet zozeer één der vormen van *blijken* als wel het werkwoord zelf, liever: de werkwoords-*stam*, permuterend element is. Op dezelfde wijze kunnen we de verschillende vormen van het hoofdwerkwoord, *sneeuwen*, aan elkaar gelijkstellen. We moeten dan wel in plaats van 1. formuleren: 1a. -*blijk*- vóór *te*. Dan alleen immers is het ons mogelijk uit te sluiten:

(14f) als het hard te sneeuwen blijkt

dat immers mogelijk zou zijn na identificatie als serieel element van *sneeuwen* aan *gesneeuwd* (en aan *sneeuwt*, in de bijzin) op grond van de volgordemogelijkheid (14e).

Een belangrijke bijzonderheid is, dat het element *te* steeds onmiddellijk gevolgd wordt door een infinitief. Dat wil zeggen dat we een reeks kunnen maken *te* + *x* + *inf.uitgang*, waarbij x de stam van het werkwoord is. Aan x voldoen stammen van verschillende werkwoordstypen; op de plaats van x komt te staan de stam van een werkwoord dat het laagste in rang is van de delen van een werkwoordsgroep in de zin van Van Bakel (1969: 203, vgg.):

(13e) als het hard gesneeuwd blijkt te hebben
(15) als het hard gesneeuwd blijkt te kunnen hebben

Het werkwoord *blijken* kan evenals het werkwoord *sneeuwen* optreden als kern van verbale bepalingen:

(16a) als het zou kunnen blijken hard gesneeuwd te hebben

of, in de als enige door PCP toegestane volgorde:

(16b) als het hard gesneeuwd zou kunnen blijken te hebben

We zien hieruit dat het op zichzelf mogelijk is, dat zowel *blijken* als

sneeuwen afzonderlijk groepen vormen, iets wat door PCP niet als mogelijkheid wordt erkend. In zijn visie kunnen op plaats 5 van de eindgroep grote aantallen infinitieven staan. Deze vormen echter op hun beurt een reeks met vrij duidelijk bepaalde volgorde. We gaan op deze kwestie elders in (zie Bakker e.a. (1974)).

Restrictie 4 behoeft nog enige toelichting alvorens we tot een omvattend beeld komen van de volgorde van de elementen in de eindgroep. Ik heb aangenomen, dat volgordes als *blijken zou* niet gangbaar zijn. Wil men echter deze volgorde toelaten, dan moet men wèl verantwoorden dat *zou* in dat geval alleen vlak achter *blijken* kan staan. Men kan deze beide mogelijkheden provisorisch als volgt noteren:

(17a) zou + blijken
(17b) blijken + zou

Het zou mooi zijn als we een generalisatie konden maken voor persoonsvormen en infinitief (het voltooid deelwoord van *zullen* bestaat niet) van dit werkwoord.

Dat kan niet zonder meer:

(18a) te zullen blijken
(18b) *blijken te zullen

Gemakshalve houden we voorlopig alleen rekening met de mogelijkheden (a), om verderop tot dit probleem terug te keren. We nemen dus voor het moment uitsluitend de volgende reeksen aan:

_____ -blijk- _____ *te* + -x- + (ə)n _____
_____ -zul- + -blijk- _____
_____ hard _____ -sneeuw- _____
_____ hard _____ *te* + -x- + (ə)n _____

Met deze restricties kunnen we de volgende reeksen opbouwen:

-zul- + -blijk- _____ hard _____ -sneeuw- _____ *te* + -x- + (ə)n
hard _____ -zul- + -blijk- _____ -sneeuw- _____ *te* + -x- + (ə)n
hard _____ -sneeuw- _____ -zul- + -blijk- _____ *te* + -x- + (ə)n
-zul- + -blijk- _____ hard _____ *te* + -x- + (ə)n _____ -sneeuw-
hard _____ -zul- + -blijk- _____ *te* + -x- + (ə)n _____ -sneeuw-

Voor -x- kan, in combinatie met -sneeuw-, wel worden ingevuld -heb-, maar niet -zul-; verg. bijvoorbeeld

(19) *hard zal blijken sneeuwen te zullen

Dit stelt ons voor de noodzaak, de plaats van *te* + -x- + (ə)n afhankelijk

te stellen van de plaatsingsmogelijkheden van wat in een concreet geval voldoet aan -x-. We kunnen dat doen door uit te gaan van een basisvolgorde, die bijvoorbeeld de volgende elementen en restricties daarop bevat:

-blijk- _____ *te* + -x- + (ə)n
hard _____ -sneeuw-
hard _____ *te* + -x- + (ə)n
-zul- _____ -sneeuw-

Met behulp van de voorwaarde dat -x- = zul, kunnen we dan de volgende reeksen maken:

-blijk- _____ te zullen _____ -sneeuw-
hard _____ -sneeuw-
hard _____ te zullen _____

Er zijn nog maar twee volgordes mogelijk:

-blijk- hard te zullen -sneeuw-
hard -blijk- te zullen -sneeuw-

Nu luidt de restrictie -zul- _____ -sneeuw- rigoureuzer dan de werkelijkheid is. Immers, ingeval -zul- deel uitmaakt van de pv, ziet het er anders uit:

(20a) Of het zal sneeuwen, weet ik niet
(20b) sneeuwen zal

Als we (20b) accepteren, dan wordt de beschrijving van deze vrijheid van volgorde niet gemakkelijk. Immers, zij volgt niet zonder meer uit het feit dat -zul- in een pv is opgenomen:

(21) *of hij eten komt, weet ik niet

Slechts bepaalde werkwoorden hebben deze mogelijkheid; en dan nog onder bepaalde voorwaarden, verg.:

(22a) *of hij komen eten wil, weet ik niet
(22b) komen wil eten

Met het bovenstaande hoop ik te hebben laten zien, in hoeverre mijn benadering van wat ik (Bakker 1968: 62-67) permutatiegroepen noemde, afwijkt van PCP's visie op gelijksoortige, door hem werkwoordspatroon genoemde formaties, en in hoeverre ik tot PCP's standpunt ben genaderd door restricties op de volgorde te formuleren in termen van vaste volgorde tussen elementen. Tevens moge duidelijk zijn, waarom ik wat grotere twij-

fels heb dan PCP over de ondoordringbaarheid van en de vaste volgorde binnen de begin- en eindgroep. Ik meen dan ook dat de structuur van het werkwoordspatroon moeilijk eenduidig in termen van begin- en eindgroep kan worden gedefinieerd. Beide groepen zijn doordringbaar en vatbaar voor permutatie, waaruit volgt dat de afgrenzing van beide t.o.v. de middengroep onscherp is, en tevens, dat de honkvastheid der syntactische elementen minder groot is dan PCP suggereert. De vaagheid van de buitengrenzen van het zinspatroon (aanloop, uitloop) completeert dit beeld (Bakker 1975).

Idiolect en grammaticaliteit

Hoeveel moeite PCP zich ook getroost heeft om de taalfeiten recht te doen (de *Beknopte* is niet voor niets zo uitermate gecompliceerd en gevarieerd), de lezer zal zich niet altijd kunnen verenigen met zijn uitspraken over de grammaticaliteit van taalbouwsels. Nu beschrijft PCP zijn idiolect, al heet zijn boek *Beknopte ABN-syntaxis*. Aan de beschrijving van een idiolect zijn enkele problemen verbonden. Ten eerste is er in principe verschil tussen wat men zegt en wat men denkt dat men zegt. Ten tweede is er in principe verschil tussen deze beide en wat een bepaalde theorie toestaat. Het is een bron van voortdurende zorg voor iedere taalkundige niet toe te geven aan de neiging deze drie op voorhand identiek te achten. Daar komt nog bij, dat een theorie de neiging heeft de taalkundige als taalgebruiker te beinvloeden, niet alleen in zijn beoordeling van de grammaticaliteit van taalverschijnselen, maar ook in zijn taalgebruik. Afgezien van dit alles is de beschrijving van een idiolect eigenlijk alleen zinvol, als men de relatie tussen individu en taalgebruik wil weergeven. PCP echter geeft, hoe dan ook, een beschrijving van ‘het’ Nederlands; ware dit niet het geval, dan zou de *Beknopte* een zware nadruk dienen te leggen op het verschil tussen het taalgebruik van PCP en dat van anderen. Beide, beschrijving van idiolect en beschrijving van de syntaxis van het ABN (wat men dan ook in deze letters mag lezen) kunnen elkaar goeddeels dekken. PCP zegt, dat de regelafwijkingen tussen de idiolecten licht zijn, en meestal regels betreffen die in bijkomstige delen van het taalsysteem gelden (blz. XXII). Het gaat echter ook wel eens om variaties, die een ander licht op het systeem werpen dan PCP's syntaxis doet, zoals ik reeds enkele malen heb laten zien. Hieronder wil ik nog een voorbeeld geven, dat aantoont, dat ‘afwijkingen’, hetzij in de vorm van tolerantie van het door PCP ‘moeilijk’ of ‘uitgesloten’ geachte, hetzij in de vorm van een afwijzing van wat hij mogelijk acht, een soms grote invloed op het stelsel hebben.

PCP (2.18.11.1.6) sluit uit

(23) Een konsulent is om erop te vertrouwen

Volgens hem is alleen juist

(24) Een konsulent is om op te vertrouwen

Hij acht de onmogelijkheid van *er* typerend voor *om*-zinnen als niet-werk-woordelijke rest. In 2.18.11.4 ziet men een schema waaruit blijkt dat dit type naar binnenbouw niet onderscheidbaar is van *om*-zinnen die bijwoordelijke bepaling zijn; naar buitenbouw verschillen ze daarvan evenmin. Weliswaar is het 'schimonderwerp' hier niet gelijk aan dat van de hoofdzin, maar dat is blijkens 2.18.11.1.6 noot 1 geen absolute vereiste. De niet-substitueerbaarheid van *om* door *door*, *zonder*, *met* en *in plaats van* kan verklaard worden in het kader van toevallige restricties die vaker door combinatie van individuele leden van verschillende paradigma's optreden. Vergelijk trouwens:

(25) Zonder potlood en papier te gebruiken is deze tekst niet te bestuderen
(26) De tegels kunnen gereinigd worden door een schuurmiddel te gebruiken

Dit alles brengt de vorm-betekeniscorrelatie in gevaar en dat zou weer tot gevolg hebben dat deze (het zij PCP volmondig toegegeven, duidelijk functioneel onderscheiden) typen uitsluitend op grond van een *niet* zichtbaar gemaakte functionaliteit van elkaar verschillen. Deze constatering zou echter herinvoering van de heilige spraakkunstkoe, het koppelwerkwoord, alleszins wettigen.

Door een uitvoerige studie van wat in het Nederlands wel en niet gangbaar of passabel is zou men het voorbeeldmateriaal voor een grammatica moeten omgrenzen. Dat blijkt met name uit dit voorbeeld. Toelating van (23) levert op z'n minst een gecompliceerder beeld op dan PCP geeft, en is misschien te zien als een motief voor herinvoering van semantische noties als 'koppelwerkwoord' als een, niet reeksmatig onderkenbare, functionaliteit. Als een ABN-syntaxis, beschrijving van een idiolect of niet, naar vorm en strekking van zijn voorbeelden afhankelijk is, dienen deze voor een zo breed mogelijke kring van sprekers hetzij acceptabel, hetzij inacceptabel, hetzij passabel te zijn. Ik heb niet de indruk dat al PCP's voorbeelden daaraan voldoen.

Conclusie

We hebben gezien dat reeds als *uitgangspunt* voor de karakterisering van taalelementen in termen van posities binnen reeksen tenminste één element of categorie van elementen identificeerbaar moeten zijn op grond van nietreeksmatige, in casu semantisch-functionele eigenschappen. Hieruit volgt, dat een taalelement als zodanig kenbaar kan zijn, ook in zijn syntactische

functie, buiten de reeks om. Daaruit volgt weer, dat het niet per se noodzakelijk is, dat ieder element of bouwsel gekenmerkt is door seriële eigenschappen. Er kunnen dus semantische verschillen zijn die niet reeksmatig worden uitgedrukt; omgekeerd kunnen twee verschillende reeksen éénzelfde semantische functie hebben. Reeds uit de stilzwijgende assumptie van een bovenreeksmatig orientatiepunt voor de bepaling van reekseigenschappen volgt dat men niet verwonderd hoeft te zijn wanneer PCP's werkhypothese weerlegd zou worden: exacte parallellie tussen betekenis en vorm is voor de taal geen dwingende noodzaak zodra taalvormen buiten hun reekspositie om kunnen worden geïdentificeerd. Het hoeft dan ook niemand te bevreemden wanneer het niet altijd gelukt semantische verschillen en overeenkomsten te verbinden met formele. Het hindert dus niet, wanneer er geen betekenisverschil geconstateerd kan worden tussen *aardappels* en *aardappelen*, tussen *durven* en *durven te*, tussen *Ik heb het Piet gegeven* en *Ik heb het aan Piet gegeven*. Voor gevallen als het laatste hanteerde mevrouw Balk (1968: 11) de vergelijking van het schepje suiker in de honing, dat je niet zou proeven, in tegenstelling tot het schepje suiker in de thee. Ik erken geen betekenisverschil dat ik niet kan ‘proeven’. Anderzijds is het niet erg als we geen vormverschil zouden kunnen ontdekken tussen bijvoorbeeld het type *een kind om te stelen* en *appels om uit het vuistje te eten* (verg. PCP 2.18.11.2.2; hij oppert dat het eerste type alleen maar *een* als voorbepaling zou kunnen krijgen, maar verg. *vijf meisjes om zo verliefd op te worden*).

Ik sta dan ook tamelijk sceptisch ten aanzien van PCP's werkhypothese. Daarmee hangt samen, dat ik een andere visie op bepaalde taalverschijnselen heb dan PCP. Mijn begrip ‘permutatiegroep’ is zelfs gebaseerd op mijn overtuiging dat de reeksopbouw in bepaalde opzichten irrelevant is voor de uitdrukking van de semantisch-functionele structuur van de zin. Ongetwijfeld is er verschil in betekenis tussen *Jan slaapt* en *Slaapt Jan*, maar ook overeenkomst. Die wordt niet reeksmatig uitgedrukt, maar door het simpele bijeenstaan van elementen. Daarom ben ik ‘rekkelijker’ ten aanzien van bepaalde punten van (volg)orde dan PCP. Als de reeksorde geen onontwijkbaar uitdrukkingsmiddel is, kan men met verschillende reeksen hetzelfde uitdrukken. Zo ben ik ervan overtuigd, dat de reeksen (13) semantisch geheel equivalent zijn, al zijn ze dat misschien niet in ritmisch, of algemener, esthetisch opzicht.

Moge PCP's werk*hypothese* als hypothese aangaande de taalverschijnselen niet worden onderschreven, zijn werk*methode* is, als geen andere, geschikt om significante reeksverschillen en -overeenkomsten op het spoor te komen. Weliswaar lijken mij, zoals opgemerkt, de mogelijkheden om aldus tot een samenhangend beeld van de taal te komen, slechts in beperkte mate aanwezig, maar daar staat tegenover, dat een systematisch onderzoek van het reeks*aspect* van taalverschijnselen, mits dit in samenhang met hun nietreeksmatige aspecten wordt gezien, van groot belang is. Wellicht is een van de oorzaken waardoor de *Beknopte* niet gemakkelijk toegankelijk is, dat PCP gepoogd heeft de samenhang van taalverschijnselen te beschrijven uitsluitend in hun reeksaspect, terwijl de eenheid van het werk in feite

naar mijn mening slechts kan worden gevonden in de gevolgde methode.

Besluit

Hoewel mijn opmerkingen vaak kritisch waren, heeft de lezer kunnen merken, dat ik eerder met de door PCP aan de orde gestelde problemen mee heb proberen te denken dan dat ik me lijnrecht tegenover hem heb gesteld. Dat lijkt me ten aanzien van een zo nauwkeurige, systematische en waarheidsgetrouwe auteur trouwens een moeilijk te handhaven opstelling. Juist het hoge niveau van de tekst dwong me tot beperking; ik heb slechts enkele problemen wat gedetailleerd kunnen bespreken. Ik pretender dan ook niet, dat mijn opmerkingen een getrouwe indruk geven van het gehele werk. Wel meen ik vraagstukken aangeroerd te hebben die kenmerkend zijn voor de *Beknopte*.

Ik zou niet volledig zijn, als ik, overigens onder verwijzing naar wat ik aan het einde van mijn inleiding reeds geschreven heb, niet erop wijs, dat PCP's werk, naast alle andere verdiensten, een node te missen Fundgrube is voor hen, die de seriële eigenschappen en kenmerken van woorden en woordgroepen willen onderzoeken; eigenschappen die ze, daar ben ik het met PCP volledig over eens, zeker hebben.

Literatuur

Rijpma, E., en Schuringa, F.G. (1969)	*Nederlandse spraakkunst*, bewerkt door Dr. J. van Bakel; 22ste druk. Groningen.
Bakker, D.M. (1968)	*Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Leiden.
Bakker, D.M., e.a. (1974)	'Drie notities over de beschrijving van werkwoorden als woordgroepsdelen', *Tabu* 5, 1-8.
Bakker, D.M. (1975)	'Aanloopmoeilijkheden'; *De nieuwe taalgids* 68, 180-185.
Balk-Smit Duyzentkunst, F. (1968)	'Het meewerkend voorwerp, een grammaticale vergissing', *Levende Talen* 243, 5-12.
Daems, Fr. (1971)	'Paardekoopers syntactische opvattingen: een transformationele appreciatie', *Le Langage et l'Homme* 15, 16-34.
Lubbe, H.F.A. van der (1958)	*Woordvolgorde in het Nederlands*, Assen.
Rijk, R.P.G. de (1966)	'Surveying without tools, a Discussion of P.C.Paardekooper's Principles of Syntactic Description', M.I.T. (mim.).

Aanloopmoeilijkheden

0.

In dit artikel wil ik proberen aannemelijk te maken, dat het begrip ‘aanloop’, zoals het in Paardekooper (1971) wordt gehanteerd, niet zuiver reeksmatig wordt gedefinieerd noch valt te definiëren, en dat Paardekooper (PCP) stilzwijgend uitgaat van een niet-reeksmatige functionaliteit, waarschijnlijk de ‘zin’ (in de klassieke betekenis van deze term).

1.

Volgens PCP (1971: 2.3.4) is een aanloop alles wat voldoet aan X in (1):

(1) X + { pers.vorm geb.wijs (...) / subject + persoonsvorm (...) }

tenminste, als men aanneemt dat ook de volgende (niet door PCP genoemde) typen zinnen grammaticaal zijn:

(2) Wie er ook komt, doe niet open
(3) Al belt hij honderdmaal, doe niet open

Als mijn interpretatie van de bewuste passus bij PCP juist is, dan onderscheidt de auteur twee typen aanloop: één zonder een verplicht verwijswoord (A) en één met (A_v). Voorbeelden van A zijn de gecursiveerde gedeelten in (4, 5):

(4) *al doe je je best*, je komt er (toch) niet
(5) *wie er ook belt*, ik doe (toch) niet open

Voorbeelden van A_v zijn de groepen *die arme mensen* in (12, 14, 16) hieronder. Welke beperkingen ook mogen gelden voor constructies na A, niet die welke de constructies na A_v kenmerken, en die als volgt kunnen worden weergegeven:

(6) 1. A_v + pers.v. geb. wijs + verwijswoord (...)
2. A_v + verwijswoord + persoonsvorm (...)
3. A_v + { vraagwoord / Ø } + persoonsvorm + verwijswoord (...)

Met andere woorden: het gebruik van A_v impliceert dat van een verwijswoord in de volgende constructie, waarvan het eerste deel is: een persoonsvorm, een verwijswoord of een vraagwoord.

2.1

Deze observaties van PCP lijken niet geheel volledig. Immers, er zijn zinnen als:

(7) Die kinderen, je zou ze dichtplakken
(8) Die stamppot, ik kan hem niet meer zien

Deze soort gevallen noemt PCP niet, al lijken ze een aanloop te bevatten; ze voldoen evenmin aan de door hem genoemde eigenaardigheden in zinsbouw die we hierboven onder (6) hebben geformuleerd: *je* en *ik* fungeren immers niet als verwijswoord, en *ze* en *hem*, die wel een dergelijke functie uitoefenen, vallen niet onder PCP's definitie van verwijswoord. Als zodanig immers erkent hij slechts:

(9)
1. aanwijzende vn: *die*, *dat*, *deze*, *dit* (PCP 1971: 3.5.8.3.A.2)
2. aanwijzende vn.bw: bijvoorbeeld *hiervan*, *daarvan* (verg. *ibid.* 2.15.6)
3. aanwijzende 'vn': *daar*, *hier*, *ginds*, *toen*, *straks*, *dan*, *nu*, *nou*, *zo* (*ibid.* 3.5.19.5)
4. *toch* (*ibid.* 3.3.4)

2.2

De voorbeelden (7, 8) kunnen niet aangevoerd worden als bewijs voor de stelling dat PCP de aanloop verkeerd heeft gedefinieerd. Op een dergelijke aanwending van deze zinnen kan men namelijk als volgt reageren:

2.2.1

De zinnen (7, 8) zijn ongrammaticaal, zoals voorspeld door (6) 2. en 3. Deze beslissing zou PCP kunnen nemen, getuige het feit dat hij ook (10) als ongrammaticaal beschouwt (1971: 2.3.4):

(10) die arme mensen, je moet die es wat geven

Een dergelijke beslissing is echter niet gemakkelijk te motiveren. Idiolect kan staan tegenover idiolect en men weet dat PCP daaruit de consequentie trekt dat hij niet méer beschrijft dat zijn eigen idiolect. Daarmee brengt hij de discussie wat vroegtijdig in een impasse. Het bezwaar van (7, 8, 10) is namelijk dat het *bedachte* woordcombinaties zijn zelfs zonder een daarbij *bedachte* intonatie. Verzamelaars van geschreven en vooral van gesproken zinnen zullen kunnen bevestigen dat er niet zelden meer passabel is dan men op voorhand zou aannemen. Daarom is het weinig aanbevelenswaardig al te vlug te reageren op (7, 8, 10) met de uitspraak 'ongrammaticaal'.

2.2.2

De zinnen (7, 8, 10) zijn wèl grammaticaal, maar bevatten geen aanloop. Deze reactie houdt in, dat we weigeren aan te nemen dat de zinnen (11, 13, 15) op dezelfde wijze gebouwd zijn als de door PCP (1971: 2.3.4) als grammaticaal geciteerde zinnen (12, 14, 16):

(11) die arme mensen, wie wil ze es wat geven
(12) die arme mensen, wie wil die es wat geven
(13) die arme mensen, wat geef je ze weinig
(14) die arme mensen, wat geef je die weinig
(15) die arme mensen, wil je ze es wat geven
(16) die arme mensen, wil je die es wat geven

Een dergelijke reactie zou consequent zijn, maar men zou dan wel moeten horen, *waarom* het begrip 'aanloop' zó gedefinieerd moet worden dat (11, 13, 15) erbuiten vallen. Een dergelijke motivering is niet te vinden in PCP (1971).

2.2.3

Een andere reactie zou kunnen zijn, dat men weliswaar (7, 8, 10, 11, 13, 15) accepteert als grammaticale zinnen met aanloop, maar dan van een derde type; in dat geval moet wel gemotiveerd worden, met welke recht men een onderscheid als tussen de *ze*-zinnen en de *die*-zinnen ten grondslag legt aan een verdeling van de aanloop, in het bijzonder A_v, in soorten.

2.2.4

De laatste mogelijke reactie die ik wil noemen is, *ze* en *hem* alsnog als verwijswoord te erkennen. Ook deze reactie roept een vraag op als in 2.2.3 gesteld, namelijk: met welk recht stelt men, terwille van een uitbreiding van A_v, *ze* en *hem* met de in (9) 1. opgesomde verwijswoorden gelijk?

2.3

Het blijkt, dat het niet gemakkelijk is, PCP's definitie te vrijwaren van elk verwijt van willekeur. Anders gezegd: de analyse voert tot vragen, die moeilijk expliciet te beantwoorden zijn, maar waarop een antwoord impliciet reeds gegeven is. Daarmee is niet gezegd dat PCP's definitie van 'aanloop' puur willekeurig is - we hopen het tegendeel aannemelijk te maken - maar wel dat het niet gemakkelijk is aan te tonen dat zij *niet* willekeurig is. De vragen onder 2.2.2 t/m 4 gesteld laten zich tot één vraag terugbrengen: hoe heeft PCP in feite het werkwoordspatroon begrensd?

3.1

In tegenstelling tot gevallen als (7, 8) bezitten de zinnen (17, 18) wèl een verwijswoord, terwijl de gecursiveerde gedeelten zonder twijfel van PCP nooit het predikaat 'aanloop' zullen krijgen:

(17) *Zie je daar die kleine kinderen?* D i e moeten wat rustiger zijn
(18) Zie je daar *die kleine kinderen?* Geef d i e es wat speelgoed

Het gecursiveerde in (17, 18) voldoet echter wèl aan de omschrijving van de aanloop bij PCP (1971: 2.3.4):

(19) 'alles wat nog voor het onderwerp kan staan als dat voor de pv staat'
(20) 'alles wat voor een pv-geb. wijs kan staan en wat een verwijswoord heeft of kan krijgen'

Blijkens (17, 18) zijn de omschrijvingen (19, 20) rijkelijk vaag; strikt genomen zou zelfs een heel boek aanloop kunnen zijn, wat natuurlijk PCP's bedoeling niet is. Maar dan bedoelt hij met (19, 20) aan te duiden alles wat *binnen een bepaalde ruimte* voor onderwerp + persoonsvorm of voor pers.v. geb. wijs kan staan, zonder dat hij de ruimte definieert of zelfs noemt. Voor de definitie van de linker grens van die ruimte dient zich alleen de aanloop aan, maar die moet juist gedefinieerd worden met *behulp* van de (verzwegen) linkergrens, en kan dus niet in de definiens worden verwerkt. We komen daarom weer op dezelfde vraag uit als aan het einde van 2: hoe heeft PCP het werkwoordspatroon in feite begrensd?

4.1

De vraag naar de grenzen van het werkwoordspatroon kan gesplitst worden in twee vragen: Hoe wordt in het algemeen de grens van een patroon bepaald? en: Hoe wordt in het bijzonder de grens van het werkwoordspatroon bepaald?

4.1.1

De termen ‘patroon’ en ‘syntagma’ slaan op hetzelfde begrip (PCP 1971: 1.2.2.1). Naar de *binnenbouw* kan een patroon of syntagma natuurlijk niet begrensd worden, naar de *buitenbouw* wel, als het tenminste begrensd wordt of kan worden door andere patronen.

4.1.2

Een werkwoordspatroon bevat in principe alle andersoortige patronen. Als het zelf deel uitmaakt van een ander ww-patroon, is het tenminste aan één kant ten opzichte van de andere delen van dat patroon begrensbaar; dit geldt in principe ook voor de andere ‘onzelfstandige taaluitingen’, die namelijk welke in nevenschikking verbonden zijn met ‘kollega's’ (PCP 1971: 1.2.2.7). Van de nietonzelfstandige - de halfzelfstandige en de zelfstandige - geldt in ieder geval dat het verband dat ze vertonen niet syntagmatisch van aard is in PCP's zin. Ten eerste niet, omdat ze (halfzelfstandig of zelfstandig zijnde) op geen enkele wijze een syntagma aangaan met een ander bouwsel, ten tweede niet, omdat het verband dat ze eventueel vertonen met een ander werkwoordspatroon, eveneens kan worden aangegaan met contekst of situatie, dan wel, ingeval het zinnen betreft die uitsluitend begin-, midden- en eindgroep bevatten, met een aanloop of uitloop: PCP (1971: 1.2.2.6/7). PCP zegt zelf (1971: 1.2.2.6): ‘de buitenbouw is vooral bij de meeste “zelfstandige taaluitingen” niet zo makkelijk nauwkeurig te bepalen’; ik zou willen zeggen: in het geheel niet, zolang althans de term ‘buitenbouw’ in één betekenis wordt gebruikt, en wel in die betekenis welke als enige in PCP's van de vorm uitgaande taalbeschouwing toelaatbaar is.

4.2

Om deze stelling toe te lichten, geef ik eerst een voorbeeld van een halfzelfstandige zin:

(21) daar moet een schilderij komen (PCP 1971: 1.2.2.7.1)

Het verwijswoord *daar* veronderstelt een verband van deze zin met iets anders, vandaar de typering ‘halfzelfstandig’. Dit verband kan de volgende vormen aannemen:

(22)
1. In zaal 8 van ons museum heb je een kale wand; daar moet een schilderij komen (PCP's voorbeeld (1971: 1.2.2.7.1.))
2. op de kale wand, daar moet een schilderij komen
3. Daar moet een schilderij komen, op de kale wand.
4. A. - In zaal 8 van ons museum heb je een kale wand. Ik heb dat altijd een onbevredigend gezicht gevonden.
   B. - Ik ben het helemaal met je eens. Daar moet een schilderij komen.
   N.B. Tussen *Daar...komen* en *In...wand* staan twee zinnen, wat elk syntactisch verband tussen deze gedeelten uitsluit; er kan hier alleen sprake zijn van contextueel verband.
5. ‘Staan er twee mensen in die zaal, dan hoeft de spreker maar naar de wand in kwestie te wijzen om *daar...komen* tot een taaluiting te maken die geen andere zin meer nodig heeft’ (PCP 1971: 1.2.2.7.1; ik merk op dat zelfs het wijsgebaar, ook bij ontstentenis van een voorafgaande tekst, niet altijd noodzakelijk is).

Strikt genomen, kunnen dus

(23)
1. een zin;
2. een aanloop;
3. een uitloop;
4. de contekst;
5. de situatie

beschouwd worden als leden van één (niet-syntactisch, verg. PCP (1971: 1.2.2.7.1)) ‘paradigma’, liever: van één verzameling. De definitie van die verzameling mag niet inhouden dat er van enig *syntactisch* verband sprake is tussen (23) 1. t/m 5. en de halfzelfstandige uiting (21). Het zou kunnen dat (23) 2. en 3. een syntactisch verband aangaan, maar voor de overige leden van de verzameling geldt dat niet. Evenmin mag men aannemen dat in alle vijf gevallen van *taal*verband sprake is: het feit dat (23) 5. deel uitmaakt van de verzameling, dwingt ons, in de definitie ervan niet van taalverband te reppen. De in (23) opgesomde verzamelingselementen komen uitsluitend daarin overeen, dat ze, ieder op hun wijze, binnen of buiten syntactisch of contextueel verband met de halfzelfstandige taaluiting, gegevens verschaffen die nuttig of nodig zijn om te weten waarnaar het woord *daar* in (21) verwijst. In dat opzicht is het volstrekt irrelevant, of die informatie nu tot ons komt door middel van de contekst, de situatie, een deel van de taaluiting zelf waarin een verwijswoord voorkomt, of nog langs andere wegen. Als bron van informatie aangaande de referent van een

verwijswoord fungeren ook taalelementen op niet-linguale wijze.

In deze lijn verder redenerend, komen we tot de conclusie dat er geen enkele aanleiding is A_v's in PCP's zin te beschouwen als integrerend deel van werkwoordspatronen. Zulks in tegenstelling, lijkt het, tot A's als in (2, 3) geciteerd en tot bepaalde uitlopen, die een grammatisch verband (maar niet in seriële zin) met het voorafgaande suggereren, bijvoorbeeld:

(24) als ik 't je vertel *na de koffie*
(25) dan zal ik 'm nog wel es zeggen *dat ie te veel rookt* (naar PCP 1971: 2.3.5)

De groep *na de koffie* in (24) kan ook staan in de middengroep, waar het fungeert als bepaling. Op die grond is het niet onredelijk aan te nemen, dat de groep in (24) ook een grammatische functie vervult. In (25) lijkt het dat we zelfs niet meer kunnen ontkomen aan de conclusie dat *dat...rookt* zinsdeel is (in de klassieke zin van het woord): daarzonder lijkt de constructie onvolledig.

Bij nader toezien echter blijken ook (2, 3, 24, 25) geen onontkoombare argumenten op te leveren voor het toevoegen van aan- of uitlopen aan het werkwoordspatroon in engere zin. Er is niets tegen, (2, 3) te zien als een combinatie van twee werkwoordspatronen zonder de éne als aanloop te zien van de andere; (24) kàn een additieve informatie bevatten die er alleen maar *uitziet* als een bijwoordelijke bepaling, maar juist door z'n plaatsing achter de eindgroep bewijst dat niet te zijn, en (25) kan verklaard worden bijvoorbeeld door een regel, volgens welke uit een werkwoordspatroon die delen achterwege kunnen blijven, wier inhoud door een ander werkwoordspatroon wordt uitgedrukt.

4.3

Onze conclusie luidt, dat er geen enkel argument bestaat op grond waarvan beslist kan worden omtrent de juistheid van de begrenzing van het werkwoordspatroon die PCP voorstaat. Eén ding staat vast: deze begrenzing berust niet op seriële kenmerken. Waarop berust zij dan wèl?

5.

Ter beantwoording van deze vraag begin ik met erop te wijzen, dat PCP noch de tussenwerpsels, noch de aansprekingen een plaats in het werkwoordspatroon waardig keurt, zelfs niet als aan- of uitloop. Het zou kunnen zijn, dat PCP als verzwegen kriterium voor het lidmaatschap van een werkwoordspatroon de grammatische functie van zinsdeel (in de klassieke zin van het woord) hanteert en dat daarom de tussenwerpsels en aansprekingen het lidmaatschap is ontzegd. Deze verklaring zou tevens licht werpen op het feit, dat àlle formaties, die PCP als aan- of uitloop opvoert, een grammaticale functie hebben of kunnen hebben. Voor de A_v geldt, dat indien zij al zelf een grammaticale functie bezitten, deze in het algemeen gelijk is aan die van het woord, dat naar de betrokken A_v verwijst (PCP 1971: 2.19.4.1). Het is opvallend dat PCP geen aanlopen opneemt van het type van het gecursiveerde in (26):

(26) *die kale wand*, daar moet een schilderij komen

Een en ander heeft mij geleid tot het vermoeden, dat PCP de grenzen van het werkwoordspatroon in feite bepaalt met behulp van de intuïtieve notie ‘volzin’, zoals die gangbaar is in de klassieke grammatica. Dat PCP een zin als (21) halfzelfstandig noemt, zou daarmee kunnen samenhangen, dat in de notie ‘volzin’ die PCP volgens mijn vermoeden stilzwijgend hanteert, opgesloten zit dat een ware volzin ‘idealiter situationsfrei’ is, om het met de woorden van Bühler (1934: 366 vgg.) te zeggen. Dat PCP niet-seriële kriteria hanteert bij de begrenzing van het werkwoordspatroon, is buiten twijfel. Dat de begrenzing, en daarmee de bouw, van dit patroon goeddeels bestaat bij gratie van de klassieke notie van de ‘situationsfreie’ volzin, acht ik aannemelijk, alhoewel vooralsnog niet strikt aantoonbaar.

Literatuur

Bakker, D.M. (1974)	‘Zinnen als reeksen: een vergelijkende standpuntbepaling’, *Ntg* 67, 265-278.
Bühler, K. (1934)	*Sprachtheorie*. Jena.
Paardekooper, P.C. (1971)	*Beknopte ABN-syntaksis*. 4e druk. Den Bosch.

Volgorde van taalelementen; enkele preliminaire opmerkingen

1

Stel dat de volgende reeksen gegeven zijn:

(1)	I	O
(2)	O	I

Ik kan uit dit gegeven opmaken dat I en O van plaats kunnen verwisselen, permuteren. Ik kan ook zeggen, dat I zowel links als rechts van O kan staan, of dat O zowel rechts als links van I kan voorkomen. Ik kan ook veronderstellen, dat (1) en (2) het resultaat zijn van weglating van het eerste resp. het laatste element van de reeks O I O. En op vele andere manieren kan ik nog het reeksonderscheid weergeven dat door (1) en (2) wordt aangegeven.

Over deze formuleringen is heel wat te zeggen, hoe weinig problematisch ze op het eerste gezicht ook mogen schijnen. Ik wijs er allereerst op, dat de I's en de O's die erin voorkomen, niet dezelfde zijn als de I's en de O's in (1) en (2). Het lijkt een triviale bezigheid, te signaleren wat iedereen met eigen ogen kan zien. Belangrijker is echter, dat met de I's en de O's die in de formuleringen van permutatiemogelijkheden en -resultaten voorkomen, andersoortige elementen bedoeld moeten zijn dan de I's en de O's die in (1) en (2) voorkomen. Want de I die vóór de O in (1) staat, is een *andere* I dan de I achter de O in (2). Daaruit volgt, dat de I in (1) nooit door plaatsverwisseling achter de O in (2) terecht kan zijn gekomen. Voor verwisseling is immers noodzakelijk, dat de verwisselende elementen hun identiteit bewaren; en de I en O van (1) zijn niet dezelfde als de I en O van (2).

Al wordt dan ook in de bedoelde formulering gehandeld over andersoortige elementen, toch hebben ze wel degelijk betrekking op (1) en (2). Om dit te illustreren, wil ik een voorbeeld gebruiken. Stel ik heb twee kort na elkaar genomen foto's, één waarop A links van B staat en één waarop A rechts van B staat. Foto 1 heeft de afbeeldingen A_1 en B_1 van A en B, foto 2 de afbeeldingen B_2 en A_2. A_1 kan niet van plaats verwisselen met B_1, A_2 niet met B_2. Maar de afgebeelde *personen*, A en B, hebben wel degelijk van plaats verwisseld. Wat ik van de afbeeldingen niet kan zeggen, geldt wèl voor de afgebeelden. Men zou kunnen tegenwerpen, dat we de foto's in tweeën kunnen knippen en aldus bijvoorbeeld de volgende afbeeldingsreeksen maken:

(3)	$\underline{A}_1$	$\underline{B}_1$	B_1	A_1	
	A_1	B_2	B_2	A_1	(De onderstreepte reeksen stellen de oorspronkelijke foto's voor)
	A_2	B_1	B_1	A_2	
	A_2	B_2	$\underline{B}_2$	$\underline{A}_2$	

Deze mogelijkheid is natuurlijk niet te loochenen. Maar haar bestaan kan niet gelden als bewijs tegen onze stelling dat de elementen A_1, B_1, A_2 en B_2 niet van plaats kunnen verwisselen. De reeksen A_1 B_1 en B_2 A_2 zijn vastleggingen van een bepaalde reeksopstelling van A en B op een bepaald moment; *als zodanig* vormen ze vaste reeksen. De niet onderstreepte reeksen van (3) zijn vastleggingen niet van bepaalde reeksopstellingen van A en B, maar van elementen A_1, B_1, A_2 en B_2; dit zijn *afbeeldingen* van personen en als zodanig onderscheiden van de *personen* A en B. Aangezien nu de identiteit van wat blijkens (3) permuteert (de vier fotohelften) een andere is dan van wat blijkens de beide foto's kan permuteren: de personen A en B, moeten we besluiten dat de permutaties onder (3) gegeven geen bewijs zijn voor de permutabiliteit van A_1 en B_1, B_2 en A_2 *als afbeeldingen van* A en B.

Op dezelfde wijze geldt, dat we de formuleringen van permutatiemogelijkheden en -resultaten wel degelijk op I en O van toepassing kunnen verklaren, maar dat we erop bedacht moeten zijn, dat we, sprekend van verwisseling van I en O, handelen over entiteiten die tot de I's en O's in (1) en (2) staan als afgebeelden tot afbeeldingen. Met dit verschil echter: de afgebeelde personen zijn zichtbaar, wat er aan de I's en O's in (1) en (2) beantwoordt, is als zodanig ‘onzichtbaar’.

2

Moge deze vergelijking met foto's van wat er bij (1,2) aan de orde is verhelderend zijn, we zouden weer spoedig in het duister tasten als we niet tegelijk het verschil tussen beide gevallen onderkenden. De *personen* A en B kunnen van plaats ruilen, evenals we losse voorwerpen stuivertje kunnen laten wisselen. Maar de I en O kunnen dat niet. Dit is zonneklaar voor wat betreft getypte varianten van (1) en (2): de types die tegen lint en papier worden aangeslagen, maken deel uit van een type-arm, die geen los voorwerp is en dus niet van plaats kan verwisselen met iets anders (als alles goed is). Wat wel van plaats (of liever: tijdstip) kan wisselen is het *aanslaan* van I resp.O.

Het met de hand schrijven van beide reeksen is een moeilijker te beschrijven procedure, waarvan we de belangrijkste trekken echter op het spoor kunnen komen door vast te stellen, welke de condities zijn voor het aanslaan van types op een schrijfmachine. Wat bedoeld op het papier verschijnt, beantwoordt aan een normatief beeld in onze geest. Om zover te komen moet ik de toets opzoeken waarvan ik weet dat het aanslaan ervan het gewenste effect oplevert, òf omdat het gewenste teken erop staat, òf

omdat hij een bepaalde positie op het bord inneemt (blind tikken). Op analoge wijze produceren we met pen of potlood d.m.v. bewegingen met hand en arm figuren, die beantwoorden aan hetzelfde normatieve beeld. Zoals bekend is de structuur van dit beeld uitermate complex; de 'token' vormen vertonen een grote mate van variabiliteit ten opzichte van het normatieve beeld, en men kan de vraag stellen of er niet meer dan één normatief beeld van een letter bestaat en of bijgevolg de lettervorm uiteindelijk niet 'beeldloos' is. Als dit inderdaad het geval zou zijn, bestaat er des te minder aanleiding aan te nemen, dat de 'mentale' lettertypes reeds in de geest gerangschikt zouden zijn tot reeksen en dat deze reeksen op papier zouden worden nagebootst. Met andere woorden, er is in onze redenering zoals we die tot dusver hebben gevoerd, niets dat ervoor pleit de mentale 'types' de eigenschp van permutabiliteit toe te kennen, die de boven vermelde personen en losse voorwerpen bezitten. Men kan met evenveel recht veronderstellen dat ze zelf niet zozeer in enige volgorde worden geplaatst als wel in een bepaalde (tijds)volgorde 'gerealiseerd', net zoals de types van de schrijfmachine in een bepaalde (tijds)volgorde worden aangeslagen.

3

Wat geldt voor realisaties van letters, kan ook gelden voor mondelinge of schriftelijke realisaties van woorden en woordgroepen. Ook hier onzekerheid over de vraag, of de normatieve mentale pendanten van gerealiseerde woorden en woordgroepen al of niet in een bepaalde volgorde gerangschikt zijn, vooraleer ze worden gerealiseerd. In de volgende syntactische groepen:

(4) Jan slaapt
(5) slaapt Jan

hebben we te maken met twee taaluitingen, die ieder twee realisaties van een woord bevatten. Deze woordrealisaties zijn impermutabel; zeker bij de gesproken taal valt dit op. Zoals de I's en O's uit (1) en (2) realisaties zijn van de 'onzichtbare' I en O, zo zijn de woordrealisaties ook realisaties van onzichtbare 'dingen'. Althans, dat zou op grond van het bovenstaande de conclusie moeten zijn. We zouden dan kunnen zeggen, dat de waarneembare realisaties verwerkelijkingen zijn van elementen van de langue, 'woorden' genaamd, evenals de klanken realisaties zijn van fonemen. Zo althans zou het in een niet-generatieve structuralistische gedachtengang kunnen worden geformuleerd. Maar we kunnen niet uitmaken, of de 'mentale' woorden en woordgroepen, alvorens gerealiseerd te worden, in de menselijke geest al of niet in reeksvorm zijn gezet. Nog minder kunnen we nagaan, of de taalelementen, indien ze al voor realisatie in de geest in reeksvorm zijn gezet, vóórdien serieel ongeordend in de geest aanwezig waren dan wel reeds in een bepaalde 'basisvolgorde' gegeven. En nog hachelijker wordt

het, te speculeren over de vraag, of taalelementen, *alvorens* in een bepaalde basisvolgorde gerangschikt te zijn of zich aan te bieden, al of niet serieel geordend waren.

4

Bovenstaande overwegingen heb ik niet omwille van henzelf willen meedelen. Ik heb ze nodig om er de aandacht op te vestigen, hoe snel we ons schuldig zouden kunnen maken aan onverantwoorde metaforiek, wanneer we termen als ‘rechte volgorde’, ‘basisvolgorde’, ‘inversie’, ‘permutatie’, en dergelijke gebruiken. Hetzelfde geldt voor termen als ‘additie’, ‘deletie’, en ‘commutatie’ (‘substitutie’), voorzover daarmee op reeksverschillen wordt gedoeld. Als het onmogelijk is te zeggen dat (4) een permutatie is van (5) of omgekeerd, en als het even onmogelijk is te zeggen of de ‘mentale’ woorden en woordgroepen vóór realisatie wel of niet in reeksvormen gegeven zijn, dan ontbreekt ons elke mogelijkheid om van ‘permutatie’ te spreken anders dan in overdrachtelijke zin voorzover het althans de elementen betreft wier reekseigenschappen wij bestuderen. De realisaties van woorden en woordgroepen zijn aantoonbaar *niet*, hun mentale pendanten zijn niet *aantoonbaar* vatbaar voor veranderingen als door de termen ‘inversie’, ‘permutatie’, ‘additie’, ‘deletie’ en ‘commutatie’ of ‘substitutie’ aangeduid. Terzake van (4) en (5) is de sterkst mogelijke uitspraak, dat in (4), *Jan*, in (5) *slaapt* ter linkerzijde is gerealiseerd, hetgeen slechts *suggereert* wat in feite alleen vast te stellen is van de mondelinge pendanten van (4) en (5), namelijk dat *Jan* resp. *slaapt* het eerste zijn gerealiseerd. Noem ik nu (4) en (5) omkeringen van elkaar, dan kan ik daarmee slechts duiden op een proces dat zich voltrekt voor het geestesoog van de taal*beschouwer*: hij stelt de zaken voor *alsof* de realisaties van *Jan* en *slaapt* van plaats verwisselen. De taalbeschouwer behoeft, om van ‘omkering’ te spreken, niet perse een taal*wetenschappelijk* beschouwer te zijn; ook de niet linguistisch geschoolde taalgebruiker kan, zij het alleen taalgebruik *beschouwend*, denkend over zijn taalgebruik en dat van anderen de term ‘omkering’ laten vallen, terwijl er van geen enkele omkering aantoonbaar sprake is in het object van beschouwing. Ook de in het begin van deze paragraaf genoemde termen zijn slechts zinvol als aanduiding van het resultaat van intralinguale (of, maar dat laat ik verder buiten beschouwing, interlinguale) vergelijking, eventueel wetenschappelijke vergelijking; ze zijn ongevaarlijk zolang we ons ervan bewust zijn dat ze in letterlijke zin slechts hierop kunnen doelen: het is immers niet aantoonbaar, dat de taalgebruiker permuteert, deleert en substitueert, en evenmin dat het taalsysteem zelf overeenkomstige regels kent; transformatieregels zijn dienvolgens niet meer dan vastlegging van resultaten van wetenschappelijke vergelijking. Een ‘basisvolgorde’ is niet meer dan een geschikt uitgangspunt voor de formulering van andere reeksen; een transformatieregel niet meer dan een aanduiding voor een taalkundige collega, hoe hij, vanuit een basisvolgorde, andere reeksen kan bouwen. Dergelijke regels zijn kenmerkend

voor een grammatica van een taalkundige, zij zijn dat niet noodzakelijkerwijze, en indien wèl, hoogstens indirect, voor de ‘grammaticale’ organisatie van een taal.

5

We hebben al gezien dat *Jan* c.q. *slaapt* in (4) een geheel ander element is dan *Jan* c.q. *slaapt* in (5). Hierop nadrukkelijk te wijzen, heeft ook een voordeel wat betreft de beschrijving van de intonatiemogelijkheden voor mondelinge pendanten van (4) en (5): intonationeel verschillen de twee realisaties van *Jan* en *slaapt* van elkaar en, zoals bekend, interfereren intonatieverschijnselen veelvuldig met volgordeverschijnselen. Bovendien is het bedoelde onderscheid een sleutel tot het verstaan van samentrekkingsverschijnselen (Bakker 1968:74). Niettemin kunnen we (4) en (5) beschrijven als permutaties van elkaar. Wat er dan permuteert zijn uiteraard *geen* elementen uit één der beide zinnen; het zijn *abstracte* elementen, objecten van de verbeelding van de taalbeschouwer en ook slechts daarin bestaand; elementen die slechts gedacht worden en waaraan die eigenschappen worden toegekend welke de *Jan*'s resp. de *slaapt*'s uit (4) en (5) gemeen hebben. De identiteit van het abstracte element berust dus in de gemeenschappelijke trek(ken) van de overeenkomstige elementen van (4) en (5). De abstractie is uiteraard alleen gewettigd indien die gemeenschappelijke trek of trekken belangrijk genoeg zijn. Gelijkheid van fonematische op bouw op zich is, gezien de potentiële ambiguïteit van taalelementen, niet voldoende; gelijkheid in betekenis, een gelijke plaatsing in een gelijke syntactische verbinding is daarenboven noodzakelijk. Gemeten aan deze maatstaven zijn de volgende zinnen niet op te vatten als permutaties van elkaar:

(6) Jan heeft nog lang niet geslapen
(7) Jan heeft nog niet lang geslapen

Niet altijd, in feite slechts zelden, zijn we in staat bedoelde abstracte elementen te vormen anders dan op grond van vooralsnog nauwelijks te expliciteren, voor-wetenschappelijke, zij het niet voor-taalbeschouwelijke intuïties. De simpele bewering, dat *Jan* in (4) en in (5) ‘onderwerp’ is kan nog steeds niet worden gemotiveerd, is misschien wel in het geheel niet motiveerbaar.

Desondanks menen we operaties als ‘permutatie’ etc. zinvol te kunnen uitvoeren. Ik zal zeker niet bestrijden dat dit mogelijk is, maar wil er wel op wijzen, dat de weinig expliciete werkwijze, die we toepassen ter vast-stelling van de identiteit der permuterende elementen, het gevaar inhoudt, dat de hantering van de daarbij gebruikte maatstaven en die maatstaven zelf zonder dat we het merken aan veranderlijkheid onderhevig kunnen zijn; waarbij dan nog als extra probleem komt het gevaar van willekeur in de qualificatie van gemeenschappelijke kenmerken van overeenkomstige elemen-

ten als ‘belangrijk’. De zinnen:

(8) Hij ging zitten op de bank
(9) Hij ging op de bank zitten

lijken permutaties van elkaar. Toch is het mogelijk een redenering op te zetten, volgens welke ze dat niet zijn: *op de bank* in (8) is een toevoeging bij *Hij ging zitten* en *op de bank* in (9) is een toevoeging, zo men wil een bepaling, bij *zitten*. De vraag: wat ging hij doen? wordt in (8) beantwoord met: zitten (en wel op de bank) en in (9) met: op de bank zitten. Een subtiel onderscheid, zal men zeggen. Maar waar halen we het recht vandaan te ontkennen dat *op de bank* in (8) anders functioneert dan in (9), of van dit functionele verschil te abstraheren?

6

Permutatie en permutatie is twee. Reeksen kunnen worden gedefinieerd in termen van nabuurschapsrelaties, maar ook en bovendien, in termen van links-rechtsordening. Zowel in A B C als in C B A is B de buur van A en C; de permutatie tast de nabuurschapsrelatie niet aan. Deze wordt pas veranderd, als ik bijvoorbeeld A B C permuteer tot C A B. Dan is B geen buur meer van C. Let ik alleen op nabuurschapsrelaties, dan zijn A B C en C B A aan elkaar gelijk; voer ik bovendien rechtslinksordening in, dan zijn ze dat niet. Gewoonlijk houdt men zich in de taalkunde bezig met linksrechts permutaties, en maakt men er geen punt van of de permutaties al dan niet de nabuurschapsrelaties veranderen. Ik wil hierop geen kritiek oefenen, maar alleen laten zien dat wat we gewoonlijk doen, reeds een keuze inhoudt.

Permutatie komt neer op rotatie van elementen. Het verdient de aandacht, dat niet perse de elementen behoeven te roteren; het kan ook voorkomen dat het punt, ten opzichte waarvan elementen als links c.q. rechts zijn gedefinieerd, roteert, terwijl de elementen ‘op hun plaats’ blijven:

(10)

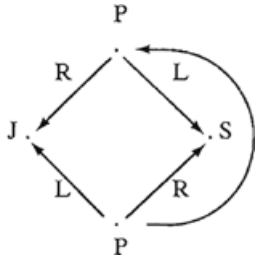

J: Jan
S: slaapt
P: punt ten opzichte waarvan J en S links dan wel rechts zijn
L: links
R: rechts

Een linksrechtspermutatie is dus een verandering in de onderlinge plaats van de permuterende elementen en/of het (verzwegen) oriëntatiepunt. Per-

mutatie is dus een ingewikkelder operatie dan eenvoudig naar links c.q. rechts verplaatsen. Het is mogelijk dat het geen bezwaar oplevert te werken met een versimpelde opvatting van het begrip ‘permutatie’; in ieder geval kan het nooit kwaad dit te weten.

7

In de transformationeel-generatieve grammatica worden permutaties gewoonlijk door middel van transformaties ingevoerd, die al of niet opereren op een basisvolgorde, in de zin van uitgangsreeks voor permutaties in de dieptestructuur. Zoals we zagen, is een ‘basisvolgorde’ niet meer dan een geschikt uitgangspunt voor permutaties; we dienen ons ervan te weerhouden, hypotheses op te stellen over de bouw van de taal of de geest van de taalgebruiker, alleen maar op grond van het feit dat we een handig uitgang-spunt voor permutaties hebben. In deze basisvolgorde is, bij een linksrechts geordende dieptestructuur, de linksrechtsplaats van elk element gegeven. Elke permutatie moet apart worden verantwoord: zo moeten de volgende zinnen:

(11) Hij heeft vandaag niets erover gezegd
(12) Hij heeft vandaag er niets over gezegd
(13) Hij heeft er vandaag niets over gezegd

gerelateerd worden door bijv. een dubbele toepassing van Er-hopping. Dit bokspringen kan vermeden worden door aan te nemen, dat alle leden van een permutatiegroep vrij kunnen permuteren, behoudens restricties, die in dien zin kunnen worden geformuleerd, dat bepaalde elementen niet met elkaar van plaats kunnen verwisselen, m.a.w. een vaste volgorde hebben en dus reeksen vormen van niet voor permutatie vatbare elementen. Argument voor vrije permutatie is allereerst, dat transformatieregels als Er-hopping, overbodig worden, en dat men kan volstaan met iets als V-plaatsing, een topicalisatieregel, en misschien nog een enkele meer (waaronder eventueel ‘PP over V’, zie hieronder). Een tweede argument is dat volgorde in permutatiegroepen lang niet altijd de functie der delen definieert; als men - voor het notationele gemak - bij de formulering van dieptestructuurregels ‘doet alsof’ dit wel het geval is, kan men daar later last van krijgen in de vorm van T-regels die permutaties (en wel stuk voor stuk) moeten bewerkstelligen.

Permutabele delen zijn niet alleen woordgroepen en woorden, ook woorddelen kunnen als zodanig optreden. Beschouwen we de volgende gevallen:

(14) Jan slaapt
(15) slaapt Jan?
(16) je werkt
(17) werk je

dan blijkt dan (16) en (17) niet zonder meer permutaties van dezelfde elementen kunnen worden genoemd: *werkt* is niet identiek aan *werk*. Onderscheiden we nu binnen *werkt* een werkwoordsstam, -werk-, en een uitgang *t*, dan kunnen we de permutaties die blijkens (16,17), als we letten op het parallellisme met (14,15), in weerwil van het verschil tussen *werkt* en *werk* toch kunnen worden geformuleerd als volgt noteren:

(18) je -werk-
(19) -werk- je

Dit houdt in dat ik naast woorden en andere fatische elementen ook woord-*delen*, i.c. werkwoordsstammen, ga erkennen als permutabele elementen. Dit geeft bepaalde voordelen. Zo kan ik met behulp van een restrictie:

(20) boeken_____-lees-

de volgende gevallen beschrijven:

(21a) boeken lezen is fijn (: *lezen boeken)
(21b) (wat heb je gedaan?) boeken gelezen (: *gelezen boeken)
(21c) al boeken lezend, kun je een hoop opsteken (: *lezend boeken)
(21d) ik wil boeken lezen (: *lezen boeken)
(21e) ik heb boeken gelezen (: *gelezen boeken)
(21f) ik houd ermee op, boeken te lezen (: *te lezen boeken)
(21g) .....dat ik boeken lees (: *lees boeken)
(21h) je moet tijd hebben om boeken te lezen (: *om te lezen boeken)

De onderstaande zinnen passen er niet in:

(22a) ik lees boeken
(22b) lees ik boeken?

Om deze gevallen te verklaren in overeenstemming met reeks (20), moeten we het begrip ‘persoonsvorm’ in de beschrijving invoeren. We kunnen dan vaststellen, dat de persoonsvorm hetzij op de eerste, hetzij op de tweede plaats in de persoonsvormconstructie staat, hetzij elders (in de zgn. afhankelijke zin). Maakt de stam van het kernwerkwoord (in de zin van Van Bakel 1969:204) deel uit van de persoonsvorm, dan volgt hij de volgorderegels, die voor de persoonsvorm gelden en verlaat dus eventueel de plaats die hij volgens vaststellingen als (20) heeft (verg. Koster 1974).

Terzake van de volgende zinnen:

(22c) boeken lees ik
(22d) boeken wil ik lezen

(22e) lezen wil ik boeken

kan worden afgeleid dat een restrictie, iets uitgebreider geformuleerd dan in (20):

(23) ik__ boeken___ -lees-

niet uitsluit dat men zowel *boeken* als een woord dat -lees- bevat (in casu een infinitief) uit de reeks kan halen en vooraan zetten. Overigens blijft dan de reeks gehandhaafd:

(24a) boeken ik _____ Φ ________ -lees-
(24b) -lees- ik ___ boeken ___ Φ

De zin (22c) wordt dan gevormd op basis van de plaatsingsregels geldend voor de stam, wanneer hij in de persoonsvorm is opgenomen, èn op basis van vooraanplaatsing van één der elementen uit reeks (23).

Uit de combinatie van:

(25a) ik__ het boek_____ -veroordeel-
(25b) ik__ daar_____ mee_ -veroordeel-

volgen rechtstreeks deze combinaties:

(26a)	(dat) ik daarmee	het boek	-veroordeel-	
(26b)	(dat) ik	het boek daarmee	-veroordeel-	
(26c)	(dat) ik daar	het boek	mee	-veroordeel-

Al deze combinaties zijn acceptabel in de omgangstaal. Helaas echter maakt (25b) de volgende zin niet mogelijk:

(27) (dat) ik het boek veroordeel daarmee

Deze zin vereist een regel, volgens welke *-mee* alleen na *veroordeel* kan staan als *daar-* er onmiddellijk aan voorafgaat. Het is me nog niet duidelijk of deze regel de vorm van 'PP over V' moet hebben. De reeks (25b) maakt echter wel duidelijk het verschijnsel van 'weving' (verg. Bakker 1974): één en dezelfde syntactische structuur kan op verschillende wijzen worden gerealiseerd, mits als (20), (23), (25a, 25b) worden gerespecteerd. Het blijft echter voor mij een open vraag of in het geval van (26a, 26b, 26c) de volgordeverschillen al of niet significant zijn. In ieder geval kan men nimmer *in het algemeen* discussiëren over de relevantie van een bepaalde volgorde: men moet onderscheid maken tussen verschillende soorten relevantie,

al naar gelang van doelstellingen die met bepaalde volgordes worden gediend. Zo is het verschil tussen (26a, 26b, 26c) irrelevant voorzover het

de uitdrukking betreft van de syntactische structuur; maar het is wellicht in een ander opzicht wèl relevant. Assumptie van relevantie in absolute zin lijkt mij in het algemeen, maar zeker hier aanleiding te geven tot veel vruchteloos discussiëren.

8

Samenvattend merk ik het volgende op.

1. De besproken omzettingen in volgorde zijn in ieder geval taalbeschouwelijke operaties.
2. De permuterende elementen zijn *abstracte* elementen.
3. De identiteit van deze elementen wordt vooralsnog veelal vastgesteld op grond van niet-expliciete kriteria.
4. Assumptie van een in principe vrije volgorde kàn leiden tot een reductie van omzettingsregels in vergelijking met de gangbare transformationeel-generatieve grammatica.
5. Er bestaan binnen permutatiegroepen restricties die formuleerbaar zijn als reeksen niet permuterende elementen.
6. Eén van die vaste reeksen (en wel een belangrijke) is subject_____object_____hoofdwerkwoordsstam (deze lijkt op SOV).
7. Het is niet aantoonbaar, dat omzettingen en 'basisvolgordes' als de besprokene iets anders zijn dan wetenschappelijke constructies; dat ze in deze vorm taalregels zijn, verlangt onafhankelijke argumentatie; dat ze mentale processen c.q. inhouden weerspiegelen, moet eveneens nog bewezen worden.

In de huiver, die prof. Van Es steeds heeft gevoeld voor een volstrekt systematische grammatica, meen ik een zelfde beduchtheid waar te nemen als ook ik bespeur voor de bedreiging van een juiste visie op het object van taalonderzoek, een bedreiging die ontstaat wanneer de wetenschap haar grenzen zou overschrijden. In dit gevoel van verwantschap zij hem dit opstel, onder grote waardering voor zijn taalwetenschappelijke arbeid, opgedragen.

Literatuur

Bakker, D.M. (1968)	*Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*. Leiden.
Bakker, D.M. (1974)	'Zinnen als reeksen: een vergelijkende standpuntbepaling'. In: *De nieuwe taalgids* 67, blz. 265-78.

Koster, J. (1973/4) ‘Het werkwoord als spiegelcentrum’. In: *Spektator* 3, blz. 601-18.

Rijpma, E., F.G. Schuringa (1969) *Nederlandse spraakkunst*, bewerkt door dr. Jan van Bakel. Groningen, 22e dr.

De links-van-relatie in werkwoordsgroepen

In de generatieve grammatica is het gebruikelijk, te werken met een relatie ‘onmiddellijk links van’. De basisregels zijn op deze relatie gegrond, maar ook de transformatieregels, die immers verzamelingen van elementen die volledig links-rechts geordend zijn veranderen in andere soortgelijke verzamelingen.

Het is ook mogelijk, reeksen te maken onder gebruikmaking van een relatie ‘links van’, wat niet noodzakelijk inhoudt ‘onmiddellijk links’. Zo voldoen de volgende reeksen

(1)	a	A	B	C
	b	B	A	C

beide aan het regelpaar A → C, B → C (de pijl betekent: links van). Deze relatie is niet alleen een natuurlijke uitdrukking van de notie van transportabiliteit, bijvoorbeeld van zinsbepalingen, maar tevens van de relatie ‘onmiddellijk links van’: het regelpaar A → B, B → C bijvoorbeeld is de uitdrukking van de concatenatie van A, B en C.

De ‘links van’-relatie schijnt bij uitstek geschikt voor de beschrijving van het grillige gedrag, dat de componenten van de zogenaamde perifrastische werkwoordstijden van het Nederlands vertonen nog afgezien van hetgeen teweeggebracht wordt door de in de wandeling zogeheten Verbsecondtransformatie, die de persoonsvorm naar voren haalt. Hieronder geef ik de mogelijkheden voor de volgorde van die componenten (het zijn dus allemaal ‘bijzins’-volgordes):

	o.t.t.t.	*o.v.t.t.*	
(2)	a	zal inslapen	zou inslapen
b	in zal slapen	in zou slapen	
c	inslapen zal	inslapen zou	
	v.t.t.	*v.v.t.*	
d	is ingeslapen	was ingeslapen	
e	in is geslapen	in was geslapen	
f	ingeslapen is	ingeslapen was	
	v.t.t.t.	*v.v.t.t.*	
g	zal zijn ingeslapen	zou zijn ingeslapen	
?h	zal in zijn geslapen	zou in zijn geslapen	
?i	zal ingeslapen zijn	zou ingeslapen zijn	
j	in zal zijn geslapen	in zou zijn geslapen	

k	in zal geslapen zijn	in zou geslapen zijn
l	ingeslapen zal zijn	ingeslapen zou zijn

	o.t.t.t. pass.	*v.t.t.t. pass.*
	m	zal worden ingeënt zal zijn ingeënt
?n	zal in worden geënt	zal in zijn geënt
?o	zal ingeënt worden	zal ingeënt zijn
p	in zal worden geënt	in zal zijn geënt
?q	in zal geënt worden	in zal geënt zijn
r	ingeënt zal worden	ingeënt zal zijn

Graph G1 legt de ‘links van’-relaties vast, die gelden voor deze groepen. In deze graph staat PC voor een element als *in* in *het bos in* of *inslapen*, St voor een woord dat de stam van het hoofdwerkwoord bevat, Pv voor de persoonsvorm, Infh voor de infinitief van een z.g. hulpwerkwoord van tijd of lijdende vorm; X en Y zijn variabelen.

G 1

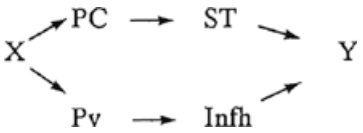

In de niet-perifrastische o.t.t. en o.v.t. maakt de stam van het hoofdwerkwoord deel uit van de persoonsvorm, die tevens de enige werkwoordsvorm is. Anders gezegd: voor o.t.t. en o.v.t. geldt Pv = St, Infh = 0. Uit G 1 kan dus de volgende graph worden afgeleid:

G 2
X → PC → Pv = St → Y

Een voorbeeld is *insliep*; de volgorde *sliep in* is slechts denkbaar als het resultaat van ‘Verb second’-plaatsing.

Het enige verontrustende tot dusver zijn de vraagtekens in (2). Hieruit kan worden afgeleid dat de combinatie van Pv en Infh ondoordringbaar is voor PC en St. Anders gezegd: Pv en Infh gedragen zich ten opzichte van PC en St als één element:

(2) g zal zijn ingeslapen
j in zal zijn geslapen
l ingeslapen zal zijn

De regel Pv - Infh beschrijft de ‘interne’ volgorde van de onderdelen van dit element, in de volgende eveneens van G 1 afgeleide graph door H aangeduid:

G 3

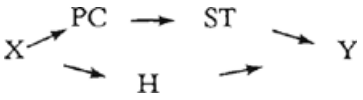

Het op deze wijze ingevoerde niveauverschil tussen de elementen Pv en Infh ener- en X, PC, ST en Y anderzijds is geen op zichzelf staand verschijnsel. De welbekende en goed te funderen PP over V-transformatie is op een dergelijk niveauonderscheid gebaseerd.

De volgorde Pv → Infh lijkt niet samen te hangen met de eigenschappen van persoonsvorm en infinitief, getuige (2c). Eerder kan men denken aan een obligate volgorde van de Pv en één of meer hulpwerkwoordsinfinitieven, als uitdrukking van een bepalingshiërarchie (Van Bakel 1969: 203 vgg) zoals in de volgende zin:

(3) ik dan wel eens zou hebben willen blijven staan kijken

Uit deze zin valt af te leiden dat evenals H, ook Infh moet worden beschouwd als de aanduiding van een reeks elementen, die zich ten opzichte van andere elementen als één element gedraagt: $Infh_1$ ($Infh_2$,..., $Infh_n$). Als St een infinitief is, dan is de volgorde van H en St niet meer vrij. In G4 is deze stand van zaken uitgedrukt:

G4

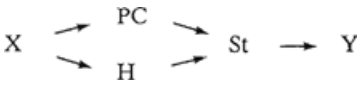

Deze graph is niet uit G 3 af te leiden, en dus niet uit G 1. Hij zou pas een adequate uitdrukking zijn van de volgorde in de Nederlandse werkwoordsgroepen, wanneer (2 c) *inslapen zal*, (2 f) *ingeslapen is*, (2 l) *ingeslapen zal zijn*, (2 r) *ingeënt zal worden* en in het algemeen alle volgordes St Pv ($Infh_1$, ($Infh_2$,..., $Infh_n$) ongrammaticaal waren. Zover is het nog niet, al zijn (2a,b) frekwenter dan (2c) *inslapen zal*. Voorlopig moeten we het erop houden, dat G 3 en G 4 samen de stand van zaken weergeven.

Minimale verbale groepen met Pv en Infh hebben een derde lid, dat de stam van het hoofdwerkwoord (St) herbergt: een voltooid deelwoord of een infinitief. Alleen een voltooid deelwoord is morfologisch eenduidig gekenmerkt als woord dat de hoofdstam bevat. Een infinitief die deze stam bevat kan zich alleen door vaste plaatsing onderscheiden van Infh. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de in G 4 uitgebeelde toestand. Wat de volgorde Pv → Infh tenslotte betreft, deze is niet zozeer nodig omdat men anders niet zou weten welke plaats de Pv in de bepalingshiërarchie inneemt - dat is immers altijd de laagste. Maar als het mogelijk is die hiërarchie in de volgorde te weerspiegelen, dan is er in de genoemde volgorde een - logisch gesproken - ‘extra’ kenmerk gegeven, dat strikt genomen niet nodig

is, maar anderzijds heel comfortabel - of althans ‘mooi’.

Literatuur

Van Bakel, J. (1969)	*Rijpma & Schuringa, Nederlandse spraakkunst*, bewerkt door -, 22ste druk, Groningen.

Volgorde in werkwoordsgroepen

In een vorige publikatie (Bakker 1977) heb ik aangetoond dat beschrijving van de volgorde in werkwoordsgroepen in termen van links van-relaties (-) slechts kon geschieden met behulp van twee verschillende graphs. De eerste graph ziet er als volgt uit:

G1

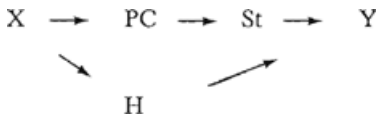

Hierin zijn X en Y niet-verbale elementen, die verder buiten beschouwing blijven; PC is een element als *uit* in *het bos uit* of *uitbesteden*. Het element St bevat de hoofdwerkwoordsstam, d.i. de stam van een zelfstandig of koppelwerkwoord. De graph geldt voor drie soorten werkwoordsgroepen:

1. groepen waarin St een persoonsvorm (Pv) is;
2. groepen waarin St een voltooid deelwoord (Vd) is en H een of meer hulpwerkwoorden (waaronder eventueel een Pv);
3. groepen waarin St een infinitief (Inf) is en H de persoonsvorm van een hulpwerkwoord.

G1 verantwoordt o.a. de volgende werkwoordsgroepen:

(1)a	(dat Piet het werk)	uit	besteedt
b	(dat Piet het werk)	uit zal	besteden
c	(dat Piet het werk)	uit zal	besteden
d	(dat Piet het werk)	uit	besteden zal
e	(dat Piet het werk)	uit heeft	besteed
f	(dat Piet het werk)	uit heeft	besteed
g	(dat Piet het werk)	uit	besteed heeft
h	(dat Piet het werk)	uit zou kunnen hebben	besteed
i	(dat Piet het werk)	uit z.k.h.	besteed
j	(dat Piet het werk)	uit	besteed z.k.h.

De tweede graph verantwoordt de volgordemogelijkheden van werkwoordsgroepen waarin de vulling van H bestaat uit één of meer infinitieven, al dan niet voorafgegaan door een Pv, en waarin St een Inf is.

G2

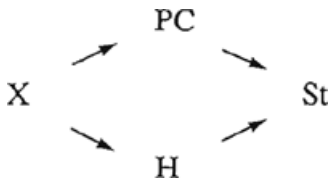

Deze graph verantwoordt groepen als

(2) a (dat Piet het werk) zou hebben kunnen uit besteden
b (dat Piet het werk) uit zou hebben kunnen besteden

Uitgesloten worden met name groepen als

(3) a *(dat Piet het werk) zou uit hebben kunnen besteden
b *(dat Piet het werk) zou hebben uit kunnen besteden

Deze uitsluiting is equivalent aan de assumptie, dat een Pv en één of meer Inf's deel uitmakend van H een ondoordringbare groep vormen met intern vaste volgorde. Dit is, in termen van links van-relaties, alleen maar uit te drukken door één symbool (H) aan te nemen voor het geheel, dat de andere genoemde elementen vormen.

Deze weergave heeft echter als bezwaar dat een Pv als zodanig herkenbaar moet blijven in verband met de V-second transformatie-operatie[1], die Pv's uit hun basispositie achter in de 'clause' op de tweede plaats van de zin zet (bij ja/nee-vragen na een eerste constituent, zeg Q, die later wordt gedeleerd). Anders geformuleerd: op één niveau van de beschrijving moet Pv als zodanig gehonoreerd kunnen worden, op een ander niveau echter 'genegeerd' (nl. inzoverre het niet meer is dan een deel van H). Dat komt neer op 'dubbellezen' van de met H aangeduide reeksen: enerzijds als geheel, anderzijds in onderdelen.

Wanneer we erin zouden slagen een procedure aan te geven die dit verantwoordt, zou deze tevens gebruikt kunnen worden om de feiten die blijkens G1 en G2 in termen van links van-relaties onverenigbaar zijn, met elkaar in verband te brengen. Immers, H gedraagt zich ten opzichte van Inf = St (zie onder, blz. 105) verschillend al naar gelang van zijn 'vulling': met Pv alleen of met één of meer Inf's, al dan niet vergezeld van een Pv. Een procedure die 'dubbellezen' van H mogelijk maakt, kan dit volgordeverschil funderen. Ik meen dat er een dergelijke procedure is, nl. een reeksopbouw in fasen. Deze wil ik hieronder schetsen.

Uitgangspunt is de volgende reeks:

G3
X → PC → St → Y

Deze reeks verantwoordt groepen als

(4) (Piet denkt erover, het werk) uit (te) besteden
(5) (toen Piet het werk) uitbesteedde

maar biedt geen aanknopingspunt voor de V-second-operatie. De redenering kan niet zijn, dat een optreden van uitsluitend St dit element als Pv karakteriseert, aangezien graph G3 ook geldt voor beknopte bijzinnen, getuige (4). Er moet dus worden aangegeven, wat de persoonsvorm is. Dat kan bijvoorbeeld door de volgende weergave:

G4

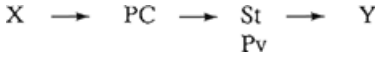

Hiermee wordt aangeduid dat *besteedde* in (5) als *stamdrager* weliswaar een vaste plaats heeft achter in de zin, maar als Pv zich leent voor de V-second-operatie. Er is dus sprake van gelijkheid in volgorde van Pv en St. Dit noteer ik als Pv = St.

Eenzelfde element Pv kan ook voorkomen buiten dit directe verband met St. Indien St het enige andere verbale element is, kan de distributie ervan als volgt worden weergegeven:

G5

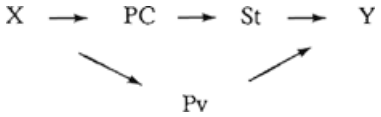

Voorbeelden hiervan zijn (1)a-f.

Verder is het mogelijk, dat Pv samenvalt met het eerste van een reeks hulpwerkwoorden, zoals bijvoorbeeld in

(6) a (dat ik Piet het werk wel eens) uit *zou willen zien* besteden
b (dat ik Piet het werk wel eens) *zou willen zien* uit besteden

(vgl. Bakker 1977: 379). Deze reeks (H) gedraagt zich als één element, waarin ook de Pv een vaste plaats heeft. Op grond van een gegeven bepalingsverhouding kan men de interne volgorde van de onderdelen van H bepalen. Deze stand van zaken is eveneens aan te geven door een = relatie te stellen tussen Pv en H: Pv = H. Zoals (6) illustreert, moet H vóór St staan als de hoofdwerkwoordsstam in een infinitief is vervat (Inf = St), anders is dat niet nodig, vgl. (1) h-j. Door de volgende twee graphs wordt dit geïllustreerd:

G6

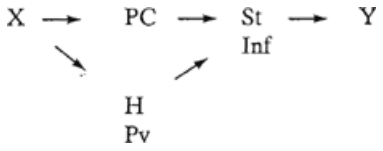

G7

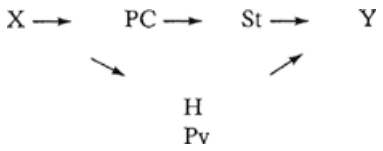

De graphs G4 t/m G7 zijn gebaseerd op:

de links van-relaties:

(7)
a X → PC
b PC → St
c St → Y
d X → H
e H → Y
f H → Inf

de gelijkheidsrelaties:

(8)
a Pv = St
b Pv = H
c Inf = St

Als H → Inf van toepassing is, blijft H → Y gelden, maar volgt nu tevens uit de 'nieuwe' relaties H → Inf, Inf = St en uit St → Y. Hetzelfde geldt voor de relatie X → St, die volgt uit X → H, Pv = H, H → Inf en Inf = St, zoals men kan aflezen aan G1 hieronder. *Wanneer* H → Inf van toepassing is, dàt wordt bepaald door aanbod van volgorde-elementen (in willekeurige volgorde).

Het bovenstaande kan aldus worden samengevat. Op basis van de links van-relaties als weergegeven in

G1

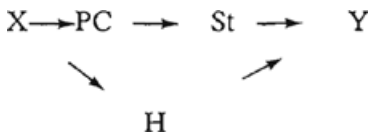

en de onder (7, 8) gegeven regels zijn te construeren:

1. G4 door toevoeging van Pv aan St;
2. G6 en G7 door toevoeging van Pv aan H (G7 is dan te beschrijven als het geval, waarbij Pv de enige vulling van H is);
3. G6 door toevoeging van Inf aan St.

Gebruikmakend van hetzelfde toevoegingsprincipe kunnen we Z (= zelfstandig werkwoord) toevoegen aan St (≠ Pv) en aldus een aanknopingspunt bieden voor Topicalisatie van St in de vorm van Inf of Vd van het zelfstandig werkwoord.[2.] Daarmee kunnen uitgesloten worden zinnen als

(9) *Geworden is hij ziek
(10) *Worden zal hij ziek

Een zin als:

(11) (dat hij ziek) zou hebben kunnen worden

kan dus gerepresenteerd worden als

G8

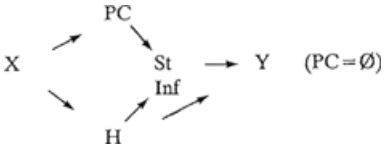

In de volgende graph is, onder eliminatie van het terzake van (11) overbodige PC, de daaraan verbonden relaties X → PC en PC → St, alsmede van H → Y, een structuur aangegeven (die dus uitsluitend geldt voor (11)):

G9

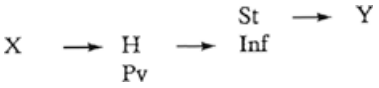

Hoewel eenzijdig, illustreert deze graph goed waar het om gaat: de elementen H Pv en St Inf hebben ieder twee aspecten, die relevant zijn voor de volgorde. Deze kunnen beschreven worden met behulp van additionele links van-relaties en invoering van de = relatie, welke laatste reeds gemotiveerd is met betrekking tot V-second en Topicalisatie. Het is deze veelheid van volgorde-aspecten in sommige elementen, die ons noopte uitgaande van een basisschema in termen van links van-relaties elementen en bijbehorende links van-relaties toe te voegen door middel van = relaties.

Iets dergelijks hoop ik te zijner tijd te kunnen laten zien voor Whelementen, onderwerp, meewerkend voorwerp en lijdend voorwerp, waarmee dan het bewijs geleverd zal zijn, dat hetzelfde verschijnsel zich ook in een geheel ander gebied van de ‘clause’ voordoet.

Deze bijdrage aan de oplossing van ‘woordgroepproblemen’ zij collega Van den Berg, die als een der eersten de beschrijving van woordgroepen aanvatte, in erkentelijkheid opgedragen.

Literatuur

Bakker, D.M. (1977)	'De links-van-relatie in werkwoordsgroepen', *Spektator* 6 nr. 7/8, 378-380.

Eindnoten:

1. Deze operatie is nodig omdat de plaats van persoonsvormen in andere dan afhankelijke zinnen moeilijk in termen van links van-relaties kan worden beschreven: zinnen als
   (i) besteedt Piet het werk uit
   (ii) (dat) Piet het werk uitbesteedt

   zijn niet te beschrijven zonder gelijktijdig aan te nemen X → Y en Y → X, hetgeen gezien de eigen aard van de links van-relatie strijdige beweringen zijn.
2. Voor Topicalisatie geldt dezelfde argumentatie als in noot 1 voor V-second gegeven.

On ‘Ellipsis’ in Dutch Nominal Phrases*

In the 1st century A.D., the famous Roman rhetorician Quintilian defined a certain figure of speech as follows: ‘There is a third figure which one can form by deletion, namely, in which several sentences are connected to one and the same verb, whereas this verb would be required in each of these sentences, if they were standing on their own.’ One of his examples is the following sentence: *Vicit pudorem libido*, *timorem audacia*, *rationem amentia* ‘lust conquered shame, boldness fear, insanity reason’.[1.]

In this definition, two currents of thought on the topic of the present paper have come together. On the one hand, Quintilian subsumes this sentence under the deletional figures of speech, which implies that he considers it a kind of **ellipsis**. On the other hand, he reminds us that in this sentence, three subjects and three objects are connected to one and the same verb.

These two view-points, which we may call the **ellipsis thesis** and the **multiple combination thesis**, respectively, are mutually exclusive, as has already been seen by Quintilian himself. If, to use Quintilian's expression, one verb is related to several sentences, nothing is lacking; if, on the contrary, all sentences except for one are elliptical, it is impossible for the verb of the complete sentence to combine with the elliptical ones, because the notion of syntactic ellipsis involves the **lacking** of an element with which other elements might combine. Now if such an element is **lacking**, no mention has to be made of elements which are **present**.

In spite of this evident self-contradiction, one may have the feeling that Quintilian was right in describing his figure of speech in such a paradoxical way. The fact is that these two view-points are indeed correlated with two aspects of the sentences we have been considering. On one level, verbs, or rather occurrences of one and the same verb, are lacking; on another, there is a relation of some kind between the verb and the seemingly elliptical clauses.

The scientific conscience, however, will not be content with a self-contradictory definition, and one can hardly be surprised that there have been many grammarians who have cut the Gordian knot by accepting either the multiple-combination or the ellipsis-thesis. This is exemplified by the following 17th century definitions: ‘Somtyds wordt een woord gevoeugt op

* The present article is a slightly revised version of a paper read at the Societas Linguistica Europaea Annual Meeting, Prague, 8th-11th October 1970. I am indebted to Mr. Orrin W. Robinson, Leiden, for seeing through the English text.

verscheidene dingen/*dat ik syn geld*, *of hy myn herte hadde*' 'sometimes a verb is combined with several substantives: *if I only had his money*, *or he my heart*';[2.] 'Zeugma defectus est verbi, seu dictionis in aliqua oratione expressi, quum in aliis desideratur' 'zeugma is the lacking of a word which is present in some sentence and needed in others'.[3.]

Moreover, it is quite understandable that in our time, linguistic theory being stricter and more explicit than in former days, the Gordian knot cutting type of definition is embraced more than ever. Fig. 1 shows a lemma of Tesnière's,[4.] which exemplifies the multiple-combination thesis; several transformational generative approaches are expressions of the ellipsis thesis.[5.]

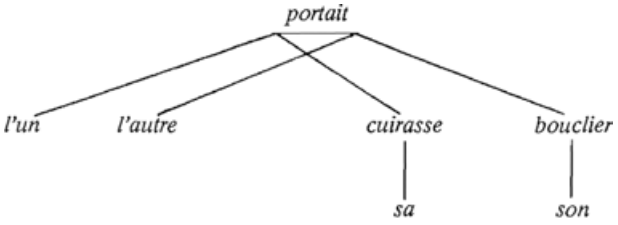

(*L'un portait sa cuirasse, l'autre son bouclier*)

Fig. 1

In fact, however, there is no Gordian knot to cut. If only we take a level distinction into account, we can avoid both self-contradiction and the one-sidedness which is inherent in Gordian knot cutting. This I will try to show with a Dutch sentence:

(1) *rode bloemen wijzen op een hartstochtelijk temperament en witte* 'red flowers indicate a passionate temper and white *op onschuld* innocence'

We can state the following facts about this sentence.

(1) Whoever reads *witte*, knows of course that he must think of white 'flowers'. To be able to do so, he must have ascertained a relation of some kind between *witte* and the preceding *bloemen*.

(2) This relation is one between words, or, more precisely, between occurrences of words. Now one is easily inclined to identify all sorts of relations between words and to call them all **syntactic** relations. But there is no reason to assume that all relations between words are of the same type.

(3) Suppose, however, that the relation between *witte* and *bloemen* is

indeed a syntactic relation. Then there remains a difference between the combination of the adjective *witte* with *bloemen* and the combination of another adjective, *rode*, with the same word. The word *rode* is immediately juxtaposed to *bloemen* and precedes it, the adjective *witte* is separated from *bloemen* by a couple of words and comes afterwards. Thus, if both relations are syntactic, they are formally different relations. And consequently, one must accept two types of **adjective-substantive** combination, which is not a very economical solution.

(4) The two adjectives, *witte* and *rode*, are combined with one and the same substantive. This seems only possible if both adjectives are **co-ordinated**. Now our example is a specimen of co-ordination, it is true; but it is a co-ordination of clauses, not of adjectives.

All these facts point to the hypothesis, that *witte* and *bloemen* are not syntactically related. Nevertheless, that there is some relation between the two words seems equally true. Therefore, we must answer two questions: (1) How can we confirm our hypothesis that the mentioned relation is not a syntactic one? and (2) If it turns out that this hypothesis is true, what, then, is the nature of the relationship between *witte* and *bloemen*?

To answer the first question, let us consider the (isolated) sentences (2) and (3):

(2) *Those are red roses*
(3) *I bought red roses*

It is clear that the occurrence of the word *red* in (2) is syntactically related only to that of the word *roses* in the **same** sentence, just as the occurrence of *red* in (3) is related only to the occurrence of *roses* in (3). Strictly speaking, there only exist syntactic relations between **occurrences** of words; so when we speak of syntactic relations between words, we mean in fact ‘generalizations of relations between word occurrences’.

Now there is some reason for such a generalization, in so far as both occurrences of *red roses* denote the same concept, namely, an undetermined number of red-coloured flowers of a certain kind. Each individual occurrence, however, refers either once to the same bunch, so that in these two sentences mention is made twice of one and the same bunch, or the bunch referred to in (2) is another bunch than that referred to in (3). To refer to one bunch once, one needs only one occurrence of *red roses*; to refer once to one bunch and once to another, one needs two occurrences of *red roses* minimally. And if one wants to refer twice to the same bunch, one equally needs two occurrences minimally.

Let us return to (1). Here two different sets of flowers are meant: one of red flowers, one of white flowers. It is impossible for the single occurrence of *bloemen* to refer to two different sets of flowers; this follows from our consideration of (2) and (3). We can assume therefore that the occurrence of *bloemen* has been used up, so to speak, by helping to denote the set of red flowers. It cannot serve again to the denotation of the set

of white flowers. So we may conclude that the element *witte* is not **syntactically** related to the element *bloemen*.

But now we must answer the second question: we know what this relation is not, but not what it is. In the preceding, no mention has been made of yet a third current of thought on this topic. It comes down to the assumption that in relation to *witte*, the concept of a set of flowers has been understood tacitly. This means that the relation of *witte* to *bloemen* is not syntactic but contextual. We can understand that *witte* means 'white flowers' only because *bloemen* has been realized in the context. This was, roughly speaking, the view of Charles Bally,[6.] but the same idea arose as long as more than twenty centuries ago.[7.] I think this view is correct, but I would like to stress that, the element *witte* being realized within a context which contains an occurrence of *bloemen*, one can only think of white flowers if it is possible to form a syntactic combination *witte bloemen*. So we have a contextual relation which is founded upon the **possibility** of a syntactic one, and therefore I will call this relation a **syntactic-contextual** one.

There is a further consideration. In Dutch, the following is a perfectly acceptable sentence:

(4) *Ik had twee rode bloemen*, *maar hij één witte* 'I had two red flowers, but he one white'

The element *bloem* of the potential combination *één witte bloem* is not present as such in the text, which contains the plural *bloemen*. The relation between *bloemen* and *één witte*, being a syntactic-contextual one, supposes that the reader or listener abstracts, so to speak, from the plural feature of *bloemen* and takes this word into account only as a denotation of the concept which is common to both the singular *bloem* and the plural *bloemen*.

Apart from the syntactic-contextual, there exist also **syntactic-situational** relations. In the market, at a cheese stand, I can ask

(5) *één pond oude* 'one pound (of) old'

the situation providing no word, no concept, but only the stuff called 'cheese'.

Furthermore, in Dutch (as in German) even a compound member can combine with an adjective in the way just described, as in

(6) *Uw openbare en gezinsleven* 'Your public and family life'

The element -*leven* can only be a compound member, for otherwise it could not be preceded immediately by *gezins*-. Therefore, the relation between -*leven* and the adjective *openbare* can only be a contextual one. If we compare (4)-(6) with (1), we can perhaps even say that the occurrence in

(1) of *bloemen* is used in relation to *witte*, not as a plural, not as a substantive, not even as a word, but only as a consituational datum functioning as an **approximation** of the lingual concept which is present in the 'underlying' potential combination *witte bloemen*, and that this approximation, in the case of (1), is exact only 'by chance'.

Returning once more to Quintilian's definition, we may state that there is a multiple relationship in such cases, but that two elements are related to one third element in entirely different ways. If we compare the potential underlying combination *witte bloemen* with the element *witte* in (1), we can express the formal difference between the two by means of the term ellipsis or by a deletion transformation. But neither the multiple combination thesis, nor the ellipsis thesis, are capable of describing sufficiently what is going on. They are only capable of describing part of the informational system at work.

While one has a certain motivation, as we have seen, for applying a deletion transformation in the description of sentences like (1), there are also applications of this descriptive technique which are senseless or at least redundant. Consider

(7) *Grote en heilige waarheden* 'Great and holy truths'

This type has sometimes been described by means of deletion transformations applied to conjunctions of sentences like *truths are great and truths are holy*. Even if we make use of referential indexes so that (7) is derived from

(8) *waarheden*$_{x1}$ *zijn groot en waarheden*$_{x1}$ *zijn heilig*

the solution is not correct since it overlooks the difference between mentioning one and the same set twice, as in (8), or once, as in (7). Sentence (7) denotes just one set of truths once, this set being one of which each element is characterized by two qualities, so that each such element can be called

(9) *een grote en heilige waarheid* 'a great and holy truth'

Sometimes, linguists have been led to accept another solution for comparable instances, namely, by introducing a 'rule schema' which formalizes the possibility of combining a substantive not only with a single but also with two or more co-ordinated adjectives. Now the description by means of a deletion transformation is correct in so far as it accounts for a relation of each separate adjective with the substantive. In terms of the above-mentioned rule schema, however, one can only express the relation of the co-ordination of adjectives as a whole to the substantive.[8.]

I think we need neither the deletion transformation nor the rule schema

in the description of (7). In my opinion, the dilemma results from the use of a merely serial grammar. If the adjectives are related to each other (by co-ordination), and if simultaneously they are each separately connected to the substantive, this can only be expressed by means of a triangle as shown in Fig. 2.

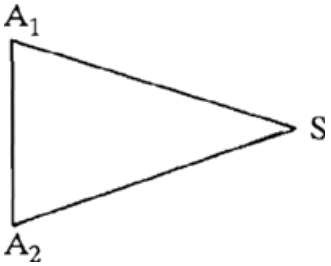

Fig. 2

Now this triangle can only be mapped on to a line by reducing at least one line to a point. So in the deletion approach the lines A_1S and A_2S are noted, subsequently considered as two points, and connected by means of a co-ordination. In the rule-schema approach, the line A_1A_2 is noted, by means of the rule schema, subsequently considered as a point and connected with the remaining point, S. If we accept the possibility of two-dimensional structures, however, the choice between the two approaches becomes urgent only if we insist on mapping this two-dimensional structure on to a one-dimensional series of symbols, so that the latter suggests triangularity. But there is no theoretical consideration which forces us to do so. It is, indeed, necessary to map the triangle on to a line, that representing 'surface structure', which is always linear, as regards word sequence. But this line need not suggest triangularity in itself, because surface structure does not do so either. Thus, we get Fig. 3.

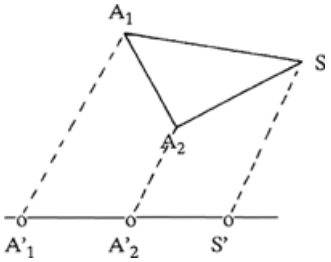

Fig. 3

But now consider

(10) *Franse en Amerikaanse afgevaardigden* ‘French and American deputies’

This group is equivalent to (7) serially, but not semantically. In (10), two sets of deputies are denoted, and as the occurrence of *afgevaardigden* can help to denote only one of them, at least one of the adjectives must be connected with *afgevaardigden* not by means of a syntactic relation, but by means of a syntactic-contextual one. If *afgevaardigden* denotes the set of all deputies, either French or American, both adjectives are syntactic-contextually related to the substantive. If the substantive helps to denote only the set of American deputies, the word *Franse* is in syntactic-contextual relation to *afgevaardigden*. If, on the contrary, the latter word helps to denote the set of French deputies only, the adjective *Amerikaanse* is in syntactic-contextual relation to the substantive. The latter possibility is only realized if *en Amerikaanse* is an intercalation. All three possibilities can be suggested, but not exactly expressed, by intonation. Furthermore, whereas in (7) the co-ordinator *en* can be deleted without destroying the cognitive content expressed by this group, the same deletion would change the meaning of (10) fundamentally.[9.]

Eindnoten:

1. ‘Tertia est per detractionem figura, quae dicitur ἐπ∈ς∈υγμένον in qua unum ad verbum plures sententiae referuntur, quarum unaquaeque desideraret illud, si sola poneretur’ (Quintilian, *Institutio Oratoria* IX: iii, 62-64).
2. Petrus Leupenius, *Aanmerkingen op de Nederduitsche Taale* [Remarks on the Dutch Language], ed. by W.J.H. Caron (Groningen, 1958), p. 58.
3. Fr. Sanctius, *Verae brevesque grammatices Latinae Institutiones* (Genevae, 1764) (iuxta exemplar Salmanticae excusum anno 1595), p. 99.
4. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale* (Paris, 1959), p. 350.
5. See, for instance, N. Chomsky, and George A. Miller, ‘Introduction to the Formal Analysis of Natural Languages’, in: Luce, Bush, Galanter (eds.), *Handbook of Mathematical Psychology* II (New York-London, 1963), 298 (cp. S.C. Dik, *Coordination. Its Implications for the Theory of General Linguistics* [Amsterdam, 1968], p. 77); Rod. A. Jacobs and Peter S. Rosenbaum, *English Transformational Grammar* (Waltham, Mass.-Toronto-London, 1968), 204ff.; for an earlier treatment see Z.S. Harris, ‘Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure’, *Lg.* 33 (1957), in: Fodor and Katz (eds.), *The Structure of Language; Readings in the Philosophy of Language* (Englewood Cliffs, N.J., 1964, 1965), p. 185. See also J.D. McCawley, ‘The Role of Semantics in a Grammar’, in: Bach and Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory* (London, etc., 1968), 140ff.
6. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française* (Bern, ^{2}1944), p. 159 (cp. p. 86).
7. For instance Caecilius of Calacte, see E. Ofenloch, *Caecilius Calactensis* (Lipsiae, 1907), p. 61 (79).
8. See Dik, *Coordination*, pp. 92-115, 185-90.
9. In my dissertation, *Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen* (Leiden, 1968), I called this two-dimensional structure **enkaptic** (see e.g. pp. 83, 105). In a forthcoming article, I shall try to show the fruitfulness of two-dimensional representation of enkaptic wholes like *John and Mary bought an ice-cream and a whisky-soda*, and comparable sentences.

Nevenschikking

In het proefschrift van mevr. A.H. Neijt-Kappen (hieronder N, zie *literatuur*) heb ik een beschrijving van nevenschikking aangetroffen die bij mij tegenspraak oproept. Ik heb er ook een alternatief voor bedacht. Hieronder geef ik een verslag van mijn bevindingen.

1.

In haar beschrijving van de nevenschikking introduceert N allereerst een verschil tussen initial en non-initial coordination (N1; in het vervolg aangeduid met Ico en Non-Ico). Ze geeft de volgende Nederlandse voorbeelden (N2):

(1)a	en Jan en Bob en Bill	(Ico)	= N(1)
b	of Jan of Bob of Bill	(Ico)	
(2)a	Jan (en) Bob en Bill	(Non-Ico)	= N(2)
b	Jan (of) Bob of Bill	(Non-Ico)	

Het verschil tussen beide typen coördinatie zit in de al of niet aanwezigheid van een coördinator (i.c. *en, of*) vóór de eerste conjunct (i.c. *Jan* 2x, vgl. N1). Ico's kunnen alleen 'maximal projections of a category' als conjunct hebben (vgl. N3-5). We komen op dit laatste begrip nog elders terug (Bakker 1983); eerst willen we de 'phrase structure rule schemata' (N5-6) bespreken die de schrijfster opstelt voor coördinatie (C is een fatische coördinator, zeg *en, of*; X is een variabele):

(3)	Non-Ico:	$X \rightarrow X\ (C\ X)^n$, for any choice of X^1
(4)	Ico:	$X \rightarrow C\ X\ (C\ X)^n$, where X is an abbreviation of 'maximal projection of a category'.

Deze regels genereren o.a. de volgende reeksen:

(5)	Non-Ico:	(6)	Ico:
	X C X		C X C X
	X C X C X		C X C X C X
	X C X C X C X		C X C X C X C X
	enz.		enz.

N laat na te vermelden dat de rule schemata ((3), (4)) niet de gevallen (7) dekken:

(7)a Jan, Bob en Bill
b Jan, Bob of Bill

Dit is des te merkwaardiger, omdat ze wel deze doodgewone coördinaties in haar voorbeelden opvoert, getuige de haakjes in (2) en bijvoorbeeld nr. (69)a op N32. Dat N gevallen als (8), eventueel als bijzondere stijl te typeren, niet verdisconteert, vind ik in eerste instantie niet zo hinderlijk, maar is toch een tekortkoming:

(8) Jan, Bob, Bill

Wat zou er eigenlijk moeten gebeuren om deze gebreken te verhelpen? Het ligt voor de hand, gevallen als (7) en (8) te verdisconteren met een variant op (3):

(9) $X \rightarrow X\ (<C>\ X)^n$ for any choice of X ($n \geqq 1$)

waar **< >** is gebruikt voor omsluiting van een optioneel element (de 'gewone' haakjes vervullen hier immers al een andere functie, nl. in de notatie van het regelschema).[2] Voor n = 2 levert dat de volgende gevallen op:

(10)a Jan Bob Bill
b Jan Bob en Bill
c Jan en Bob en Bill
d Jan en Bob Bill

(10)d is wat raar, en de meest in aanmerking komende interpretatie lijkt een coördinatie van *Jan en Bob* ener- en *Bill* anderzijds; de groep *Jan en Bob* is dan een coördinatie die lid is van een grotere coördinatie. Zulk een interpretatie zou als volgt (in aansluiting op N11 (20)) moeten worden weergegeven:

(11)

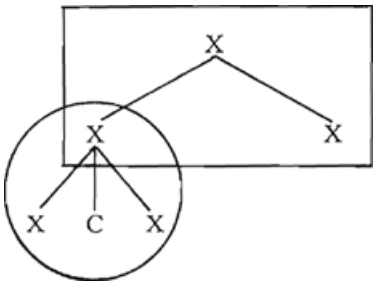

Het omkringde in (11) zou N wel kunnen maken (met (3)), het omkaderde niet. Daar zou (12) voor nodig zijn:

(12) $X \rightarrow (X)^n$ for any choice of X

Daarentegen kan (9) ook de rare, maar m.i. toelaatbare sequentie (10)d maken. Vgl. nog een zin met een zelfde reeks erin:

(13) *Jan en Marie, Klaas*, dat zijn de mensen die vanavond komen

Ik heb er geen enkele moeite mee het gecursiveerde gedeelte in dit voorbeeld als coördinatie op te vatten met een structuur als door (11) weergegeven. Ik vind de zin ook grammaticaal. Ik ben dus blij dat (9) hem verdisconteert.

2.

N had al twee regels, ze moet er minstens drie hebben: (3), (4), (12). Ook dan blijft het tobben, want met (3), (12) kun je wel (7)a (vgl. (10)b) maken, maar alleen met de volgende structuur:

(14)

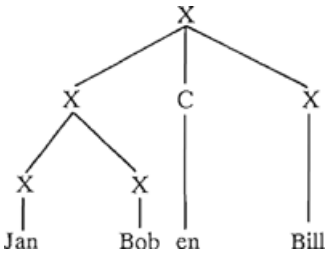

Nu ontken ik niet dat deze reeks deze structuur kán hebben, maar meestal moet er een andere structuur aan worden verbonden:

(15)

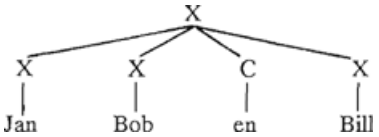

N kan deze structuur niet maken, zelfs niet als ze (12) zou accepteren. Daarentegen doet (9) het hier heel goed: (15) komt er probleemloos uit.

De winst van (9) t.o.v. (3), (12) doet naar meer verlangen. Kunnen (3), (4) van N niet in elkaar geklapt worden? Dat zou wel zo eenvoudig zijn. Binnen het kader van dit betoog is de meest voor de hand liggende mogelijkheid, (9) te veranderen, zodat deze ook Ico's maakt:

(16) $X \rightarrow (<C> X)^n$

Maar zie eens wat een vreemde coördinatiereeksen dat oplevert ((17)b, e, f):

(17) a Jan, Bob, Bill
b * en Jan, Bob, Bill
c Jan en Bob, Bill
d Jan, Bob en Bill
e * en Jan, en Bob, Bill
f * en Jan, Bob en Bill
g Jan en Bob en Bill
h en Jan en Bob en Bill

Alle Ico's in (17) behalve (17)h zijn fout. Het lijkt er inderdaad op, dat N's regel (4) of iets in die geest onmisbaar is: in Ico's heeft elke conjunct een coördinator.

Regels (3), (4), (9), (16) hebben gemeen dat zowel C als X tussen de ronde haken van het regelschema staan. Zou daar de fout soms zitten? Misschien moeten we dan alleen X-en (conjuncten) 'vermenigvuldigen' met n in plaats van, eventueel facultatieve of optionele, coördinatoren ener- en conjuncten anderzijds. Dit is de richting die Dik in zijn proefschrift (1968: 202 vgg., vgl. 26) gaat. Hij hanteert als rule schema zo ongeveer:

(18) $\square (F)^n$

waar F staat voor 'function', d.w.z. elementen met een bepaalde grammaticale functie, en $\square$ voor 'coördinatie van' (vgl. Dik 1968: 26). Om de distributie van de fatische coördinatoren te regelen vertelt hij een verhaal, dat wat mij betreft expliciet genoeg is, maar duidelijk búiten de scope van rule schemata valt. Terwille van het Engels, waar hij het equivalent van de binaire coördinatie van het type *en mannen en vrouwen* meent niet aan te treffen, verdeelt hij dit verhaal in tweeën: één stukje gaat over binaire coördinaties, het andere over coördinaties met meer dan twee conjuncten. Aangezien we hier geen Engels materiaal bespreken, kunnen we voor 't gemak Diks twee verhalen samenklappen. Kort samengevat komt dat hierop neer:

(19) Een coördinatie met n conjuncten kan voorkomen
a. zonder coördinatoren;
b. met één coördinator, en wel vóór de laatste conjunct;
c. met n-1 coördinatoren, in welk geval vóór de eerste conjunct geen coördinator staat;
d. met n coördinatoren.

Deze weergave van de formele bouw van coördinaties is inhoudelijk gelijk aan die in Bakker (1977: 16):
Voor nevenschikkende constructies (...) geldt dat, gegeven n leden (conjuncten) L van de nevenschikking, het aantal malen dat een coördinator C kan voorkomen, is: n, n-1, of Ø. Zij n=5, dan levert dit, bij invulling van één C voor een L van een uitgangsreeks U, en wel van rechts naar links:

U	L	L	L	L	L
n	CL	CL	CL	CL	CL
n-1	L	CL	CL	CL	CL
1	L	L	L	L	CL
Ø	L	L	L	L	L

Indien n = 2, resulteren de volgende reeksen:

U	L	L
n	CL	CL
n-1	L	CL
1	L	CL
Ø	L	L

Noch in Dik (1968), noch in Bakker (1977) zijn deze gegevens verklaard uit een algemeen principe, dat aangeeft waarom juist deze en geen andere aantallen gelden voor de occurrence van coördinatoren, en waarom de plaatsing geschiedt van rechts naar links (Bakker 1977). Deze auteur houdt trouwens niet meer aan dit plaatsingsvoorschrift vast, vgl. hetgeen hierboven is opgemerkt t.a.v. (10)d, (13).

Dergelijke verklaringsprincipes zijn wel aangedragen: weinig inzichtgevende zoals de transformationele behandelingen die Dik (1968: 98-115) terecht afwijst, maar ook een ogenschijnlijk meer belovende verklaring zoals N's onderscheid tussen Ico's en Non-Ico's, dat de occurrence van coördinatoren voor de eerste conjunct in verband brengt met de aard van de constituenten die conjunct zijn. Maar daarmee is slechts één aantal verklaard. We zullen elders betogen (Bakker 1983) dat deze verklaring onjuist is, terwijl N op het observationele vlak ernstige lacunes vertoont, zoals we hebben gezien. Dik (1968) en Bakker (1977) zijn dus wel observationeel meer geslaagd dan N, maar de auteurs maken allebei gebruik van twee verschillende beschrijvingsmiddelen. Ze werken met een rule schema of iets wat daarop lijkt, en daarnaast met een verhaal dat, naar generatieve maatstaven, informeel moet heten. Ik geloof dat deze situatie onvermijdelijk is. We hebben gezien dat in termen van Phrase Structure Rules, in casu rule schemata, geen elegant onderscheid kan worden aangebracht tussen passabele en niet-passabele coördinaties. Hetzelfde geldt voor de transformationele beregeling van de

distributie van coördinatoren in een coördinatie, zoals Dik (1968) voor de toen beschikbare literatuur heeft laten zien. N beschrijft coördinatie alleen maar met behulp van rule schemata; blijkbaar vindt ze een transformationele beregeling m.n. van de plaatsen van coördinatoren onaantrekkelijk (gezien het door haar aanvaarde kader begrijpelijk trouwens). Onder deze omstandigheden heb ik geen lust laatstbedoelde beregeling te promoten.

Daarom lijkt het me beter aan te geven waar een coördinator (gegeven n conjuncten) zoal kàn staan, dat wil dus zeggen: een optelsom te geven van alle posities die op zichzelf beschouwd mogelijk zijn, door een PS-regel die zowel passabele als niet-passabele (of althans niet-passabel lijkende) coördinaties produceert. Zulk een regel is (16). Elders, dus niet in een basis- of transformatie-component, moet dan aangegeven worden welke van de gegenereerde reeksen onder welke voorwaarden passabel zijn en welke niet. Tot de vorming van een dergelijk apparaat wil ik bijdragen in 3.

Met de toelating van (16) als enige coördinatiebouwregel heb ik wel iets kapotgemaakt wat heel mooi lijkt. N's regels (3), (4) leggen de grondslag voor onderscheid tussen Ico's en Non-Ico's, en wel op basis van het begrip ‘maximal projection of a category’, dat op zijn beurt weer de grondslag verschaft voor het begrip ‘major constituent’, dat bij N zo'n centrale rol speelt. Naar mijn mening (zie Bakker 1983) speelt een verschil tussen MC's en niet-MC's echter geen rol van betekenis bij het onderscheid tussen Ico en Non-Ico, zulks in tegenstelling tot wat N staande houdt.

3.

Ik meen dat er een betrekkelijk simpele verklaring kan worden gegeven voor de passabiliteit van sommige coördinaties en de impassabiliteit van andere in termen van *tekengeving* (Bakker 1972). Onder tekengeving wordt verstaan de hantering van een teken met als gevolg dat een entiteit (zie voor begrip en term Bakker 1981) ter karakterisering met een teken in verband wordt gebracht. Vastlegging c.q. kenbaarmaking daarvan geschiedt door realisatie van de tekenvorm, voorzover het taaltekens betreft door realisatie van fatisch materiaal (woorden, woordgroepen, zinnen enz.) onder gebruikmaking van accent en intonatie.

Het primaire gegeven van de tekengeving kunnen we heel goed gebruiken voor de omschrijving van grammatische functies. Zo kan een onderwerp in deze optiek omschreven worden als het resultaat van een tekengeving, die dient om duidelijk te maken, op welke entiteit die tekengeving toepasselijk is, welke door het gezegde wordt gerealiseerd. In *Jan slaapt* wordt dus een entiteit gekarakteriseerd met *slaapt*, die reeds met *Jan* is aangeduid om aan te geven op welk entiteit *slaapt* slaat. Belangrijk is hier dat zowel *Jan* als *slaapt* beide, maar elk op een andere manier, zijn gerealiseerd met als object één en dezelfde entiteit. Dit geldt, mutatis mutandis, ook voor andere relaties. *Kleine Jan* wil zeggen dat het de spreker gáát om een

karakterisering van een entiteit als *Jan* (anders had hij wel *de kleine* gezegd of zoiets), maar dat ter nadere karakterisering noch iets van die persoon gezegd moet worden, nl. dat hij klein is. Alweer geldt, dat *kleine* en *Jan* ieder op hun manier op dezelfde entiteit betrokken zijn. En in *kleine Jan slaapt* zijn drié woorden in hiërarchische verhouding tot elkaar, op een en dezelfde entiteit betrokken: *kleine* in dienst van *Jan*, *kleine Jan* in dienst van *slaapt*.

Het bovenstaande is niet meer dan een schetsmatig en ruw geformuleerd onderdeel van een beschrijving van taalverschijnselen in termen van tekengeving zoals deze, naar ik hoop, in de eerstkomende jaren aan de Vrije Universiteit zal worden opgebouwd. Het is echter naar mijn mening voldoende als basis voor de beschrijving van de functionaliteit van coördinaties die ik hieronder wil ondernemen. Laten wij daartoe de volgende zinnen beschouwen:

(20) a De kleine, dappere Jan was vredig ingeslapen
b Kleine Jan kwam, zag, overwon.

In (20)a fungeren *kleine* en *dappere* ieder op precies dezelfde manier ten opzichte van *Jan*: beide karakteriseren een entiteit aanvullend bij de belangrijkste karakterisering, *Jan.* In (20)b zijn *kwam*, *zag*, *overwon* de drie karakteriseringen van één persoon waar het om gaat; *kleine Jan* fungeert daarbij als hulpkarakterisering. We kunnen daarom zeggen dat *kleine, dappere* in (20)a en *kwam, zag, overwon* in (20)b juxtaposities zijn van functioneel gelijksoortige realisaties van taalelementen. Ik zeg met opzet níet: realisaties van functioneel gelijksoortige taalelementen. In (21) vindt men een - volgens mij volstrekt acceptabel - specimen van coördinatie van een bepaling van tijd en een predicatieve bepaling:

(21) Het is al wel een kwart eeuw geleden, dat *laat in de nacht* en *half dronken* van een dorpsfeest naar huis lopend, ik plotseling (en tot mijn verbazing, omdat er zelden meer dan een regel 'spontaan' in mij ontstaat) bezeten raakte van een geheel gedicht, dat ik even later in bed snel opschreef.
(A. Roland Holst, *Woest en moe*, Den Haag 1951)

De in (21) gecursiveerde groepen zijn representanten van verschillende grammaticale categorieën, en derhalve als taalelementen functioneel ongelijksoortig; maar zoals ze in (21) staan, zijn ze functioneel gelijksoortig, inzoverre ze twee omstandigheden noemen die kenmerkend zijn voor het gebeuren dat benoemd wordt door *van een dorpsfeest naar huis lopend*. Als zodanig zijn deze realisaties van verschillende soorten taalelementen inderdaad gelijksoortig. Hier hebben we te maken met een juxtapositie van gelijksoortige realisaties van taalelementen, maar niet met een juxtapositie van realisaties van gelijksoortige taalelementen. Hun gelijksoortigheid kan

worden omschreven op het niveau van de *tekengeving*: beide bepalingen zijn tekengevingen met als object het gebeuren dat óók object is van de samengestelde tekengeving *van een dorpsfeest naar huis lopend*. Ten opzichte van die laatste tekengeving vervullen de beide bepalingen dezelfde functie, zoals we hebben gezien.

Onze voorlopige omschrijving luidt dan: een coördinatie is een juxtapositie van tekengevingen, die op hetzelfde object betrekking hebben als een andere (eventueel samengestelde) tekengeving, ten behoeve waarvan ze dezelfde functie vervullen. Als zodanig staan de gejuxtaponeerde tekengevingen op één lijn. Ze hebben ieder voor zich op dezelfde manier te maken met de tekengeving terwille waarvan ze zijn uitgesproken. Maar daarmee is niet gezegd dat ze iets van enig belang met elkaár te maken hebben, evenmin als rekeninghouders van dezelfde bank iets van enig belang met elkaar uit te staan behoeven te hebben. Het bovenstaande betekent, dat ik terzake van de betekenis van coördinaties terughoudender geworden ben dan in 1968, toen ik de functie van coördinaties omschreef als ‘het noemen van een verzameling (...) door opsomming van de leden van die verzameling’ (Bakker 1968: 61). Het lijkt me thans, dat deze omschrijving te veel taalbeschouwing stopt in de omschrijving van een functie, die toch ligt op het gebied van het taalgebruik. Op het niveau van de taal*beschouwing* is het evident dat gejuxtaponeerde elementen een verzameling vormen: gelijksoortige grootheden kunnen immers altijd beschouwd worden als een verzameling. Daarentegen lijkt het me bij nader inzien onwaarschijnlijk, dat iedere spreker die (20)a of (20)b realiseert, ten doel zou hebben een verzameling eigenschappen c.q. werkingen te noemen. Hij produceert wel iets wat als zodanig op te vatten valt, maar we kunnen dat moeilijk als doelstelling aan hem toeschrijven en daarom kunnen we dat ook, vind ik bij nader inzien, moeilijk in de omschrijving van de functie van coördinatie opnemen.

Laten we tegen de achtergrond van de zojuist ontwikkelde functieomschrijving van ‘nevenschikking’ nu allereerst nagaan, wat de functie van *en* is, om daarna nog enkele gedachten te wijden aan die van *of*. Daartoe bezien we eerst de volgende voorbeelden:

(22) a Jan maakt het hele feest mee. Piet komt wat later.
b Jan maakt het hele feest mee. En Piet komt wat later.
c Jan maakt het hele feest en Piet komt wat later.

Zin (22)a vermeldt een tweetal gebeurtenissen. De twee tekengevingen die daartoe dienen staan beide in dienst van de weergave van een bepaalde stand van zaken, bijvoorbeeld vertellen wie er allemaal op een feest komen. Als zodanig vormen ze een (deel van een) coördinatie: ze voldoen samen aan de boven gegeven definitie. Met elkaar hebben ze, als tekengevingen, verder niets uitstaande.

In (22)b verschijnt met *En* ook een andere functie. De beide gebeurens verschijnen daar als een eenheid; althans zolang we alleen op de tekst van (22)b afgaan. Als we aannemen dat (22)b uit een tekst gelicht is waarin het voorafgegaan wordt door één of meer declaratieve zinnen (zonder *en*), dan kunnen de twee tekengevingen van (22)b ook als *deel* van een eenheid worden opgevat. We kunnen deze observatie ook anders formuleren. De beide tekengevingen die (22) uitmaken, opereren, blijkens (22)a *ieder voor zich* in dienst van een hoger doel (vertellen wie er allemaal op het feest komen); in (22)b doen ze dat *samen*.

In (22)c komt bij het effect van *en* nog dat van de stijgende intonatietendens van de eerste zin; aangegeven door een circumflexus. Die intonatie wil meestal zeggen: hier moet nog iets op volgen. Daardoor wordt in dit geval het idee van de complementariteit van beide tekengevingen versterkt. We weten dit als taalgebruikers pas nadat *en* geklonken heeft. Strikt genomen zegt *en* dus iets met betrekking tot de tekengeving die erop *volgt*. Daarvan (en daarvan alleen) wordt gezegd dat het *dient ter completering van een geheel*.

Dit kan tweeërlei inhouden: wat volgt vormt een eenheid met het voorafgaande, c.q. iets wat volgt (in het geval van Ico). In dat geval is *en* als het ware een commentaar bij een (gerealiseerde) tekengeving, in casu een gesproken zin. Maar het kan ook iets anders betekenen. Door een tekengeving wordt een bepaalde onderscheidenheid, een entiteit, een voorval hier, present gesteld in de aandacht van de hoorder. De spreker geeft bovendien te kennen, dat hij het betekende voorval in zijn aandacht houdt. Het kan dus zijn, dat de spreker bedoelt: het voorval dat ik hiermede in ons beider aandachtsveld stel (dat wat na *en* wordt genoemd) vormt een eenheid, vigeert samen met, een ander voorval, dat reeds in onze belangstelling staat of nog in onze belangstelling zal komen.

Ik neem aan, dat ongeveer het laatste bedoeld wordt. Is dat juist, dat kunnen ook die gebruiksgevallen van *en* beschreven worden welke niet verbonden zijn aan taaltekens. Ik doel op gevallen als het volgende:

(23) A. Ik ben vanmiddag bij Jansen geweest.
B. En?
A. (Haalt schouders op.)

B's vraag kan worden opgevat als een uitnodiging, het door de voorafgaande zin in de aandacht gebrachte aan te vullen. Als een zodanige aanvulling kan een schouderophalen evengoed dienen als een zin, in bepaalde gevallen kan zo'n gebaar zelfs welsprekender zijn. Het kan de houding van A ten opzichte van het resultaat van het bezoek aan Jansen in sommige situaties feilloos weergeven en als zodanig een toevoeging zijn aan het door de eerste zin present gestelde, die nadere aanvulling daarop geheel overbodig maakt.

Een krasser staaltje nog is de volgende anekdote van een ouderling die thuiskwam na een (als steeds besloten en geheime) kerkeraadsvergadering. Hij kwam de slaapkamer binnen en zijn vrouw zei: ‘En?’ Blijkbaar was ze niet tevreden vóórdat de thuiskomst van haar man geresulteerd zou hebben in een (gebruikelijke) manifestatie van zijn loslippigheid. Die thuiskomst stelde het eind van de vergadering voor haar present, en daarmee het feit dat de begeerde informatie nu beschikbaar was. En dit moest worden aangevuld - in haar oog - met de verschaffing daarvan.

Ik geef toe, dat we in (23) en in de anekdote van de ouderling te maken hebben met bijzondere gevallen van het gebruik van *en*, niet alleen qua accentuering (in beide gevallen een stijgend zinsaccent), maar ook doordat *en* uitgesproken wordt door een ander dan degene die hetgeen volgt present stelt. Maar niettemin is ook in de bedoelde gevallen sprake van gebruik van *en*, en als er een omschrijving kan worden gevonden, die de gewone gevallen èn de bijzondere gevallen recht doet, dan is dat te prefereren boven één die zonder noodzaak de gewone en de bijzondere gevallen als homoniemen van elkaar beschrijft. Onnodige invoering van homoniemen is desastreus voor een elegante taalbeschrijving.

Het bovenstaande sluit geheel uit, dat *en* woorden, woordgroepen, zinnen e.d. zou ‘verbinden’. Het voegwoord *en* verbindt niets. Het wil alleen vertellen dat hetgeen nu present wordt gesteld, bedoeld is ter completering van een geheel, dat uiteindelijk in de geest van de spreker en/of de hoorder present moet zijn. En misschien zelfs niet eens ‘bedoeld is’: B van (24) en de vrouw van de ouderling kunnen met hun *En?* niet verder gaan dan dat zij aan hetgeen volgt die bepaalde doelstelling *opleggen*: A en de ouderling kunnen zoveel bedoelen met hun eventuele reactie op *En?* - en ze hadden ook uitdrukkelijk niet in behoeven te gaan op de in *En?* liggende uitlokking van een reactie. Zo gezien, kan de functie van *en* als volgt omschreven worden:

(24) ‘De doelstelling van wat op *en* volgt moet zijn, dat het een in de aandacht van spreker en/of hoorder present te stellen geheel (mede)completeert’.

Er zit iets gebiedends in het gebruik van *en*: het schrijft voor, welke de doelstelling moet zijn van de onmiddellijk erop volgende presentstelling van een entiteit, c.q. een gebeuren in de aandacht van spreker en/of hoorder. En degene die voorschrijft is degene die *en* realiseert.

Het ligt voor de hand dat twee presentstellingen van entiteiten of gebeurens het best als een geheel kunnen worden gepresenteerd, als die entiteiten of gebeurens zelf een structurele eenheid vormen. Beschouw de volgende zinnen:

(25) (A. Wie komen er nu op het feestje?)
a B. Bob, Ali, Jan, Marie, Kees, Cobi...
b B. Bob, Ali, Jan en Marie, Kees, Cobi...

Als Jan en Marie getrouwd zijn, ligt (25)b meer voor de hand dan (25)a, gegeven de vraag van A. Toch kan ook (25)a als reactie op A's vraag gebruikt worden, bijvoorbeeld ingeval als regel Jan wel op feestjes verschijnt maar Marie niet. In dat geval heeft het huwelijk van Jan en Marie als structurele eenheid geen directe relevantie in verband met A's vraag. Maar zodra het gebruikelijk is dat ze als echtpaar op feestjes verschijnen, is (25)b het meest aangewezen.

Verder ligt het ook voor de hand, dat bij presentatie van een geheel door drie conjuncten, in ieder geval de laatste conjunct van *en* wordt voorzien: deze maakt immers het geheel (althans voor de hoorder) pas recht compleet. Zou men zich bij drie conjuncten die samen een geheel aanduiden, beperken tot één realisatie van *en* voor de eerste dan wel tweede conjunct, dan bungelen één of meer aanduidingen er los bij, dat wil zeggen: men weet niet of men alle moet zien als één geheel, en zo ja, dan weet men nog niet welk geheel. Vergelijk (26), waarbij aangenomen moet worden dat Jan, Piet en Klaas één geheel vormen:

(26) a Jan, Piet en Klaas
b *Jan en Piet Klaas
c *en Jan Piet Klaas

Let erop, dat het passabiliteitsoordeel, dat in de asterisken is geformuleerd, berust op een vergelijking van de groep in kwestie met datgene wat zij geacht wordt weer te geven. Als zodanig zijn de reeksen dus niet onwelgevormd; zij zijn al dan niet welgevormd gegeven een bepaalde doelstelling die de spreker heeft ten aanzien van de aanduiding van Jan, Piet en Klaas. De vraag waar *en* moet komen wordt in het bovenstaande beantwoord door aan te geven, wat de voor de hand liggende plaatsing van *en* is, gegeven een bepaald doel dat men met de realisatie van drie, of, uiteraard meer dan drie, conjuncten op het oog heeft.

Op dezelfde wijze kan verklaard worden waarom formaties van het type (27)a wèl voldoen aan de doelstelling dat die entiteiten als één geheel worden gepresenteerd (zonder onderverdeling of opname in een groter geheel), maar (27)b en c niet:

(27) a Jan en Piet en Klaas
b * en Jan en Piet Klaas
c * en Jan Piet en Klaas

In (27)b hangt immers *Klaas* als aanduiding er los bij; in (27)c wordt geen uitsluitsel gegeven over de vraag of Piet nu hoort bij Klaas dan wel dat niet alleen Piet maar ook Jan bij Klaas hoort. In het laatste geval sticht *en* voor *Jan* verwarring: net alsof het wèl de bedoeling is, Jan, Piet en Klaas samen in een groter geheel op te nemen. Er is ook nog een mogelijkheid, dat het eerste *en* in (27)c staat voor twéé conjuncten: niet alleen Jan, Piet, maar ook Klaas. Dit zou echter betekenen dat er twee 'groepen' zijn binnen het bedoelde geheel: de groep Jan/Piet en de groep Klaas.

Hoe zit het dan met Ico's? In groepen als *en Jan en Piet en Klaas* worden niet alleen, zoals in (27)a het geval is, de aanduidingen van Piet en Klaas gepresenteerd als aanvullingen tot een geheel. Ook de aanduiding van Jan wordt als zodanig aangeboden. Dat wil zeggen dat van *alle* conjuncten, niet alleen van die welke aanvullen wat er al is, wordt gezegd dat ze deel uitmaken van een geheel. De *inhoud* van dat geheel behoeft noch de hoorder, noch de spreker zelfs ook maar voor een deel ter beschikking te staan. Weliswaar is dat de normale gang van zaken (zie de bespreking van (26) en (27)) maar het hoeft niet. Wat het geheel ook moge inhouden, in ieder geval maakt Jan er ook deel van uit, evengoed als de daarna te noemen Piet en Klaas. Maar als ik - bijgevolg - reeds voor de eerste conjunct *en* plaats, dan ben ik óók gehouden alle volgende conjuncten van *en* te voorzien. Van de Ico's die *Jan*, *Piet* en *Klaas* bevatten, is alleen de eerste passabel:

(28)a	en Jan en Piet en Klaas	
b	* en Jan en Piet Klaas	(= (27)b)
c	* en Jan Piet en Klaas	(= (27)c)

Hoe komt dat? Laten we beginnen met een gegeven te vermelden dat tot dusver niet aan de orde kwam. In (26)a en (27)a kan *en* een (stijgend) accent dragen, maar het hoeft niet. In (28)a is zo'n stijgend accent echter verplicht voor ieder van de occurrences van *en*. Dikwijls wordt daarmee aangegeven, dat het geaccentueerde het object is van een 'bewerking' door middel van tekengeving, die nog steeds plaats moet vinden, althans dat zou behoren te zijn: vragen hebben een stijgende intonatie die als het ware het antwoord eliciteert, voorlaatste leden van coördinatie hebben dat omdat erop gewezen moet worden dat de juxtapositie van gelijksoortige realisaties van taalelementen nog niet af is. In zulke gevallen is het stijgende accent tevens het groepsaccent. Indien het stijgende accent echter niet samenvalt met het groepsaccent, zoals in bijvoorbeeld

(29) Goéde boeken zijn dùur.

heeft het een andere functie: namelijk bijzondere aandacht vragen voor het teken dat door deze accentuering wordt getroffen. Dat lijkt me ook de verklaring voor de accentuering van (28)a, die er (zonder contrastaccent) zó uit zal zien ongeveer:

(30)a Én ~~Jan~~ én ~~Piet~~ én Klaàs
b Én ~~Jan~~ én ~~Piet~~ én K~~laas~~

Welk doel zou nu het vragen van bijzondere aandacht voor *én* kunnen dienen? Wat voor bijzonders zou er met *en* aan de hand kunnen zijn?

Naar mijn mening is die aandacht toe te schrijven aan het feit dat het eerste *en* niet voorafgegaan wordt door de aanduiding van een deel van het geïntendeerde geheel, zoals in geval van Non-Ico. Ergens in de omgeving van *en* moet de tekengeving staan die dat deel van het geïntendeerde geheel (hier een geheel bestaande uit drie personen: Jan, Piet en Klaas) noemt, of anderszins aanduidt, wat niet vlak achter het eerste *en* is aangeduid. In concreto: wil *en* zinvol gebruikt kunnen worden ten aanzien van de aanduiding van Jan, dan moeten Piet en Klaas in de context van *Jan* genoemd of anderszins aangeduid zijn. Voor de hand liggend is nu dat één of beide reeds genoemd enz. zijn zodra het eerste *en* weerklinkt: een completerende tekengeving volgt natuurlijkerwijze op tekengevingen die reeds voorhanden zijn. Is dat zo, dan behóeft *en* niet geaccentueerd te worden, het mág wel. Uiteraard wordt de eerste conjunct dan niet voorafgegaan door *en*. Dat is het normale geval. Realisatie van een coördinator vóór de eerste conjunct is een afwijking van de normale presentatie van een coördinatie.

Deze realisatie kan dan ook maar één doel hebben, namelijk er speciale aandacht voor vragen dat óók de eerste conjunct deel uit maakt van een als zodanig aan te duiden geheel. En die speciale aandacht moet ergens in worden uitgedrukt; want als *en* voor de eerste constituent niet geaccentueerd was zou de hoorder misleid worden. Hij zou gaan denken dat we te maken hadden met de *gebruikelijke* presentatie van een conjunct ter completering van een geheel: namelijk als aanvulling van wat er al staat.

Daarmee is de accentuering van het eerste *en* van (28)a, (30) verklaard. Die van de volgende *en*'s kan natuurlijk analoog verklaard worden, maar het hoeft niet; je kunt ook denken aan een eis van gelijkwaardige accentuering van alle *en*'s in een coördinatie. Zou die er niet zijn, dan zouden er ongewenste hiërarchiseringen kunnen voorkomen. Zo zou het achterwege blijven van accentuering op het tweede of het derde *en* tot gevolg kunnen hebben dat Jan en Piet samen worden genomen tegenover Klaas, of Piet en Klaas tegenover Jan. Accentuering alléén van het eerste *en* zou een merkwaardig ‘scheefhangen’ tot gevolg hebben: een opvallend nonchalant aanbod van de tweede en de derde conjunct. Het ligt toch voor de hand dat de ene completerende tekengeving als zodanig van gelijk niveau is als de andere. Dan ligt het ook voor de hand dat zij alle op het vlak van het accent een gelijkwaardige behandeling krijgen. Ongelijkwaardige accentuering zou in

strijd zijn met hun gelijksoortigheid als conjunct.

Met het bovenstaande is een functionele typering gegeven van coördinatie en van het gebruik van *en*. Tevens is heel wat van de accentuering van beide aan de orde geweest. Bovendien is het functionele verschil verhelderd tussen pure juxtapositie enerzijds en Ico's en Non-Ico's anderzijds. Tenslotte is de distributie van *en* verklaard: aangegeven is waarom bij n conjuncten die gelijkwaardige delen van een geheel aanduiden, de aantallen coördinatoren n, n-1, 1 of 0 zijn, en wat de verklaring is van het feit dat ze van achteren naar voren moeten worden 'ingevuld' (vgl. Bakker 1977).

Voor het nevenschikkend voegwoord *of* geldt mutatis mutandis hetzelfde als wat in het bovenstaande voor *en* is opgemerkt. Maar terwijl het gebruik van *en* te kennen geeft dat hetgeen door de conjuncten present gesteld is in zijn totaliteit, dus *gezamenlijk*, een bepaalde betrekking heeft tot iets buiten wat de conjuncten aanduiden, geeft het gebruik van *of* aan, dat iedere conjunct afzonderlijk iets aanduidt, wat in dat wijdere verband kan fungeren. Een nadere bestudering is *of* zeker waard, en vooruitlopend daarop kan ik vermelden, dat de distributie van *of*'s geheel parallel is aan die van *en*'s in coördinaties. Eén opmerking wil ik echter nu al maken: men kan zich afvragen, of niet de toevoeging van *en* dan wel *of* aan juxtaposiete conjuncten de coördinatie 'markeert'. In ieder geval zou juxtapositie neutraal moeten zijn ten opzichte van de notie verbonden met *of* en die verbonden met *en*. De volgende zinnen geven voedsel aan dit vermoeden:

(31)a Kiest u maar: koffie, thee, chocola...
   b Je kunt uit zo'n automaat van alles krijgen: koffie, thee, chocola...

Voor (31)a zou als taalgebruiksalternatief een coördinatie met één of meer *of*'s voor de hand liggen, voor (31)b zou een coördinatie met één of meer *en*'s een redelijk substituut zijn (op z'n minst). Anderzijds lijkt het gebruik van *en* dan wel *of* 'gewoner' dan pure juxtapositie. Ik heb hierover nog geen beslissing kunnen bereiken; dat kan beter wachten tot ook de betekenis van *of* nader is onderzocht. Daarover hoop ik binnenkort meer te melden (Bakker, te versch. a.).

4.

Ik meen dat met het bovenstaande een redelijke verklaring is bereikt voor de informele 'verhalen' van Dik (1968) en Bakker (1977), een verklaring volgend uit de functionaliteit met betrekking tot tekengeving. Deze verklaring dekt een groot aantal formele verschijnselen: distributie van *en* in coördinaties, accentuering, intonatie, veel meer dan N, minder meer dan Dik (1968) en Bakker (1977), maar in additie op een descriptie van de distributie van coördinatoren komt nu een *verklaring* van de distributie. De observationele onvolkomenheden van N ontbreken hier. Maar hoe zit het nu met het rule schema? We hebben gezien dat noch basis- noch transformatie-

regels de distributie van *en* en *of* kunnen beschrijven op een elegante manier die elders in het gebruikte beschrijvingsstelsel geen problemen oplevert; daartegenover staat (althans wat *en* betreft) een vrij simpele beschrijving in termen van tekengeving, die de beschrijving van een groot aantal gegevens mogelijk maakt en die gegevens verklaart. Dan lijkt er ook geen andere rol weggelegd voor basis- en transformatie-apparatuur dan simpelweg alles op te sommen wat je zoal in coördinaties kunt vinden. Als men wil, kan men het een en ander aan het in 3. ontwikkelde ontlenen en in een andere component onderbrengen. Daar moet dan maar verteld worden wat elke combinatie van occurrences van *en* en *of* voor effecten heeft. Maar de passabiliteitsbeoordeling zal altijd betrekking hebben op de vergelijking van datgene wat een concrete reeks van conjuncten en coördinator(en) 'overbrengt' met datgene wat blijkens context, situatie en andere kennisbronnen de bedoeling van een bepaalde taaluiting is geweest. De fout van alle hier aangehaalde literatuur is, dat men de distributie van voegwoorden heeft proberen te regelen op een puur formele manier, zonder de verhouding tussen de bedoeling van een taaluiting en de daarin gebruikte grammaticale uitdrukkingsmiddelen erin te betrekken. Het is daarin, dat deze bijdrage trachtte te voorzien; en misschien mag erop gewezen worden, tenslotte, dat er maar twee zaken specifiek bleken te zijn voor coördinaties met *en*. Dat is ten eerste het simpele gegeven van de juxtapositie, waarvan de verklaring eenvoudig kan worden doorzien; en dat is ten tweede de betekenis van *en*. Al het andere is afgeleid van functionaliteiten die niet specifiek zijn voor coördinatie, maar ook buiten de coördinatie vallen: accent en intonatie maar ook de wijze waarop de conjuncten ieder en samen in een groter geheel zijn ingebed. Zelfs de plaats van een coördinator - vóór de conjunct waar hij betrekking op heeft - volgt uit een algemeen principe. *Kleine* staat vóór *Jan*, *Jan* heeft zijn 'eigen' plaats vóór *slaapt* - *kleine* ten dienste van de tekengeving *Jan*, *Jan* ten dienste van de tekengeving *slaapt*. En het voegwoord *en* staat alweer vóór de conjunct, de tekengeving ten dienste waarvan het wordt gerealiseerd. Die functie dient de (basis-)volgorde van het Nederlands nu eenmaal (Bakker, te versch. b.).

O ja, rule schema (9) nog.[3] Laat het de coördinaties overal rondstrooien, op vreemde en voor de hand liggende plaatsen. Maar wel met een verstrakking, die N niet kent en die als volgt beregeld zou kunnen worden (in plaats van (9)):

(32) a $C \rightarrow (Cj)^n$ $(n \geqq 1)$
b $Cj \rightarrow (Co)X$

waar C staat voor coördinatie, Cj voor conjunct, en Co voor coördinator. Deze regels zullen bewerken dat de coördinator één constituent vormt met de conjunct waarop hij betrekking heeft. En op die manier doe ik dan (meer dan in Bakker 1968: 60) recht aan Van der Lubbe, die (1958: 80) het groepskarakter van coördinator + conjunct zó vroeg al heeft doorzien en

gehonoreerd.

Literatuur

Bakker, D.M. (1968)	*Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Diss. Leiden: Universitaire Pers.
(1977)	'Huygens' *Op de dood van Sterre (...)*', in: H. Heestermans (red.), *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan dr. C.H.A. Kruyskamp*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 15-24.
(1981)	'Naar aanleiding van De Saussure's *Cours (II)*', in: *Voortgang van het onderzoek in de subfaculteit Nederlands aan de Vrije Universiteit* II, 62-80.
(1983)	'Coördinatie en Major Constituents', in *Glot* 6, 183-227.
(te versch. a),	'*Of, en* en gemarkeerdheid van coördinaties'.
(te versch. b),	*Volgorde in de Nederlandse clause*.
Dik, S.C. (1968)	*Coordination; its implications for the theory of general linguistics*, Amsterdam: North-Holland.
Lubbe, H.F.A.van der (1958)	*Woordvolgorde in het Nederlands*, Assen: Van Gorcum.
Neijt, A.H. (1980)	*Gapping. A contribution to sentence grammar*, 2nd revised edition, Dordrecht: Foris Publications.

Eindnoten:

1 Ik neem aan dat N bedoelt n ≧ 1. Ze vermeldt dit niet.

2 Regelschema (9) moet dan als volgt worden gelezen: herschrijf tot n constituenten, ieder bestaande uit X al dan niet voorafgegaan door een C. Dit leidt voor (7)a, (10)c en (1)a tot (respectievelijk) de volgende structuren, als we N's denkbeelden volgen (vgl. bijv. N 11 (20)):

(i)

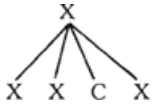

(ii)

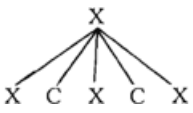

(iii)

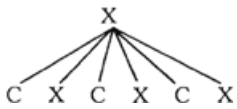

Zie onder 4. voor een strakkere opvatting van de betekenis van (9).

3 Ik laat nu maar achterwege de vraag in hoeverre het zinvol is te onderscheiden in taal-tekengevingen die als conjunct optreden en andersoortige (moedeloze gebaren enz.), m.a.w. hoe 'talig' conjuncten wel zijn.

Major Constituents en Samentrekking*

0.

In 1979 promoveerde Anneke Neijt (hieronder: N.) op een proefschrift dat handelt over bepaalde gevallen van samentrekking.[1] Elders (Bakker 1983) kwam ik tot de conclusie dat N. niet heeft kunnen aantonen dat het door haar ontwikkelde begrip Major Constituents interessant is in verband met beperkingen op de constructies van coördinaties. In het onderstaande wil ik hetzelfde betogen ten aanzien van N.'s overeenkomstige stelling met betrekking tot verschijnselen van wat zij Gapping noemt. Tevens wil ik laten zien dat het begrip Major Constituents evenmin interessant is voor de descriptie van wat men met een klassieke term 'samentrekkingsverschijnselen' kan noemen, en waarvan de door haar als gevallen van Gapping beschreven constructies deel uitmaken.

In Bakker (1983: 189-191) heb ik al laten zien, dat het begrip Major Constituent bepaald geen panacee is waar het de beschrijving van condities op Gapping in N.'s zin betreft. Gapping is, populair gezegd, weglating van constituenten in tweede en volgende leden van coördinaties, voorzover ze identiek zijn aan elementen in de eerste conjunct. Het begrip Major Constituent houdt in de beide door N. zelf gedefinieerde versies[2] in, dat de V (in casu de persoonsvorm) er niet onder valt.

De zin

(1)a Jan zal de rozen snoeien en zal de tulpen planten (vgl. N. 7 vgg.)
b Jan heeft de rozen gesnoeid en zal morgen de tulpen planten (vgl. Bakker 1983: 190)

kan in het door N. gebruikte theoretische kader echter alleen bevredigend beschreven worden door Gapping van *Jan* in de tweede conjunct aan te nemen. Daardoor wordt de persoonsvorm *zal* in de tweede conjunct een restant. Zoals gezegd, is dit geen Major Constituent (hieronder: MC) en dus is (1) een tegenvoorbeeld tegen N.'s stelling dat alleen MC's restant van Gapping kunnen zijn.

* De problematiek van nevenschikking en samentrekking is zeer gecompliceerd, en, hoewel van bijzonder belang, nog steeds onvoldoende onderzocht. Dat ik me nu voor de derde maal ampel over mevrouw Neijts werk uitspreek, vindt zijn oorzaak in de verdienste ervan, dat het de genoemde problematiek enkele jaren geleden opnieuw en uitvoerig ter discussie heeft gesteld.

Deze overweging maakt de hantering van het begrip MC al minder aantrekkelijk. Maar bedoelde analyse van (1) draagt, zoals we nog zullen zien (1.2), tevens bij tot de vervaging van de grenzen tussen Gapping en andere samentrekkingsverschijnselen, met name die welke als Backward Conjunction Reduction (hieronder: BCR) worden beschreven, en waarvoor deletie van de *eerste* conjunct van een coördinatie kenmerkend is, zulks in tegenstelling tot Gapping-formaties. In 1. wil ik aannemelijk maken dat N. geen verschillen tussen diverse soorten samentrekkingsverschijnselen kan aanvoeren die de invoering van diverse soorten regels ter beschrijving ervan rechtvaardigen, of het zou moeten zijn dat wat bij N. Gapping op VP/S/$\bar{S}$niveau is, zich wel stoort aan een in termen van MC's te formuleren conditie, en de rest van de samentrekkingsverschijnselen niet. - In 2. zal ik betogen dat ook laatstgenoemd verschilpunt niet opgaat, en dat het begrip MC niets biedt ter verklaring van Gapping op zinsniveau. Tot slot wordt een alternatief voor MC geschetst.

Ten slotte merk ik in dit inleidend gedeelte nog op, dat het mij in dit artikel alleen te doen is om de analyse van Nederlands materiaal.

1.0

In deze sectie wordt betoogd dat N. in gebreke blijft aan te tonen, dat er meerdere ‘samentrekkingsregels’ moeten zijn, ieder met een karakteristiek domein, waarin Gapping zich onderscheidt door te gehoorzamen aan een in termen van MC's te formuleren conditie. Daartoe wordt in 1.1 N.'s onderscheid tussen N- en V-gapping afgewezen, terwijl in 1.2 wordt getoond dat er geen onderscheid gemaakt behoeft te worden tussen BCR en Gapping. In 1.3 wordt betoogd dat er wel degelijk sprake is van Gapping met PP, AP en QP als domein, en wordt de eindconclusie van heel 1. getrokken.

1.1

N. kent twee soorten van Gapping: die op het niveau van VP/S/$\bar{S}$ en die op het niveau van NP. Ze noemt ze (N. 27 vgg.) V-gapping resp. N-gapping, naar het meest karakteristieke weggelaten element. Nu zegt ze aldaar: V-gapping ‘applies to coordination only’, voor N-gapping geldt deze conditie niet. Maar in N. 37 vgg. lezen we een beschouwing naar aanleiding van de volgende taaluitingen:

(2) Speaker A: Jorge is peeling an apple.
Speaker B: And Ivan Ø an orange.

N. blijkt zich ter plekke ervan bewust dat (2) niet zomaar als coördinatie opgevat kan worden; zij doet dat dan ook niet, met het gevolg dat in haar formulering van Gapping (N. 39) terecht, mijns inziens, van enige verwijzing

naar coördinatie is afgezien. Daarmee vervalt echter ook het eerder door haar geopperde verschil tussen N-gapping en V-gapping.

Een tweede verschil tussen V- en N-gapping meent N. daarin te vinden dat V-gapping ‘deletes true variables’, dat wil zeggen géén, één of meer constituenten (N. 28), terwijl N-gapping alleen maar constituent-variables deleert, dat wil zeggen geen of één constituent. (vgl. N. 38), in casu N, $\bar{N}$ of Ø. Inderdaad zijn er gevallen van V-gapping waarvan men zou kunnen aannemen dat er meer dan één constituent is gedeleerd. Er zijn echter ook gevallen van N-gapping, waar tevens andere constituenten gedeleerd zijn, zoals moge blijken uit de volgende diagrammen, waarvan de bouw in overeenstemming is met N's assumpties (vgl. in het bijzonder N. 53, N. 115 en Bakker 1983: 186, alsmede N. 123 vgg.):

(3)a,b

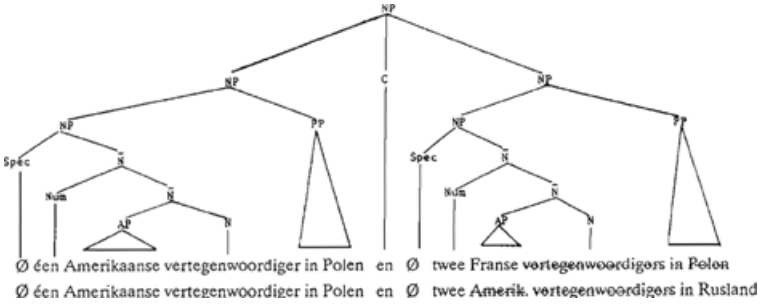

(4)a,b

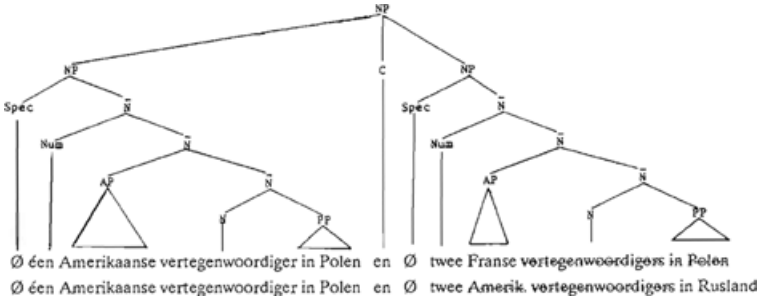

Voor NP's als in (3, 4) kan men, denkend in N.'s kader, twee structuren postuleren die van elkaar verschillen inzoverre de PP rechtstreeks onder de hoogste dan wel onder de laagste N-projectie wordt ingevoerd. In het

eerste geval is de a-zin het resultaat van deletie van meer dan één constituent, en de b-zin niet; in het tweede geval ligt het juist omgekeerd. Welke van de twee men ook kiest, steeds is er een deletiegeval te vinden waarbij meer dan één constituent wordt gedeleerd. De conclusie is, dat ook dit verschil tussen N- en V-gapping illusoir moet heten.

Het derde en laatste verschilpunt tussen N- en V-gapping dat N. aanvoert is, dat ge-gapte N's bij voorkeur op V's lijken, terwijl het omgekeerde niet het geval is. Het door N. aangevoerde materiaal (N. 29) is te gering om deze suggestie serieus te nemen. Samenvattend komen we tot de slotsom dat N. niet heeft aangetoond dat N- en V-gapping van elkaar verschillen in ander opzicht dan (eventueel) ten opzichte van de MC-Conditie.

1.2

N. noemt vijf verschillen tussen Gapping en BCR (N. 39-46). Het eerste zou zijn dat de restanten van Gapping MC's moeten zijn, terwijl zulk een conditie niet voor BCR geldt. Dit komt aan de orde in 2. Daar zal duidelijk worden dat dit verschil niet bestaat.

Het verschil dat N. als tweede noemt betreft de aard van het gedeleerde. In het Engels, zegt N., kan met BCR slechts één constituent gedeleerd worden, met Gapping ook meer dan één. Aangezien voor het Nederlands een dergelijke conditie niet geldt, kunnen we het in dit artikel, dat over Nederlandse samentrekkingsverschijnselen handelt, buiten beschouwing laten. Het derde verschil formuleert N. als volgt:

> Gapping deletes discontiguous parts of coordinated sentences (...). Backward Conjunction Reduction is different from Gapping in that it does not delete discontiguously (N. 42).

Hier volgt een voorbeeld (N.43):

(5)a (Gapping)
Arizona koos Goldwater tot president en Pennsylvania **koos** Schweiker **tot president**
b (BCR)
* Arizona **koos** Goldwater en Pennsylvania koos Schweiker tot president

De observatie is op zichzelf genomen juist, maar het is niet alleen of in de eerste plaats discontiguïteit van *koos* en *tot president* die (5)b onacceptabel maakt. Immers ook (6)b hieronder is onacceptabel, hoewel het gedeleerde niet discontigu is:

(6)a (Gapping)
Arizona koos Goldwater en Pennsylvania **koos** Schweiker

b (BCR)
*Arizona **koos** Goldwater **tot president** en Pennsylvania koos Schweiker

Het is uiteraard aantrekkelijk, (5)b en (6)b op dezelfde wijze te verklaren. Een poging daartoe is ondernomen in Bakker (in voorber.). Als wat daar beweerd wordt hout snijdt, dan vervalt ook dit verschil. Dan blijkt namelijk contiguïteit van BCR-deleten eenvoudig te volgen uit het feit, dat de constructie mèt gat voorafgaat aan de constructie zonder. Daarmee is het door N. gesignaleerde verschil uiteraard niet uit de wereld, maar de relevantie ervan wel.

Als vierde verschil tussen Gapping en BCR noemt N. het volgende. BCR 'violates the Sentential Subject and Complex NP constraints'; wat betreft de Coordinate Structure Constraint is BCR wèl Island sensitive. Geen *absoluut* verschil dus tussen BCR en de altijd gehoorzaam eilandgevoelige Gapping-regel. Vergelijk:

(7) (SSC)
a Dat Alfons de rijst **opat** en dat Harry de aardappels opat is fantastisch
b *Dat Alfons de rijst opat en dat Harry de aardappels **opat** is fantastisch

Dit voorbeeld, N.'s bewijsstuk (N. 44), zegt niets, omdat het verklaard moet worden uit een beperking op Gapping in S̄ (ik bedoel: afhankelijke zinnen met een onderschikkend voegwoord), vgl. (8), waar geen Sentential Subject, maar een voorzetselvoorwerpszin in staat:

(8) *Ik verbaas me erover dat Alfons de rijst opat en dat Harry de aardappels **opat**

Vergelijk vervolgens:

(9) (CNPC)
a Alfons besprak de vraag welke rijst we **zouden eten** en Harry besprak de vraag welke bonen we zouden eten
b *Alfons besprak de vraag welke rijst we zouden eten en Harry besprak de vraag welke bonen we **zouden eten**

Deze zin voert N. aan als argument voor de gevoeligheid van Gapping voor CNPC. Nu is (9)b ongetwijfeld fout. De vraag is alleen, of dat met CNPC te maken heeft. Beschouw de volgende zinnen:

(10)a Hij vroeg wat we in de voortuin gaan planten.
b *Hij vroeg de vraag, wat we in de voortuin gaan planten.

(11)a We hebben besproken, welke tuinman we gaan nemen.
b We hebben de vraag besproken, welke tuinman we gaan nemen.
(12)a We zijn aardig door ons lijstje heen. We houden over wat we in de voortuin gaan planten en wat in de achtertuin.
b We zijn aardig door ons lijstje heen. We houden over de vraag, wat we in de voortuin gaan planten en de vraag, wat in de achtertuin.

Dat er verschil is tussen de lijdendvoorwerpszinnen in (10)a en (11)a, blijkt uit het verschil in aanvaardbaarheid tussen de 'parafrases' (10)b en (11)b. In het denkkader van N. zou dat, meen ik, het natuurlijkst worden weergegeven door de bedoelde zinnen te analyseren als [wat we in de voortuin gaan planten]$_S$ resp. [[welke tuinman we gaan nemen]$_S$]$_{NP}$. Het moge duidelijk zijn dat de afhankelijk zinnen in (12)a van dezelfde aard zijn als die in (11)a. Nu zijn er twee analyses mogelijk van het 'afhankelijke' stuk van (12)a:

(13)a [[[wat we in de voortuin gaan planten]$_S$ C [wat in de achtertuin]$_S$]$_S$]$_{NP}$
(13)b [[[wat we in de voortuin gaan planten]$_S$]$_{NP}$ C [[wat in de achtertuin]$_S$]$_{NP}$]$_{NP}$

De eerste analyse leent zich voor de interpretatie waarbij van één tweeledige vraag sprake is, de tweede voor die, waarbij twee losse vragen worden aangenomen. Onder een analyse in de zin van (13)b zouden de afhankelijke zinnen van (12)a een goed voorbeeld zijn van schending door Gapping van de CNPC, ware het niet dat het NP-hoofd hier niet is gelexicaliseerd. Maar in (12)b is dit wèl het geval, en daar schendt Gapping deze conditie inderdaad. Ik concludeer, dat het gevaarlijk is N.'s vierde verschilpunt tussen BCR en Gapping te onderschrijven.

Als vijfde en laatste onderscheid tussen deze twee regels noemt N. het domeinverschil tussen beide. BCR heeft o.a. coördinaties van VP's, NP's en PP's als domein, Gapping alleen VP en S. Er is dus overlap wat VP betreft; in 1.1 hebben we gezien dat N. geen significante verschillen weet op te noemen tussen N- en V-gapping, met als gevolg dat we gerechtigd zijn beide soorten Gapping te identificeren, wat de overlap tussen de domeinen van Gapping en BCR uitbreidt met NP. Gezegd moet worden, dat Gapping in sommige gevallen op het eerste gezicht wel degelijk een domeinbeperking heeft in die zin dat ze verboden zijn op NP-domein, vgl. de volgende zinnen (vgl. N. 46):

(14)a Jan ondervroeg mensen die wel **van aardappels houden** en mensen die niet van aardappels houden.
b *Jan ondervroeg mensen die wel van aardappels houden en mensen die niet **van aardappels houden**.

Dat (14)b fout is, komt echter niet zozeer door een verkeerde domeinkeuze

als wel doordat een betrekkelijk voornaamwoord niet mag voorkomen zonder daarop *volgende* Pv (zie Bakker in voorber.). Van het verschil tussen BCR en Gapping blijft dus nog over dat de eerstgenoemde regel wèl, de tweede nìet PP als domein zou hebben. In 1.3 zullen we zien, dat ook dit verschil niet opgaat.

1.3

Op grond van het volgende materiaal neemt N. aan dat er geen sprake kan zijn van PP-, AP- en QP-gapping (N. 26-27):

(15) (PP)

a *Enkele centimeters boven de grond en enkele meters **boven** zeeniveau.
b *Een week geleden, of een maand **geleden**, vertrok hij naar NY (sc. New York) (asterisk van N.).

(AP)

c *Een vijf jaar jonger of tien jaar **jonger** zusje.
d *Hij liep enkele seconden sneller of enkele minuten **sneller** naar huis.

(QP)

e *Wim dronk veel te veel wijn of een beetje **te veel** wijn.
f *Jan kocht een beetje meer of een heleboel **meer**.

In dit materiaal zit echter, op (15)b en f na, een complicerende factor: het gat zit ‘midden in’ een PP, AP of QP. Vergelijk het volgende materiaal:

(16) (PP)

a Jan stond op een nieuw tafeltje, of op een oud (vgl. N. 46 (99)c).
b A. Is die brug opgeblazen door of voor de Duitsers?
B. Door (Bakker 1968: 124, mond. midden aug. 1964).

c' A. Is het een week geleden?
B. Nee, een maand.

c" Het is eerder een week geleden dan een maand.

(AP)

d' A. Zou ze vijf jaar jonger zijn?
B. Ik denk tien jaar.

d" Ze is eerder vijf jaar jonger dan tien jaar.

e' A. Liep hij enkele seconden sneller?
B. Nee, enkele minuten.

e" Hij loopt eerder enkele seconden sneller dan enkele minuten.

(QP)

f' A. Dronk Wim veèl te vlug?
B. Nee, maar een beetje.

f" Wim dronk eerder véel te vlug dan een beètje.

g' A. Liep de kraan een beètje harder?
B. Nee, een heleboel.

g" De kraan liep eerder een béetje harder dan een heleboèl.

Overal in (16) zit het gat aan het eind van NP, PP, AP of QP en tevens aan het eind van de zin. Dit brengt ons tot het vermoeden, dat er in bepaalde gevallen van Gapping een conditie zit op de plaats van het gat, en dat het geen kwestie is van categorieën. Een dergelijk verklaring wil ik overigens niet voorstellen voor een geval van Gapping met NP als domein dat N. zelf noemt (N. 27), vgl. (17)a met (17)b:

(17)a *Rome's vernietiging van Carthago en Hannibals **vernietiging** van Rome.
b *Rome's vernietiging en Hannibals **vernietiging**.

Wat (15)b en f betreft: (15)b lijkt mij passabel, (15)f nauwelijks - maar dat ligt niet aan het domein of aan de plaats van het gat. Het ligt daaraan dat het zonderlinge onderscheid tussen ‘een beetje meer’ en ‘een heleboel meer’ als alternatieve inkopen van Jan de lezer nog zwaarder zal vallen als *meer* óok nog éenmaal is gedeleerd.

In Bakker (in voorber). zal een verklaring gegeven worden van de ongrammaticale gevallen van (15), en van (17). Als deze verklaring juist is, dan kan het resultaat van heel sectie 1. aldus samengevat worden. N. heeft geen essentieel verschil kunnen aantonen tussen N- en V-gapping; ze heeft het onderscheid tussen twee soorten deletieregels evenmin kunnen rechtvaardigen en ze sluit ten onrechte PP, AP en QP uit als domeinen van Gapping. Er is dus alle ruimte voor een beschrijving van *alle* samentrekkingen met behulp van slechts één regel. In zo'n beschrijving fungeert een MC-conditie als door N. voorgesteld niet als conditie op die regel; hooguit figureert de inhoud ervan als formulering van een eigenaardigheid die een deel van de verschijnselen die door die éne regel bestreken worden, karakteriseert. Deze eigenaardigheid zou in die beschrijving moeten voorkomen als iets dat automatisch bepaalde Gapping-formaties blokkeert. We zullen in 2. echter zien, dat geen enkele beperking in termen van Major Constituents behoeft te worden beschreven.

2.0

In deze sectie willen we allereerst betogen dat het begrip MC irrelevant is ook met betrekking tot Gapping in de zin van N. (2.1). In 2.2 willen we in het kort een alternatief presenteren voor de ‘beperkingen’ en het ‘domein’

die voor samentrekkingsverschijnselen gelden.

2.1

In deze paragraaf komt de vraag aan de orde, in hoeverre het begrip MC relevant is met betrekking tot Gapping-verschijnselen in de zin van N.: Gapping met VP, S of S als domein. Dat dit begrip oninteressant is voor Gapping in andere domeinen, behoeft immers geen betoog: dit soort Gapping levert restanten op die geen MC zijn. De lezer vergewisse zich hiervan desgewenst door (3), (4), (15)f en (16) vanuit dit oogpunt nogmaals te bezien. De domeinen, waar een MC-conditie op Gapping werkzaam zou kùnnen zijn, zijn uit de aard der zaak alleen die, welke voor een belangrijk deel uit MC's zijn samengesteld. Als zodanig noemt N. VP, S en S, zoals we zagen (vgl. 1.1 hierboven en N. 24 vgg.). Als voorbeelden geeft ze onder andere:

(18)a (S) Wie wil Peter uitnodigen en wie wil Marie uitnodigen?
b (S) Of Jan heeft Marie gezoend of Marie **heeft** Peter **gezoend**.
c (VP) John heeft of een boek aan Marie gegeven of een bos bloemen aan haar zusjes **gegeven**.

Dat N. behalve S ook S als domein invoert, heeft als reden dat ook zinnen als (18)a, waarin de wh-constituent rechtstreeks van S en niet van S afhankelijk is, aanvaardbare Gapping-resultaten zijn. Ze bevatten een whconstituent als restant en deze kan op simpele wijze als MC getypeerd worden door ook gevallen van rechtstreekse afhankelijkheid van S in de definitie van MC te verwerken.

De invoering van VP als domein motiveert N. door te wijzen op een geval als (18)c. N. 25 zegt, dat je aan het eerste *of* in deze zin kunt zien dat hier niet twee S'en, maar twee VP's gecoördineerd zijn: het betreft hier immers een Ico (zie Bakker 1983), waarvan het begin wordt aangegeven door de eerste coördinator.

In 1. hebben we al gezien, dat het MC-begrip zwak staat: N. heeft niet aangetoond dat het gebruikt kan worden om een conditie te formuleren die slechts voor één regel geldt. Gezien deze omstandigheid zou het dan wel goed uitkomen, dat er in plaats daarvan een MC-conditie kon worden ingevoerd, die geldt voor één domein, en niet drie. Dit klemt te meer, waar deze domeinen niet zo homogeen zijn dat ze alle als varianten van één soort domein kunnen worden gezien, bijvoorbeeld krachtens een projectieverhouding. Dat gaat alleen op voor twee ervan, S en S (vgl. Bakker 1983: 187).

Om het begrip MC het volle pond te geven, wil ik thans nagaan, in hoeverre de drie door N. genoemde domeinen in aantal kunnen worden gereduceerd, in casu tot S en S. Dat is ook om nog een andere reden nuttig. Ten aanzien van een zin als de volgende, het non-Ico-pendant van

(18)c, zegt ze (N. 25) dat het niet uit te maken is of het een geval van VP- dan wel S-gapping is:

(19) Jan heeft een boek aan Mary gegeven of **Jan heeft** een bos bloemen aan haar zusjes **gegeven**.

Déze onbeslisbaarheid acht N. niet ernstig; immers, zo redeneert ze, in termen van Logical Form komt het allemaal op hetzelfde neer. De volgende interpretaties van (19) zijn dus alle toegestaan (N. 25; vgl. aldaar (52)a):

(20)a { Jan heeft een boek aan Mary gegeven / of / ~~Jan heeft~~ een bos bloemen aan haar zusjes ~~gegeven~~ }

b Jan { heeft een boek aan Mary gegeven / of / ~~heeft~~ een bos bloemen aan haar zusjes ~~gegeven~~ }

c Jan heeft { een boek aan Mary gegeven / of / ~~een~~ bos bloemen aan haar zusjes ~~gegeven~~ }

Toelichting: de accolades geven coördinaties weer.

Volgens onze analyse (vgl. Bakker 1983: 190-1) sluit N.'s interpretatie van declaratieve zinnen met Pv op de tweede plaats de structurele interpretatie (20)b uit: V VP is geen constituent volgens N. en kan derhalve geen conjunct zijn. Ten aanzien van (20)a,c geldt een dergelijk bezwaar niet. Dus blijven we zitten met twee syntactische structuren waaraan dezelfde Logical Form beantwoordt. Dat is binnen het door N. aangenomen kader verre van ideaal, temeer omdat bij haar evenmin sprake is van tweeërlei visie op eenzelfde stand van zaken. Een oplossing zou zijn opheffing van VP; maar dit ontleensel uit de Angelsaksische parsing-traditie is in de TGG van het Chomsky-type thans niet gemakkelijk meer weg te denken. Aangezien verwijdering van VP een analyse van (19) in termen van (20)c voor N. onmogelijk zou maken (de conjuncten zouden dan immers bestaan uit een veelheid van constituenten) zou zij bovendien gedwongen zijn op (20)a terug te vallen. En dat lijkt nu juist de minst voor de hand liggende keuze, als men toch uit (20)a, b en c moet kiezen. Men zou immers veeleer denken aan een analyse in termen van een veelheid van groepen verbonden aan *Jan* c.q. *Jan heeft*.

Unificatie van de domeinen VP ener- en S en S anderzijds zit er dus bij N. niet in. Dat is jammer, want het resultaat van 1. hierboven wijst juist in de richting van één Gapping-regel met één domein. Als we die kant uit willen, dan moeten we dus iets anders doen. Binnen N.'s kader kan dat al heel eenvoudig door meerdere constituenten per conjunct toe te laten, zoals Kerstens heeft voorgesteld (1980 en 1981/82). Ik zou me daar goed in kunnen vinden (zie Bakker 1983: 205 en 223). Men zou dan alle interpretaties van (20) voorlopig kunnen toelaten in afwachting van de ontdekking

van eventuele verschillen in visie, die aan (20)a, b en c beantwoorden.

Wanneer (20)b toelaatbaar wordt door een wat rekkelijker visie op de inhoud van conjuncten, dan komt er nog een extra voordeeltje los: een oplossing van het probleem van (1). Immers als (1) analoog aan (20)b wordt geïnterpreteerd, dan is V niet meer Gapping-restant, maar een gewoon deel van een conjunct. Zoals gezegd, toont N. zich in haar publikaties niet tot deze versoepeling bereid. Maar dan mag haar eens te meer het verwijt treffen, dat ze op grond van haar eigen stellingen V als restant moet toelaten in zinnen als (1). Als we haar MC-begrip niet slechts op zichzelf beschouwen, maar - zoals het behoort - het waarderen in het kader van haar uiteenzettingen, dan moeten we vaststellen dat het van geen waarde is voorzover de invoering ervan ten doel heeft Gapping (in de zin van N.) uit te sluiten.

Daarmee is natuurlijk niet gezegd, dat ook overigens het MC-begrip onbruikbaar is voor de bepaling van de restanten van Gapping in N.'s zin. Maar ook in dit opzicht rijzen twijfels. Zelf erkent N., dat

> a true counterexample to the Major Constituent Condition in Dutch was brought op by Zwarts (1978):
>
> (21) Jan stond 10 meter achter de grootvorstin en Max 5 meter
>
> The phrase *10 meter achter de grootvorstin* forms one constituent, cf. <22)>. *5 meter* in <(21)> thus cannot be argued to form a major constituent (...)
>
> (22) 10 meter achter de grootvorstin stond Karel
> (N. 191, noot 1).

Zoals we zagen staat N. geen Gapping toe met PP als domein (1.3). Dat verhindert haar reeds om (21) als zodanig te beschrijven, maar ze voelt daartoe des te minder vrijheid omdat er naast zinnen als (23)a,b, voorbeelden van N- en Adj-deletie (N.112), geen grammaticale pendant in de vorm van PP-deletie voorkomt, vgl. (13)c. Maar (24) zou in een specifieke werksituatie heel goed als zodanig kunnen gelden:

(23)a Peter kocht er vier **boeken**. (N. 112).
b Het andere huis is 6 meter **diep** (N. 112).
c Peter stond 5 meter **achter de grootvorstin** (N. 191, noot 1).
(24) Dit huis is vier meter van de weg af. Dat daar is 5 meter.

We kunnen niet anders doen dan met N. vaststellen, dat binnen de door haar ontwikkelde redenering de MC-conditie, in de door haar zelf gedefinieerde vormen als mede in de Hankamer-variant (N. 110 vgg.), in strijd is met de gegevens als (21). Dat betekent, dat de MC-conditie, ook gemeten aan haar tweede doelstelling, geen geschikt instrument is. Dat zij geen

volledige karakteristiek van de restanten van S/S-gapping geeft, is mijn bezwaar niet. Maar een MC-conditie mag niet rechtstreeks *in strijd zijn* met wat we in feite aan Gapping-restanten vinden.

Hetzelfde kan gezegd worden met betrekking tot N.'s behandeling van het fenomeen 'Stranding' en daarmee verwante verschijnselen. Beschouw de volgende zinnen:

(25) a Waar heb je het over? (Den Besten 1981: 145).
b Daar heb ik het toch niet over.
c Ik heb het daar nooit over gehad.

In het door N. geaccepteerde referentiekader moet dit soort zinnen met een verplaatsingsregel worden afgeleid uit zinnen die een PP-constituent *over wat* c.q. *over dat* bevatten. Het meest voor de hand ligt een verplaatsing van *wat* c.q. *dat* naar voren. In abstracto zou men echter ook het omgekeerde kunnen aannemen, n.l. dat *over* naar achteren wordt verplaatst. In beide gevallen blijft er echter één element in de PP staan en wordt er één element uitgehaald. Of dit laatste element nu in casu *waar/wat* of *daar/dat* dan wel *over* is, het is geen MC. Het kan wel terechtkomen in iets dat een MC is, zoals het Comp-element dat direct door S wordt gedomineerd, vgl. (25)a. In zulk een positie kan een wh-element optreden als restant van Gapping:

(26) Waar zullen we het wel over hebben en waar **zullen we het** niet over **hebben**?

Eventueel zou men ook bij Topicalisatie verplaatsing naar Comp kunnen overwegen, vgl. (25)b, zodat men kan volhouden dat een *daar/dat*-element in die positie een restant van Gapping is, vgl.:

(27) a Hier zit iets in en daar zit ook **iets in**.
b Hier komt het water straks in en daar **komt het water** weer uit.

Maar evenmin als in (25)c, is in de volgende zin sprake van wh-verplaatsing of Topicalisatie. Ook als we aannemen dat *dat/daar* verplaatst wordt en de 'prepositie' blijven staan, is de verplaatste constituent evenmin een MC als een verplaatste Pv dat kan zijn:

(28) a De boeken zitten hier niet in, maar misschien **zitten de boeken** daar wel **in**.
b Eerst komt het water er hier in, en dan strakjes daar er weer uit.

Vergelijk nog de volgende zin:

(29) Jan is overal voor, maar helaas nergens een keertje tegen.

De constituenten *daar* in (28) zijn dus restanten die geen MC zijn. De MC-conditie valt wederom niet met de feiten te rijmen.

Uit het bovenstaande kan de conclusie getrokken worden dat de MC-conditie voor Gapping, ook in de zin van N., niet deugt.[3] Evenals BCR, kent ook Gapping niet-MC's als restanten. En daarmee vervalt dan tevens het eerste verschilpunt dat N. invoerde om het onderscheid tussen beide regels te motiveren (zie 1.2).

2.2

In deze paragraaf willen we in het kort een alternatief presenteren zowel voor het domein als voor de beperkingen, die voor samentrekkingen gelden. We baseren ons hierbij op een speciale benadering van de volgorde in de Nederlandse zin (Bakker te versch.). Deze is in het kort uiteengezet in Bakker (1983: 203 vgg.). Hier is het van belang mee te delen, dat de zin ter bepaling van de volgorde wordt verdeeld in L-zinsdelen, dat wil zeggen: elementen die in L-betrekkingen participeren, waarbij L betekent: links van, maar niet noodzakelijk onmiddellijk links van. Als zodanig gelden globaal gesproken:

(30) onderschikkende voegwoorden

NP's	} zonder nabepalingen, in allerlei grammaticale functies, eventueel als wh-element, in allerlei gradaties van ‘definietheid’.
PP's	} zonder nabepalingen, in allerlei grammaticale functies, eventueel als wh-element, in allerlei gradaties van ‘definietheid’.
AP's	} zonder nabepalingen, in allerlei grammaticale functies, eventueel als wh-element, in allerlei gradaties van ‘definietheid’.
AdvP's	} zonder nabepalingen, in allerlei grammaticale functies, eventueel als wh-element, in allerlei gradaties van ‘definietheid’.

negaties (*niet, nauwelijks*)
tweede delen van voornaamwoordelijke bijwoorden
verbale groepen (bestaande uit verbale vormen, inclusief elementen als *in-* in *inslapen*)
partikels

Deze L-zinsdelen worden vooralsnog alle functioneel gespecificeerd; het is nog niet duidelijk of de relatieve positie van L-zinsdelen zo gefixeerd is als zij momenteel

lijkt te zijn, en of derhalve een formele specificatie kan worden beproefd. Enkele hieronder gebruikte afkortingen zijn:[4]

(31)

B_1 Bijwoordelijke bepalingen in onderscheiden soorten
B_2
L_1 Lijdende voorwerpen in onderscheiden soorten
L_2
M Meewerkend voorwerp
O Onderwerp
Part Partikel

Pv Persoonsvorm
Vb 2e deel Voornaamwoordelijk bijwoord
Vg Verbale groep
Z Zin (L-zinsdeelgroep).

In Bakker (1983) is voor de beschrijving van nevenschikkingen een cruciaal gebruik gemaakt van het begrip L-zinsdeel. Het is aantrekkelijk dit zelfde begrip te gebruiken met betrekking tot samentrekkingen op zinsniveau. De volgende zinnen illustreren dit:[5]

(32)

a $(\text{Jan}_{O}\ \text{komt}_{Pv}\ \text{morgen}_{B1})$ en $(\text{Piet}_{O}\ \underline{\textbf{komt}}_{Pv}\ \text{overmorgen}_{B1})_{Z}$

b $(\text{Jan}_{O}\ \text{geeft}_{Pv}\ \text{Piet}_{M}\ \text{een boek}_{L1})_{Z}$ en $(\underline{\textbf{Jan}}_{O}\ \underline{\textbf{geeft}}_{Pv}\ \text{Klaas}_{M}\ \text{een schrift}_{L1})_{Z}$

c $(\text{Jan}_{O}\ \text{schrift}_{Pv}\ \text{klein}_{B2})_{Z}$ en $(\text{Piet}_{O}\ \underline{\textbf{schrijft}}_{Pv}\ \text{groot}_{B2})_{Z}$

d $(\text{Jan}_{O}\ \text{heeft}_{Pv}\ \text{het boek}_{L2}\ \text{gekocht}_{Vg})_{Z}$ en $(\text{Piet}_{O}\ \underline{\textbf{heeft}}_{Pv}\ \text{het schrift}_{L2}\ \underline{\textbf{gekocht}}_{Vg})_{Z}$

e $(\text{Jan}_{O}\ \text{is}_{Pv}\ \text{overal}_{B1}\ \text{voor}_{Vb})_{Z}$ maar $(\underline{\textbf{Jan}}_{O}\ \underline{\textbf{is}}_{Pv}\ \text{helaas}_{B1}\ \text{nergens}_{B1}\ \text{een keertje}_{Part}\ \text{tegen}_{Vb})_{Z}$ [=(29)]

f $(\text{Jan}_{O}\ \text{stond}_{Pv}\ \text{op}_{Vg})_{Z}$ en $(\underline{\textbf{Jan}}_{O}\ \text{liep}_{Pv}\ \text{weg}_{Vg})_{Z}$

g $(\text{Hij}_{O}\ \text{schakelde}_{Pv}\ \text{de TV}_{L2}\ \text{om 7 uur}_{B1}\ \text{in}_{Vg})_{Z}$ en $(\underline{\textbf{hij}}_{O}\ \underline{\textbf{schakelde}}_{Pv}\ \underline{\textbf{de TV}}_{L2}\ \text{om 8 uur}_{B1}\ \text{weer}_{Part}\text{uit}_{Vg})_{Z}$

Uit deze voorbeelden blijkt dat een grote variatie van zinssamentrekkingen kan worden beschreven in termen van L-zinsdelen, zowel de gaten als de restanten immers kunnen, zoals (32) wil illustreren, in termen van L-zinsdelen worden uitgedrukt. Merk op, dat ‘los staande’ delen van voornaamwoordelijke bijwoorden (vgl. (32)e) alle in termen van L-zinsdelen kunnen worden gedefinieerd; we hebben gezien dat N. dergelijke, aan Stranding verwante verschijnselen niet met MC-conditie kon rijmen (vgl. 2.1). Uit de onder (32)f gegeven analyse blijkt, dat ik geen enkel bezwaar heb tegen interpretatie van (1) in termen van S-gapping met V als restant. Integendeel, het lijkt me juist heel verstandig, bij de huidige stand van kennis betreffende samentrekkingsverschijnselen, ten aanzien van gevallen als (1) en (19) zoveel mogelijk opties open te houden. Daaronder hoort ook de laatste interpretatie van (1). Met andere woorden, ik wil *in bepaalde gevallen* V best als restant accepteren. Als zo'n geval kan gelden deletie van het subject als in (1); overigens is een andere analyse ook heel goed mogelijk. Ik zou namelijk coördinatie met conjuncten die meer dan één constituent bevatten, willen toestaan. Zo wordt een analyse mogelijk waarin (32)f wordt

opgevat als een coördinatie van *stond op* en van *liep weg*, die verbonden is aan *Jan* (vgl. Bakker 1983: 221-2). In bepaalde gevallen kan V niet optreden als restant, vgl. de volgende zin (N. 105, vgl. N. 113v.):

(33) *Jan zoende Betsy en Peter sloeg **Betsy**.

De verklaring hiervan moet m.i. gezocht worden in een redenering die in bepaalde opzichten lijkt op Fiengo's Head Condition (vgl. N. 113 vgg.) en die in Bakker (in voorber.) zal worden uiteengezet. Ook de volgende formatie is uitgesloten:

(34) *Jan zei dat Peter ziek was en Peter **zei dat** John **ziek was**.

Zinnen als (34) (vgl. N. 129) kunnen noch door de MC-conditie verklaard worden (zoals N. zelf zegt), noch met behulp van L-zinsdelen: immers een onderschikkend voegwoord als *dat* is net zo goed een L-zinsdeel als *John*, *ziek* of *was*. Voor een verklaring van (34) zou het veld van vraagstukken door N.'s Strict Subjacency Condition bestreken, opnieuw moeten worden onderzocht. - Ook voor (14)b moet, als gezegd, een andere oplossing worden gezocht dan beschrijving van de formatie in termen van L-zinsdelen alleen: het aldaar voorkomende *van aardappels* en *houden* zijn allebei L-zinsdelen. Uit het bovenstaande valt de conclusie te trekken dat de beschrijving van gaten en restanten in termen van L-zinsdelen, alhoewel geen panacee, beter is dan de MC-conditie. Dat komt omdat het begrip L-zinsdeel alle ‘goede’ MC's omvat en bovendien nog meer goeds. Of een descriptie op basis hiervan het laatste woord is op het gebied van gaten en restanten in de zin, durf ik op 't ogenblik nog niet te zeggen: hoe simpel het denkbeeld van de L-betrekking op zichzelf ook is, de beschrijving van de volgorde van de zin in termen van die betrekking is veel te ingewikkeld om thans een definitieve uitspraak in dezen te doen.

Inmiddels is het wel de moeite waard om daarnaar te streven. Met behulp van de L-betrekking laat zich immers óók een homogeen domein definiëren voor de samentrekking in het algemeen. Uit (32)b, d, e en g blijkt dat L-zinsdelen uit meer dan één element kunnen bestaan. Deze elementen zijn op hun beurt weer L-geordend. Wat L-element is op één niveau (bijvoorbeeld dat van de zin), kan L-groep zijn op het andere. Het domein van samentrekkingen kan nu in algemene zin geïdentificeerd worden met ‘een L-groep’. Vergelijk de volgende zin (zie Bakker 1968: 94):

(35) Zo werden bijvoorbeeld in 1855 de Latijnse theses door Nederlandse **theses** vervangen.

Als domein van deze samentrekking dient een L-groep. Dat is in dit geval geen zin, maar een voorzetselgroep of een zelfstandignaamwoordsgroep. Op zinsniveau is er niet van samentrekking sprake. Samentrekking vindt plaats in één L-groep, niet in twee of meer tegelijk.

Deze stipulatie heeft dezelfde uitwerking als N.'s manoeuvres om een onzalig effect van A over A te voorkomen. Deletie van N zou volgens dat principe leiden tot deletie van de hogere NP; in het geval van (35) zou bijgevolg ook *Nederlandse* dienen te verdwijnen. N. voert naast Gapping twee ‘gelabelde’ deletieregels in, N- en Adj-deletie, om A over A baas te worden. Maar het lukt haar niet helemaal. Want ze wil (om redenen die ons thans niet regarderen, zie voorts hierboven 1.3) geen PP als domein voor Gapping erkennen, en daardoor kan ze ook geen deletie van de kern van PP's toestaan. Daardoor wordt (21) voor haar een geval van Gapping, dat in strijd is met de MC-conditie. In onze optiek is (21) een geval van samentrekking met als domein een L-groep, nl. de PP *5 meter achter de grootvorstin*. Ook deze oplossing is, in tegenstelling tot de MC-conditie, overeenkomstig de feiten.

We hebben als domein genoemd ‘een L-groep’, niet een nevenschikking van twee groepen. We zijn het in dit geval met N. eens (N. 37 vgg.; vgl. 1.1). Een blik op (35) volstaat om te begrijpen, waarom. Maar in plaats van een nevenschikking van twee groepen zouden we ook een combinatie van gelijkwaardige groepen als uitgangspunt hebben kunnen nemen, zoals in Bakker (1968: 190), waar een beschrijving van samentrekking wordt gegeven die ook gevallen als (35) omvat. Dat laatste heeft een goede reden. In gevallen als de b-zinnen uit (36, 37) kan men door vergelijking met de formaties zoals de a-zinnen weliswaar tot de aanwezigheid van een ‘gat’ besluiten, maar het blijft onduidelijk wat er gedeleerd is:

(36) a Wil jij nog koffie?
b Jij nog koffie?
(37) a Eén kilo van die groene pruimen.
b Geef mij maar één kilo van die groene - hoe heten ze ook al weer?

Pas als er een contekst aanwezig is in de vorm van een gelijkwaardige ‘volledige’ groep, kan een gat in een L-groep voorgesteld worden door deletie van een L-element. De betrekking tussen dit contextuele gegeven en de groep met het gat erin is dan ook in Bakker (1968) gedefinieerd als een syntactisch-*contextuele* betrekking. Dat neemt niet weg, dat de in contekst gegeven groep niet door deletie wordt getroffen en dat alleen groepen die dit lot wel te beurt valt, als domein van deletie mogen gelden. We kunnen daarom in het kader van de zojuist ontwikkelde gedachtengang het genoemde contextuele gegeven hooguit invoeren als *conditie* op deletie. In hoeverre deze oplossing in theoretisch opzicht fraai mag heten, moeten we hier terzijde laten.

Nog één opmerking ten besluite. Weliswaar hebben we de nevenschikking als domein voor samentrekking onbruikbaar bevonden, maar de gedachte die achter de keuze voor nevenschikking zit, hoeft geenszins verkeerd te zijn. Het contextuele gegeven en het gedeelte waar gedeleerd is, zijn niet alleen gelijkwaardig, maar ook nauw op elkaar betrokken. In (35) wordt over stellingen gehandeld; daarbinnen is sprake van een onderscheid of zo men

wil contrast tussen *Latijnse* en *Nederlandse*. Iets dergelijks vindt men ook in de volgende zin (vgl. Bakker 1983: 192-193):

(38) Karel schrijft met potlood en Jan met een pen.

In (38) gaat het over hoe het met het schrijven van een aantal mensen gesteld is, met name over de gebruikte schrijfmiddelen. Daarin vormen beide conjuncten een eenheid; en wel van die aard dat een Ico met *en*, die juist de nadruk op de diversiteit van conjuncten legt zou misstaan:

(39) *En Karel schrijft met een potlood en Jan met een pen.

Binnen die eenheid is er sprake van onderscheid of contrast: Karel met zijn potlood versus Jan met zijn pen. In bepaalde gevallen verdraagt dit onderscheid, indien geformuleerd als twee conjuncten, zonder meer een Ico:

(40) Jan gaf en Marie een appel en Piet een peer (N. 13, vgl. Bakker 1983: 205).

Maar ook hier blijkt het een onderscheid binnen een eenheid. Het lijkt ons dat dit fenomeen in een volledige beschrijving van samentrekkingsverschijnselen tot uitdrukking gebracht zal moeten worden. Voorstellen die dit zouden beogen, verdienen daarom alleen al aandacht, ook al zou de genoemde eenheid - naar wij menen verkeerdelijk - in termen van ‘nevenschikking’ worden gesteld.

We vatten samen. De beschrijving van samentrekking in termen van L-elementen levert een betere basis dan de MC-conditie, aangezien strijdigheid met de feiten erin vermeden wordt en een homogeen domein kan worden geformuleerd. De conclusie van 2.1 en 2.2 tezamen kan dan ook zijn dat de MC-conditie voor samentrekkingen kan worden opgegeven. Op geheel andere gronden zijn we zo tot dezelfde slotsom gekomen als Den Besten (1981: 143-147).

Literatuur

Bakker, D.M. (1968)	*Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Leiden, Universitaire Pers.
Bakker, D.M. (1983)	'Coördinatie en Major Constituents'; in: *Glot* 6: 183-227.
Bakker, D.M. (in voorber.)	'Beperkingen op samentrekking'.
Bakker, D.M. (te versch.)	*Volgorde in de Nederlandse zin*.
Besten, H. den (1981)	Bespreking van Anneke Neijt, *Gapping. A Contribution to Sentence Grammar*; in *Glot* 4: 133-161.
Kerstens, J. (1980)	'Over samentrekking'; in: *De Nieuwe Taalgids* 37/5: 375-394.
Kerstens, J. (1981/2)a	'Bestaat Gapping eigenlijk wel?'; in *Spektator* 11/1: 61-79.
Kerstens, J. (1981/2)b	'N.a.v. "Gapping bestaat"' in: *Spektator* 11/1: 85-86.
Neijt, A.H. (1980)	*Gapping. A Contribution to Sentence Grammar*, 2nd revised ed.. Dordrecht: Foris Publications.
Neijt, A.H. (1981)	'Gaps and Remnants - Sentence Grammar Aspects of Gapping'; in: *Linguistic Analysis* 8: 69-93.
Zwarts, F. (1978)	'Extractie uit prepositionele woordgroepen in het Nederlands'; in: A. van Berkel et al. (eds.), *Proeven van Neerlandistiek*, Groningen: Nederlands Instituut: 303-399.

Eindnoten:

1 Neijts proefschrift - hieronder als N. geciteerd - is gevolgd door Neijt (1981). Deze laatste publicatie bevat correcties op haar proefschrift, aan één waarvan in noot 2 hieronder wordt gerefereerd.

3 Ik moge voorts nog herinneren aan Den Besten (1981: 143-147), waar aangetoond wordt dat binnen het door N. aanvaarde kader dit doel van de MC-conditie ook met andere middelen kan worden bereikt en zelfs beter.

4 Deze symbolenlijst en het gebruik ervan berusten op een simplificatie van de in Bakker (te versch). voorgedragen denkbeelden, zulks terwille van de eenvoud van de uiteenzetting hier.

5 Samentrekkingsverschijnselen worden veelal, en wel hoogst ongelukkig, getypeerd in termen van ‘uitlating’, ‘ellips’ of ‘deletie’. Ook termen als ‘Gapping’ en ‘reductie’ onthullen niets over het wezen van die verschijnselen (vgl. Bakker 1968: 190 vgg.). Dat neemt niet weg, dat ze onder een bepaald opzicht als zodanig beschouwd kunnen worden als produkt van ‘schrappen’. Dat doen we, evenals dit in de TGG gebeurt, ook hier. Daarbij laten we nadrukkelijk in het midden, hoe relevant dergelijke benaderingen van samentrekkingsverschijnselen zijn.

Transformationele en functionele grammatica*

I. Inleiding, overzicht, algemene beoordeling

Het proefschrift, waarop Simon C. Dik op 14 mei 1968 cum laude promoveerde (promotor: Prof. Anton Reichling), geeft een heldere en overzichtelijke uiteenzetting van schrijvers visie op de nevenschikkende constructie, en wel in voortdurende confrontatie met inzichten ontwikkeld door voorstanders van de z.g. transformational generative grammar. Daarenboven biedt het boek de neerslag van de inzichten, die de auteur zich op algemeentaalwetenschappelijk gebied heeft gevormd, en die een significante stellingname inhouden terzake van enige fundamentele linguïstische problemen.

Doordat Diks werk een confrontatie is, en wel op een gebied dat momenteel zeer in de belangstelling staat, zal het niet nalaten de aandacht te trekken en men kan verwachten dat het minstens evenveel malen nog besproken zal worden als het nu reeds besproken is.[1] Om doublures zoveel mogelijk te vermijden, beperk ik me in het hier volgende tot het stellen van één complex van problemen, die de behandelde stof oproept. Ter oriëntatie van de lezer echter eerst een kort overzicht van de inhoud van het te bespreken werk.

Na een inleidend hoofdstuk (1) en een korte inhoudsopgave (2) toont de schrijver in hoofdstuk 3 de ontoereikendheid aan van de in laatste instantie distributionalistische behandeling van de nevenschikking als een endocentrische constructie (zoals Bloomfield en zijn volgelingen deden). Hoofdstuk 4 bevat Diks eigen definitie van de nevenschikking als verbinding op één en hetzelfde niveau van twee of meer functioneel gelijkwaardige elementen. Wij citeren: ‘A coordination is a construction consisting of two or more members which are equivalent as to grammatical function, and bound together at the same level by means of a linking device’ (blz. 25).

Het 5e hoofdstuk is bijna even lang als de vier voorafgaande samen. Het is getiteld ‘The treatment of coordination in Transformational Generative Grammar’. Zoals men weet, heeft een transformationele grammatica als eigenaardigheid, dat zij bepaalde zinsstructuren, b.v. van het type *John and Bill came home*, afleidt van één of meer andere, die eenvoudiger gebouwd zijn en daarom ‘dieper’ in het grammaticale regelstelsel liggen. In dit geval zijn dat *John came home* en *Bill came home*, verg. Dik blz. 89. De auteur wil niet beweren dat deze visie per se onjuist is (verg. blz. 73/4), maar zij

* Naar aanleiding van: Simon C. Dik, *Coordination, its implications for the theory of general linguistics*, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1968. xiv, 320 pp. (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

is volgens hem niet de enig mogelijke en voor wat de coördinatie aangaat zeker niet de meest geschikte. Als argumenten daarvoor voert Dik verscheidene gevallen aan, waarbij transformationele behandeling ofwel onmogelijk ofwel uitermate ingewikkeld of omslachtig blijkt te zijn. Tevens laat hij zien hoe sommige transformationalisten, niet tevreden met Chomsky's aanvankelijke behandeling van de nevenschikking (die de eigen structuur van de afgeleide coördinatie niet liet zien), zich gedwongen zagen z.g. regelschema's in te voeren, die aangeven dat b.v. een onderwerp één òf meer elementen kan bevatten (*John - John*, *Bill*, *Harry*). Diks gedachtengang voert tot de conclusie dat, als men eenmaal die rule-schema's heeft geaccepteerd, niets meer in de weg staat voor een niet-transformationele behandeling van de coördinaties, aangezien transformaties dan nog slechts een onbeduidende rol spelen.

Het 6e hoofdstuk behelst het antwoord op de vraag, waarom vele taalkundigen een transformationele aanpak prefereren, terwijl toch een andere benadering althans voor coördinaties aantrekkelijker schijnt. Volgens Dik zit hier een logicistisch uitgangspunt achter. In hoofdstuk 7 bestrijdt de schrijver de gedachte, dat slechts leden gevormd door één constituent (± = ‘zinsdeel’) deel uit zouden kunnen maken van een nevenschikking; zinnen als *I gave the boy a nickel and the girl a dime* zouden een bewijs tegen genoemde opvatting vormen. In hoofdstuk 8 definieert de auteur het voor hem zeer belangrijke begrip ‘grammaticale functie’: dezelfde functie hebben elementen van een expressie indien zij dezelfde symboliserende dienst verrichten, ongeacht of dit tot uiting komt doordat zij in precies dezelfde context kunnen optreden. (Een voorbeeld: in *Jan slaapt* en *de jongens slapen* hebben *Jan* en *de jongens* dezelfde functie, ook al is *Jan* niet combineerbaar met *slapen* en *de jongens* niet met *slaapt*). Het begrip ‘functie’ behoeft de schrijver onder andere om zijn niet-transformationele grammatica met een transformationele te kunnen laten concurreren (blz. 163/4). In hoofdstuk 9 zet Dik in het kort uiteen hoe hij zich de inrichting van zijn functioneel-generatieve grammatica denkt; in het volgende hoofdstuk (10) werkt hij van deze grammatica de behandeling van de nevenschikking uit. In hoofdstuk 11 laat hij zien hoe hij bepaalde soorten voor tweeerlei uitleg vatbare reeksen zoals *The cats are black and white* (lakenveldertjes of één ‘zwarte’ en één ‘witte’ verzameling) en nog andere typen, in zijn grammatica verschillende structuren kan toeschrijven; het 12e hoofdstuk, tenslotte, is gewijd aan de semantiek van de coördinatie.

De ongemene helderheid die Diks proefschrift kenmerkt, maakt het de lezer gemakkelijk. Hij krijgt een goed overzicht over de problematiek der nevenschikking, vooral voorzover zij aan de orde komt in de discussie met de transformationele grammatica; hij kan Diks standpunt duidelijk in het vizier krijgen en daardoor met relatief grote duidelijkheid zijn eigen standpunt bepalen. Er komen echter vragen boven die door de auteur niet behandeld worden, hetgeen van hem ook niet mag worden geëist, maar die zich althans voor ondergetekende als onontwijkbaar voordoen. Dat déze vragen opdoemen, is volledig te danken aan de grondigheid en scherpzinnigheid

waarmee Dik te werk is gegaan. Zijn bijdrage tot de algemene taalwetenschap is dan ook allerminst een verzameling trivialiteiten, zoals in de pers is gesuggereerd.[2] Hij heeft integendeel een cruciale kwestie op zeer belangwekkende wijze behandeld en daardoor alleen al bijgedragen tot de oplossing van problemen waar iedere taalkundige mee zit. Dit is al geen geringe verdienste, maar zoals we zullen zien, heeft Dik bovendien op verschillende punten oplossingen bereikt. Dat hij - zeer belangrijke - problemen niet heeft aangeroerd, is wellicht jammer, maar hem moeilijk euvel te duiden.

Het bovenstaande lijkt wel een conclusie die op de verkeerde plaats terecht is gekomen. Het leek me echter goed mijn mening te formuleren alvorens de adstructie ervan ter hand te nemen, zulks om alle onduidelijkheid ter zake van mijn positiebepaling te vermijden. De toelichting op mijn opinie, die nu volgt, beweegt zich bij voortduur om het probleem van de generatieve grammatica als zodanig. Daarbij zal bij herhaling blijken, dat Dik zakelijk het gelijk aan zijn kant heeft. Het is alleen een beetje jammer, dat hij de evaluatie van de transformaties im Schwebe laat, althans voorzover deze niet op coördinaties worden toegepast (verg. blz. 63). Daardoor schijnt het, alsof hij in hoofdzaak op intuïtieve gronden voor de functionele benadering kiest, welke hij immers op een veel breder terrein dan alleen de coördinatie toegepast wil zien (verg. hfst. 9).

Terwijl de bewijsvoering voor de stelling dat de transformationele behandeling inadequaat is, bijzonder grondig[3] geschiedt, laat Diks behandeling van Chomsky's functiebegrip te wensen over zonder dat daarmee zijn conclusies onjuist zouden zijn. Het zijn de laatste gevallen, die de beoordelaar ertoe dwingen zich zo nauwkeurig mogelijk rekenschap te geven van de presupposities van de generatieve grammatica in het algemeen en van de proposities van Dik en van de transformationalisten in het bijzonder.

II. Exhaustiviteit en eenvoud

Een van de manieren, waarop men een natuurlijke taal kan beschouwen, is haar te zien als een verzameling van welgevormde expressies. Op dit niveau beschouwt men een taal nog als een ongeordende verzameling. Er bestaan ook geordende verzamelingen, en wel in verschillende graden van geordendheid; zulke verzamelingen zijn verdeeld in deelverzamelingen. De natuurlijke taal behoort in principe tot de laatste soort. Dat komt omdat haar leden, de welgevormde expressies, te beschouwen zijn als complexe eenheden, wier elementen eindig in aantal zijn, en bovendien door een in principe eindig aantal regels onderling kunnen worden geordend. Deze ordening, grammatica geheten, lukt vaak zo goed, dat men in de verleiding zou raken te menen dat elke expressie *volledig* bepaald wordt door een *eindig* aantal regels. Op basis van de daarin geïmpliceerde gelijksoortigheidsbetrekkingen tussen de expressies zou men kunnen gaan denken dat een natuurlijke taal (als verzameling expressies beschouwd) volledig geordend is. Een seductieve omstan-

digheid is daarbij, dat de natuurlijke taal een open verzameling van welgevormde expressies is, waarvan de leden oneindig aftelbaar zijn. Daardoor wordt de noodzaak voelbaar, niet de reeds aan de verzameling toegevoegde zinnen maar slechts hun vormingsregels te beschrijven.

Deze mening is echter niet a priori juist. Men kan haar als bemoedigende en vooral normerende hypothese benutten ter bereiking van een zoveel mogelijk exhaustieve beschrijving. Maar men mag er niet zonder meer van uitgaan dat een taal een volledig geordende verzameling expressies is. Er zijn namelijk in alle natuurlijke talen aanwijzingen te vinden die tot aarzeling nopen: (1) het is bekend, dat er nergens een één-eenduidige relatie bestaat tussen 'vorm' en 'betekenis' - er komt op alle niveaus homonymie en synonymie voor; (2) zoals men weet kan men zich met behulp van een handzame grammatica en een lexicon weliswaar uitdrukken in een taal die men uit anderen hoofde niet kent, maar men beheerst deze taal pas als men een groot aantal finesses kent die men momenteel nog het gemakkelijkst leert in directe communicatie met native speakers. Al deze finesses kunnen wel in een grammatica worden opgenomen, maar een proefondervindelijk bewijs van de stelling dat een alle details dekkende grammatica niet tot een chaos zou uitdijen, is tot op heden niet geleverd. Sommige linguisten spreken dan ook van 'fuzzy edges' in de natuurlijke taal, waarmee ze bedoelen, dat na het opstellen van een taalregel er altijd verschijnselen opduiken die er niet onder vallen.[4] De overwegingen ad (1) en (2) leiden tot de vraag of, indien de natuurlijke taal niet volledig geordend is, de verklaring daarvan niet zou kunnen liggen in het feit dat een natuurlijke taal niet bestemd is om systeem te zijn maar om weer te geven en over te dragen. Als het de effectiviteit van het Nederlands niet blijkt te schaden dat deze taal er drie meervoudsuitgangen en een aantal 'onbeschrijfelijke' sterke werkwoorden op na houdt, zou het dan wel verstandig zijn alleen maar aan te nemen dat de taal een *volledig* geordend stelsel is en er geen rekening mee te houden, dat er 'fuzzy edges' moeten blijven als noodzakelijk pendant van de handzaamheid der descriptie?

Deze vragen zijn prealabel met betrekking tot de constructie van welke grammaticale theorie dan ook. Dik noch zijn voornaamste antagonist Chomsky roeren ze aan, zodat men maar moet aannemen dat beiden exhaustiviteit aan simplicity kunnen paren. Laten we, om de problematiek te vereenvoudigen, dat dan maar doen. Temeer, waar het fundamenteel, wijl 'neutraal' karakter van de door hen toegepaste regels een grote mate van soepelheid waarborgt.

III. De taaldescriptieve problematiek

Sinds lange tijd is deze assumptie trouwens de werkhypothese van de moderne linguistiek. Na toepassing op de fonologie trachtte men haar te bevestigen op morfologisch en incidenteel op syntactisch gebied. Het is de verdienste van Chomsky, dat hij met grote nadruk het probleem van de

systematiek der syntaxis aan de orde heeft gesteld.

De enige hem bekende wetenschappelijk verantwoorde methode ter beschrijving van de zinsstructuren was de distributionalistische, een soort van streng-formele zinsontleding.[5] Deze bood op een bepaald niveau wel de mogelijkheid tot exacte zinsbeschrijving, naar het scheen, maar was beslist niet in staat de systematiek der syntaxis in haar *geheel* te beschrijven. Dit werd wèl gedaan in grammatica's van allerlei soort, die echter hetzij door hun niet-linguistische (neven)doelstelling, hetzij door geringe geneigdheid tot exacte en volledige analyse, niet aan wetenschappelijke normen voldeden. Chomsky streefde naar een beschrijvingsmethode, die alle zinnen welke in een bepaalde taal kunnen worden geformeerd, uitputtend beschrijft als passend in het taalsysteem. De analyse van de individuele zin is voor hem slechts een middel om de ene systematiek op het spoor te komen, die aan de vorming van elke willekeurige zin ten grondslag ligt.

Na de Tweede Wereldoorlog vooral had het besef ingang gevonden, dat men exact, snel, expliciet en controleerbaar redeneren het best kan bereiken door gebruik te maken van abstracte stelsels, die erg lijken op de stelsels van formele regels voor het rekenen met getallen of voor de logica. Het is te begrijpen dat Chomsky zich tot deze werkmethode wendde, die in bepaalde opzichten evidente voordelen heeft boven de expressie in een natuurlijke, zij het ook voor wetenschappelijk gebruik gecultiveerde, taal. Chomsky duidde - terecht - de hele distributionalistische zinsleer als een algoritme en toonde daarvan aan, dat deze zonder meer niet in staat is alle zinnen van een taal te genereren, zoals dat heet.[6] Zaak was het nu, deze algoritme zodanig uit te breiden, dat dit wèl mogelijk was. Hij had het daarbij heel wat moeilijker dan de grote 19de-eeuwse grammaticus Becker[7] het gehad zou hebben, want deze, de vader van de thans gangbare zinsontleding, beperkte zich tot de analyse van de zins*inhoud* en achtte de *vorm* (ten onrechte) contingent. Maar Chomsky kon vanzelfsprekend aan de strenge eisen die het distributionalisme aan de vormbeschrijving stelde, onmogelijk voorbijgaan. Tegelijk echter constateerde hij dat het onmogelijk was een consistente en overzichtelijke grammatica te schrijven zonder in zekere mate boven de onmetelijke vormelijke verscheidenheid uit te komen. Vandaar, dat hij in zijn zinsontledingsmodel symbolen invoerde die niet op formele elementen duidden, maar op abstracte, in feite grammaticaal-*semantische* noties als bijvoorbeeld ‘plural’, een term die Nederlandse formaties als *hekken*, *slagers* en *kinderen* omvat. Tevens merkte hij op dat allerlei zinnen die vormelijk en zelfs qua ontleding verschillend zijn in andere opzichten met elkaar overeenkomen, zoals actieve en passieve zinnen en - wat voor ons onderwerp van belang is - zinnen met en zonder nevenschikking. De abstractie van het vormelijke en van de aan het vormelijke gebonden ontledingsstructuur, die nodig is om formeel verschillende zinnen met elkaar te verbinden, legde hij neer in de term ‘deep structure’, terwijl hij het vormelijke en het structureel aan het vormelijke gebondene aanduidde met de term ‘surface structure’.[8]

Door deze stap en de daaruit resulterende problemen is Diks vraagstel-

ling in hoge mate bepaald. Evenals Chomsky acht ook hij het depasseren van de taalvorm onontwijkbaar ter bereiking van een simpele beschrijving van het syntactisch systeem, hoewel hij het deep structure-begrip verwerpt (b.v. blz. 163). Waar Chomsky voor dit doel transformaties gebruikt (zie I), voert Dik het functiebegrip in. Dit verschil in aanpak wijst op een vraagstuk dat netelig genoeg is: als we uitgaan van onvoorwaardelijke eerbiediging van de taalvorm (een trek die Chomsky en Dik gemeen hebben), hoe kunnen we dan tóch de versplintering van het distributionalisme te boven komen door verantwoorde generalisaties?

IV. Het verholen primaat van de taalvorm

Voor we deze vraag kunnen beantwoorden, moeten we eerst weten wat 'onvoorwaardelijke eerbiediging van de taalvorm' voor Chomsky en Dik inhoudt. Dit is pas begrijpelijk vanuit de distributionalistische visie op de zin, welke visie beiden in zekere zin als vertrekpunt nemen.

Deze visie is wel eens getypeerd als 'gestroomlijnd ontleden'.[9] Dit is een juiste karakteristiek, mits er bij wordt vermeld dat door de stroomlijning een essentiële trek van traditionele zinsleer verloren ging, haar onderscheiding van verschillende aspecten van de taalexpressie. De redekundige ontleding van *Jan is gisteren geslaagd* is identiek aan die van *Is Jan gisteren geslaagd?* - deze ontleding geschiedt dus onder abstractie van de volgorde der elementen, hetgeen een impliciete onderscheiding van een volgordeaspect en een zinsdeel-aspect veronderstelt. Het volgordeverschil wordt in dit geval verantwoord door de termen 'rechte volgorde' en 'vraagzinvolgorde', die, hoe discutabel ook, beide zinnen onder een ander aspect karakteriseren dan de redekundige ontleding doet. De zinnen *Jan is gisteren geslaagd* en *Jan is gisteren geslagen* zijn èn in de redekundige ontleding èn qua volgorde identiek; hun verschil komt tot uitdrukking door inachtneming van een derde aspect, hetgeen kan worden uitgedrukt in de woordbenoeming (b.v. *geslaagd*: intransitief, *geslagen*: transitief), of door de termen actief en passief.

In de distributionalistische zinsleer is van deze impliciete niveau-onderscheiding weinig meer te bespeuren. De zin wordt gevat als een reeks van klasserepresentanten (morfemen, woorden, woordgroepen, zinsdelen) en alle aspecten worden geamalgameerd inzoverre als termen uit onverschillig welk niveau worden gebruikt als labels voor serieel geordende deelverzamelingen van elementen van de reeks. Een zinstype is dus een volledig geordende verzameling van (verzamelingen van) klasserepresentanten, en niets meer.

Hierbij moet opgemerkt worden dat een dergelijke verzameling (dus een taalexpressie) kan verschillen van een andere 1) in aantal klasserepresentanten, 2) in soort van klasserepresentanten, 3) in de interne structurering van de reeks, 4) in de volgorde der klasserepresentanten. Twee taalexpressies zijn daarentegen identiek indien zij evenveel klasserepresentanten hebben die twee aan twee gelijksoortig zijn en in dezelfde volgorde staan, terwijl

de reeks in beide gevallen op dezelfde manier is onderverdeeld.

Is eenmaal de 'zin' op deze wijze gevat, dan kan het ook niet anders of aan de vorm wordt het primaat op de betekenis toegekend; en dat komt ook tot uitdrukking. Aan elke discrete expressie beantwoordt tenminste één betekenis; terwijl dus één vormelijk bouwsel twee betekenissen mag hebben (homonymie), wordt ontkend dat één betekenis toevalt aan twee verschillende formele bouwsels (synonymie). (Uiteraard geldt dit uitsluitend voor een linguistiek, die principieel van het vormprimaat uitgaat en niet voor één, die genoemde gedachte als methodische leidraad en niet meer beschouwt.) De verzameling vormen structureert de verzameling betekenissen, niet omgekeerd. Daarbij moet worden genoteerd, dat in principe alle verschillen gelijkwaardig zijn: een volgordeverschil onderscheidt dus twee bouwsels met evenveel recht als een verschil in syntactische structuur.

Deze gedachtengang is in zoverre juist, als in het algemeen inderdaad aan elk vormverschil een betekenisverschil beantwoordt. Maar ten eerste is dit geen uitzonderingsloze regel, en ten tweede houdt dit nog niet in, dat men geen duidelijke semantische overeenkomsten kan ontdekken in serieel verschillende bouwsels. Een groot bezwaar is, dat indien slechts seriële eigenschappen een individuele zin constitueren, de overeenkomsten tussen twee zinnen slechts kunnen liggen op het niveau van de globale syntactische structuur; bepaalde zinnen, die slechts in volgorde van elkaar verschillen, komen ver uit elkaar te liggen en actieve en passieve zinnen kunnen niet meer rechtstreeks met elkaar worden vergeleken. De soepelheid die de traditionele zinsleer kenmerkt, is hier verstard.

Hoe bevreemdend het ook mag lijken, Chomsky betaalt een aanzienlijke tol aan deze IC-zinsleer. Ongetwijfeld is zijn onderscheiding tussen deep en surface structure bedoeld om boven deze beschouwing uit te komen, maar hoe zit de deep structure in elkaar? De elementen ervan verschijnen geconcateneerd, en dit is voor Chomsky dermate essentieel dat hun functie wordt gedefinieerd aan hun plaats in de concatenatie. Evenmin is het discutabel, dat Chomsky nadrukkelijk de synonymie van serieel verschillende bouwsels in het licht heeft geplaatst; en daarmee heeft hij een funderend principe van de IC-analysis ondermijnd. Maar hij waagt de stap niet, die nu voor de hand schijnt te liggen: de loskoppeling van de betekenis van de specificiteit van één of meer vormelijk bepaalde bouwsels, m.a.w. de royale verdiscontering van de in feite door hem niet afgewezen gedachte, dat niet alleen de verzameling van vormen die der betekenissen structureert, maar ook omgekeerd.

V. De relativiteit van de transformatieregel

Een tranformatieregel verantwoordt de formele verschillen en overeenkomsten tussen twee structuren die ongeveer dezelfde 'cognitive content' hebben, al verschillen zij misschien in de elk van hen kenmerkende 'linguistic meaning'.[10] Het laatstbedoelde verschil wordt door de transformatie

als zodanig niet verantwoord; wel kan men de *vorm* van de T-regel zó maken, dat een dergelijk verschil middellijk wordt aangeduid.[11] In latere transformationele publikaties wordt een transformatie veeleer gezien als een operatie die van een relatief abstracte basis-structuur een minder abstracte structuur maakt. In wezen is deze soort transformaties identiek aan de vorige: de structuur die als output van de basis-component verschijnt, wordt omgewerkt tot een structuur die de structuur is van een zin welke, afgezien van haar fonologische verschijningsvorm, tot de natuurlijke taal behoort. Thans wordt de functionele overeenkomst tussen twee structuren vastgelegd in de basis, terwijl de vereniging van de twee transformationele operaties die nodig zijn om beide structuren serieel te kenmerken, hun formele verschil verantwoordt. We letten erop dat de transformatie formeel verschil en overeenkomst tussen twee structuren niet verklaart; het omgekeerde is eerder het geval, in die zin namelijk dat het de overeenkomst en het verschil tussen twee structuren zijn, die de transformatie mogelijk maken en ten dele haar vorm bepalen.

We hebben al gezien dat in beginsel elk vormverschil betekenisverschil impliceert. Dat geldt ook voor het verschil tussen (a) *Jan slaat Piet*, (b) *Piet wordt door Jan geslagen*. Actieve en passieve vormen bestaan immers niet voor niets naast elkaar. Dit functionele verschil mag men in dit geval niet kwantitatief uitdrukken; men mag niet zeggen dat in (b) hetzelfde staat als in (a) plus iets meer. Het semantisch verschil is hier kwalitatief: in (a) is de ‘actor’, in (b) de ‘goal’ subject. Beschrijving van deze stand van zaken door middel van twee transformatieregels is alleen maar mogelijk, omdat men de ‘goal’ van (a), die daar object is, herkent in (b) en wel in weerwil van het feit dat hij daar als subject voorkomt. (De omgekeerde redenering is evenzeer geldig.) Nu, zal de transformationalist zeggen, dat is precies wat wij onder ‘deep structure’ verstaan! Dat is zo; maar dat houdt in, dat wat aan twee structuren gemeenschappelijk is (in dit geval de ‘goal’-status van *Piet*) in feite niet aan één van beide of aan elk van beide reeksen (a) of (b) eigen is, doch zich manifesteert *in weerwil van* de specificiteit van beide formaties. Wat ze gemeenschappelijk hebben, maakt noch in het ene, noch in het andere geval de volledige inhoud van de zin uit. Het ‘metaal’ van de actor-action-goalrelatie moet gewonnen worden èn uit ertsklomp (a) èn uit ertsklomp (b). Het heeft geen zin, zoals vroeger gebeurde, (b) in feite uit (a) (of een vereenvoudigde seriële versie (deep structure) daarvan) af te leiden; dat is ongeveer hetzelfde als de afleiding van een duikboot uit een olifant, omdat ze allebei grijs zijn. Het feit dat het ‘goal’-begrip aan geen van beide structuren eigen is, demonstreert dat het zich in geen van beide reeksen ook maar bij voorkeur uitdrukt, en dat het gestelde betekeniselement ‘goal’ bijgevolg van een niet-reeksmatig karakter is. Daarmee is voor de oude versie het volgende aangetoond: 1) relaties als Actor-Action-Goal zijn niet reeksmatig van karakter en dat wordt in een concatenation-system als dat van Chomsky niet tot uitdrukking gebracht; 2) een transformatie-oude stijl verklaart in genen dele een zin als (b) uit een zin als (a); als verklaring gebruikt, verduistert zij de feitelijke

stand van zaken als onder 1) genoemd; 3) indien men per se wil afleiden, dan moet men zowel (a) als (b) van de actor-action-goalrelatie afleiden.[12] Voor de nieuwere versies geldt hetzelfde, inzoverre de actieve zin aan de basis gekoppeld is op een directer wijze dan de passieve. Niettemin is de combinatie van een eerder actief-achtige dan passief-achtige figuur met het element passief tot één basis een aanwijzing voor het feit, dat Chomsky schoorvoetend nadert tot een conceptie van de basis als neutraal ten opzichte van de specificiteit van *alle* erdoor gegenereerde structuren. Als hij in die richting verder zou gaan, dan zou dit in de vorm die hij in zijn *Aspects* kiest, echter uitdraaien op een onhandelbare en door zijn zwaankleef-aan-voorgeschiedenis volmaakt ondoorzichtige 'basis', die ongewild van de irreducibele eigenstandigheid der middels transformatie afgeleide structuren een onmiskenbaar getuigenis aflegt. Deze ontwikkeling is een gevolg van een dieper liggende antinomie in Chomsky's theorie: hij kiest zijn vertrekpunt in een zinsopvatting waarin de verzameling zins*vormen* die der betekenissen structureert, en moet dus ter beschrijving van semantische identiteit van twee structuren één (vroegere fase) of alle (latere fase) vergeleken zinsvormen als uitgangspunt nemen om van daaruit synonieme structuren af te leiden. Doordat hij enerzijds er stilzwijgend van uitgaat dat elke taalvorm een eigen verzameling van betekenissen heeft (en niet omgekeerd), en anderzijds een binnen deze gedachtengang verboden descriptie van synonymie van taalstructuren wil entameren, kan hij er niet toe komen om synonieme structuren van dat punt af te leiden waarop het alleen maar kan: namelijk van de aan geen *specifieke* structuur gebonden semantisch-grammaticale notie, welke die structuren gemeenschappelijk hebben en die ze in een bepaald opzicht synoniem maakt.

Het bovenstaande betekent een verwerping van de T-rule als regel van het taalsysteem. Als formele hulpregel kan zij uitstekende diensten bewijzen,[13] maar of zij strikt genomen een linguistische regel is, mag uitermate kwestieus heten.

Het is dus minder wonderlijk dan in de pers werd gesuggereerd,[14] wanneer Dik, zij het in hoofdzaak op intuïtieve gronden, meent zonder transformaties te kunnen en zelfs te moeten. In een theorie zoals van Dik en Chomsky, die de zin als betekenis-structurerend serieel bouwsel als vertrekpunt neemt, is een transformatieregel tegelijk de bevestiging en de ontkenning van het uitgangspunt, en als zodanig een logisch monstrum. Ik vrees echter, dat Dik met het badwater tevens het kind heeft weggegooid; door een al te zakelijke weerlegging van de transformationele behandeling van de nevenschikking en een te consequente (alhoewel theoretisch volstrekt te billijken) teruggang tot een widerspruchsfreie uitwerking van de vormprimaatsthese heeft hij zich de weg afgesneden voor de rondborstige erkenning van een niveauonderscheid waarop Chomsky met zijn transformaties eigenlijk doelde.

VI. Structuur en structuurtypologie

De aan het eind van III geformuleerde bezinningsvraag bepaalt Diks probleemstelling in hoge mate. De auteur voelt ten aanzien van de transformationele grammatica een fundamenteel onbehagen: in Diks oog tast de Transformational Generative Grammar niet slechts door haar logicisme (zie hieronder, VIII) de autonomie der taal aan, maar door toelating van transformatieregels tevens de autonomie van de ‘independent linguistic expression’ (ile) (blz. 166 vgg.). Daardoor is háár overstijging van de taalvorm illegitiem. En dat illegitieme komt niet voort uit het generatieve, maar uit het transformationele karakter van die grammatica.

Een ile is voor Dik in de eerste plaats een entiteit die zich als individuele eenheid manifesteert krachtens het feit, dat zij zelf geen grammaticale relatie vertoont tot een ander taalbouwsel, en als zodanig de maximale eenheid vormt waarbinnen zich grammaticaal verbonden elementen laten onderscheiden. Een ile is niet hetzelfde als een zin; er zijn ile's die meer dan één zin omvatten, zoals *Who killed Lincoln? Booth* of *I do not like it at all. But my wife is very pleased with it* (blz. 165). Niet alle ile's zijn hetzelfde: hun individualiteit is meer dan die van de enkele groene erwt. Ze kunnen van elkaar verschillen in aantal, soort en volgorde van de elementen waaruit ze zijn opgebouwd, alsmede in het net van niet-seriële (grammaticale) relaties die ertussen vigeren. Een ile is op grond van deze eigenschappen volledig getypeerd. En als zodanig is zij in elk opzicht onverwisselbaar met een andere ile. Twee ile's zijn slechts identiek wanneer zij uit precies dezelfde elementen bestaan, welke in dezelfde volgorde voorkomen en op dezelfde wijze syntactisch zijn gelieerd. De overeenkomst van deze theorie met de zinsbeschouwing van de vormprimaatsthese is uiteraard meer dan toevallig. Deze opvatting impliceert, dat een ile integraal en volledig verschilt van een bouwsel dat er formeel van afwijkt. Een zin mag niet opgespleten worden in eigenschappen, die hij ondanks zijn formele individualiteit met andere zinnen gemeen zou hebben. In een zinstypologie op basis van Diks ile-begrip is het vormelijk bepaalde bouwsel een onsplijtbare eenheid: het kleinste bouwelement van de structuurtypologie. Binnen de vormprimaatsthese is dit de enige consequente theorie. Maar het komt er op aan te berekenen wat de consequenties ervan zijn.

Door de onsplijtbaarheid van de ile verschijnt deze in de typologie op dezelfde manier als een boek verschijnt in de systematische catalogus van een bibliotheek. Bij binnenkomst wordt een boek achtereenvolgens naar verschillende gezichtspunten gesorteerd, zodat ‘Heksenjacht in Frankrijk in de twaalfde eeuw’ achtereenvolgens bij de afdeling geschiedenis, de onderafdeling Frankrijk, en tenslotte bij de sub-subgroep Middeleeuwen terechtkomt. Deze indelingswijze heeft nadelen. Als ik alle monografieën over heksenjacht wil hebben, moet ik veler landen bakjes nazoeken om de titels bij elkaar te krijgen. Dat komt omdat de systematische catalogus de integrale eenheid van het boek als uitgangspunt neemt, en bijgevolg één boek onder een veelheid van achtereenvolgende gezichtspunten sorteert. Een

andere methode is de inschakeling van een computer, die een veelheid van boeken sorteert onder één gezichtspunt. Indien ik in de output ‘heksenjacht’ zou willen hebben, komt een volledige lijst tevoorschijn van alle werken, die over heksenjacht gaan. De integrale eenheid van het boek is hierbij opgegeven: het boek krijgt een aantal ‘features’, net zoveel als er sorteringsgezichtspunten zijn. De overeenkomst van inhoud tussen verschillende boeken kan zo aan het licht gebracht worden, terwijl deze in de systematische catalogus-oude stempel wordt verduisterd.

De bezwaren van de laatste werkwijze zijn identiek aan die van Diks grammatica. De zinnetjes (i) *Jan komt*. (ii) *Komt Jan?* (iii) *Jan komt morgen*. (iv) *Komt Jan morgen?* (v) *Jan koopt een boek*. (vi) *Koopt Jan een boek?* (vii) *Jan koopt morgen een boek*. (viii) *Koopt Jan morgen een boek?* moeten in een op Diks grammatische theorie gebaseerde typologie als volgt worden gerangschikt:

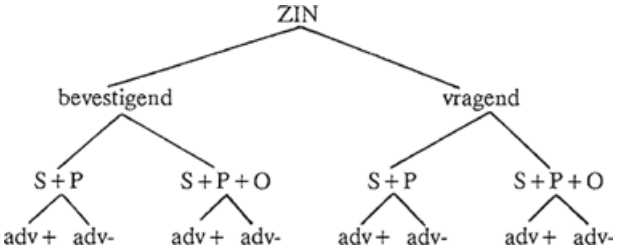

Hier worden twee indelingsprincipes twee resp. viermaal toegepast. Het kan ook zonder doublures: in een driedimensionaal stelsel als hieronder wordt getoond.

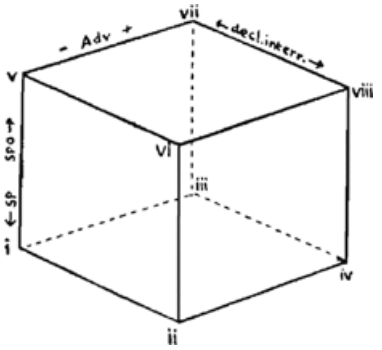

Eén der punten op de kubus (b.v. (i), *Jan komt*.) wordt dan getypeerd als (bevestigend, S + P, Adv-). In deze notatie is de individualiteit van een ile evenzeer gehandhaafd als in de visie van Dik. Zij kan worden uitgebreid bijvoorbeeld met de ‘feature’ Actor-Action-Goal, waardoor groepen als (ix) *Jan slaat Piet*. (x) *Piet wordt door Jan geslagen*. (xi) *Het slaan van Jan door Piet*. (xii) *de door Piet geslagen Jan* kunnen worden verbonden. Deze vorm van grammaticale structuurtypologie vormt een multidimensionaal

stelsel. Het zal de lezer duidelijk zijn dat dit stelsel in feite een formele versie is van de veelzijdigheid die in de traditionele zinsleer impliciet tot uitdrukking kwam (verg. I). Als men deze veelzijdigheid wil formaliseren, dan moet men de consequentie nemen, dat niet het formele bouwsel, maar zijn 'features' (en wel in de ruimste zin) de kleinste elementen van de typologie zijn. Met andere woorden: het ile-atoom wordt in deze beschouwing 'gesplitst'. Hetgeen de vraag naar de fundering van de onmiskenbare, grondleggende eenheid van de zin als taalelement ongetwijfeld moeilijker maakt.

VII. De fundering van het functiebegrip

Indien de combinatie van twee elementen (zeg A en B) een specifieke relatie teweegbrengt tussen beide, en we op grond daarvan aan A en B resp. de functies a en b toekennen, dan geldt, dat de specificiteit van bedoelde relatie moet worden verklaard uit de eigenschappen van A en/of B, of uit de eigen aard van de combinatie A + B, of uit beide. Als nu in een combinatie A_1BA_2 het element A_1 een andere functie blijkt te hebben dan A_2, dan ligt het voor de hand dit in eerste instantie toe te schrijven aan het verschil in combinatie: A_1 vóór, A_2 achter B. Aldus Bloomfields these, die Dik grondig bestrijdt (blz. 145-146). Men zou op deze bestrijding nog kunnen antwoorden, dat toch in ieder geval combinaties van één B met twee A's onherroepelijk één functie voor de ene A en één functie voor de andere A constitueren. Maar welke voor welke? Bovendien blijkt ook op dit niveau, zoals Dik laat zien, lang niet altijd uitsluitend uit de soort van de elementen en de aard van hun combinatie hun functie te volgen; al zijn *Ik timmer een kastje* en *Ik timmer een beetje* op dit vlak identiek, *een kastje* en *een beetje* hebben niet dezelfde functie. Blijkbaar wordt de functie van een element bepaald door nog iets anders dan combinatiewijze en soort van de elementen.

Chomsky heeft dit ook gezien en er het volgende op gevonden. In een zin als *de man koopt een boek* is subject de NP die onmiddellijk deel uitmaakt van S. Objekt is de NP die niet onmiddellijk deel uitmaakt van S.[15] Deze definitiewijze vertoont vier momenten.

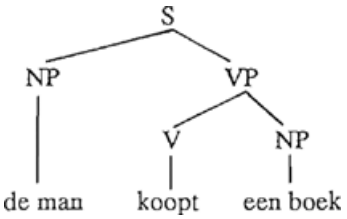

1) Het meest formele moment is de verdiscontering van de plaats van een element in de ontledingshiërarchie: de *hiërarchische qualificatie*. Op dit

niveau kan men van *de man* zeggen dat het direct, van *een boek* dat het indirect (met één 'node' ertussen) met S is verbonden. Dit is echter niet voldoende: in dat opzicht is V identiek aan de NP *een boek*.

2) Vandaar het tweede moment: de verdiscontering van de categorie van de in het geding zijnde elementen: de *categoriale qualificatie*. De onderscheiding van V en de NP *een boek* is hiermee mogelijk geworden.

3) Nu bestaan er meerdere, qua functie verschillende NP's die middellijk (en wel via één node) aan S verbonden zijn. Een voorbeeld: de omcirkelde NP's in de volgende zin

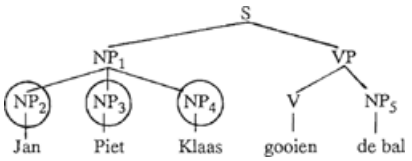

De NP's 2, 3 en 4 worden van NP_5 onderscheiden door de categorie van de node, waarvan ze onmiddellijk afhankelijk zijn: de *node-qualificatie*. Op dit niveau kunnen we nog niet onderscheiden *De man koopt een boek* en *De man werkt de hele dag*, tenminste als we de laatste zin volgens schema A ontleden, en niet volgens schema B:

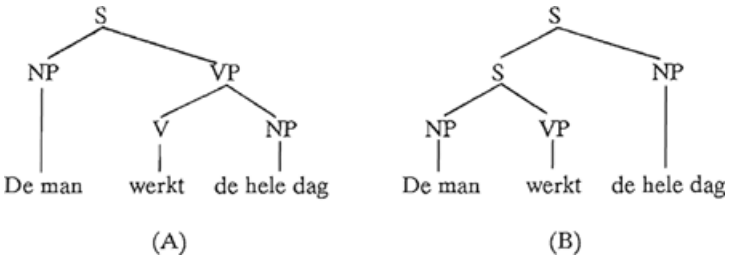

4) Laten we daarom aannemen dat schema B de juiste ontleding in beeld brengt. Dan moeten we echter het subjectsbegrip anders definiëren; beide NP's zijn immers rechtstreeks met een hogere S verbonden. Hier zouden we wat aan kunnen doen door een *links-rechtsqualificatie* als vierde moment van ons functiebegrip op te nemen, maar dat loopt weer spaak op

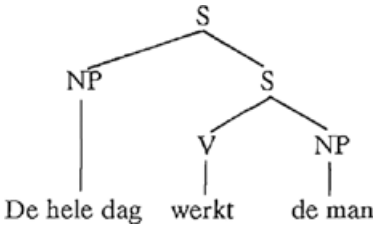

Dit kan natuurlijk weer opgelost worden door de laatste zin als transformatie te beschouwen van de daaraan voorafgaande, maar ook deze oplossing gebiedt ons een links-rechtsqualificatie aan te nemen. Hier stuiten we op het postulaat van verplichte volgorde in de ‘base’, waarvan we de oorsprong gedeeltelijk moeten zoeken in de vormelijke bepaaldheid van de verschijnselen der synonymie, zoals die gepostuleerd wordt in de vormprimaatsthese, die Chomsky immers als vertrekpunt kiest. Nu is het onloochenbaar, dat verplichte volgorde in de base realiter moeilijk is te demonstreren, zoals Dik Chomsky verwijt (blz. 153/154). Maar als deze nu zou antwoorden dat hij verplichte volgorde aanneemt als methodische abstractie en niets meer, is Diks argumentatie ontkracht en daarmee van gelijke kwaliteit als de overige argumenten, die hij tegen Chomsky's bovengeschetst functiebegrip aanvoert (blz. 147-153). Zo zal Chomsky er terecht weinig pijn aan hebben dat zijn functiebegrip het traditionele ‘dienst’ niet dekt; dat zijn grammatica geen tripartiete ontleding toe laat zoals

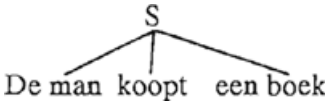

zal hem evenmin in zijn nachtrust storen.[16] Dat vele transformationalisten oude functionele noties toepassen hoeft niet meer te zeggen dan dat zij zich niet verder van de traditie verwijderen dan noodzakelijk is. De kritiek op het seriële karakter van de base, voorzover dit een handicap zou vormen voor talen met van het Engels afwijkende volgorderegels of -mogelijkheden,[17] heb ik boven impliciet al weerlegd. Zoals we zullen zien, noteert Dik in zijn zes argumenten tegen Chomsky's functiebegrip wel symptomen, die op een ziekteverschijnsel wijzen; ze zijn als bestrijding van dit begrip echter onvoldoende.

Maar mijn hoofdbezwaar tegen Diks bewijsvoering is gericht tegen de daaraan ten grondslag liggende these, als zou Chomsky's functiebegrip slechts voortvloeien uit zijn transformationele preoccupatie (verg. blz. 153). Veeleer hangt het samen met zijn seriële restricties op de dieptestructuur, die immers ten grondslag liggen aan de noodzaak transformaties in te voeren. En bij nader toezien blijkt zelfs dat niet alléén het geval te zijn. Waar Chomsky, zij het al te impliciet, in feite op heeft gedoeld, is het verschijnsel van de hiërarchische qualificatie van syntactische elementen, dat ik hierboven als moment (1) van zijn functiebegrip heb geanalyseerd.

Dat hij dit verschijnsel *gebruikt* om er functies mee te definiëren, is verkeerd, zoals zal blijken. Maar dat het verschijnsel er *is*, en dat het significant is, lijkt mij buiten kijf. En als dat waar is, dan stoelt Chomsky's functiebegrip op twee wortels: de seriële restricties op de dieptestructuur, en dat is een preoccupatie; en de hiërarchische qualificatie. Voor wat het laatste betreft berust Chomsky's functiebegrip op een linguistisch te onderscheiden taalniveau.

VIII. De hiërarchische qualificatie en het functiebegrip

Zoals men weet, heeft Chomsky zich in 1965 fel gekeerd tegen de verzamelingsleer als zijn concatenation system omvattende theorie.[18] Om te laten zien dat de hiërarchische qualificatie waarop Chomsky impliciet steunt niets te maken heeft met zijn voorkeur voor concatenaties, druk ik haar uit in termen van de door Chomsky afgewezen verzamelingsleer.

Chomsky's ontleding van *de man koopt een boek* is op die manier uit te drukken in het volgende haakjesdiagram:

(de man ((koopt) (een boek)))

Vergelijken we hiermee:

(((Jan) (werkt)) de hele dag), waarin tot uitdrukking komt dat *de hele dag* een bepaling is bij *Jan werkt*. Het verschil tussen de NP's *een boek* en *de hele dag* wordt in de diagrammen afdoende duidelijk. Op dezelfde manier kan men het meewerkend voorwerp karakteriseren in *Jan geeft mij iedere dag een koekje*:

(iedere dag (mij (((geeft) (een koekje)) Jan)))

Voor *Jan geeft iedere dag een koekje* kan hetzelfde diagram gebruikt worden, met vervanging van *mij* door Ø (lege verzameling van indirecte objecten). Terzake van deze verschijnselen is nog heel wat te doen, en ook bij Chomsky komt het aspect van de hiërarchische qualificatie nauwelijks uit de verf. Er zijn echter functies, die *niet* op deze manier kunnen worden weergegeven, en dat verklaart waarom Dik, ondanks zijn ontoereikende argumentatie, zakelijk het gelijk aan zijn kant heeft.

Om dat te laten zien geef ik de volgende zinnen:

A	B	C
Jan	schiet	een leeuw
Jan	is	een leeuw

De enige manier om van deze zinnen de hiërarchische relatie weer te geven is:

(A ((B) (C)))

Men ziet terzake van dit soort gevallen Chomsky opeens een symbolisch verschil maken. Dit komt tot uiting in de volgende diagrammen:

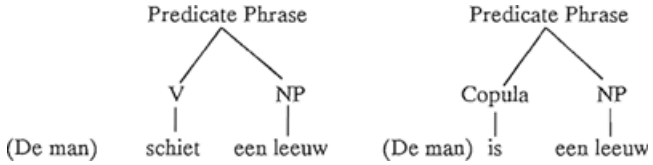

Hij doet hier een beroep op een kwalitatief *verschil* tussen *schiet* (zelfstandig werkwoord) en *is* (koppelwerkwoord), welk verschil (zie boven, onder VII) onherroepelijk een verschil in de combinatie van persoonsvorm en NP impliceert (wat tot uitdrukking komt in de term Predicate Phrase), wat weer een verschil in *functie* van de NP met zich meebrengt. Quod erat demonstrandum, zou men kunnen zeggen; door het invoeren van een terminologisch verschil bewijst Chomsky te moeten differentiëren in *soorten* werkwoorden en *soorten* NP's, hetgeen neerkomt op erkenning van een functiebegrip in de zin van Dik. Nu zou Chomsky kunnen zeggen, dat copula en zelfstandig werkwoord twee originair verschillende categorieën zijn, maar dat gaat niet meer op voor de zinnen waar we in VII van uitgingen:

Ik timmer een kastje
Ik timmer een beetje

waar immers het werkwoord volgens Chomsky's opvatting in beide gevallen transitief is. Hier kan men wat aan doen door met naamvallen of preposities te werken, of in de tweede zin met een weggelaten object te manoeuvreren, maar ik vraag me af of men dan wel ver van Diks functiebegrip verwijderd is als men dit doet voor een taal, waarin op deze plaatsen geen naamvallen en preposities voorkomen.

Bovendien: het invoeren van hulpsymbolen als preposities en naamvallen impliceert eo ipso dat aan de naamval- of prepositie*loze* elementen een functie eigen is, die hun operationele uitbreiding met expliciete functie afbeeldende elementen gedoogt.

IX. De opsporing der functies. Logicisme van de tgg?

Onder de functietermen die Dik hanteert ontmoeten we vele oude bekenden, zoals subject, predikaat en object. Dit verwondert mij enigszins, omdat deze oude bekenden stamgast zijn in een door Dik met recht gemeden lokaliteit, die namelijk welke de logicistische grammatica herbergt. Nu zegt de auteur: ‘We can retain such traditional terms as “subject” and “object” for grammatical functions, if we only take care to disconnect these from the countless philosophical and logical associations which they have acquired in past centuries, taking them instead as purely linguistic designations of grammatical functions’ (blz. 169). De door Dik genoemde conditie kan slechts worden vervuld indien we ons zo grondig mogelijk rekenschap geven van de

inhoud van dergelijke termen. Helaas echter vinden we in Diks werk geen enkele definitie van specifieke functies. Dat is jammer, omdat we nu niet kunnen peilen in hoeverre de auteur zelf van de filosofische achtergrond van deze termen heeft menen te kunnen abstraheren. En dit is noodzakelijk, gezien een poging die ik zelf heb ondernomen met betrekking tot onderwerp en gezegde,[19] me nogal sceptisch heeft gestemd ten aanzien van de mogelijkheid grammatische begrippen van hun filosofische en logische 'associaties' los te koppelen. Termen als onderwerp en gezegde kunnen slechts worden gedefinieerd met een beroep op logische en psychologische noties. Binnen het, zoals Dik ten onrechte veronderstelt, zuiver linguale begrip 'functie' melden zich zo de logica en de psychologie. En het beroep op deze beide wetenschappen is reeds verondersteld, zodra men noties als 'subject' en 'predikaat' - al of niet gedefinieerd - in de taalkunde gebruikt.

Dat genoemde noties van een ander karakter zijn dan de begrippen en relaties die in de logica vigeren, zij de schrijver gaarne toegegeven. Hij toont op voortreffelijke wijze aan, dat er een groot verschil bestaat tussen de logica-relaties ∧, ∨ en ⊻ (blz. 259 vgg.) en de voegwoorden *en* en *of*. Maar het simpele feit dat deze logica-relaties kunnen worden verwoord door Nederlandse zinnen doet me eraan twijfelen of, zoals Dik zegt, '"meaning" when used in a logical context is *fundamentally* (ik cursiveer) different from "meaning" or "semantic aspect" as found in natural languages' (blz. 261), of, met andere woorden, het ter plaatse genoemde 'process of abstraction and modification' de betekenis van in een logisch discours gebruikte omgangstaal tot in de wortel heeft aangetast. In ieder geval zou het niveau aangewezen moeten worden, waarop het onloochenbare verschil tussen natuurlijke en logicataal 'fundamenteel' mag heten. Ongetwijfeld moeten het logische, het psychische en het linguale scherp worden onderscheiden. Maar niet alsof het afgegrensde 'domeinen' zouden zijn; het zijn veeleer onherleidbare *aspecten* van één en dezelfde entiteit. In de taaluiting domineert het linguale aspect; dat neemt echter niet weg dat zij tevens een logisch en een psychologisch aspect heeft, waarvan men niet kan abstraheren zonder juist de taalkundige behandeling van de taaluiting te frustreren. Een uitbouw van logica, psychologie en taalkunde *voorafgaand* aan de vaststelling van de interrelaties tussen de aan deze wetenschappen beantwoordende aspecten is dan ook illusoir.

Het probleem van de onderscheiding van functies ten opzichte van elkaar is dus door Dik niet geheel bevredigend behandeld. Er is nog een ander probleem, dat in feite hieraan voorafgaat, maar dat ik pas nu kan aanroeren. Dik citeert een zin 'Five, six minutes later the bomb exploded' (blz. 32). Hij karakteriseert 'Five, six' als een coördinatie. Dit schijnt gemotiveerd te worden door invoeging van het op het oog manifeste voegwoord 'or'. Niettemin wordt door 'five, six' noch door 'five or six' een 'alternative' (verg. blz. 285) gesymboliseerd. Is er dan nog sprake van coördinatie? Zo ja, dan toch hoogstens in transfinale[20] toepassing, ter aanduiding van een periode van minimaal vijf en maximaal zes minuten, dus inclusief *niet* genoemde perioden van 5,25 of 5,6 minuten.

Uit een geval als dit blijkt dat de coördinatie*vorm* niet altijd een coördinatie*betekenis* constitueert, m.a.w. dat er geen volmaakt parallellisme is tussen betekenis en vorm. Dik zal de laatste stelling gaarne onderschrijven, getuige wat hij zegt op blz. 146: 'the one-to-one-relation between formal and semantic features (is) in fact quite hard to assess'. Maar dan moet deze wetenschap ons in het hier besproken geval brengen tot een onderscheid tussen, laat ons zeggen formeel-grammaticale en logische coördinatie, en ik betwijfel of de auteur daaraan zou willen. Een ander geval. In een verhaal staan de zinnen in principe niet-coördinatief gejuxtaponeerd. Dik wijst er echter op - met recht - dat soms een coördinatie meer dan één zin beslaat (verg. VI). Tevens wijst hij erop dat er coördinaties bestaan zonder voegwoorden. Indien nu in een concreet geval intonatieve aanwijzingen geen uitsluitsel geven, besluiten we tot al of niet gecoördineerd zijn van twee gejuxtaponeerde zinnen op grond van de betekenis en dit houdt in, dat we in zo'n geval een coördinatiebegrip hanteren, dat zonder twijfels zijn wortels zal hebben in het grammaticale niveau, maar niet zonder meer samenvalt met het zuiver grammaticale begrip 'coördinatie'.

Naar aanleiding van deze gevallen vraag ik me af, of Diks coördinatie-definitie niet te formeel is (verg. hierboven, I). Kan deze definitie wel 'zuiver' grammaticaal worden opgetrokken? In ieder geval geloof ik, dat de problematiek die Antoine[21] heeft proberen te overwinnen door te onderscheiden in logische, psychologische en grammaticale nevenschikking, op den duur onontwijkbaar zal blijken te zijn.

Onze conclusie is, dat Dik vragen open heeft gelaten terzake van het probleem van de interrelatie van de psychologische, logische en grammaticale aspecten van de coördinatie, waardoor het gevaar bestaat, dat hij, geheel tegen zijn bedoeling in, hetzij teveel op een formalistisch, hetzij teveel op een logicistisch uitgangspunt terechtkomt. Dit is een beetje jammer, temeer omdat hij gelijk heeft als hij zegt dat de Transformationele Grammatica logicistisch is: dan zou een volledig gefundeerd alternatief beter overtuigd hebben. Het logicistische van de transformationele grammatica is gelegen in de neiging, synonieme zinnen volledig gelijk te stellen. Nu zijn ze dat vaak qua denk-inhoud, maar deze maakt niet de volledige semantiek van een taalbouwsel uit. Dit laatste houdt echter bepaald niet in, dat de 'cognitive content' helemaal niets met de taal te maken zou hebben, en dat de constituering van een taalrelatie tussen twee formeel verschillende structuren op het stuk van hun identiteit in cognitive content geheel uit de lucht gegrepen zou zijn. Ik geloof dat de relaties tussen taal, denken en werkelijkheid te diep liggen en voor een te grote interpenetratie van de drie gebieden verantwoordelijk zijn, dan dat we elke constituering van genoemde relaties logicistisch kunnen noemen. Ik geef onmiddellijk toe, dat een dergelijke synonymie hoogstens kan gelden voor de denk-inhoud en pas kan worden geconstateerd onder abstractie van de specifieke wijze waarop deze is ingebed in de totale linguistic meaning van de op het vlak van de cognitive content synonieme, serieel verschillende bouwsels.

X. Formeel-deductieve stelsels

In III merkte ik op dat Chomsky de IC-analysis duidde als een algoritme, een stel herschrijvingsregels. Ik acht me ontslagen van de plicht, uiteen te zetten wat algoritmen zijn.[22] In plaats daarvan wil ik wijzen op enkele eigenschappen van algoritmen, die vaak over het hoofd worden gezien. Nemen we daartoe aan dat we een zakje met vijf knikkers in verschillende kleuren hebben, een ongeordende verzameling. We kunnen de knikkers gebruiken om ermee te rekenen. Laat de groene knikker betekenen ‘gelijkwaardig aan’, de blauwe 5, de gele 3, de paarse ‘vermeerderd met’ en de oranje 2. De volgorde blauw-groen-geel-paars-oranje betekent nu: 5 = 3 + 2. Dit is juist, maar de juistheid van die combinatie ligt niet in de eigenschappen van die knikkers, maar in de betekenis die we er aan toekennen. Had de oranje knikker 4 betekend in plaats van 2, dan was de knikkerrij een onjuiste bewering geweest. De volgorde blauw-groen-oranje-paars-geel is een ware bewering: 5 = 2 + 3. De volgorde geel-groen-blauw-paars-oranje is een valse bewering: 3 = 5 + 2. De juistheid van een algoritme wordt dus bepaald door de juistheid van de beweringen die door ieder van haar strings wordt weergegeven. Twee reeksen symbolen zijn equivalent, als hun inhoud dat in logische of mathematische zin is. Eenduidigmaking van termen gaat vooraf aan het formuleren van een algoritmische operatie; de vorm van de regels wordt bepaald door de structuur van het object. Juiste onderscheiding, het leggen van de juiste relaties garandeert de juistheid van een algoritme, niet omgekeerd. Het aardige van algoritmen is daarin gelegen dat hun regels ‘blindelings’, automatisch, d.i. zonder aparte wettigingshandeling voor elk der uit een algoritme voortvloeiende beweringen kunnen worden opgevolgd, mits althans hun juistheid vooraf is vastgesteld. Dezelfde conditie is bepalend voor hun tweede prettige eigenschap, dat ze een (het zij alweer uitdrukkelijk vastgesteld) *secundair* en *afgeleid*, maar onfeilbaar controlemiddel vormen op de juistheid van een door hen gegenereerde bewering. Een rekenfout is, gegeven de adequatie van een algoritme, dus altijd een inadequate bewering; foutloos rekenen echter leidt alleen dan tot juiste beweringen, wanneer de algoritme een juist model biedt van de beschreven werkelijkheid.

Het is noodzakelijk voortdurend in het oog te houden dat een algoritme niet meer is dan een *beeld* van de werkelijkheid. Wanneer we gerechtigd zijn 5 = 2 + 3 te herschrijven in 3 + 2 = 5, wanneer we dus in bepaalde gevallen gerechtigd zijn de volgorde van een stel inktvlekken om te keren, en wanneer tegelijkertijd andere volgordes uitgesloten zijn, dan vertonen die inktvlekken een ‘gedrag’, waarin zich de wetmatigheid van de getallen weerspiegelt. Zo is ook een regel als NP - Art N in principe een aantal betekenisloze inktvlekken. Kennen wij aan de vijf hier in een rij gezette symbolen de betekenissen 5, ‘gelijkwaardig aan’, 2, ‘vermeerderd met’ en 3 toe, dan staat er een even ware bewering als wanneer de genoemde symbolen voor taalelementen en hun combinaties staan. Wat is nu de taalkundige

informatie die deze symbolenreeks, gebruikt als taalkundige mededeling, bevat? Om de hoeveelheid inlichting te schatten moeten we eerst wijzen op een tweetal zaken die de toepassing van een algoritme op een natuurlijke taal bemoeilijken.

Vooreerst is elke algoritme in bepaald opzicht een ‘taal’ te noemen met een ‘grammatica’. Gebruikt men nu een algoritme voor een taalbeschrijving en spreekt men dan van ‘taal’ en ‘grammatica’, dan moet men wel bijzonder goed duidelijk maken of men deze termen gebruikt in verband met de beschrijvingsalgoritme dan wel in verband met de beschreven taal. Hoe voor de hand liggend een dergelijke onderscheiding ook moge zijn, zij wordt betrekkelijk zelden gemaakt.

Dit op zichzelf merkwaardige feit wordt wellicht verklaard door een tweede complicatie. Niet voor niets noemt men een algoritme wel een ‘taal’ met een ‘grammatica’. Dat komt omdat ook een natuurlijke taal een ‘alfabet’ en ‘rekenregels’ heeft. Net zoals de rekenkunde werkt met tien getalsymbolen en een aantal bewerkingstekens, en met regels die de reeksvorming bepalen, precies zo werkt de natuurlijke taal met een ‘alfabet’ van morfemen, woorden en andere taalelementen, en met regels die de vorming van reeksen van die elementen bepalen. Een enthousiast generator zal dus moeite moeten doen om de natuurlijke taal en de haar beschrijvende algoritme uit elkaar te houden, omdat hij van nature geneigd zal zijn taal en algoritme te identificeren.

Aan deze verleiding heeft Dik, het zij hem tot eer gezegd, aanmerkelijk meer weerstand geboden dan Chomsky. Zo ligt het voor de hand, naar analogie van de equivalentie van twee logische beweringen te besluiten tot de semantische equivalentie van twee expressies van de natuurlijke taal. Dit lijkt heel plausibel en een tijdlang heeft Chomsky dan ook de semantische gelijkheid van bepaalde stellen serieel verschillende bouwsels aangenomen. Ten onrechte overigens. Zelfs al zouden twee transformationeel verbindbare expressies van de formele logica inhoudelijk volslagen identiek zijn, dan hoeft deze regel nog niet te gelden voor soortgelijke stellen van een natuurlijke taal. Bovendien impliceert equivalentie van twee beweringen van de formele logica nog allerminst dat ze inhoudelijk volslagen identiek zijn: integendeel, en met name in rigoureuze formalismen. Zo is de propositie A = B logisch equivalent aan B = A, maar allerminst semantisch equivalent. Er is dus geen enkele reden om in de natuurlijke taal wèl semantische identiteit van transformationeel verbindbare structuren aan te nemen. Dat Chomsky dit in de aanvang deed berust op een onvoldoende onderscheiden tussen semantic meaning en de daarvan deel uitmakende cognitive content (zie hierboven, IX).

Dik toont nu overtuigend aan, dat de zojuist genoemde assumptie van Chomsky onjuist is met betrekking tot de coördinatie. Een expressie *John and Peter can draw the cart* kan niet worden gelijkgesteld met *John can draw the cart and Peter can draw the cart*, want de laatste zin laat, immers in tegenstelling tot de eerste, de conclusie toe dat ieder der genoemde personen in staat is de kar in z'n eentje te trekken. Sterker spreekt dit

nog bij coördinaties als *The flag is red, white and blue* (blz. 87-88).

In een ander opzicht is Dik eveneens heel wat meer doordrongen van het verschil tussen natuurlijke taal en algoritme. Chomsky zwijgt in zijn *Aspects* (veelzeggend) over intonatieverschijnselen. Dik noemt ze daarentegen op blz. 33 van zijn boek wèl, al concludeert hij, zonder aanvoering van argumenten overigens, dat fenomenen als pauzen, accent en toon qua intonation features 'are contingent rather than necessary properties of coordinations' (blz. 34). Anderzijds zegt hij: 'I realize that any grammatical theory will *finally* (ik cursiveer) have to account for them in as far as they are indeed grammatically relevant' (ibid.). Aangezien de intonatie een suprasegmenteel en dus niet erg algoritmisch aandoend tekenstelsel is (men denke echter aan het suprasegmentele wortelteken!) ligt het voor de hand dat iemand die geneigd is taal en algoritme te identificeren, zal beginnen met de intonatieverschijnselen buiten beschouwing te laten. Niet omdat ze niet behandelbaar zouden zijn in een generatieve grammatica, maar omdat ze als suprasegmenteel minder opvallen en omdat ze moeilijk exact beschrijfbaar zijn. Dik bewaart gelukkig over de intonatie het stilzwijgen niet, al spreekt hij met zijn toevoeging 'finally' naar mijn mening te veel in termen van een taalbeschouwing die ten opzichte van een dergelijk fundamenteel verschijnsel te kort schiet.

Aangezien Dik echter de generatieve (algoritmische) taalbeschrijving aanvaardt, dient zich ook ten aanzien van zijn descriptie de vraag aan naar de informatie, die b.v. in een regel als NP → Art N is vastgelegd. Wordt hier wel meer mee aangeduid dan een zoveelste voorbeeld van het algoritmisch karakter van een natuurlijke taal? Is hier wel meer mee gezegd dan dat voorzover de natuurlijke taal algoritmisch is, ook zij de mogelijkheid bezit van de bezetting van één reeksplaats door een (sub)reeks van twee of meer symbolen? Is deze bewering eigenlijk wel meer dan een specifieke toepassing van de algemene waarheid dat een natuurlijke taal, evenals een algoritme, blijkt te gehoorzamen aan het principe linéaire?

Deze vraag snijdt Dik helaas niet aan, en dat is te meer te betreuren waar hij, sterker dan Chomsky, de eigen aard van de 'surface structure' hulde brengt. Evenals bij Chomsky is daarom ook bij hem een reeks als *the man* principieel dubbelzinnig: zij is tegelijkertijd *taal*-reeks en een string, gegenereerd door een taal-*kundige* algoritme. Op dit kardinale punt ware een explicitering op haar plaats geweest, een explicitering, we zagen het al, die door de hantering van een algoritme op zich zelf niet wordt gegarandeerd.

Men kan deze opmerking natuurlijk gemakkelijk als een wat kleinzielige haarkloverij diskwalificeren, maar dat zou allerminst terecht zijn. Allereerst is elke algoritmische bewering, zoals elke logische bewering, onzinnig als de betekenis der gebruikte symbolen niet duidelijk is: veelzinnigheid is verboden, éénduidigheid geboden. Maar verder heeft de identificatie van taalreeks en algoritme, die het natuurlijk gevolg is van het verzuim bovengenoemde explicatie te geven, als consequentie dat Diks functiebegrip een reeksmatige component krijgt, die het niet behoort te bezitten. De reeks *the man* is een

afleiding van een reeks Art N. Als zodanig is de lidwoordfunctie en de N-functie geen reeksmatig gegeven: als men zegt dat het lidwoord aan het zelfstandig naamwoord voorafgaat - hetgeen een relevante opmerking is - erkent men daarmee, en met recht, dat zomin lidwoord als zelfstandig naamwoord in laatste instantie seriële elementen zijn. Presenteert men ze nu, zoals in de generatieve grammatica, voortdurend in seriële orde, dan sluit men een verklaring van die volgorde op voorhand uit. Nu mag men best terwille van de handzaamheid van de regelapparatuur lidwoord en zelfstandig naamwoord in een bepaalde volgorde zetten, mits men dan maar tegelijk vertelt dat het concatenatieteken dan tweeërlei inhoudt: de aanduiding dat de erdoor verbonden elementen een verzameling vormen èn dat zij in een bepaalde natuurlijke taal steeds in deze en geen andere volgorde voorkomen.

Zojuist heb ik er al op gewezen, dat de natuurlijke taal, alhoewel een algoritmische orde vertonend, bepaald niet uitputtend beschreven wordt als men haar *uitsluitend* als algoritme presenteert. Elke consistente taalbeschrijving, zoals elke streng logische redenering, zal daarentegen wel kunnen worden uitgedrukt in een algoritme. Juist een expliciete, algoritmisch geformaliseerde taalbeschrijving zal - en wel in algoritmevorm - het feit moeten verdisconteren dat de natuurlijke taal een zeer onvolmaakte algoritme is: één, om maar bij het meest in het oog springende gebrek te blijven, die homonymie vertoont. Als we nu niet goed de wetenschappelijke algoritme en de algoritme van de beschreven taal uit elkaar houden, dan ontstaat er een paradoxale situatie. Enerzijds moet de taal/taaldescriptie-algoritme op de expressies van de natuurlijke taal uitlopen, omdat deze tenslotte moeten worden gegenereerd. Dit houdt in dat al die expressies als strings van een algoritme worden beschouwd. Anderzijds echter zal, b.v. in een geval van syntactische homonymie, de toeleiding van twee structuren naar één reeks, welke toeleiding algoritmisch noodzakelijk is, ipso facto het on-algoritmische van de homoniemen toelatende beschreven natuurlijke taal aantonen, waarmee de generatieve behandeling zichzelf tegelijk wel en niet toepasbaar verklaart op de gegenereerde expressies. De enige conclusie die men dan kan trekken is, dat de zelf geproduceerde algoritme een monstrum onder zijn soortgenoten is.

Diks voortreffelijke hoofdstuk 11, dat verschillende typen van syntactische homonymie behandelt, gaat helaas voorbij aan de vraag, welke implicaties het verschijnsel der homonymie als zodanig reeds heeft voor de betekenis van het woord ‘grammar’. Betekent het ‘wetenschappelijke descriptie’, dan staan de homonieme formaties er legitiem in; betekent het ‘taalstructuur’, dan weerlegt de grammar zichzelf, althans als generatieve grammatica.

XI. De grenzen van Dik's ‘Functionele Grammatica’

Doordat Dik geen transformaties toelaat, kan hij niet de gedeeltelijke identiteit van serieel verschillende structuren beschrijven, behalve dan die

waar bij een zelfde globale seriële bouw het verschil zit in de vulling van de functieplaatsen. De wettiging van zijn afwijzing van de transformaties binnen de vormprimaatsthese heb ik al besproken (zie V). Er zijn echter verschijnselen die Dik wel moet, maar niet kan behandelen en die de vraag oproepen of Diks propositie geen fundamentele uitbreiding zou moeten ondergaan. Zo dat niet door transformaties dient te geschieden, dan zit er niets anders op dan dat we niet langer uitgaan van de vormprimaatsthese.

Een aanzet daartoe vinden we in Diks uitbreiding van het strakke IC-stelsel met regels die discontinue elementen als *called...up* in *I called you up* (blz. 182) invoeren. Dik regelt deze discontinuïteit zeer ingenieus. Vergelijkbare elementen in het Nederlands plaatsen ons echter voor een extra probleem: dat van de volgorde. In het Engels gaat een element als *called* steeds aan *up* vooraf; in het Nederlands vinden we naast *hij belde mij op* formaties als *dat hij me op zou bellen*. Als we geen transformaties toelaten, moeten we op het niveau van subject-gezegde-object een reeks maken waarin een element als *op* dezelfde nadruk krijgt, op hetzelfde niveau constituent is als subject en object, hetgeen neerkomt op een onjuiste ontleding. Hieruit blijkt een discrepantie tussen de functiedragende activiteit en het seriële moment van groepscomponenten. Dit involveert een uitbreiding van Diks theorie.

Een dergelijk geval doet zich voor ten aanzien van de coördinatie. Op blz. 206 is Dik gedwongen de structuur van *John*, *Bill and Harry* vanuit de reeks terug te voeren tot MEMBER MEMBER & MEMBER, hetgeen veronderstelt dat we hier met een *vier*ledige constructie te maken hebben, en waarbij het de schijn heeft dat het element & op hetzelfde niveau staat als MEMBER. Veel mooier is zijn voorstelling van de nevenschikking op blz. 203, waar door het symbool &(F) het fundamentele verschil tussen coördinator en nevenschikkingsleden tot uitdrukking wordt gebracht. Ik zou hier bepaald willen kiezen voor de mogelijkheid die Dik zelf oppert, en juist in de diagrammen de M M & M-reeks laten volgen uit een symbool &(F).

Een ander geval is weer de beschrijving van *Who killed Lincoln? Booth* als één ile (verg. hierboven VI). Ik zou willen pleiten voor zelfstandigverklaring van *Booth*: dit is namelijk een geval van samentrekking. De relatie van deze zin tot de vorige is een contextuele, die gefundeerd is in een virtuele syntactische relatie: die welke kan vigeren tussen *Booth* en *killed Lincoln*. Daardoor onderscheidt zich de relatie tussen het element *Booth* in Diks vraag-en-antwoordcombinatie van de zuiver syntactische zoals in de aan *Booth* in bovenvermelde zin ten grondslag liggende structuur *Booth killed Lincoln*. Dik identificeert de syntactische en de syntactisch-contextuele relatie.[23]

Hetzelfde kunnen we opmerken ten aanzien van *John got a book from his aunt and a bicycle from his parents* (blz. 140). Zo hier als overal in het hoofdstuk 7 waaraan ik deze zin ontleen, wil Dik staande houden dat we te maken hebben met coördinatieleden die meer dan één constituent tellen. Ik betwijfel of dat juist is. Evenals in het vorige geval hebben we naar mijn mening ook hier met samentrekking te doen. Het contextueel gegeven *John*

got en de mogelijkheid van een syntactische structuur *John got a bicycle from his parents* leveren een syntactisch-contextuele relatie tussen *John got* en *a bicycle from his parents*. Constructies als deze zijn nevenschikkingen met als leden *John got a book from his aunt* enerzijds en *a bicycle from his parents* anderzijds.

Gesteld dat men de opvatting van de zin als vormelijk bepaald bouwsel als vertrekpunt neemt, dan zit er niets anders op dan, ondanks alle bezwaren die daaraan verbonden zijn, de transformationele behandeling van deze gevallen te verkiezen boven die van Dik. Er zijn nu eenmaal formaties, die de mogelijkheid van uitgebreider formaties veronderstellen, wier vorm beschreven kan worden door uit de hen funderende vorm elementen weg te laten en die zich qua zelfstandige taalvorm niet behoeven te schamen voor hun contextuele afhankelijkheid, die ze immers delen met zoveel groepen die Dik onder bepaalde condities van secundaire aard zonder bezwaar als ile's zou kunnen typeren. Ook voor de beschrijving van dit soort gevallen is een uitbouw van de functionele grammatica van Dik noodzakelijk.

Er zijn echter aanwijzingen, dat men er met een dergelijke uitbouw nog niet is: in het gebruik van algoritmen, zij het uitsluitend voor de taalbeschrijving en zij het voorzien van een aanmerkelijke uitbreiding van het regelapparaat zoals dat door Dik wordt gegeven, vinden wij bepaalde begrenzingen die aan het gebruik van algoritmen als zodanig eigen zouden kunnen zijn, althans van algoritmen zoals ze bij Chomsky en Dik kunnen worden aangetroffen. De feiten die deze begrenzingen schijnen te indiceren vinden we in het hart van Diks object van onderzoek: de nevenschikking.

XII. Tweedimensionale syntactische structuren. De algoritme als projectie

In het boven reeds geprezen hoofdstuk 11 komt een behandeling voor van *a cheap bed and breakfast* als reeks die toevalt aan een drietal syntactische homoniemen. Het doet er nu niet toe, of Dik teveel aan het Engels heeft toegeschreven in dit geval.[24] De door Dik veronderstelde ambiguïteit komt tot uitdrukking in de volgende betekenisomschrijvingen:

a. I want a bed which is cheap, and a breakfast (which need not to be cheap).
b. I want a bed which is cheap and a breakfast which is cheap.
c. I want something called a ‘bed and breakfast’, and it must be cheap.

De eerste en de derde perifrase duiden op probleemloze constructies: het eerste geval is een nevenschikking van *a cheap bed* en *breakfast*, althans volgens Dik; deze analyse is gebaseerd op de mogelijkheid van een zin *I want breakfast* en de onmogelijkheid van *I want a breakfast*. We nemen voor 't gemak aan dat deze analyse juist is. De derde constructie is ook doorzichtig: het is een constructie Lidwoord + Adjectief + NP, waarin het NP een coördinatie is van *bed* en *breakfast*.

Van het tweede geval geeft Dik het volgende diagram:

(A) [Dik blz. 247]

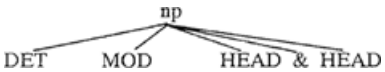

Een dergelijke analyse geeft hij van *Ice-cream and cake are favourite desserts of mine*:

(B) [Dik blz. 211]

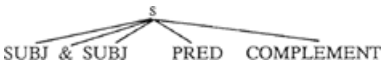

Deze analyses zijn noodzakelijk om het verschil aan te geven tussen de betekenissen b. en c. van *a cheap bed and breakfast* en tussen de geciteerde *ice-cream*-zin en b.v. *Ice-cream and cake are my favourite desserts*. De contrasterende diagrammen volgen hieronder:

(C) [Dik blz. 247]

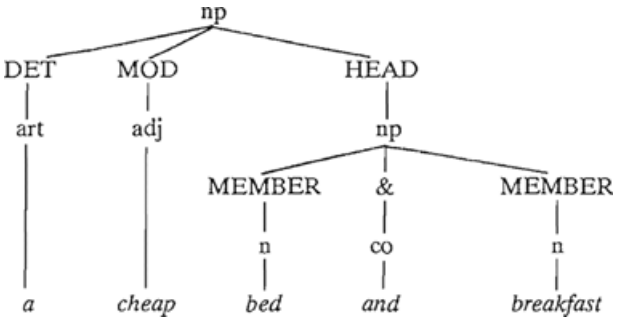

(D) [Dik blz. 213]

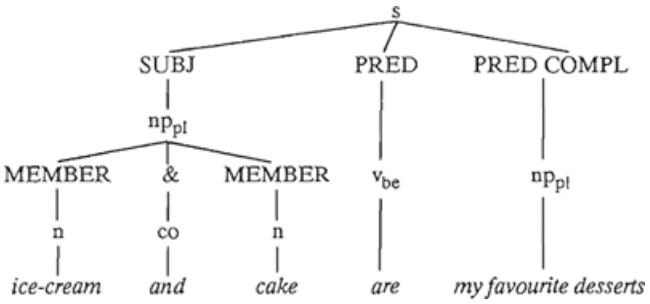

(E) [Dik blz. 204]

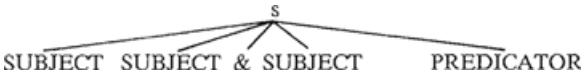

Het verschil is noodzakelijk omdat de constructies die ik hierboven tekende beantwoorden aan constructies waarbij beide coördinatieleden ieder afzonderlijk verbonden zijn aan MOD c.q. PRED/PRED COMPL, terwijl in betekenis c. van *a cheap bed and breakfast* en in de tweede *ice-cream*zin de coördinatie als geheel, en niet ieder der leden afzonderlijk, betrokken zijn op MOD c.q. PRED/PRED COMPL.

Deze oplossing is vernuftig. Het is bovendien intuïtief aantrekkelijk het verschil van beide constructies te zoeken in de qualificatie van de coördinatieleden. Diks oplossing voor gevallen als (C) en (D) is bovendien verre te verkiezen boven de tranformationele. Maar er zijn onoverkomelijke moeilijkheden aan deze onderscheiding verbonden. Want in (A) en (B) komt weliswaar het subject- resp. head-karakter van de nevenschikkingsleden tot uitdrukking, maar niet meer de structuur van de coördinatie zelf: de beide coördinatieleden, de coördinator en de niet-coördinatieve elementen van np resp. s zijn op hetzelfde vlak geheven en er wordt in Diks diagram eigenlijk niet meer van verteld, dan dat het allemaal elementen zijn van een verzameling np (s), wat weliswaar geen triviale bewering is, maar in het verband van Diks betoog te weinig zegt. De oorzaak hiervan is, dat Dik, door zijn vertrekpunt te nemen in de opvatting van de zin als serieel bouwsel en door transformaties af te wijzen, alleen maar in staat is de coördinaties te typeren als een bepaald soort constituenten. Nu moet de lezer hieruit niet concluderen dat Dik deze soort structuren essentieel misvat. Terzake van een analoog geval *John, Bill and Harry came* merkt hij namelijk op: ‘This (dit diagram, verg. E) means that in this case, instead of a single SUBJECT, we want to have a coördination of SUBJECTS’ (blz. 204). Dit is heel fraai geformuleerd: een element als *John* is tegelijk subject èn lid van een coördinatie. (De formulering in natuurlijke taal is explicieter dan Diks generatieve grammatica kan zijn.) Nu is de dubbele functie van een element als *John* in zekere zin iets duidelijker, maar, zoals we zagen, inadequaat uitgedrukt in de transformationele afleiding uit (in dit geval) drie zinnen. Hoe komt dat? Hier schiet de soort algoritmen die Chomsky en Dik gebruiken, als beschrijvingsmiddel te kort.

De trees of derivation tonen een tweedimensionale structuur, terwijl Chomsky's transformaties en Diks rule-schema een derde suggereren, maar niet rechtstreeks uitdrukken. In feite wordt echter een driedimensionale structuur neergeslagen in twee dimensies of eigenlijk in één, als we het zinssymbool buiten beschouwing laten. Als we nu nagaan op welke wijze moet worden uitgedrukt dat *John* zowel subject als coördinatielid is, dan dient zich als grafisch middel niets anders aan dan de volgende driehoek:

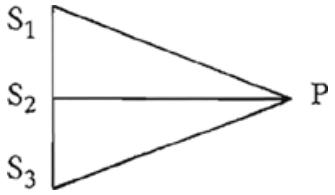

Als we deze constructievorm (die ik enkaptisch heb genoemd)[25.] onder een zinssymbool Z brengen, resulteert een viervlak:

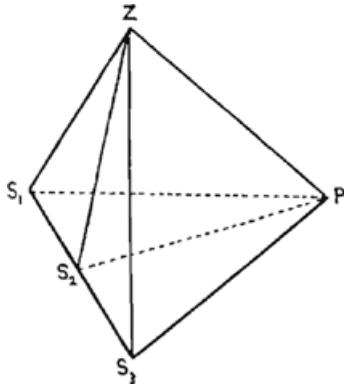

Het gaat echter om de interrelaties van *John*, *Bill*, *Harry* en *came*. Deze vormen een tweedimensionaal, niet een ééndimensionaal geheel, zoals ontstaat uit tree-diagrams na opruiming van het zinssymbool. Een ééndimensionale taalbeschrijving als een generatieve grammatica kan niet anders dan deze driehoek ééndimensionaal 'lezen'. Nu volgt Chomsky als het ware eerst de lijnen S^1P, S^2P en S^3P; vervolgens traceert hij de verbinding tussen deze lijnen, nu uiteraard als punt beschouwd. (Dus: niet zoals eerst van links naar rechts, maar van boven naar beneden lezend.) Zo verkrijgt hij in zijn base een koppeling van twee ééndimensionale structuren, waarvan de transformatie dan een gebrekkig tweedimensionaal beeld ontwerpt. Dik leest eerst de lijn S^1 (via S^2) S^3 (rule-schema) en de aldus verkregen eenheid, als punt beschouwd, leest hij vervolgens van links naar rechts samen met P. Men ziet, het is een kwestie van volgorde: voor een, laten we zeggen, seriële grammatica als van Dik en Chomsky is het voor wat de exactheid van de nabootsing van de extra dimensie betreft onverschillig of men nu in dergelijke gevallen transformeert of niet. Geen van beide grammatica's is echter in staat de tweedimensionaliteit van deze constructies *als* tweedimensionaliteit af te beelden.

Besluit

Uit het bovenstaande moge blijken dat schrijver dezes niet teveel heeft beweerd in zijn algemene beoordeling. Hem rest nog, te vermelden dat hij

veel van Dik heeft geleerd. Hem past een woord van dank aan de auteur van het besproken werk. Er zijn maar weinig boeken die zo onderhoudend, zo grondig en theoretisch zo 'ingrijpend' zijn als Diks proefschrift. En na de kritische opmerkingen mag daarom een hartelijke gelukwens aan Dik en zijn promotor niet ontbreken.

Eindnoten:

1 Zie Seuren, P.A.M., 'Echte en onechte taalkunde', in *De Gids* 132 (1969a), 225-242, de repliek van Dik, 'Seuren over coordination', *ibid.* 243-262, de dupliek van Seuren, *ibid.* (b) 262-264, Matthews, P.H., rec. *Lingua* 23 (1969), 349-371, Dougherty, R., rec. *Language* 45 (1969), 624-636, en noot 2 van de eerstgenoemde publikatie van Dik in *De Gids* voor reeds verschenen en te verschijnen recensies. Daarvan zijn inmiddels verschenen: Petr Pitha, in *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 10 (1968), 64-72 en F. Vandamme, in *Communicatie en Cognitie* 1 (1968), 115-23. Verder wijs ik op twee publikaties van Dik op verwante terreinen: 'Referential Identity' in *Lingua* 22 (1968b), 70-97 en 'Oppervlaktestructuur en dieptestructuur' in *Forum der Letteren* 10 (1969b), 19-41. Het proefschrift van Dik wordt hieronder aangeduid als Dik (1968a).
Ik heb veel te danken aan gesprekken met diverse personen, van wie ik met name wil noemen Prof. dr. E.M. Uhlenbeck en dr. B.J. Hoff van de Rijksuniversiteit te Leiden.

2 Dit is de teneur van Seuren (1969a).

3 Voor een evaluatie hiervan zie Matthews.

4 Genoemde theorie o.a. bij Vachek, J., 'On some basic principle of "classical" phonology', *Zs. f. Phonetik, Sprachwiss. u. Komm. Forschung* 17 (1964), 409-431; verg. Lyons, J., *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge 1968, 153. Deze soort uitspraken heeft onlangs de toorn van Botha opgewekt, die genoemde categorie linguisten beschuldigt van ontrouw aan fundamentele wetenschappelijke principes (Botha, R.P., 'Bindfonemen: Grammatische, Linguistische en Wetenschapsfilosofische problemen', *De Nieuwe Taalgids* 62 (1969), 101-114, i.h.b. 111/112). Dat is een wat al te krasse aantijging: veeleer formuleert de fuzzy-edges-stelling een door taalonderzoek aan het licht gekomen discrepantie tussen de eisen van 'simplicity' en 'exhaustiveness'. Zolang een grammatica de verenigbaarheid van beide eisen niet met de stukken bewijst, is een epochè ten aanzien van de waarheid der fuzzy-edges-stelling en van de tegenovergestelde bewering de enige verantwoorde wetenschappelijke houding.

5 Vergelijk hiervoor Bloomfield, L., *Language*, New York 1933, Harris, Z.S., 'From Morpheme to Utterance', *Lg.* 22 (1946), 161-183, id., *Methods in Structural Linguistics*, Chicago 1951, Wells, R.S., 'Immediate Constituents', *Lg.* 23 (1947), 81-117, Pike, K.L., 'Taxemes and Immediate Constituents', *Lg.* 19 (1943), 65 vgg., Longacre, R.E., 'String Constituent Analysis', *Lg.* 36 (1960), 63, en Hockett, Ch.F., *A Course in Modern Linguistics*, New York ^{4}1962. Terzake van coördinatieproblemen zie Dik (1968a), literatuur bij hoofdstuk 3.

6 Verg. Chomsky, N., *Syntactic Structures*, The Hague ^{1}1957, 34 vgg.

7 Becker, K.F., *Organism der Sprache*, Frankfurt a.M. ^{1}1827, ^{2}1841.

8 Zie b.v. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge (Mass.) 1965, 16 en noot 12 bij ch. 1.

9 Ik weet niet meer van wie deze term afkomstig is.

10 Deze termen bij Daneš, Fr., 'Some thoughts on the semantic structure of the sentence', *Lingua* 22 (1968), 55-69.

11 Voorbeelden daarvan bij Dik (1968a), 98 vgg., en verg. Chomsky (1965) en Dougherty. Stilistische verschillen tussen synonieme constructies blijven aarbij buiten beschouwing, hetgeen - met name t.a.v. de coördinatie - te betreuren is.

12 Voor een aanzet tot deze opzet van de base zie b.v. Chomsky (1965), 128 vgg. (actief-passief) en Dougherty (1969), 632.

13 Zie voor een dergelijke toepassing Bakker, D.M., *Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*, Leiden 1968, hoofdstuk VI § 3 (over 'vergelijkende' zinnen) (1968b).

14 Zie Seuren (1969a).

15 Chomsky (1965), 68 vgg.

16 Het zou trouwens mogelijk zijn door toevoeging van een links-rechtsqualificatie een tripartiete structuur tussen subject en object te onderscheiden.
17 Dat men een (willekeurige) seriële restrictie op de base zou kunnen gebruiken om er functies mee te definiëren, houdt overigens nog niet in, dat dit dan ook de beste methode zou zijn.
18 Chomsky (1965), 124 vgg. Chomsky ziet niet in, dat hij zelf werkt met een verzamelingen-algebra, zij het dan een waarin uitsluitend geordende verzamelingen voorkomen.
19 Zie Bakker (1968b), II § 2, en id., 'Onderwerp en gezegde', in *Reflexies* (Bundel opstellen aangeboden aan Professor Dr. J.P.A. Mekkes), Amsterdam 1968, 11-41 (1968a).
20 Voor deze term zie Verburg, P.A., 'Delosis and Clarity', in *Philosophy and Christianity*, Philosophical Essays dedicated to Prof. Dr. Herman Dooyeweerd, Kampen 1965, 78-99; § 2.6.
21 Antoine, G., *La coordination en français*, I, Paris 1959.
22 Men kan zich informeren b.v. bij Beth E.W., *Moderne Logica*, Assen 1967, waar men in hoofdstuk 10 (Constanten van het wiskundig denken) een confrontatie vindt van algoritme, generatieve grammatica en Reichlings appreciatie daarvan. Beth spreekt niet over de merkwaardige implicaties van de toepassing van algoritmen bij de beschrijving van een natuurlijke taal, zoals die verderop in afdeling X van deze recensie ter sprake komen.
23 Voor dit onderscheid zie Bakker (1968b).
24 Aldus de mening van Seuren (1969a).
25. Zie Bakker (1968b), 50, 67.

Kritische notities bij Ferdinand de Saussure's Cours*

I

Een van de belangrijkste gebeurtenissen van het jaar 1916 was de verschijning van een taalkundig werk. Het heette *Cours de linguistique générale* (jaarcolleges in de algemene taalwetenschap) en het werd gepubliceerd door twee hoogleraren aan de universiteit van Genève, Charles Bally en Albert Sechehaye. Zij zijn het echter niet, die de betreffende colleges hebben gegeven. Hun doel was, wijdere bekendheid te geven aan de gedachten van hun vereerde, briljante leermeester Ferdinand de Saussure, die deze ontvouwd had in een drietal jaarcolleges, gegeven in 1906-7, 1908-9 en 1910-1. De Saussure placht weinig op te schrijven voor zijn colleges en zelfs daarvan was na zijn dood in 1913 nauwelijks iets terug te vinden. Bally en Sechehaye moesten zich voornamelijk tevreden stellen met collegedictaten van studenten, toen ze, uitgaande van het derde jaarcollege, een reconstructie beproefden van De Saussure's denken. Ze hebben daarbij gepoogd een integrale eenheid tot stand te brengen. Dat ze daarbij, achteraf gezien, niet altijd recht hebben gedaan aan de opvattingen van hun leermeester, is alleen maar begrijpelijk; hun weergave van De Saussure's denken is en blijft een grote prestatie. Nader onderzoek van de bronnen heeft wèl laten zien, dat deze voor een juist begrip van De Saussure's bedoelingen onontbeerlijk zijn. We mogen ons dan ook gelukkig prijzen dat recentelijk Tullio de Mauro de *Cours* heeft uitgegeven (volgens de tekst van 1916) en voorzien van een uitgebreid notenapparaat, een inleiding, alsmede biografische en kritische notities betreffende De Saussure, waarin de uitkomsten van het bronnenonderzoek voor een groot deel zijn verwerkt.[1.]

Het eminente belang van De Saussure's *Cours* is niet alleen daarin gelegen, dat het een van de beslissende factoren is geweest in de ontwikkeling van de moderne, structuralistische wijze van denken in de taalkunde. Daar-

* Dit artikel bestrijkt hetzelfde terrein als Bakker 1979 en 1981; het is te beschouwen als een sterk gewijzigde versie van beide samen. Sommige gedeelten zijn identiek met passages uit genoemde artikelen. Voor op- en aanmerkingen ben ik dank verschuldigd met name aan N. Helsloot, J. van der Hoeven, A. Hurkmans, W.R. de Jong, J. Noordegraaf, G. Nuchelmans, C.F.P. Stutterheim, E.M. Uhlenbeck, A. Verhagen, Mariëtte Willemsen, en voorts aan de deelnemers aan het college Tekengeving 1982-3 (Nederlands, VU). Ik hoop aan hun commentaar recht te hebben gedaan. Voor een kritiek op Bakker 1981 vgl. Helsloot en Willemsen 1983. Voor een in veel opzichten verwante benadering van taalfilosofische vraagstukken zie Stutterheim 1949.

naast immers heeft De Saussure's werk veel betekend voor de ontwikkeling van de semiologie of teken-wetenschap in het algemeen, en daardoor - direct of indirect - grote invloed geoefend op zulke diverse wetenschapsgebieden als de taalfilosofie, de filosofie in het algemeen, de literatuurwetenschap, de (Westerse en niet-Westerse) sociologie, de godsdienstwetenschap, de theologie en de psychiatrie. Evenals dat in de taalkunde het geval is, wordt op al die terreinen de denkwijze die met name door De Saussure is geïnitieerd, aangeduid met de term ‘structuralisme’.

Waarin bestaat nu het aantrekkelijke van die moderne denkwijze? Hoewel ik ook in het vervolg aandacht aan die vraag hoop te geven, wil ik reeds hier een paar trekken van het structuralisme noemen, zoals ik ze in de studie van de taalkunde heb leren kennen, waarvan ik vertrouw dat ze kenschetsend zijn voor de gehele stroming. Voor mij als voor zovele anderen was de kennismaking met het structuralisme, zeg maar rond 1950, allereerst een vervulling van een lang gevoelde behoefte aan exact beredeneerd inzicht in de specifieke samenhang van taalverschijnselen. Weliswaar was er in de Neerlandistiek een zekere eenheid te bespeuren, in zoverre veel representatief onderzoek min of meer historisch-taalkundig was. Maar de terminologie was niet zelden onhelder en soms zelfs inconsistent, juist waar het unificerende ideeën betrof; de niet zelden verdienstelijke studies op historisch, dialectgeografisch en grammaticaal terrein waren in de regel zo weinig op elkaar betrokken, dat er van niet veel anders sprake kon zijn dan van losse gegevenbestanden, volgens uiteenlopende, lang niet altijd specifieke taalkundige, criteria geordend en verklaard en daarom niet inpasbaar in een algemene taaltheorie.

In de structuralistische publikaties daarentegen werd een klank*stelsel* in zijn totaliteit aan de orde gesteld, of een morfologisch stelsel, bijvoorbeeld van de substantieven.[2.] Gepoogd werd, in plaats van losse klanken of losse werkwoordsvormen te bespreken, de eenheid in de verschijnselen te laten zien. Verder werd getoond, dat een ontwikkelings-(diachronisch) gezichtspunt een geheel ander was dan een systematisch (synchronisch) oogpunt, en dat men nimmer deze beide mocht verwarren, op straffe van het uiteenvallen van de eenheid in de beschrijving. Voorts werd onderscheid gemaakt tussen het taalsysteem en het taalgebruik: wat mensen in hun mondholte deden, of wat ze voelden of dachten als ze wat zeiden, was niet zomaar gelijk te stellen met de klank of de betekenis van woorden of zinnen als element van de *taal*. Exactheid van formulering, reductie van de points de vue tot strikt taalkundige, zicht op de eenheid der taalverschijnselen - dat was wat het structuralisme mij scheen te beloven.

Toch stelde de nieuwe benadering mij hoe langer hoe meer teleur. Om te beginnen werd de beloofde eenheid nooit bereikt, en de ironie van de geschiedenis wil, dat transformationeel-generatieve grammatici als Chomsky het structuralisme met een zeker recht konden verwijten niet meer te bieden dan een inventory of items, hetzelfde verwijt dat structuralistisch gezinden de Nederlandse taalkunde van omstreeks 1950 konden maken. Dat de structuralisten de taalverschijnselen als delen van een zinvol geheel

nooit volledig hebben kunnen specificeren is echter geenszins de belangrijkste oorzaak van mijn teleurstelling.

Ipse Chomsky heeft het trouwens ook nog niet klaar gekregen, terwijl hij toch de voorman is van een - overigens steeds kleiner wordende - groep taalkundigen, die er hun eer in stellen, dat ze uitsluitend uitspraken doen binnen een kader dat, althans in theorie, foute beweringen onmiddellijk aan de kaak stelt hetzij als onvoldoende expliciet, hetzij als strijdig met de theorie. Ik meen dat het nog steeds onrealistisch is, aan enige taalkundige of combinatie van taalkundigen de eis te stellen, de samenhang van de taalverschijnselen volledig en expliciet te specificeren. Het is een streven eerder typisch voor idealistische schrijftafelgeleerden dan voor onderzoekers van ‘harde’ feiten. Ik ben dan ook van mening dat men blij moet zijn met elk inzicht, binnen een expliciet kader geformuleerd of niet, en dat men er zelfs helemaal niet zo hard naar behoeft te streven, dat de ‘eenheid’ wordt bereikt. Wel blijft er ruimte voor kritiek in die zin, dat bepaalde studies minder inzicht in die richting verschaffen dan mogelijk is en dan de tijd behoeft. En het valt te betwijfelen, of zelfs de meest geavanceerde generatieve theorievorming in dit opzicht vrijuit gaat.

Mijn problemen met niet weinige structuralistische publikaties zijn dan ook van een andere orde. Allereerst komt het regelmatig voor dat er bij de constructie van een taalsysteem knopen worden doorgehakt op een manier die onvoldoende steun vindt in intuïtie en/of empirie.

Op dit bezwaar kan men tweeërlei afdingen. Ten eerste hebben dergelijke gevallen van ‘systeemdwang’ hun voorgangers in soortgelijke gevallen van wishful thinking in de prestructuralistische taalkunde. Het is dus niet kenmerkend voor het structuralisme alleen. Ten tweede maakt het een heel verschil, of men de indelingsopties noemt en een beredeneerde keuze maakt, dan wel zonder boe of ba - eventueel zonder na te denken - de taalgegevens, zo compleet als ze zijn, in een systeem van een even weinig gemotiveerde vorm probeert te wringen. Maar hoe meer men op een alles omvattend systeem uit is - en de structuralist kan niet met minder genoegen nemen - hoe meer men in de verleiding komt om knopen door te hakken. En zeker als niet een onderdeel, maar het fundament zelf van een theorie wordt weersproken door de taalgegevens, zal de verleiding sterk zijn deze gegevens te ignoreren dan wel als irrelevant ter zijde te leggen. Waar ik dus moeite mee heb, dat is met de eis, dat er per se een omvattend systeem uit móét komen. Dat leidt tot krampachtig denken en tot nog toe zijn de resultaten niets dan luchtkastelen geweest, voorzover het omvattende systemen betrof.

Een tweede bezwaar geldt de mijns inziens ontoelaatbare dichotomieën in het object van onderzoek, die het gevolg zijn van het structuralistische uitgangspunt. Reeds in de *Cours* vinden we niet maar een onderscheid tussen, maar een *tegenstelling* van langue en parole (taalsysteem en taalgebruik). Zo kende De Saussure ook een *tegenstelling* van synchronie en diachronie. In deze en andere gevallen is er sprake van een *dichotomie*: het tegenover elkaar gestelde kan niet overtuigend verklaard worden als momen-

ten van één en hetzelfde. De Saussure's linguistique du langage, die de eenheid der linguïstiek representeert is in feite niets anders dan de naastelkaarstelling van twee verschillende linguïstieken, de linguistique de la langue en de linguistique de la parole, die niets met elkaar te maken hebben dan dat ze betrokken zijn op een begrip ‘taal’, dat op generlei wijze door welke van de drie genoemde linguistiques ook gespecificeerd wordt. En dat terwijl alles in het teken*systeem* uitwijst naar taal*gebruik*! Maar hierop hoop ik later nog eens in het verband van een ander betoog terug te kunnen komen.

Ik ga hier eveneens voorbij aan allerlei secundaire illogiciteiten, zoals bijvoorbeeld deze, dat de synchronische beschrijving geheel abstraheert van elke ontwikkeling van taal, daarmee haar aandacht richtend op een ‘tranche’, een momentane doorsnede van idealiter 0 seconden, iets wat onverenigbaar is zelfs met het blote *bestaan* van het object van onderzoek van de linguistique de la langue. Belangrijker vind ik het bezwaar, dat niet alleen alle feiten in één systeem moeten, maar dat bovendien dit systeem geacht wordt de individualiteit van de daarin opgenomen elementen *volledig* te verklaren.

Het is weinig aan te bevelen, gevoelens van onbehagen als boven verwoord, te negeren. Per slot van rekening moet men achter zijn eigen wetenschappelijk werk kunnen staan en het voortdurend werken in een kader waar men eigenlijk afwijzend tegenover staat, zou allicht het plezier vergallen. Anderzijds is het gezien de invloed van het structuralistische paradigma niet bevredigend er afstand van te nemen zonder daar rekenschap van te geven. Immers, de waarde van het wetenschappelijk bedrijf zit voor een belangrijk deel in een zo precies mogelijke verantwoording ook van intuïties. Maar het valt niet mee, zulk een paradigma gemotiveerd af te wijzen, en ik heb het dan ook voorlopig gelaten bij een exercitie die voor mij als linguïst van primaire importantie was: ontwikkeling van kritiek op het structuralisme als t a a l k u n d i g paradigma. Verder heb ik mij beperkt tot één, zij het zeer belangrijke tekst: de *Cours*, in de hoop dat dit voldoende bruikbaars op zal leveren voor een algemene kritiek op het structuralisme.

Niettegenstaande deze beperkingen ben ik toch op een terrein aangeland waarop ik beroepshalve niet werkzaam ben: de wijsbegeerte. Steeds meer werd ik gedwongen tot een stellingname ten aanzien van zaken, die, naar mij achteraf gebleken is, niet alleen fundamenteel zijn in de taalkunde, maar tevens van een algemeen-wetenschappelijk wijsgerig belang, zaken zelfs die naar mijn idee pas goed begrepen kunnen worden in het licht van een godsdienstig inzicht. Daarom heb ik, zodra de gelegenheid zich voordeed, deze aangegrepen om in dit tijdschrift van mijn bevindingen tot dusverre verslag te doen. Ik hoop, dat mede daardoor een bredere en diepere inkadering in de wijsbegeerte mogelijk zal worden dan ik zou kunnen opbrengen. Ik zie er naar uit.

Uit de aard der zaak zal ik beginnen met de lezer een indruk te geven van wat, naar mijn mening, het kenmerkende is in het denken van De

Saussure (II). Op basis daarvan zal ik mijn kritiek ontwikkelen (III-IV). Daarna volgt een samenvatting van de kern van het gevondene (V) en enkele afsluitende opmerkingen (VI).

II

Om te kunnen weergeven wat mijns inziens het eigene is van De Saussure's gedachten, moet ik eerst even teruggaan in de geschiedenis van het denken over taal. Wat tegenwoordig taalwetenschap heet, heeft zich geleidelijk ontwikkeld vanaf de zestiende eeuw, en in de loop van de negentiende een grote vlucht genomen. Aan het begin staat de overtuiging, dat kennis en inzicht nooit kunnen berusten op pure redenering alleen. Wanneer men de zaken die men in samenhang wil brengen niet echt kent, loopt men gevaar alleen maar woorden te hanteren zonder wezenlijk inzicht in de realiteit te bezitten. Om zinvol te redeneren moet men weten waar men het over heeft. Deze situatie deed zich met name voor aan het einde der Middeleeuwen en leidde tot scherpe kritiek van wijsgeren als Willem van Ockham. Gaandeweg ontwikkelde zich de gedachte, dat er niets van tevoren vaststond, dat men niet zonder meer op de autoriteit van door Goddelijk licht verlichte wijzen kon bouwen, maar dat men (mede) zelf had vast te stellen wat waar is en wat niet. Men moest te dien einde niet alleen beschikken over gedetailleerde kennis van zaken. Zeker waar het de hogere dingen betreft moet men niet alleen subtiel kunnen interpreteren, maar ook treffend kunnen formuleren. Dat kan, met name in de letterkunde (in brede zin) het beste door een taal te gebruiken die men niet opzettelijk heeft aangeleerd, maar die men van nature kent: de moedertaal. Het is duidelijk, dat men daarbij niet kon volstaan met het taalgebruik van alledag. Men moest de verfijning van de grote, klassieke auteurs, dichters en geleerden, evenaren, zo niet overtreffen. Daarvoor moest men de ware regels van zijn moedertaal kennen. Die leerde men door de ware usus, het juiste gebruik van de taal te bestuderen en zich eigen te maken. Men moest, met andere woorden, de ware regel-maat van de moedertaal kennen en in praktijk brengen. Zo wist men wat men deed als men zijn taal gebruikte.

Hoe moest men die regelmaat vinden? Het spreekt vanzelf dat men begon de spraakkunst op de voet van de Latijnse en Griekse te regelen - daar kwam uiteindelijk toch alle grammaticale kennis vandaan en men moest ook laten zien dat de moedertaal niet voor de klassieke talen onderdeed. Later - en tot ver in de negentiende eeuw - poogde men die regelmaat uit algemene wijsgerige principes te deduceren, maar succesvol tot op heden bleek de inductieve weg, die leidde van de verzameling van vele taalgegevens tot de systematisering ervan, met name door taalvergelijking. Eén van de lijnen van inductief onderzoek bleek wel bijzonder succesvol. Wanneer bij de vergelijking van talen ook oudere taalstadia werden betrokken, bleek dat dikwijls het verleden regelmaat liet zien waar het heden wanorde vertoonde. Met name toen de waarde van het Sanskrit voor de taalvergelijking tot de

geleerden was doorgedrongen, leek het of de sluier zou worden opgelicht, die de ‘ware’ taal tot dusver aan het gezicht had onttrokken - en daarmee zou dan geheel doorzichtig worden wat de mens in staat stelt op de belangrijke gebieden des levens goed en kwaad, zinvol en zinloos te onderscheiden: de ‘Geist’, zoals deze zich in de gehele mensheid, maar ook in iedere taalgemeenschap, ieder volk op eigen wijze, manifesteert.[3.]

De lezer zal een romantisch-idealistisch thema herkennen en het zal hem dan ook niet verbazen, dat de taalgeleerden telkens opnieuw geneigd waren zich bij hun historisch en vergelijkend taalonderzoek te laten leiden door min of meer wijsgerige speculaties, die helaas de een na de ander door datzelfde onderzoek werden weerlegd. Zeer geliefd was de voorstelling van de taal als een organisme, een bezield mechanisme, dat zich in de loop van de eeuwen ontwikkelt volgens een immanente wetmatigheid, net als een boom. Ook deze gedachte heeft het niet gehouden en het werd steeds hachelijker, onjuiste (zij het aansprekende) theorieën aan het forum der taalgeleerden voor te zetten; anderzijds kwam er in de taalwetenschap ook steeds minder ruimte voor ‘zingevoelige’ onderzoekingen. De Leipziger linguïsten die bekend staan onder de naam Junggrammatiker, en die op voorgang van de grote Steinthal alle idealisme vaarwel hadden gezegd in ruil voor de ‘feiten’, speelden in dit proces de meest markante rol en hun wetenschappelijke normen zijn het die tot op heden een groot gezag genieten in de historische en vergelijkende taalwetenschap.

De Saussure's ontwikkeling als linguïst stond onder sterke invloed van de Junggrammatiker.[4.] Dezen hadden fel gereageerd op wat zij zagen als de feilen van de toenmalige taalwetenschap. Deze was volgens hen niet wezenlijk historisch. In de vergelijking van talen en taalstadia werden naar hun oordeel al te veel bizarre gedachten ontwikkeld aangaande de aard van de taalontwikkeling. Veelal ontsproten deze gedachten aan een neiging, te deduceren uit de opvatting van de taal als organisme, een notie van speculatief-wijsgerige oorsprong.[5.] Feiten die niet klopten met de theorie werden al te gemakkelijk als uitzonderingen terzijde geschoven. Van een gecontroleerde keuze tussen relevante en irrelevante gegevens was dus volgens hen te weinig sprake. Om erachter te komen wat het ware leven der taal was, moest men volgens de Junggrammatiker zijn uitgangspunten nemen in de feiten, dat wil - zoals steeds - zeggen: in wat volgens bepaalde normen als feit kon worden erkend. Deze normen waren die van de experimentele wetenschappen, met name de fysica, de fysiologie en de experimentele psychologie. Alleen wat volgens de wetten van deze wetenschappen kon worden verantwoord, kon een solide basis vormen voor de beschrijving van de ontwikkeling der taal. Een wet - een klankwet[6.] bijvoorbeeld - kende vanzelfsprekend geen uitzonderingen; als zich iets aan de werking van één wet onttrok, moest het door een andere verklaard worden. Een probleem vormde het in elkaar grijpen van met name fysiologische en psychologische wetten in de taalgeschiedenis; daarvoor kon de experimentele wetenschap volgens Hermann Paul[7.] geen toereikende oplossing bieden. Zeker voor de beschrijving van verwijderde taalperioden was dan ook volgens dezelfde

taalkundige een bepaalde mate van speculatie noodzakelijk.[8.] Paul was ervan overtuigd, dat het psychische de voornaamste factor in de taalontwikkeling was;[9.] overigens lag het accent voor de Junggrammatiker eerder op de beschrijving van de ontwikkeling der taalvormen dan op de beschrijving van semantische verschijnselen. De erkenning van de noodzaak van 'Spekulation' verhindert ons mijns inziens niet, als eindpunt voor de taalwetenschap uit die tijd te stellen de verklaring van alle taalverschijnselen in een causaal stelsel.

Ook De Saussure was wars van deductie, met name uit het begrip organisme;[10.] ook hij onderschreef de noodzaak van een experimentele basis;[11.] ook hij was voorstander van volledige beschrijving van de taalverschijnselen in één stelsel.[12.] Daarin ligt dan ook niet het kenmerkende van de *Cours* binnen de taalkunde van die tijd. Dat zit veeleer in de oplossing die De Saussure vond voor een vraagstuk dat niet alleen hem, maar ook bijvoorbeeld Paul bezig hield.[13.] Het was immers de vraag, in hoeverre een causaal stelsel van fysische en psychologische wetten, waarin de taalverschijnselen volledig passen, wel een taalstelsel mocht heten. Hoe kon men de conclusie voorkomen, dat het begrip 'taal' kon worden opgevat als een restant van pure speculatie, een zinloze onderscheiding binnen de psychofysische verschijnselen? Het stond zowel voor Paul als voor De Saussure vast, dat de verbinding van de psychische en de fysische sfeer kenmerkend was voor de taal.[14.] Maar was daarmee het unieke van de taalverschijnselen voldoende te omschrijven?

Deze vragen roepen een tegenvraag op. Wat was er met name De Saussure aan gelegen, de autonomie der taal en daarmee van de taalwetenschap te claimen? Ik zou deze vraag als volgt willen beantwoorden. Ook hij was gegrepen door de impetus die de negentiende-eeuwse taalkunde in hoge mate heeft beheerst: het verlangen het veelszins onbekende gebied van de geest te exploreren door zijn belangrijkst geachte uiting, de menselijke taal, te bestuderen.[15.] Vandaar zijn levenslange, tot in de Cours blijkende waardering voor het levenswerk van Adolphe Pictet, dat een poging was de beschaving van de Indo-europese taalgemeenschap te benaderen.[16.] Vandaar ook, meen ik, zijn uitspraak in de bekende brief aan A. Meillet van 4 januari 1894: 'C'est, en dernière analyse, seulement le côté pittoresque d'une langue, celui qui fait qu'elle diffère de toutes autres comme appartenant à certain peuple ayant certaines origines, c'est ce côté presque ethnographique, qui conserve pour moi un intérêt (...)'.[17.]

Hetgeen zijn aldus omschreven 'plaisir historique',[18.] zijn eigenlijke taalwetenschappelijke genoegen, bedierf, dat waren de vele illogiciteiten in de taalbeschrijving, die zelfs hij nauwelijks te boven kon komen en die hem dwongen tot de moeizame opbouw van een omvangrijk begrippenapparaat. En daarbij ging het hem - hoe zou het ook anders, gezien de aard van zijn interesse in taal? - niet om de beschrijving van fysiologische of psychologische processen als zodanig, maar om de 'vie de la langue'. Wat is de taak van de linguïst? Wat doet hij eigenlijk? Waar houdt hij zich mee bezig? Wat is zijn 'objet'? Anders gezegd: welke van de verschijnselen, of welke

aspecten van de verschijnselen die de taalkundige pleegt te bestuderen, vallen juist hem en geen ander als object toe, kenmerkend als ze zijn voor het verschijnsel ‘taal’? Toegegeven dat het werkterrein van de linguïst terecht mede bevolkt wordt door psychologen, sociologen, ethnologen, fysiologen, waarom is het in eerste instantie zijn speciale werkterrein?[19.]

De vraag naar het wezen van de taal is duizenden jaren oud en het is dan ook op zich niet zo vermeldenswaard dat De Saussure haar stelde, temeer niet waar de taalwetenschap onder de dreiging stond uiteen te vallen in een aantal niet-taalwetenschappelijke disciplines. Interessanter is het na te gaan, hoe De Saussure hem in de gegeven omstandigheden beantwoordde. Dat is overigens niet gemakkelijk. Het recente onderzoek heeft aangetoond, dat in het verleden allerlei denkbeelden als typerend voor De Saussure zijn beschouwd, die dat in feite niet zijn. Zo is wel beweerd, dat De Saussure pas waarlijk oog had voor het sociale aspect van de taal, met name voor het feit dat een taal alleen maar kan bestaan krachtens sociale ‘conventie’, waarmee bedoeld wordt, dat de leden van een taalgemeenschap zich, op straffe van onverstaanbaarheid, houden aan de taal zoals die is: wie op eigen gezag een muis *plik* gaat noemen of de woordvorm *muis* gaat gebruiken voor ‘bijzettafeltje’, kan al gauw moeilijkheden krijgen. - Maar reeds de door De Saussure bewonderde Whitney heeft hiervoor uitgebreid aandacht gevraagd.[20.]

Ook heeft men wel staande gehouden dat pas De Saussure heeft laten zien dat de relatie tussen woordvorm en woordbetekenis een arbitrair karakter heeft, wat daarin tot uitdrukking komt dat een taalgemeenschap best eens een keer een muis *plik* zou kunnen gaan noemen of de woordvorm *muis* gebruiken voor ‘bijzettafeltje’, mits men zich daar dan voortaan ook aan houdt. Deze gedachte vindt men echter ook al genoemd in Plato's *Cratylus* en waarschijnlijk is ze nog wel ouder.

Volgens sommigen zou het De Saussure zijn die voor het eerst de gedachte van de autonomie van de taal tot uitdrukking heeft gebracht. Ik heb echter al aangestipt, dat deze impliciet is in de negentiende-eeuwse impetus tot taalonderzoek. Overigens is ze reeds in 1855 door de grote taalkundige en psycholoog Steinthal expressis verbis tot uitdrukking gebracht.[21.]

Voorts wordt wel aangenomen, dat De Saussure als eerste de nadruk legde op de grote betekenis van de notie ‘waarde’ (*valeur*, zie hieronder). Maar deze notie was, zoals De Saussure zelf aangeeft, gangbaar met name in de economie,[22.] en in wijdere zin een sleutelbegrip in de toenmalige *Geisteswissenschaften*.[23.]

Verder is De Saussure volgens sommigen degene die het onderscheid tussen synchronie en diachronie, waarop de lezer reeds enige malen is gestuit, heeft ingevoerd. Met de term *diachronie* wordt gedoeld op de ontwikkeling of verandering van talen. Op diachronisch standpunt kunnen we vaststellen dat het Nederlandse woord *jij* ontstaan is uit een ouder *ji*, een tweede persoon meervoud. Dat zegt echter nog niets over de huidige functie van *jij* ten opzichte van *je* en *u*. Om die functie te achterhalen

heeft men niet genoeg aan een vergelijking van *jij* met een woord uit het Nederlandse taalverleden, maar moet men vergelijkingen treffen met woorden uit dezelfde periode, een vergelijking op *synchronisch* standpunt dus. De onderscheiding diachronie-synchronie vindt men bijvoorbeeld ook bij Paul. Zij is dus niet kenmerkend voor De Saussure.[24.]

Een andere onderscheiding tenslotte, waarvan het geestelijk vaderschap wel aan De Saussure wordt toegeschreven, is die tussen langue en parole: de lezer heeft er al kennis mee gemaakt. Een ander termenpaar bij dezelfde onderscheiding is *taal* en *taalgebruik*. Wanneer men iets zegt, maakt men, op zijn eigen wijze, *gebruik* van elementen en combinaties of combinatiemogelijkheden die algemeen bezit zijn; kortom, van taal. Iedereen spreekt de woorden op zijn eigen wijze uit en zelfs telkens een beetje verschillend; iedereen denkt telkens het zijne als hij een bepaald woord gebruikt dat toch anderzijds een vaste betekenis heeft. Om nu het individuele van het algemene of collectieve te kunnen onderscheiden had men al de beschikking over begrippen als ‘usus’ en ‘individueel taalgebruik’; De Saussure heeft deze distinctie niet uitgevonden.[25.]

De bijdrage van De Saussure kan dus niet liggen in de presentatie van deze begrippen op zich. Hetgeen historisch van beslissend belang is, dat is de grondgedachte die in de formulering ervan met alle rigueur waarover hij kon beschikken tot uitdrukking wordt gebracht en die, in weerwil van sommige minder geslaagde weergaven in het overigens als prestatie zeer hoog te schatten boek van Bally en Sechehaye, zulk een grote invloed heeft geoefend. Die grondgedachte is het radicaal arbitraire van het signe. Ik wil deze grondgedachte weergeven door haar voor te stellen als het resultaat van een drietal noodzakelijke stappen in een redenering. Daarmee wil ik echter niets beweren over de actuele denkprocessen die De Saussure heeft doorgemaakt, noch over hun historische ordening.

Om de eerste stap te beschrijven neem ik nog eens mijn vertrekpunt in de opvatting van taal onder de Junggrammatiker. Ik vermeldde al, dat vaststelling van feiten in de zin van de experimentele wetenschappen een noodzakelijke voorwaarde werd geacht ook voor taalwetenschappelijke beweringen. Vaststelbaar waren derhalve fysische - akoestische, articulatorische en auditorische - en psychische verschijnselen binnen een gebied, dat - schijnbaar probleemloos - ‘taal’ werd genoemd.[26.] Aangezien niet voldoende duidelijk was waarin de eenheid van al deze fysische en psychische verschijnselen in concreto bestond, dreigde niet alleen dit gebied opgedeeld te worden tussen de erop opererende Gesetzeswissenschaften, om met Paul te spreken,[27.] maar dreigde tevens al wat men taalverschijnselen noemde uiteen te vallen in een groot aantal losse gegevens, die niet op zinnige wijze met elkaar in verband konden worden gebracht. Al het fysische en psychische dat zich aan taalverschijnselen laat onderkennen, is immers als zodanig nog niet ‘talig’. Wat spreker en hoorder psychisch meemaken in verband met het gesprokene, wat er fysisch - akoestisch, articulatorisch en auditorisch - aan taalverschijnselen vast te stellen valt, is dus als zodanig nog niet van belang voor de taalkundige. Als twee realisaties van één zin fysisch en

psychisch op alle punten van elkaar kunnen verschillen, hetgeen het geval is, dan is in de fysische en de psychische realiteit geen enkel verschijnsel aan te wijzen dat specifiek talig zou zijn.

In dit opzicht vormen taalverschijnselen geen uitzondering. Als een natuurkundeproef herhaald wordt, variëren telkens de meetresultaten; in de dagelijkse waarneming van een object, een vaas bijvoorbeeld, is evenmin constantheid te bespeuren. Maar in beide genoemde gevallen lijkt de varieteit van de verschijnselen probleemloos te kunnen worden opgevat als steeds wisselende manifestatie van een en hetzelfde proces, een en hetzelfde object. Ten aanzien van taalverschijnselen ligt dit veel moeilijker.

De eerste stap op weg naar het radicaal arbitraire van het signe bestaat hierin, dat De Saussure de psychische en fysische verschijnselen van de taalwerkelijkheid opvatte als manifestaties van relatief constante grootheden, die hij signes noemde.[28.] Daarmee nam hij het bestaan aan van niet experimenteel aantoonbare entiteiten en erkende dus als feit wat volgens de experimenteel-wetenschappelijke maatstaf van die tijd geen feit was. Hij had zich dus ontworsteld aan de invloed van deze norm. De realiteit die deze grootheden volgens De Saussure bezaten, was gegrond in de omstandigheid dat ze als zodanig geconstitueerd en erkend waren door de taalgemeenschap.[29.] De fysische en psychische verschijnselen van de taalwerkelijkheid ontleenden hun taalkarakter uitsluitend aan het feit dat ze manifestaties waren van de akoestische respectievelijk psychische zijde van deze mentale grootheden.

Met deze gedachte bracht De Saussure een belangrijk aspect onder woorden van ‘ce que fait le linguiste’;[30.] stilzwijgend was men altijd al van dergelijke grootheden uitgegaan. Hoe kon het ook anders? We zagen al dat zich niet alleen in de natuurwetenschappen, maar ook in de dagelijkse ervaring de noodzaak voordoet, de diversiteit van verschijnselen te betrekken op grootheden waarvan ze de manifestaties zijn. Zolang men dit echter niet expliciet stelde in de linguïstiek, leverde men zich uit aan illogiciteiten omdat men niet aan kon duiden op welke basis men zijn beweringen deed, zelfs de inhoud ervan niet precies kon aangeven.

Het aannemen van mentale grootheden in deze zin is een voldoende basis voor een onderscheid als tussen langue en parole[31.] en levert een grondslag voor een onderscheid tussen relatief constant en veranderlijk: wil een nieuw optredend verschijnsel een nieuwe manifestatie van een grootheid zijn, dan moet deze relatief constant blijven. Anders zou een nieuw optredend verschijnsel immers duiden op een andere grootheid. We zijn echter met de eerste stap nog niet aangeland bij de begrippen diachronie en synchronie zoals De Saussure ze hanteert.[32.] Dat gebeurt pas bij de derde stap. Maar nu eerst de tweede.

We hebben gezien dat de realiteit van de mentale grootheden volgde uit hun constitutie en erkenning door de taalgemeenschap. Uit deze conventionaliteit volgt in ieder geval arbitrariteit van het signe in de gangbare zin van het woord. In de richting van de *Cours* geformuleerd, komt dat hierop neer, dat mentale grootheden ontstaan door hechting van een akoestisch

'image' aan een concept.[33.] Deze aanhechting wordt geconstitueerd en blijvend erkend door de taalgemeenschap. Het arbitraire van het aanhechtingsproces bestaat hierin, dat ter aanduiding van bepaalde concepten images acoustiques worden gebruikt die niets onthullen aangaande de inhoud van de concepten: anders gezegd, de tekenvorm is geen nabootsing, in welke zin dan ook, van het concept. Van een concept komt in het image acoustique alleen tot uitdrukking dat het van alle andere concepten verschilt en eventueel dat het met een of meer ervan tevens overeenkomt.

Deze gedachte was sinds ongeveer 1870 gemeengoed geworden, na een periode waarin men ijverig doch tevergeefs had gezocht naar de natuurlijke band tussen vorm en betekenis van de woorden.[34.] Ze was voor De Saussure niet onaanvaardbaar, maar ging hem in laatste instantie toch niet ver genoeg. Immers, zij zou inhouden dat aan de concepten een bestaan werd toegekend onafhankelijk van de woordvormen, die immers na constitutie van de concepten daaraan wordt vastgehecht terwille van het onderscheidenlijk handelen met die concepten. Aangezien de taalverschijnselen zich volgens het toenmalig denkschema kenmerkten door wederzijdse betrokkenheid van het fysische en het psychische, zou daaruit moeten volgen dat de taal niet meer was dan een afspiegeling van een bestaande, puur conceptuele, dus niet talige structuur. In deze zin zou de taal tóch niet meer zijn dan een nomenclatuur en deze gedachte wees De Saussure krachtig af;[35.] de gedachte dat taalvormen niet aan concepten maar aan dingen werden gehecht, lag hem uiteraard nog minder.[36.] Beide streden tegen het denkbeeld van de autonomie van de taal, dat, zoals we zagen, rechtstreeks volgde uit de impetus van de negentiende-eeuwse taalwetenschap en dat nog steeds gelding bezat, al was het dan ook aan het einde van de eeuw bedoeld of onbedoeld aangevochten.[37.]

De nomenclatuurgedachte kan ook als volgt worden omschreven: er kan pas van een *taalvorm* gesproken worden als er sprake is van een bijbehorende *betekenis*. Dus *plik* is geen taalvorm, zolang het geen betekenis heeft. Er is dus geen taalvorm zonder betekenis, maar er zijn wel betekenissen, concepten zo men wil, zonder bijbehorende taalvorm (denkbaar).

De tweede stap die De Saussure doet, kan nu als volgt worden weergegeven. Niet alleen geldt dat er geen taalvorm is zonder betekenis, maar evenmin zijn er betekenissen zonder taalvorm. Slechts dan kan van een betekenis worden gesproken als er sprake is van een bijbehorende taalvorm, evenzeer als men slechts van een taalvorm kan spreken als er sprake is van een bijbehorende betekenis.

Binnen deze gedachte kan men nog op vierderlei standpunt staan. Ten eerste kan men toelaten dat bij één vorm meer dan één betekenis hoort, er dat bij één betekenis meer dan één vorm hoort. Men laat dan zowel homonymie als synonymie toe.

Ten tweede kan men toelaten dat bij één vorm meer dan één betekenis hoort, maar het omgekeerde afwijzen. Men laat dan wel homonymie toe, maar geen synonymie. Anders gezegd: de verzameling van de taalvormen structureert die der betekenissen, niet omgekeerd. Dit is de structuralisti-

sche these die ik het primaat van de taalvorm heb genoemd.[38.]

Ten derde kan men toelaten dat bij één betekenis meer dan één vorm hoort, en het omgekeerde afwijzen. Men laat dan synonymie wel toe maar homonymie niet. De verzameling der betekenissen structureert die der vormen, het omgekeerde is niet het geval. Dit zou men het primaat van de betekenis kunnen noemen.

Ten vierde kan men eisen dat aan elke taalvorm precies één betekenis beantwoordt en omgekeerd; in dat geval zijn homonymie èn synonymie uitgesloten en structureren de verzamelingen vormen en betekenissen elkaar; anders gezegd, ze kunnen gezien worden als één verzameling van dubbelzijdige elementen.[39.]

Enkele schema's mogen het voorgaande verduidelijken.

a. De nomenclatuurgedachte.

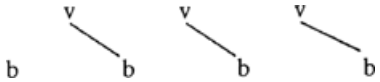

b. De tweede stap van De Saussure:

1. homonymie èn synonymie.

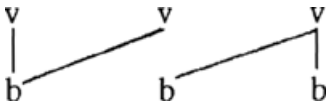

2. geen synonymie (het primaat van de taalvorm).

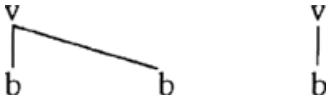

3. geen homonymie (het primaat van de betekenis).

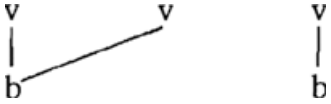

4. noch homonymie, noch synonymie.

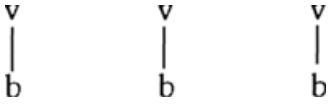

Het is mij op dit moment niet geheel duidelijk welke van de vier varianten

De Saussure op het oog heeft gehad, maar laten we terwille van het betoog aannemen dat het de vierde is geweest, de variant dus volgens welke noch homonymie, noch synonymie worden erkend. Binnen deze variant denkende, zou men heel goed kunnen staande houden dat signes individuele grootheden zijn die in bepaalde opzichten van elkaar moeten verschillen omdat men ze anders niet uit elkaar zou kunnen houden, die in andere opzichten niet zozeer obligaat maar wel bij voorkeur een formele aan een semantische overeenkomst paren, maar die niet als individuele grootheden volledig bepaald worden door relaties van verschil en overeenkomst met de overige grootheden. Ze gaan met andere woorden in de relaties niet op. Dat betekent, dat er minitalen denkbaar zijn met slechts één signe.

Deze assumptie zou door De Saussure zijn afgewezen. Ten eerste wenste hij van de signes niet meer te zeggen dan dat ze van elkaar verschilden en soms met elkaar overeenkwamen, omdat de taak van de linguïst niet verder reikte. Immers, als het signe het uitgangspunt is van de linguïst, wat zou hij er binnen de linguistique statique[40.] nog meer van moeten zeggen? Ja, hij màg er zelfs niet meer van zeggen. Want als er ook maar één signe los van het net van overeenkomsten en verschillen tussen de signes zou bestaan, dan zou het zich aan de langue onttrokken hebben en aldus zou de autonomie van de taal in acuut gevaar worden gebracht. Zou men iets constateren dat ontsnappen kon aan de operaties van vaststelling van aanwezigheid of afwezigheid van verschil, dan zou dit wijzen op een lek in de redenering òf op de afhankelijkheid van een andersoortige samenhang. Een dergelijk ontsnappingsverschijnsel was even onverdraaglijk als een uitzondering op een klankwet voor de Junggrammatiker was. Hiermee is, na de eerste stap, de constitutie van mentale grootheden, en de tweede, de assumptie van wederzijdse implicatie van signe en signifié, tenslotte de derde en beslissende gedaan: die naar het radicaal arbitraire van het teken, de absolute macht van de differentie, de valeur.[41.]

Voor deze stap, hoe begrijpelijk ook in het kader van een streven de linguïst een concreet object voor een autonome wetenschap te verschaffen, is onvoldoende grond aanwezig. Immers, het volstaat de eigen existentie van signes eenvoudigweg te erkennen, met hun significante onderlinge overeenkomsten en verschillen, en met alles wat ze overigens moge kenmerken. Het is niet nodig om die existentie met behulp van het wetenschappelijk denken te funderen. Het is voldoende om te zeggen in hoeverre de taal systematische trekken heeft, het gaat te ver te zeggen dat zij een systeem *is*. Trouwens, de derde stap stelt ons voor onoverkomelijke problemen.

Immers, ook als men De Saussure zou bijvallen in zijn afwijzing van de opvatting van de taal als nomenclatuur, dan moet men toch in het signe enig aangrijpingspunt hebben om te kunnen verklaren hoe het komt dat bijvoorbeeld de aan het Duitse *Ochs* verbonden notie in bepaalde opzichten overeenkomt met die welke toevalt aan het Franse *boeuf*, een voorbeeld van De Saussure zelf,[42.] die ter plekke zelfs niet wijst op de verschillen tussen beide noties. Dat aangrijpingspunt is bij De Saussure niet te vinden. Immers, er zijn zoveel langues als er natuurlijke talen zijn; er is dus, bijvoorbeeld,

een Franse langue en een Duitse langue. Nu kunnen de signes van de Franse langue volgens De Saussure alleen maar op elkáar betrokken zijn en hebben ze dus niets te maken met enig signe van de Duitse langue; het zou dus puur toeval zijn als een deel van zo'n signe, bijvoorbeeld de betekenis van *boeuf*, in enig opzicht zou overeenkomen met de betekenis van enig Duits signe, in casu *Ochs*. Dit lijkt me vreemd: het kan toch niet toevallig zijn dat er zoveel overeenkomst tussen beide betekenissen is?

Ook moet men enig aangrijpingspunt hebben om te verklaren hoe het mogelijk is, dat een signe als het Latijnse *arbor* kan duiden op een entiteit uit de werkelijkheid, iets wat uiteraard door De Saussure eveneens wordt erkend.[43.] Een dergelijk aangrijpingspunt vervalt met de these van de radicale arbitrariteit, want de consequentie ervan is, dat vertaling en referentie een kwestie is van puur geluk: de signes zijn namelijk alleen betrokken op andere signes in dezelfde taal. Als men daarentegen aanneemt dat de individualiteit van het signe, waar dan ook in gefundeerd - en ik zou zeggen: puur en alleen in de erkenning door de taalgemeenschap - *niet* per se gegrondvest dient te worden in zijn logische relaties met andere signes alleen, is een dergelijk aangrijpingspunt gegeven.

Op geheel andere wijze laat zich de behoefte aan een onafhankelijke individualiteit gevoelen wanneer men concrete woordvormen en woordbetekenissen tracht te analyseren. De fonologische, eventueel syllabische opbouw van de woordvormen gaat niet op in de pure onderscheiding, zoals sommige taalspelen van Koot en Bie en vele andere vormen van verkorting ons kunnen leren. En aan de conceptuele zijde zal men wel hetzelfde aantreffen: het zou me tenminste niets verbazen als bij de analyse van woordbetekenissen resten overblijven die niet meer op zinvolle wijze in logisch verband te brengen zijn met wat men in andere woordbetekenissen vindt. Ook voor een verklaring van *deze* verschijnselen moet men een aangrijpingspunt hebben in het signe, en ik meen wederom dat dit de onafhankelijke individualiteit ervan moet zijn.

Het aannemen daarvan lost ook een moeilijkheid op die zich voordoet bij de beschouwing van de relatie tussen synchronie en diachronie. Als de identiteit van het signe gezocht wordt in zijn pure differentialiteit, dan houdt dat in dat, om een voorbeeld van De Saussure zelf[44.] te gebruiken, *calidus* en *chaud* twee volstrekt verschillende grootheden zijn. Als dat het geval is, kan geen verandering geconstateerd worden. Neemt men daarentegen aan dat een signe een onafhankelijke individualiteit kan hebben, dan is er een basis voor de constitutie van een entiteit, tot wier geschiedenis het behoort dat ze zich binnen de ene taalgemeenschap manifesteert als *calidus* en binnen de andere als *chaud*, anders gezegd: aan zulk een entiteit kan een continue fonetische en semantische ontwikkeling toegeschreven worden, waarvan bepaalde fasen corresponderen met images acoustiques op grond van welke voor bepaalde successieve taalgemeenschappen de - reeds vaststaande - identiteit van het signe telkens zijn vormelijke uitdrukking krijgt.

Een nog groter bezwaar is, dat de these van de radicale arbitrariteit van het signe voert tot een zelfde circulariteit als ik reeds enkele malen

eerder bij andere taalkundigen heb gesignaleerd.[45.] Als men meent dat men van een signe niet meer kan en mag zeggen dan dat het van alle andere verschilt en eventueel met sommige overeenkomt, is het individuele signe geheel aangewezen op het geheel, waarvan het deel uitmaakt. Anderzijds bepaalt het mede dat geheel, en men kan dus zeggen dat het mede zichzelf bepaalt, hetgeen door de these van de radicale arbitrariteit van het signe juist wordt ontkend. Dezelfde aporie laat zich ook anders formuleren. In een minimaal geheel, bestaande uit twee elementen, onderscheidt het ene element, zeg A, zich van een element dat niet-A is, zeg Z. Vraagt men nu wat dat weer inhoudt, dan moet het antwoord luiden: A verschilt van Z, dat zich weer daardoor kenmerkt dat het verschilt van A. Daarmee is de cirkel rond en het maakt natuurlijk niet uit hoeveel elementen er tussen A en Z zitten. Alweer blijkt, dat men de identiteit van een signe in laatste instantie in termen van zichzelf formuleert. Dit komt overeen met wat ik zojuist opmerkte over de onafhankelijke individualitèit van het signe. De these van de radicale arbitrariteit van het signe voert dus zelf voor tenminste één teken tot zijn tegengestelde. Dit komt overeen met de overweging dat men een stelsel uit een gegeven nulpunt moet definiëren dat *als zodanig* buiten het systeem ligt.

Deze redenering kan worden gesecundeerd door één die gebaseerd is op het produkt van maximale systematisering in de zin van De Saussure. Uitgaande van het primaat van de taalvorm, zoals ik eerder heb omschreven, ontmoet de systematisering haar grenzen in vormelijke discreetheid bij gelijkheid van betekenis: in het Nederlands bijvoorbeeld bij de formulering van een begrip ‘pluralis’, of bij de behandeling van de werkwoordsmorfologie. In een werk als het handboek van Hockett[46.] kan men zien hoe het primaat van de taalvorm generalisatie in de syntaxis met synonymie als leidraad voor een deel onmogelijk maakt. Maar ook wanneer men het primaat van de taalvorm overstijgt, moeten de schering en inslag van de systematiek, de lijnen van overeenkomst dus, zelve geordend worden als men echt van een systeem wil kunnen spreken. In laatste instantie vindt dan de systematisering haar eindpunt of zo men wil haar beginpunt in een eenheid die *als zodanig* uitwijst naar een systeem, waarvan zij weer een deel is.

III

Met bovenstaande kritische opmerkingen kunnen we natuurlijk niet volstaan. We hebben nu gezien dat de these van de radicale arbitrariteit van het signe problemen oplevert bij de behandeling van overeenkomsten tussen talen. Ook biedt genoemde these geen mogelijkheid voor een zinvolle relatering van taal en werkelijkheid. Zij is in strijd met het feit dat individuele vormen en betekenissen irreducibel blijken en laat geen taalbeschrijving toe in termen van o n t w i k k e l i n g . Tenslotte blijken bij enig doordenken toch alle elementen zichzelf te bepalen terwijl het autonoom gewaande

systeem zich blootgeeft als niet-autonoom.

Met deze opmerkingen hebben we, kortom, laten zien dàt De Saussure's centrale these inadequaat is en tot tegenstrijdigheden voert. Maar hoe komt dat? In het volgende wordt een bijdrage gegeven tot een antwoord op deze vraag.

Zoals we zagen acht De Saussure een taalelement geheel en al bepaald door zijn verschil met de andere taalelementen, en eventueel nader (maar niet essentieel) bepaald door overeenkomst met sommige ervan, in welk geval ze relatief arbitrair zijn. De taalelementen worden dus *gereduceerd* tot hun verschillen met andere taalelementen. Uiteraard beperkt De Saussure zich tot wat hij de relevante verschillen acht. Wat houdt dit nu in? Om de beantwoording van de vraag zo gemakkelijk mogelijk te maken, kies ik als object van beschouwing een minimaal systeem à la De Saussure. Zoals gezegd, verschillen alle taaltekens van elkaar, maar ze behoeven niet per se met een ander signe in enig opzicht overeen te komen. Natuurlijk komen de elementen van een taalsysteem wel in zoverre met elkaar overeen, dat ze alle deel uitmaken van dat systeem. Een minimaal systeem in de zin van De Saussure bevat dus twee elementen, die van elkaar verschillen en alleen in zoverre met elkaar overeenkomen, dat ze deel uitmaken van hetzelfde systeem.

Als ik die twee elementen met elkaar vergelijk, dan vind ik dus aan het ene element iets, dat ik niet aan het andere element kan constateren, of omgekeerd. Ik kan ook zeggen: het ene element heeft een eigenschap die het andere element niet heeft. Daarmee bedoel ik, dat het ene element een verschijnsel van een bepaalde soort vertoont, en het andere niet. Ik kan de verhouding tussen beide elementen ook anders karakteriseren: ze staan in een bepaalde, onomkeerbare betrekking tot elkaar.

Zoals De Saussure scherp heeft ingezien, gaat het binnen een systeem niet om verschillen zonder meer, maar alleen om relevante verschillen, verschillen die er binnen het systeem toe doen, verschillen op grond waarvan het ene element in het systeem op andere wijze functioneert als het andere. Binnen het systeem tellen dus alleen de functionele verschillen, en we zeggen dus dat de elementen van een systeem functioneel van elkaar verschillen. Dat is wat De Saussure bedoelde met ‘valeur’. Een verschijnsel dat zich aan het ene element voordoet en aan het andere niet, noem ik een functioneel verschilpunt (kortweg: verschilpunt) alleen indien een dergelijke stand van zaken er binnen het systeem toe doet.

Nu ligt het voor de hand, de elementen van een systeem op grond van een en ander te beschouwen als volledig bepaald door hun functionele verschillen of, anders gezegd, door de relaties die tussen die elementen bestaan, om te denken dat ze in een systeem alleen maar bestaan krachtens hun onderlinge verschillen of krachtens hun onderlinge relaties, om te denken dat - als systeemlid beschouwd - een dergelijk element niets is buiten die verschillen of buiten die relaties. Stellen wij ons voor het minisysteem winkelpersoneel van de sigarenzaak ‘Aroma’, bestaande uit een winkelchef en een bediende. Binnen dat systeem zijn beide functies geheel

en al bepaald door het feit dat de chef de baas is en de winkelbediende niet. Sterker: die betrekking creëert die functies; anders gezegd: het functioneel verschil definieert ze afdoende. We hebben bij concrete invulling van die relaties niet te maken met het feit dat bijvoorbeeld chef Jansen Feyenoord-supporter is noch daarmee dat de bediende in zijn vrije tijd konijnen fokt. Welke concrete invulling die functies ook mogen hebben, dat is binnen het systeem irrelevant. Men kan er dus terecht van abstraheren. Het is deze abstractie, die De Saussure heeft toegepast door zijn onderscheiding van langue en parole: de langue is een systeem, de parole is de 'invulling' of manifestatie ervan. Gegeven de wettigheid van die abstractie, kan men net doen *alsof* de elementen die in een systeem participeren, erbuiten niet bestaan, *alsof* hun onderscheid alleen maar gegeven is met hun functionele verschillen, met de functionele betrekkingen die ze onderhouden. Men kan er over praten *alsof* ze buiten het systeem niet existeren, *alsof* pas het systeem ze het aanzijn geeft.

Nu moge het waar zijn dat het er niet toe doet *hoe* welke chef en welke bediende van 'Aroma' ook van elkaar verschillen. Maar stel nu eens, dat de betrekking tussen chef en bediende zo wordt gedefinieerd, dat een eenmanszaak uitgesloten is, zodat men niet zijn eigen baas kan zijn. Dan maakt het bepaald wel uit, *dat* chef en bediende van elkaar verschillen. In dat geval vooronderstelt het verschil tussen chef en bediende, ongeacht de invulling, een andersoortig, dus buiten-systematisch, verschil tussen beide.

Hetzelfde valt te betogen met een wat abstracter voorbeeld. Stellen we ons voor een minisysteem waarvan de beide elementen bepaald worden door één relatie, 'links van' (in de meest voor de hand liggende betekenis). Wil deze relatie enige invulling krijgen, dan mag hetgeen 'links' staat niet identiek zijn aan hetgeen 'rechts' staat; ik kan mij tenminste niet voorstellen dat ik me ooit een keer rechts of links van mezelf zou aantreffen. Wat links en wat rechts staat moeten dus verschillende elementen zijn en dit verschil wordt door de relatie 'links van' *voorondersteld* en niet gedefinieerd of geschapen. Wat voor 'invulling' ik ook aan het minisysteem geef, het moeten altijd twee verschillende elementen zijn. Of het nu twee personen betreft of twee elementen van maximaal abstracte aard, die ik uitsluitend invoer terwille van een betoog, telkens geldt hetzelfde: het moeten welonderscheiden elementen zijn, willen ze ooit succesvol in een links vanbetrekking kunnen treden.

We kunnen dit laatste ook op een andere manier inzien. Een punt van verschil is een verschijnsel, maar niet ieder verschijnsel is een punt van verschil. Stel, op een boom zit een likje verf. Dat is een verschijnsel, en als zodanig kan het me opvallen, bijvoorbeeld omdat het er de vorige keer niet zat. Dat die gele plek op die boom zit, hoeft nog helemaal niet belangrijk te zijn voor mijn interpretatie van die lik verf als een verschijnsel. Ik kan die lik immers opvatten als een aanwijzing, dat er iemand met verf heeft lopen knoeien; in dat geval doet het niet terzake of die verf nu op die boom zit of op iets anders. - Ook als het likje verf bij zijn interpretatie als verschijnsel wèl op de boom betrokken wordt, hoeven we nog niet te

maken te hebben met een verschilpunt: het verschijnsel kan me simpelweg opgevallen zijn als nieuw voor de boom waar ik het op aantrof. Dan maakt het verschijnsel wel een verschil uit tussen fasen van één en dezelfde entiteit, maar niet tussen twee entiteiten, zoals een functioneel verschilpunt toch betaamt. Een verschijnsel kan dus alleen als verschilpunt worden opgevat indien er twee verschillende elementen voorhanden zijn en indien men het bedoelde verschijnsel aan het ene element aantreft en aan het andere niet. Deze elementen zijn niet zomaar en probleemloos voorhanden. Ook als ik zeker weet dàt de gele vlek als verschilpunt moet worden opgevat, dan helpt deze wetenschap ons nog niet verder met het antwoord op de vraag tussen welke elementen het verschil vigeert: tussen de stam en de kroon van de boom, tussen deze kant van de boom en de andere kant, tussen deze boom en een of meer andere, tussen het bos waar de boom deel van uitmaakt of de rest van het universum. Wil ik in termen van verschilpunten het onderscheid tussen twee elementen vastleggen, dan moet ik deze beide elementen dus vooraf geïdentificeerd hebben, wat inhoudt dat ik ze vooraf moet hebben onderscheiden.

Laten we nu eens een voorbeeld nemen dat meer op een taalsysteem lijkt: het minisysteem *plik*: *plikt*, een ‘taal’ dus met twee elementen. We hebben in ons minisysteem te maken met twee klankcombinaties, zo te zien combinaties van Nederlandse fonemen, die alleen in zoverre van elkaar verschillen dat de één een eindklank -*t* heeft, en de andere niet.

We beginnen met op te merken dat die -*t* helemaal niet in verband behoeft te worden gebracht met *plik*-, evenmin als de gele vlek per se met de boom in verband behoeft te worden gebracht: de -*t* zou bijvoorbeeld een signaal van Mars kunnen zijn waarvan het onbelangrijk is dat het optreedt samen met een realisatie van *plik*-. Maar ook als we weten dat de -*t* belangrijk is met betrekking tot *plik*-, hebben we nog niet te maken met een verschilpunt. We kunnen *plik* en *plikt* immers ook opvatten als twee verschijningsvormen van iets diepers, welke verschijningsvormen naast of na elkaar kunnen voorkomen, respectievelijk als de rode en groene kant van een blozende appel of als een schemerlamp die je aan en uit kunt doen. Om de -*t* als verschilpunt te interpreteren, moeten we aannemen dat er twee elementen gegeven zijn, dat er een segmentatie is in het veld waarbinnen de -*t* gegeven is, dat één segment die -*t* vertoont en het andere niet, en dat dit verschil functioneel is.

Als laatste voorbeeld geef ik een minisysteempje dat uit het Nederlands kan worden geïsoleerd, namelijk het paar *slager* (enkelvoud): *slagers* (meervoud). Ook hier geldt dat het niet automatisch en probleemloos van de ‘feiten’ valt af te lezen, dat de -*s* een verschilpunt is. In zoverre kan men met een zeker recht staande houden dat bijvoorbeeld alle *s*'en boodschappen van Mars zijn, of dat het helemaal toevallig is dat aan de vorm met -*s* een pluralisbetekenis verbonden is. Of men kan zeggen dat er maar één woord bestaat, dat echter twee varianten heeft, met en zonder -*s*, en dat de variant met -*s*, indien zij gerealiseerd wordt in het taalgebruik weliswaar altijd een meervoudsbetekenis ‘veroorzaakt’, maar dat dit volstrekt toevallig

is.

Ook in deze voorbeelden blijkt, dat de erkenning van een functioneel verschilpunt tevens de erkenning inhoudt van twee elementen, die *buiten het systeem om* van elkaar verschillen. Maar nu zal iemand wellicht opmerken: er wordt voortdurend over elementen gesproken, en dat kan verwarring wekken. Een systeem heeft immers helemaal niet met elementen te maken. Er kan van alles element zijn in een systeem. Een systeem op zichzelf beschouwd is niet anders dan een netwerk van relaties tussen 'open plekken' die door elementen kunnen worden gevuld, of, anders gezegd, door die relaties worden waarden gedefinieerd waaraan in de praktijk van alles kan beantwoorden. - Deze gedachte is echter niet anders dan een algemenere omschrijving van het onderscheid dat De Saussure maakte tussen *langue* en *parole*. Dit onderscheid is juist en noodzakelijk. Maar de 'open plekken' bijvoorbeeld aan weerszijden van de betrekkingen 'links van' of 'baas van' zijn niet aan elkaar gelijk; het is niet één plaats, het zijn er twee. Men kan wel zeggen dat dit nu juist volgt uit de tweewaardig- of tweeplaatsigheid van die betrekkingen, maar dat is niet anders dan weer een manier om te zeggen, dat die relaties alleen maar kunnen gelden tussen twee elementen die *buiten die relaties om* van elkaar verschillen.

In de bovenstaande voorbeelden is een nuance aangebracht die voor het vervolg van bijzonder belang is: wie een functioneel verschilpunt wil vaststellen of een relatie leggen van de besproken soorten, moet het bestaan van twee elementen *erkennen*, twee elementen die van elkaar verschillen op een wijze die niet door enig verschilpunt, enige betrekking binnen dat systeem wordt gespecificeerd. Wie zegt dat twee elementen participeren in een systeem, erkent daarmee hun systeemonafhankelijke individualiteit, of deze nu voortspruit uit het feit dat ze in de werkelijkheid gegeven zijn dan wel dat ze geschapen zijn door de systeembouwer (zoals dat het geval kan zijn bij wiskundige grootheden). Van belang is in beide gevallen alleen de erkenning van het onafhankelijke bestaan van die elementen krachtens de erkenning van het feit dat ze in een systeem participeren.

Het is mij niet bekend, of De Saussure ooit de gedachten heeft gekoesterd, die hierboven als preciseringen zijn voorgedragen. Mocht dat het geval geweest zijn, dan heeft hij ze niet met zodanige nadruk voorgedragen dat Bally en Sechehaye ze de moeite waard vonden om in de boekuitgave van de *Cours* van 1916 met enig reliëf te presenteren. Nu komt men in de bronnen van dit boek genoeg passages tegen die er op wijzen dat De Saussure ook in fundamentele zaken bleef gissen, zoals naar het woord van Staring de meester kenmerkt. Het is dus heel wel mogelijk, dat De Saussure de overwegingen die in II zijn ontvouwd wel degelijk zou hebben kunnen bijvallen, maar dat hij - terwille van de presentatie van zijn betoog - zich ervan heeft onthouden deze ongetwijfeld complicerende en relativerende gedachten ten beste te geven, en dit is te gereder aannemelijk, wanneer men bedenkt hoe vanzelfsprekend ze eigenlijk zijn. Niettemin valt te vrezen, dat De Saussure het belang ervan fundamenteel heeft onderschat. Ze voeren namelijk tot consequenties, die desastreus zijn voor de hoofdstellingen die in de

Cours worden gepresenteerd.

Om dit te laten zien, keer ik allereerst nog eens terug tot De Saussure's onderscheiding tussen langue en parole. Parole-verschijnselen zijn volgens De Saussure manifestaties van de langue, en niet omgekeerd. In zoverre kan van hun individualiteit geabstraheerd worden. De manieren waarop ik een woord kan uitspreken, de individuele voorstellingen die ik terzake van de betekenis van een woord blijk te hebben, zijn op het niveau van de langue evenmin belangrijk als dat liefde voor Feyenoord of voor konijnen van belang is voor de vastlegging van de personeelsstructuur van 'Aroma'. - Maar dit belet mij niet om de verschillende realisaties van een woord, de diverse psychische voorstellingen die bij de betekenis van een woord te pas komen, als een systeem te zien. Evenzo kan ik een systematiek ontwerpen van alle personen die achtereenvolgens de sigarenzaak 'Aroma' als chef hebben gediend. Die systemen zijn natuurlijk allemaal per definitie anders gekwalificeerd; en dus geschiedt het onderzoek van de parole met een ander doel dan dat van de langue, en de functies op basis waarvan het systeem van de parole door de linguistique de la parole kan worden beschreven, zijn anders van aard dan die welke in het systeem van de langue vigeren. Het verschil tussen langue en parole is dus niet gelegen in het feit dat de langue een systeem vormt en de parole niet; dat De Saussure zelf spreekt over een linguistique de la parole, veronderstelt dat hij een mogelijkheid tot systematische beschrijving van de parole zag en daar moet uiteraard een systematiek in de parole aan beantwoorden.

Het is dus niet helemaal zuiver, om te suggereren dat de langue orde zou brengen in een chaos van parole-verschijnselen, zoals de *Cours* niettemin lijkt te doen; en ik meen dat het verschil tussen beide evenmin daarin moet worden gezocht dat de langue eenheid brengt in de veelheid van parole-verschijnselen. Men kan immers op het vlak van de parole ook eenheid brengen in een veelheid van langue-verschijnselen. Zo kan men laten zien hoe één fonetisch geheel gerelateerd kan zijn aan zeer verschillende langue-elementen. Ik bedoel hier niet de gebruikelijke gevallen van homonymie, die, zoals bekend, meestal berusten op identiteit op het vlak van de langue, maar veeleer (merendeels reductie-)verschijnselen als gevolg waarvan fonetische identiteit kan ontstaan tussen realisaties van taalelementen, die structureel van elkaar verschillen. Ik noem als voorbeeld alleen maar de volgende, onderling verwante, gevallen: [mok] (*mok*, *mot ik*), [zak] (*zak*, *zal ik*), [bek] (*bek*, *ben ik*). - Behalve fonetische zijn er ook psychische verschijnselen die niet wezenlijk zijn voor de langue, bijvoorbeeld gevoelens van allerlei aard, met diverse woorden en andere langue-elementen verbonden. Het is zeer wel mogelijk dat één gevoel op parole-niveau de pendant is van een groot aantal langue-elementen, bijvoorbeeld woorden, waarvan we dan plegen te zeggen dat ze dezelfde gevoelswaarde hebben. Ook in zulke gevallen zou men kunnen volhouden dat op het vlak van parole eenheid - en dus samenhang - kan worden gezien in een veelheid van disparate langue-verschijnselen.

Terecht of ten onrechte - en ik meen met De Saussure: in vele opzich-

ten terecht - wordt in de taalkunde niet in eerste instantie gesystematiseerd naar fonetische structuur of gevoelswaarde, en dus is het niet fonetische of affectieve eenheid in het licht waarvan taalverschijnselen door de ‘algemene’ linguïst met voorliefde plegen te worden beschouwd. Al komt het voor dat fonetische grootheden naar verschillende taalelementen verwijzen, toch niet in dien zin, dat die verschillende taalelementen op zinvolle wijze in die fonetische eenheid begrepen zouden kunnen worden. Dat komt, omdat fonetische grootheden - aldus de gebruikelijke gedachtengang - in dienst staan van het functioneren van taaleenheden. Maar deze gebruikelijke gedachtengang is bepaald niet de enig denkbare. Wanneer men aan fonetische grootheden als [*mok*, *zak*, *bek*] een eigen zin toekent, bijvoorbeeld klanksymbolisch of ritmisch, en als het niveau waarop woorden en andere elementen van de langue plegen te worden onderscheiden daaraan instrumenteel wordt gesubordineerd, zodat de verhouding tussen langue en parole precies omgekeerd komt te liggen in vergelijking met wat we gewend zijn, dan zullen we spreken van een systeem van fonetische grootheden, waarvan de realisatie gevormd wordt door eenheden op het niveau van de langue. En het behoeft geen verder betoog dat diezelfde eenheden óók gezien kunnen worden als manifestaties van een systeem van gevoelswaarden - bepaald een ander type ‘valeurs’ dan De Saussure op het oog had!

Het verschil tussen parole en langue is dus niet een verschil tussen chaos en orde of tussen veelheid en eenheid, maar tussen wat als wezen van de taal (langage) wordt gezien en wat beschouwd wordt als de manifestatie van dat wezen. Als manifestatie van het wezen van de taal staat de parole in een betrekking van dienstbaarheid tot de langue, in een betrekking van instrument. Met de constitutie van de langue brengt De Saussure tot uitdrukking wat hij in de taal ziet: een middel tot overdracht van conceptuele kennis, niet in de eerste plaats een uitingsmogelijkheid van klanksymbolische, ritmische of affectieve qualificatie. Het zijn intersubjectief uitwisselbare concepten, in dienst van de overdracht van welke de parole slechts een nederig en soms zelfs een gevaarlijk krakend vehikel is. Met deze aanduiding van De Saussure's inzicht in het wezen van de taal wil ik hier volstaan; zij voldoet naar mijn mening om te laten zien dat de langue een in principe willekeurige creatie is, die in feite dient om uitdrukking te geven aan een taalconceptie, die niet van logicisme vrij te pleiten is. Zonder het conceptuele aspect van de taal - zeker in zijn relatie tot de intersubjectiviteit - te willen ontkennen, zou ik althans niet even onbekommerd als de grote Geneefse linguïst dat deed, staande willen houden dat daar de essentie van de taal in zit.

Uit het bovenstaande kan opgemaakt worden dat de constitutie van een systeem en de qualificatie van bepaalde verschijselen als manifestaties van (elementen van) dat systeem, vooral dient ter onderscheiding van wat in een bepaald gebied (door De Saussure *langage* genoemd) als wezenlijk en wat als secundair moet worden gezien. Die onderscheiding impliceert, zoals we nog zullen zien, zelf weer een systeem, namelijk het systeem van de langage, dat volgens De Saussure beschreven moest worden door de linguistique du

langage, maar dat neemt niet weg dat de keuze voor het een en niet het ander als wezenlijk niet meer systematisch te verantwoorden is, althans niet in laatste instantie; zij is, met andere woorden, niet van een formeel, maar van een inhoudelijk karakter, zij berust - in het meest gunstige geval - op een inzicht dat niet meer systematisch te verantwoorden is. Deze uitkomst is geheel in lijn met datgene wat we op andere wijze al over minisystemen à la De Saussure te weten zijn gekomen. We hebben immers gezien, dat de elementen van een systeem als zodanig *erkend* moeten worden. Dit houdt in dat men als objecten van de systematiserende blik deze en niet die velden van werkelijkheid of fictie selecteert c.q. creëert, met andere woorden *kiest* c.q. verkiest. Zelfs objecten uit de dagelijkse werkelijkheid: gebruiksvoorwerpen, levende wezens, en andere moeten als zodanig erkend zijn. Ze zijn niet op voorhand als element gegeven.

Langzamerhand begint zichtbaar te worden dat een minisysteem à la De Saussure het produkt is van een handelingscomplex, dat ten doel heeft de vastlegging van de *zin* van (een gedeelte van) de werkelijkheid: de elementen van een systeem hebben gezamenlijk een zin die ze functioneel onderscheidt van de rest van de werkelijkheid, en binnen het systeem heeft ieder element weer een eigen functie. En het gaat dan om blijvende, wezenlijke functies, niet om functies die die elementen toevallig of voorbijgaand mede vervullen. Anders gezegd, het gaat om blijvende, wezenlijke verschilpunten. Dat is wat de presentator van enig systeem ipso facto beweert. De systematisering betreft in het denken van De Saussure over taal (langage) met andere woorden de langue, niet de parole. Een minisysteem is al ontstaan, als ik van één gekozen element zulk een blijvende functie heb verkozen te geven. Daaruit volgt reeds dat geen enkel ander in aanmerking komend element die functie heeft. En dat herhaalt zich bij die ene act vanzelf, zodat er door de act zelf een ware chain of being ontstaat: functionele karakterisering van een element op de wijze zoals De Saussure dat met zijn valeurs bedoelde houdt in dat dit element met andere in een geheel (langue) is opgenomen, dat op zijn beurt als specifiek en niet bijkomstig talig samen met de parole het langage-systeem uitmaakt, dat weer een systeembetrekking onderhoudt met al het niet-talige semiotische, dat op zijn beurt een systematische betrekking onderhoudt met het niet-semiotische, enzovoort (ik beperk me nu maar tot onderscheidingen die in de *Cours* een belangrijke plaats innemen).

Door systematisering kan men aangeven in welke mate van detaillering en hoe consequent men die acten van zingeving heeft uitgevoerd. Men kan ermee vertellen hoe zinvol die systematisering zelf is, maar men kan dat verhaal nooit systematisch *motiveren*. Men kan de systematisering nooit vrijpleiten van eenzijdigheid of zinloosheid. Dergelijke beslissingen komen niet door systematisering, maar door *taxatie* tot stand. En bij die taxatie moet worden aangegeven in hoeverre deze of die systematisering, binnen een bepaald kader en gegeven bepaalde behoeften, nuttig en nodig is. Daarbij moet bovendien in het oog gehouden worden dat ook de meest zinvolle systematisering, gegeven de systeemonafhankelijkheid van de elementen,

partieel en dus eenzijdig zal zijn.

In het algemeen, en waarschijnlijk ook waar het fictionele objecten betreft, is systematisering steeds in laatste instantie een zingeving aan de *werkelijkheid*. Het lijkt me buiten twijfel, dat De Saussure van oordeel is geweest dat de beschrijving van het systeem van een natuurlijke taal een beschrijving van de werkelijkheid was zoals die zich manifesteerde achter de ‘sluier’ van de parole. Hierboven hebben we al het vermoeden geuit, dat De Saussure's taalbeschouwing logicistisch is. Dat vermoeden wordt sterker, als we bedenken hoe de elementen, die samen de conceptuele differentiatie verzorgen - volgens goed negentiende-eeuwse traditie voornamelijk woorden - er uit zouden moeten zien. Ze zouden samen een beeld moeten geven van een onberispelijke orde. Aan elk concept zou één en niet meer dan één vormelijk gegeven moeten beantwoorden, elke afwijking daarvan zou als onregelmatigheid vloeken met de gedachte dat de langue een systeem is. De taal zou, om het nog eens anders te zeggen, van een zo verheven en vlekkeloze regelmaat moeten zijn, dat geen Junggrammatiker ooit nog enige lust zou gevoelen om fonetische of psychologische wetmatigheden ter verklaring te hulp te roepen.

Maar een natuurlijke taal - zoals het Nederlands - levert een ander beeld. Zeker heerst er orde, maar het is niet een orde die zich rechtstreeks in de vorm weerspiegelt. Daar vindt men orde en anomalie naast elkaar. Het werkwoord *wandelen* heeft minder vormverscheidenheid dan het werkwoord *zijn*, en het werkwoord *achten* weer minder dan *wandelen*. Er zijn twee productieve soorten van meervoudsvorming en een groot aantal improductieve. En zo is er nog wel meer onregelmatigs te vinden op vormgebied, dat men alleen in een systeem weg kan praten door het erin op te nemen. Men verklaart op die wijze echter nimmer waar de discrepantie tussen vorm en concept vandaan komt. Zoiets is toch niet te verwachten, indien men stelt dat het er alleen maar op aankomt dat een signe verschilt van alle andere. Dat veronderstelt immers, dat er aan één vorm maar één betekenis beantwoordt en omgekeerd. Met andere woorden: homonymie en synonymie passen eigenlijk niet in een taal van pure onderscheidingen, het zijn rommel veroorzakende tendenzen, die een veelheid van betekenissen toekent aan het éne woord [aXtə] (gespeld: *achte*, *achten*, *achtte*, *achtten*) en een veelheid van vormen aan één betekenisaspect, pluralis. Onder het primaat van de taalvorm zullen vele linguïsten vrede hebben met de homonymie, maar geenszins met de synonymie: deze aan te nemen zou gelijk staan met toegeven dat men de taal ook onder het conceptuele aspect kan ordenen, terwijl men (het liefst uitgaande van wat men ‘feiten’ acht) de taal alleen wil ordenen onder het aspect van de vorm, waarover immers veel gemakkelijker consensus kan worden verkregen dan over het conceptuele, dat uitsluitend door introspectie toegankelijk zou zijn. Maar als de bontheid van de pluralisvorming nog niet voldoende te denken geeft aan deze linguïsten, dan misschien paren als *waaide*: *woei*, *wilde*: *wou*, *aardappels*: *aardappelen*, waartussen ik met de beste wil geen functioneel verschil kan ontdekken, die ik dus volstrekt synoniem zou achten.

Het heeft er alle schijn van dat in de elementen zelf van de langue, van datgene in de taal wat De Saussure als puur onderscheidenlijk gehonoreerd wilde zien, zich allerlei manifesteert dat niet tot die pure onderscheidenlijkheid terug te voeren is. Ik herinner in dit verband nog aan wat ik aan het einde van II heb opgemerkt over de invloed van de werkelijkheid op de vorming van concepten (*Ochs - boeuf - arbor*), op allerlei in woordvorm en betekenis dat niet op pure onderscheidenlijkheid terug kan worden gevoerd, op het feit dat een echte ontwikkelingsgeschiedenis van de taal [???] dat de signes meer zijn dan alleen maar elkaar bepalende elementen van de *langue*.

De natuurlijke taal vertoont onregelmatigheden. Weliswaar zijn elementen die tot één verzameling behoren altijd te beschouwen als elementen van een Saussureaans systeem, ook als ze onderling ongeordend zijn - immers ze verschillen hoe dan ook van elkaar, en dat is voldoende voor het lidmaatschap van zulk een systeem. Toch is gezien de puur differentiële functie, die De Saussure aan de langue toekent, het vreemd te noemen als zich discrepanties tussen signifiant en signifié voordoen in de vorm van synonymie en homonymie. Dat is geen puur differentiëren meer. Vreemd is ook dat zowel de signifiés als de signifiants bij systematisering resten opleveren die niet in de langue passen, in zoverre ze uit het oogpunt van differentiële functionaliteit overbodig zijn.

Uit het bovenstaande leid ik af dat hetgeen in een taal als het Nederlands aan De Saussure's ideale langue beantwoordt, helemaal geen systeem is. Waarom zou het ook? Orde moet er zijn, maar alleen in zoverre als deze het doel van taaluitingen dient, en dat is bepaald niet het realiseren van puur differentiële eenheden: het is veeleer het present stellen van gebeurtenissen en toestanden met het doel tot een bepaling van onze attitude ten opzichte daarvan te komen. Voorzover dáár orde voor nodig is, wordt deze - zo goed en zo kwaad als dat in een gegeven état de langue gaat - tot stand gebracht. De pure differentiatie van De Saussure is niet eigen aan de taal; zij is integendeel niets anders dan de volstrekte gelijkmaking van het object van onderzoek aan de beschrijving ervan. Scientisme leidt aldus tot een logicistische taalopvatting.[47.]

IV

We hebben gezien dat een element van een minisysteem à la De Saussure geenszins geheel en al bepaald wordt door zijn relaties ten opzichte van andere elementen maar dat het een irreducibele individualiteit bezit. Dit resultaat valt zonder enig probleem uit te breiden tot systemen als de ‘langue’. Als men deze systeemonafhankelijheid miskent, vervalt men in tegenspraken als aan het eind van II gesignaleerd. De ‘valeurs’ die het systeem bepalen wijzen aldus zelf naar buiten het systeem. Daarmee valt De Saussure's derde stap: de these van de radicale arbitrariteit van het signe.

Systeemelementen of *entiteiten*, zoals we ze in het vervolg zullen noe-

men, blijken als zodanig te moeten worden *erkend*: een tweede aanwijzing dat een systeem à la De Saussure in feite niet autonoom is. Pregnant geformuleerd, berust een systeem op doorgaande ordening van vrij gekozen objecten van onderscheiding. Met de term 'vrij' is ook gegeven dat de keuze nimmer onbetwistbaar is. Er is geen sprake van dat enige systematisering ooit als 'de' systematisering zou kunnen worden gelegitimeerd; uit de individualiteit van de entiteiten volgt dat alle systematisering, ook de meest volledige, p r i n c i p i e e l 'ten dele' is, en een eenzijdig beeld levert van de werkelijkheid.

Maar het is niet alleen de derde stap van De Saussure die hiermee als ongewettigd wordt afgewezen. Ook zijn tweede stap, de these van de wederzijdse implicatie van vorm en betekenis, die een opvatting van de taal als 'nomenclatuur' moest uitsluiten, is onverdedigbaar, zoals uit het vervolg zal blijken. Ik wil beginnen met een voorbeeld dat al eens aan de orde is geweest, een appel die aan één kant rood is en aan de andere niet - laten we zeggen dat hij daar groen is.

Op zichzelf lijkt het voor de hand te liggen de appel te zien als een entiteit met ten minste twee eigenschappen, rood en niet-rood. Maar zo vanzelfsprekend is deze wijze van beschouwing niet. Want we zien hier, hoe twee verschijnselen, een rood oppervlak en een niet-rood oppervlak, zich voordoen in een van de rest van de werkelijkheid afgegrensd gebied, in casu een appel; een gedeelte van dat gebied is rood, een ander gedeelte niet; beide participeren ze in de eenheid, die we met 'een appel' aangeduid hebben. Er is geen enkele reden om dit geheel de naam 'minisysteem in de zin van De Saussure' te onthouden en het rode en niet-rode gedeelte van de appel entiteitskarakter toe te kennen. Weliswaar is dat niet de gebruikelijke manier om tegen een appel aan te kijken. Maar voor een kunstschilder zou het dat wèl kunnen zijn. Hij zou gefascineerd kunnen raken door het rode deel van de appel, zo zelfs dat hij haast of helemaal zou kunnen vergeten dat het iets met een appel te maken had. Het contrast met het niet-rode deel van de appel zou dit in de hand kunnen werken. Als hij een naturalist zou zijn, zou hij gebiologeerd kunnen raken door de veelheid van kleurnuances die je binnen dat rood weer kunt ontdekken, door de telkens wisselende schakeringen, die het gevolg zijn van lichtkwaliteit, -sterkte en -inval. Het zou voor hem niet meer dan normaal zijn, het rood en het groen van de appel op te vatten als entiteiten. Men kan dus een appel schilderen als een verzameling van kleurvlekken die niets dan hun ruimtelijke ligging gemeen hebben. Misschien is er wel eens een appel zo uitgebeeld. In dat geval heeft de schilder de entiteiten 'het rood van appel x' en 'het groen van appel x' *gekozen*, of, anders gezegd: hij heeft die entiteiten in het leven geroepen, gecreëerd, inzoverre als hij de twee kleuren van appel x tot afzonderlijke objecten van uitbeelding heeft verheven.

Het is denkbaar dat die entiteiten al 'bestonden' vóórdat de schilder ze in hun entiteit-status 'erkende'. Het is ook denkbaar dat die entiteiten door de schilder werden 'gecreëerd'. In beide gevallen zijn het door en door temporele grootheden die op z'n minst een 'erkennings'-geschiedenis hebben

doorgemaakt. Ik geloof dat hetzelfde geldt voor alles wat als entiteit kan worden beschouwd, van meetkundige punten en eenhoorns tot (echte) entiteiten als olifanten of appels of individuele mensen. Zo zou ik van tweelingen kunnen volhouden dat het twee aspecten zijn van één mens; als ik ze samen zie, dan zie ik twee facetten van één menselijk individu. Ik kan dus ontkennen dat ze *als mens* afzonderlijk bestaan. Hoe onzinnig een dergelijke voorstelling van zaken ook moge lijken, zij is als het er op aankomt even bewijsbaar of onbewijsbaar als de gebruikelijke. Dat we er anders over denken komt omdat we (gelukkig) anders tegen tweelingen aan hebben leren kijken. Onze aanname van twee afzonderlijke mensen is daarmee echter nog niet meer dan een (zij het aangeleerde en zonder protest aanvaarde) *erkenning* van entiteiten. Als zodanig hebben ook echte tweelingen een erkennings-geschiedenis en zijn ze alleen op die grond al van een door en door historisch karakter.

Aan deze laatste stelling moet nog iets toegevoegd worden. Het is niet alleen zo, dat alle entiteiten een historisch karakter hebben, ze hebben ook ieder een *eigen* geschiedenis. De ene rode appel kan niet op één moment op dezelfde plek liggen als de andere; de ene komt door consumptie aan zijn eind en de andere niet, en zelfs is de ene appel anders rood dan de andere, het ene rood ontwikkelt zich anders dan het andere. Dat geeft ons de mogelijkheid ook de occurrence van een eigenschap bij een entiteit op te vatten als een entiteit met een eigen geschiedenis. Zo kunnen het rood en het groen van appel x ook opgevat worden als entiteiten met een tijdelijk karakter, entiteiten ieder met een eigen begin en een eigen einde, waarvan de geschiedenis wel afhankelijk is van die van de appel, maar toch op zichzelf beschouwd kan worden; een *eigen* geschiedenis, die onder meer daarin haar eigenheid toont doordat als gevolg van een afhapproces de rode kant van de appel kan voortbestaan terwijl de niet-rode niet meer bestaat en omgekeerd.

Laten we het analogon van deze redenering nu toepassen op een signe in de zin van De Saussure, nu beschouwd als eenheid van signifiant en signifié. Aan deze conceptie zitten eigenaardige kanten. De Saussure stelt ten aanzien van de (fysische) wereld van de klanken en de (psychische) wereld van de ‘ideeën’, dat beide van zichzelve chaotisch van karakter zijn; de ‘hechting’ (zo zouden we het kunnen noemen) van delen van het fysische domein aan delen van het psychische domein leidt echter tot de constitutie van eenheden van vorm en betekenis: de signes. We hebben gezien, dat De Saussure hun identiteit bepaald achtte door de betrekkingen die ze onderling onderhouden binnen het systeem van de langue.

De hierboven vermelde ‘hechting’ noemt De Saussure zelf een mysterieus feit (*Cours*: 56). Dat is het ook. Allereerst rijst de vraag, op welke wijze, in het bijzonder door welke oorzaken, de signes ontstaan. Tenzij De Saussure hier denkt aan een parthenogenesis uit de conventie, is er alle aanleiding tot het vermoeden, dat hij zelf op niet veel meer zou hebben kunnen wijzen dan op een soort van generatio spontanea. De bedoelde vraag behoeft overigens niet beantwoord te worden. Er is namelijk een redenering moge-

lijk die dit overbodig maakt.

Stel, dat een ‘hechtingsproces’ inderdaad, zoals De Saussure poneert, en wel als enige factor, leidt tot wederzijdse betrokkenheid van het fysische en het conceptuele domein. Dan is niet in te zien, waarom beide domeinen vanzelf gesplitst zouden worden in delen zoals die welke volgens De Saussure aan signes toebehoren. Het zou immers even goed mogelijk zijn geweest dat zich een nieuw domein gevormd had, dat kon worden gekarakteriseerd als een fysisch-conceptuele chaos, of dat het fysische domein er een conceptueel aspect bij had gekregen dan wel omgekeerd. De conclusie ligt voor de hand dat De Saussure eenvoudigweg *poneert* dat de hechting van het fysische en het psychische domein het ontstaan van een veelheid van signes met zich meesleept. En het is niet moeilijk in te zien waarom hij dit doet: we weten nu eenmaal van de taal, dat ze onder andere beschouwd kan worden als een verzameling van vele signes. Bovendien heeft De Saussure voor de constitutie van zijn systeembegrip de assumptie van een veelheid van signes nodig.

De constitutie van deze signes houdt, zoals we zagen, een segmentatie in van het fysische en van het conceptuele domein, zoals het volgende plaatje laat zien. Hierin is één teken getekend met een signifié en een signifiant, zoals het zich onderscheidt van de rest van het psychische en het fysische domein (met stippellijnen weergegeven):

(8)

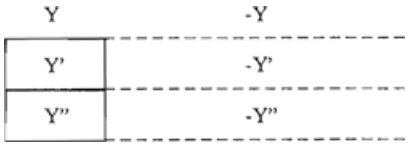

Het signe in zijn geheel wordt aangeduid met Y, de andere met -Y; het symbool voor de signifié is Y' (tegenover de rest van het conceptuele domein, -Y'); evenzo is het symbool van de signifiant Y" (tegenover -Y" als rest van het fysische domein).

Een signe is een entiteit en heeft evenals andere entiteiten een historisch karakter. Als dit het geval is, dan is er niets tegen de signifié en de signifiant te beschouwen als aspecten van een entiteit, dus als analoga van het rood en het groen van appel x. Daarmee is de mogelijkheid gegeven, een signe inwendig te beschouwen als een minisysteem à la De Saussure: er is een element + **signifié** en er is een element -**signifié**, de eigenschap die ze gemeen hebben is dat ze beide het signe mede constitueren. En daarom kunnen wij de signifié en de signifiant beide beschouwen als entiteiten ieder met een eigen geschiedenis, die, hoe afhankelijk ook van die van het signe, toch op zichzelf beschouwd kan worden.

We zien hieruit dat we ook een signifiant en een signifié op drie manieren kunnen bekijken: (a) als aspecten van één entiteit die deel uitmaakt van een systeem; (b) als twee entiteiten die deel uitmaken van een systeem van

het signe-type; (c) als twee entiteiten die geen deel uitmaken van zulk een systeem. Of we (a), (b) dan wel (c) kiezen, zal afhangen van wat we in een gegeven situatie als zinvol en werkelijkheidsgetrouw ervaren. Zo zullen we allicht terzake van het rood en het groen van de appel voor (a) of hooguit (b) kiezen, maar een schilder die dat rood en dat groen wil zien buiten verband met de appel, kan natuurlijk voor (c) opteren. Een keuze voor (a) of desnoods voor (b) kan eventueel gemotiveerd worden met de overweging dat de kleuren van de appel er niet zouden zijn als de appel er zelf niet was, met andere woorden dat de geschiedenis van die kleuren afhankelijk is van de geschiedenis van de appel. Hoe ligt dat nu bij het signe en zijn onderdelen? Geldt hier 'geen signe, dan geen signifiant of signifié'? Of zijn ze alle drie tegelijk, eventueel als bij toverslag, ontstaan? Of moet je eerst een signifiant en een signifié hebben voor er een signe kan ontstaan? Men kan natuurlijk heel goed volhouden dat ze alle drie tegelijk ontstaan en vergaan, net zoals men kan zeggen dat een man en een vrouw alleen echtgenoten zijn zolang ze gehuwd zijn, al geldt anderzijds dat je een man en een vrouw moet hebben om echtgenoten te krijgen. Zo kan het ook voorkomen dat ik moet beschikken over een 'concept', om mét De Saussure te spreken, èn over een woordvorm, om een woord te kunnen maken.

Een voorbeeld: kort na de oorlog zag ik uit de trein een voor mij opwindend schouwspel: een jongen op een gemotoriseerde fiets. Wat ik daar gerealiseerd zag was een van de varianten op het thema 'fiets met motor', waarop ik al lange tijd had gefantaseerd: ik wilde niets liever dan zoiets. Een concept was er dus, en wel een tamelijk abstract concept, dat zowel het 'ei' op het voorwiel, als de motor naast het achterwiel, als ook de motor onder aan het frame omvatte. Het was echter nog niet zover ontwikkeld dat het uitkwam boven een fiets met het automobiele van een motor (in de zin van motorfiets). Er zat nog niet de eenheid in, die het concept tegenwoordig kenmerkt, en blijkens welke een bromfiets wordt beschouwd als een eigen type vervoermiddel tussen de fiets ter ene, de motor en de auto ter andere zijde. Het is wellicht die eenheid welke aanleiding heeft gegeven eerst tot het aantrekken van de samenstellingsvorm *bromfiets*, later tot introductie van de woordklank *brommer*, in weerwil van het feit dat deze vormen oorspronkelijk verbonden waren met een betekenis die een bepaald soort geluid duidde. Dit laatste verband verdween allengs: als iemand nú het woord *brommer* gebruikt, kan het best zijn, dat de woordklank niet meer heenwijst naar geluiden, maar alleen naar het geünificeerde concept dat ik zojuist omschreef. Nu kan men volhouden, dat de koppeling van dit concept met de van zijn signifié losgeweekte vorm *brommer* de geboorte van een nieuw signe inhoudt, maar de vraag is wel, hoe zinvol het is een dergelijk moment aldus te markeren. Men kan er immers niet omheen dat èn de betekenis èn de vorm van dit signe prefabricated zijn, dat dus het gemarkeerde tijdstip weliswaar een nieuwe fase in de coöperatie van beide inluidt; maar is dit evenement nu zó spectaculair dat men pas als het plaats grijpt het zo zwaar geladen begrip 'signe in een bepaalde état de langue' erop van toepassing mag verklaren? En wat was *brommer* dan daar-

vóór?

Er zijn meer woorden zoals *brommer*. Het hefschroefvliegtuig en het corresponderende concept bestaan langer dan de algemene aanvaarding die thans de woordklank *helikopter* ten deel valt; sommige concepten wisselen van woordvorm (*automobiel*, *auto*; *aeroplaan*, *vliegmachine*, *vliegtuig*). Het is anderzijds heel goed mogelijk een woordvorm te verzinnen (bijvoorbeeld *plik*) en daarbij een concept te fantaseren: in Science Fiction kan zoiets heel goed gebruikt worden.

Als mijn gedachtengang juist is, dan is daarmee ook die gedachte van De Saussure ondermijnd, die ik hierboven als de 'tweede stap' beschreven heb: geen vorm zonder betekenis, geen betekenis zonder vorm, een stelling die De Saussure nodig had om de radicale autonomie van de langue te verdedigen. Met name de gedachte van de pre-existentie van concepten was De Saussure een gruwel: alsof 'betekenis' gegrond kon zijn in iets anders dan de langue alleen! Ik heb echter de indruk dat de pre-existentie van concepten een heel normale zaak is. En ik kan dat ook gemakkelijk aanvaarden. Ik ontken niet dat taal iets eigens is. Maar ik weiger aan te nemen dat alles in de taal *restloos* uit het talige (wat dat dan ook moge zijn) verklaard moet worden. Daarin zie ik, behalve wellicht een overdreven accent op wat de 'autonomie' van de taal heet, tevens een overschatting van wat het wetenschappelijk denken kan.

Met de ondermijning van De Saussure's 'tweede stap' (zie hierboven) is, zoals de lezer zelf kan vaststellen, het fundament weggeslagen onder de derde stap. Als een concept of een vorm kan bestaan vóór de constituering van het signe, dat wil dus zeggen: voordat dit signe het systeem mee bepalen kan en dus vóórdat het systeem als zodanig zijn specifieke vorm heeft gekregen - dan wordt de eigen aard, de identiteit van het signe blijkbaar niet volledig bepaald door zijn plaats in het systeem. Met andere woorden: er betaat geen *radicale* arbitrariteit.

Het valt natuurlijk nooit te *bewijzen* dat concepten of vormen preexistent zijn aan het signe: bij de beschrijving van de voorbeelden daarvoor heb ik me moeite gegeven te laten uitkomen dat het hier gaat om vaststellingen, die een interpretatie van feiten inhouden en die zelfs in zeker opzicht een kwestie van smaak zijn. Wel heb ik, hoop ik, aannemelijk gemaakt dat verwerping van die pre-existentie alleen maar een logische noodzakelijkheid is als men een systeemopvatting wenst te verdedigen als die van De Saussure, het laatste echter op straffe van logische inconsistentie.

Tenslotte wil ik er op wijzen, dat in de boven ontwikkelde voorstelling van zaken ruimte is voor synchrone behandeling niet door de elementen als het ware aan de tijd te ontheffen, maar door *naast* de synchrone functionaliteit - die nu ook zonder bezwaar een periode kan omvatten in plaats van een nulpunt - het evoluerende karakter in het teken te erkennen. Synchronisch functionerend, is het taalteken tegelijk door en door historisch in de zin van evolutief. De grondslag voor de identiteit is immers niet alleen maar *schijnbaar* gegeven in telkens als bij toverslag elkaar opvolgende systemen

(waarin het teken trouwens telkens ‘verandert’, als we dit tenminste nog veranderen mogen noemen, in een ander teken), maar in *werkelijkheid*, in zijn systeem-onafhankelijke individualiteit. Een woord hoeft geen bolle onderscheidingsknikker meer te zijn: het krijgt weer een gezicht, met schrammen en rimpels.

V

Het blijvend belang van De Saussure's arbeid is, zo concludeer ik uit het bovenstaande, daarin gelegen, dat hij vaststelde, dat fysische en psychische verschijnselen die je aantreft in wat je zo maar uit de losse hand ‘taal’ noemt, zich niet zonder meer als *taal*verschijnselen laten kennen. Die verschijnselen moeten alle afzonderlijk betrokken kunnen worden op grootheden waarvan ze manifestaties zijn en die samen een geheel *eigen*, onaanschouwelijk geheel vormen, dat bepaalde fysische en psychische verschijnselen als talig *qualificeert*.

Hij had dus een scherp oog voor de fundamentele *veelzinnig*heid van psychische en fysische verschijnselen. Die waren niet zomaar vanzelf ‘talig’ of niet ‘talig’; ze waren alleen als taalverschijnselen te begrijpen in zoverre ze - op een in feite niet aanschouwelijke wijze - betrokken waren op abstracte talige grootheden.

Is het al te gewaagd om te veronderstellen dat De Saussure met stomheid geslagen moet zijn geweest, toen na zoveel jaren van moeizame, veelszins *contre coeur* ondernomen denkarbeid achter de chaos der verschijnselen de functionele samenhang, de indrukwekkende eenheid van de taal zich openbaarde? Hoe dan ook, de ontdekking van de *langue* was een rijke beloning voor zoveel zwoegen.

Alleen, De Saussure was ook een man getraind in de handhaving van de strenge wetten van de wetenschap. Ook taalkundige uitspraken moesten op reële zaken betrekking hebben, ze mochten niet vaag zijn of elkaar tegenspreken, en ze moesten het object van onderzoek uitputtend beschrijven. Wat het laatste betreft, deze gestrengheid gold pas sinds ongeveer 1870; daarvoor had men nog een zekere ruimte overgelaten - in de wetenschap - voor het mysterieuze, het onoplosbare. Maar voor De Saussure was het onmogelijk hieraan toe te geven. Wat hij gezien had, moest hij beschrijven. De elementen van de langue dienden uitzonderingsloos op elkaar betrokken te worden. En die beschrijving diende uitputtend te zijn.

In dit opzicht verschilde De Saussure niet van de contemporaine linguïsien die hij bestreed. En evenals zij, maakte ook hij een logische fout. Zij dachten, om zo te zeggen, dat je zomaar aan de neus van een waarneembaar verschijnsel kon zien of het een taalverschijnsel was of niet. Daarmee reduceerden ze, gewild of ongewild, de taalverschijnselen tot hun fysische of psychische correlaten. Als je hun gevraagd had, waarom een taalverschijnsel een taalverschijnsel was, hadden ze moeilijk anders dan in tautologieën kunnen antwoorden. Ze hielden immers alleen maar vast aan die

gegevens, die experimenteel vaststelbaar waren. Ze zouden er niet over gepeinsd hebben, aan iets als De Saussure's *langue* een zelfstandige realiteit toe te kennen: het was op z'n best een systematisering achteraf van wat zij als feiten erkenden. Dit onberedeneerbare geloof was er de oorzaak van, dat hun assumpties als innerlijk tegenstrijdig en door niets motiveerbaar konden worden verworpen; De Saussure bood nu een mogelijkheid aan, niet in hun illogiciteiten en in wezen gratuïte uitspraken te vervallen.

Op precies dezelfde wijze als zij nu, nam De Saussure aan dat je - om zo te zeggen - aan de neus van een bepaald verschijnsel, in dit geval een verschilpunt, kon zien of het tot een bepaald taalelement behoorde of niet. Daarmee reduceerde hij, gewild of ongewild, de elementen van de *langue* tot hun onderlinge verschillen, tot hun systematische *plaats*. Als men De Saussure gevraagd had, waaròm hij nu bepaalde verschijnselen zag als verschilpunt voor bepaalde entiteiten, had ook hij moeilijk anders dan in tautologieën kunnen vervallen. Hij hield immers alleen maar vast aan het systeem. Hij dacht er niet aan om aan de elementen, die erin participeren, een zelfstandige realiteit toe te kennen: het waren op zijn best onzelfstandige manifestaties van verschillen. Dit onberedeneerbare geloof in het systeem nu was er de oorzaak van, dat De Saussure op zijn beurt gedwongen werd tot innerlijke tegenstrijdigheden en niet te motiveren uitspraken.

Het valt naar mijn mening overigens heel goed te begrijpen, dat De Saussure zijn vertrouwen op het systeem stelde. Voor hem leidde de wetenschap tot algemeen geldige, onbetwistbare uitspraken. Kon men zijn vastigheid niet meer vinden in het experimenteel vaststelbare, dan toch in de - als vanzelf zich voltrekkende - redelijke abstractie; al denkend zag men de structuur van de werkelijkheid zich ontvouwen.

Maar het valt juist te vrezen, dat een volstrekt systematisch betoog, de constitutie van een volstrekt sluitend stelsel, een openbaring kàn zijn van een fundamenteel gebrek aan begrip van de werkelijkheid. Wetenschappelijk denken kan een *middel* zijn om de werkelijkheid te begrijpen; en logische tegenstrijdigheid kan een aanwijzing zijn dat er iets schort in deze sfeer. Maar meer dan een middel is het niet. Het veronderstelt de aanwezigheid van een soort kennis die misschien het beste als levenswijsheid te typeren is. Een levenswijsheid die zich ook uitstrekt of kan uitstrekken tot de taal, tot de structuur van de taal. En die is er niet zomaar. Die moet worden verkregen door jarenlange oplettende omgang in casu met taalverschijnselen. En zelfs dan kunnen we nog niet van ‘onze’ ervaringskennis praten. Wat is ‘onze’ inbreng eigenlijk in de omstandigheid dat we de werkelijkheid ‘verstandig’ interpreteren? Kunnen wij, al was het maar voor onszelf, *aantonen* dat we, althans op sommige terreinen, verstandig omgaan met de werkelijkheid? Het heeft er meer van dat die kennis, dat inzicht *gegeven* zijn, en dat we er verstandig aan doen dit met een zekere dankbaarheid te aanvaarden.

VI

Aan het eind van mijn betoog gekomen, wil ik nog met nadruk waarschuwen voor een mogelijk misverstand. Door mij voortdurend tegen De Saussure af te zetten, heb ik misschien de indruk gewekt een soort entiteiten-aanbidder te zijn, iemand die het maar zozo vindt om systemen op te zetten of systematisch te denken, iemand die met welbehagen de eenzijdigheid en beperktheid van de systematisering laat zien, en met voldoening vaststelt hoe de werkelijkheid toch maar mooi de systeemdans weet te ontspringen.

Dat zou een volstrekt verkeerde interpretatie van de strekking van mijn betoog zijn. Ik heb alleen maar willen tonen, hoe systematisering à la De Saussure berust op *keuze* en *erkenning* van entiteiten (als objecten van systematisering) enerzijds en functies (als instrumenten van systematisering) anderzijds, dat systematisering derhalve een interpretatie van de werkelijkheid inhoudt die zelve niet systematisch verantwoord kan worden, en dat zelfs de meest volledige en verantwoorde interpretatie nimmer de pretentie kan voeren de werkelijkheid *volledig* te bestrijken. Ik heb willen laten zien, hoe De Saussure probeert de taalwerkelijkheid te reduceren tot het produkt van één bepaalde systematisering (langue). Deze systematisering werd daarenboven gepresenteerd als voor de hand liggend en vanzelfsprekend; terwijl ze in feite het resultaat is van De Saussure's niet gemotiveerde keuze, een keuze bovendien die bepaald aangevochten kan en moet worden: enerzijds is zij het produkt van een scientisme dat De Saussure met de Junggrammatiker gemeen had, en anderzijds blijkt dat juist op het vlak dat De Saussure met zijn langue wilde bestrijken, een taal niet volledig systematisch is, en het ook niet behoeft te zijn.

Als ons voldoende wijsheid ter beschikking stond, zouden we de volmaakte systematiek van de talen, van de werkelijkheid kunnen beschrijven. We hebben namelijk vastgesteld dat iedere entiteit haar eigen geschiedenis heeft. Dit betekent dat we het eigene van iedere entiteit in principe kunnen fixeren door het tracé vast te leggen dat zij in de loop van haar geschiedenis heeft gevolgd. En zo ligt iedere entiteit muurvast in de geschiedenis door de functies die ze simultaan of achtereenvolgens heeft uitgeoefend of door welke ze werd bepaald. Elke entiteit past op unieke wijze in het evoluerende wereld-‘systeem’. Herinneren we ons dat een entiteit niet anders is dan een *gekozen* en als zodanig erkend object van systematisering, dan kunnen we ook zeggen dat de gehele werkelijkheid zich voordoet als iets dat onderworpen is aan een universele wetmatigheid, waaraan zij niet kan ontkomen.

Dit alles wil ik geenszins ontkennen: ik heb er immers zelf op gewezen dat iedere entiteit haar eigen geschiedenis heeft. Maar ik wil tegelijk volhouden, dat zelfs ten overstaan van deze universele en dwingende ‘systematiek’ de werkelijkheid, juist als object van de wetmatigheid, als *betrekkingspunt* van het functionele in al zijn verscheidenheid, haar zelfstandigheid blijft bewaren. Deze formulering bevat iets paradoxaals. Als men die paradox zou willen opheffen, dan zou men het primaat moeten claimen van

de entiteiten òf van de systematiek; in beide gevallen ontstaat een vruchteloze kip-en-ei-problematiek, want elke poging om al redenerend boven de paradox uit te komen is tot mislukking gedoemd: de paradox geeft immers juist gestalte aan de g r e n z e n van het systematiserend denken. Maar niet alleen dit denken kent zijn begrenzingen: in het algemeen geldt dat elke vorm van zinbepaling van de werkelijkheid beperkt van gelding is, evenals de wetmatigheid die geacht wordt eraan te beantwoorden. Dus is elk woord dat van de mens uitgaat onvolkomen, niet alleen het wetenschappelijke. Deze beperktheid kunnen we beter niet overschreeuwen, het is immers een kostbare uitwijzing naar de enige echte Soeverein. Ons moge de bescheidenheid van de Meester tot voorbeeld strekken, aan wie de Vader alle macht in de hemel en op de aarde heeft gegeven, en die tegen de rijke jongeling zei: Waarom noemt ge mij goed? Niemand is goed dan God alleen (Luc. 18:19).[48.]

Literatuur

Amacker, R., (1975)	*Linguistique Saussurienne*. Genève.
Bakker, D.M., (1968)	*Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*. Leiden.
(1969)	'Transformationele en functionele grammatica'. In: *Forum der Letteren* 10, 203-233.
(1972)	*Tekengeving en syntaxis, over constructies met hebben en zijn*. Inaugurele rede Vrije Universiteit Amsterdam. Assen.
(1974)	'Zinnen als reeksen: een vergelijkende standpuntbepaling'. In: *De Nieuwe Taalgids* 67, 265-278.
(1976)	'Bezeichnungsakt und Grammatik'. In: *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses, Cambridge 1975*. Bern-Frankfurt/M-München, 189-192.
(1977)	'De grammatica in de negentiende eeuw'. In: D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets, *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*. Den Bosch, 113-160.
(1979)	'Naar aanleiding van De Saussure's *Cours*'. In: *Handelingen van het 35ste Nederlands Filologencongres (28-29 maart 1978)*. Amsterdam, 193-205.
(1981)	'Naar aanleiding van De Saussure's *Cours* (II)'. In: *Voortgang van het onderzoek in de subfaculteit Nederlands aan de Vrije Universiteit*, II. Amsterdam, 62-80.
Culler, J., (1982)	*Saussure*, derde druk. London.
Edwards, P. (ed.), (1967)	*The Encyclopedia of philosophy*. Vol. 8. New York-London.
Engler, R., (1967)	*Ferdinand de Saussure. Cours de linguistique générale*; édition critique par - -, 2 dln., 4 afl. Wiesbaden, 1967-1974.
(1968)	*Lexique de la terminologie saussurienne*. Utrecht-Antwerpen.

Godel, R., (1969)	*Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, tweede druk. Genève-Paris.
Helsloot, N. en Mariëtte Willemsen, (1983)	'Er ligt een kluitje in het riet' In: *Molaar* (subfac.blad Nederlands VU) 90, 16-19.
Hockett, C,F., (1962)	*A Course in Modern Linguistics*, vierde druk. New York.
Iordan, I., (1937)	*An Introduction to Romance Linguistics*. Revised, translated and in parts recast by John Orr. London.
Jäger, L., (1976)	'F. de Saussures historisch-hermeneutische Idee der Sprache'. In: *Linguistik und Didaktik* 7, 210-214.

Jankowsky, K.R., (1972) *The Neogrammarians*. 's Gravenhage-Parijs.

Koerner, E.F.K., (1973) *Ferdinand de Saussure*. Braunschweig.

Lepschy, G.C., (1973) rec. Engler 1967 fasc. 2. In: *Linguistics* 117, 117-122.

Mauro, T. de, (1972) *Ferdinand de Saussure. Cours de linguistique générale*; publié par C. Bally et A. Sechehaye; avec la collaboration de A. Riedlinger; édition critique préparée par T. de Mauro. Paris.

Paul, H., (1920) *Prinzipien der Sprachgeschichte*, vijfde druk. Halle a.S.

Peeters, C., (1974) 'Saussure néogrammairien et l'antinomie synchronie/diachronie'. In: *Linguistics* 133, 53-62.

Scaglione, A., (1980) 'The eighteenth-century debate concerning linearity or simultaneity in the deep structure of language: from Buffier to Gottsched'. In: Konrad Koerner, ed., *Progress in linguistic historiography. Papers from the international conference on the history of the language sciences (Ottawa, 28-31 August 1978)*. Amsterdam, 141-154.

Siertsema, B., (1975) 'The Concept of "Value" in F. de Saussure's *Cours de linguistique générale*'. In: A. Dees, A. Kibédi en R.E.V. Stuip (red.), *Mélanges de linguistique et de littérature offerts à Lein Geschiere par ses amis, collègues et élèves*. Amsterdam, 283-297.

Steintbal, H., (1855) *Grammatik, Logik und Psychologie*. Berlin.

Stutterheim, C.F.P., (1949) *Inleiding tot de taal-philosophie*. Antwerpen/Nijmegen.

Trim, J.L.M., (1976) 'Die Junggrammatiker nach 100 Jahren'. In: *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses, Cambridge 1975*. Bern-Frankfurt/M-München, 75-96.

Verburg, P.A., (1952) *Taal en functionaliteit*. Wageningen.

Eindnoten:

1. Ik citeer de *Cours* uit De Mauro 1972. Men dient deze vindplaatsaanduidingen uitsluitend te zien als een entree tot de teksten die in de noot 3 genoemde werken in broneditie of commentaar gegeven resp. besproken worden. - Voor een waardering van Bally's en Sechehaye's werk vgl. Engler 1967-1974, Godel 1969[2], De Mauro 1972. - Een aardige inleiding op De Saussure is Culler 1982[3].
2. Een *klankstelsel* wordt geformuleerd op basis van overeenkomsten tussen spraakklanken. Zo is er sprake van een klinkersysteem en een medeklinkersysteem in het Nederlands, waarvan de volgende klankovereenkomsten getuigenis afleggen: b*i*t/b*ie*t, b*e*d/b*ee*t, b*a*d/b*aa*d, b*o*d/b*oo*d; *b*ak/*p*ak/*m*ak, *d*ier/*t*ier/*n*ier. Een *morfologisch stelsel* wordt geformuleerd op basis van correlaties tussen vorm èn betekenis van woorden, bijvoorbeeld dag/dag*en*; kooi/kooi*en*; slager/slagers, taxi/taxi'*s*.
3. Ik verwijs de lezer overigens in het bijzonder naar Verburg 1952.
4. Jankowsky 1972, Peeters 1974, Trim 1976.
5. Bakker 1977: 5.2.4.
6. Een klankwet formuleert een vaste, wetmatige klankovergang of klankverandering, waardoor een regelmatige klankcorrespondentie tussen talen wordt verklaard. Een voorbeeld van zulk een correspondentie is Lat. pater/pecus, Gotisch fadar/faihu (Ned. vader/vee).
7. Paul 1920: 1-2.
8. Paul 1920: 4-5.
9. Paul 1920: 6.
10. *Cours* 19.
11. *Cours* 18-19.
12. De Mauro 1972: 354.
13. Paul 1920: 1-2, vgl. hiermee de afgrenzing van het object der taalwetenschap op blz. 17.
14. Paul 1920: 6, 24.
15. Vgl. Bakker 1977: 117 en passim.
16. *Cours* 306-307.
17. De Mauro 1972: 355.
18. ibid.
19. Vgl. De Mauro 1972: 355, *Cours* 23-25. Zie ook (als voor andere noten die verwijzen naar de tekst van de *Cours*) met name De Mauro 1972 en Amacker 1975.
20. Vgl. Koerner 1973: 74 vgg., *Cours* 26.
21. Steinthal 1855.
22. *Cours* 114 vgg., 155 vgg.
23. Zie Edwards 1967, s.v. Value.
24. Paul 1920: 29 vgg. J. Noordegraaf wees me op de volgende passage: 'In his monograph on *Saussure* (1968: 54), Mounin categorically proclaims that Saussure's concepts of arbitrariness and linearity had never been formulated by any linguist before him. The facts are very different indeed. Both questions were the object of a lively and extended debate throughout the 18th century, and the German contribution, in particular, has not yet been picked up even by the best informed historians of linguistic ideas' (Scaglione 1980: 144).
25. Vgl. Paul 1920: 31 vgg.
26. Akoestische verschijnselen zijn door het spreken ontstane luchtdrukveranderingen die kunnen worden vastgelegd door fysische meetapparatuur: oscillografen en dergelijke. Articulatorische verschijnselen zijn de standen en bewegingen van de spraakorganen: de keel- en neusholte, de stembanden, de tong, de tanden. Auditorische verschijnselen houden verband met de werkzaamheid van de oren, voorzover gespitst op menselijke spraak.
27. Paul 1920: 1 vgg.
28. *Cours* 104 vgg.
29. *Cours* 31 vgg., 112 vgg.
30. De Saussure wilde inderdaad 'montrer au linguiste ce qu'il fait' (ik citeer uit De Mauro 1972: 355).
31. *Cours* 30 vgg., 36 vgg.
32. Vgl. *Cours* 117.
33. Vgl. *Cours* 98.
34. Vgl. Bakker 1977: 5.2.1., 5.2.3., 6.2.1.
35. Vgl. *Cours* 97, 155.
36. Vgl. *Cours* 97.
37. Vgl. Bakker 1977: 5.8.3.
38. Bakker 1969: 208 vgg.
39. A. Verhagen te Amsterdam verschafte mij de volgende formules:
(i) Ax(F(x) → Ey(G(y) & R(x,y))) & Ay(G(y) → Ex(F(x) & R(x,y))) waar F is 'is een taalvorm', G is 'is een concept of notie' en R: 'is verbonden aan'. Het eerste lid van bovenstaande conjunctie

van uitspraken is de uitdrukking van de nomenclatuur-gedachte; de conjunctie als geheel is de uitdrukking van de gedachte dat taalvorm en betekenis elkaar impliceren.
Aan W.R. de Jong dank ik de volgende weergaven, resp. van het primaat van de taalvorm, het primaat van de betekenis en de uitsluiting zowel van synonymie als van homonymie:
(ii) Ax(G(x) → E!y(R(y,x) & F(y))
(aan elke betekenis is precies één taalvorm verbonden)
(iii) Ax(F(x) → E!y(R(x,y) & G(y))
(aan elke taalvorm is precies één betekenis verbonden)
(iv) (Ax(G(x) → E!y(R(y,x) & F(y))) & (Ax(F(x) → E!y(R(x,y) & G(y)))

40. Vgl. *Cours* 114 vgg.
41. Valeur: *Cours* 114 vgg., 155 vgg., Amacker 1975, Siertsema 1975.
42. *Cours* 100.
43. Vgl. *Cours* 97.
44. *Cours* 249-250. De keten van gelijkheden die de editeurs (niet De Saussure!) het probleem omhangen, verhult het slechts zeer ten dele.
45. Bakker 1968: 45; 1974.
46. Hockett 1962[4]: 154: 'discontinuous IC's'. Uit de figuren 17.8 A en B blijkt, dat vraagzinnen niet te behandelen zijn zonder dat men middelen te baat neemt, die niet gegeven zijn in de Immediate Constituents Analysis, die van het primaat van de taalvorm uitgaat.
47. J. Noordegraaf vestigde mijn aandacht op de volgende passage: 'Like Gilliéron, Saussure is a rationalist, though less obviously. He, too, sees in language solely a means of mutual understanding between men, a product of reason, to the exclusion of any interference on the part of fancy or emotivity. Equally rationalistic is his use of the word "system" with regard to language as though it were a piece of mechanism, a machine, constructed from a number of parts, closely and intricately assembled, a machine therefore, that we must learn to handle by getting to know its components [...].' (Iordan 1937: 293).
48. Zie voor een meer expliciete behandeling van de religieuze bepaaldheid van het menselijk spreken mijn 'De macht van het woord', te verschijnen in: Chr. Fahner (Ed.), *Taal voor welzijn*, Kaderreeks nr. 5, gepland medio 1985, waarin ook een uitvoeriger evaluatie van De Saussure's blijvende verdiensten als taalkundige.
[*Redactionele aantekening:* Met het genoemde stuk wordt waarschijnlijk bedoeld het artikel dat in 1988 onder de titel 'Taalkunde en de macht van het woord' verschijnt in een door Chr. Fahner geredigeerde bundel. Een artikel getiteld 'De macht van het woord' is gepubliceerd in *Radix* 10, 4 (oktober 1984), 209-217; dat stuk lijkt echter naar de inhoud niet te corresponderen met het hier aangekondigde.]

De macht van het woord

Dit artikel bevat enkele overwegingen van zowel taalkundige als wijsgerige aard met betrekking tot taal en taalgebruik. Fundamenteel voor de volgende beschouwingen zijn enkele opmerkingen over de *handeling* (1.) en over de aard van het *wetenschappelijk denken* (2.). Met de analyse van een taaluiting als uitgangspunt wordt vervolgens een poging gedaan, nader te omschrijven waarin de 'macht van het woord' gelegen is (3.). Daarna volgt een toepassing van het gevondene met betrekking tot de Heilige Schrift en de belijdenis (4.) en tenslotte iets over de macht van het Woord Gods (5.).

1.

Wie taal gebruikt, handelt. Om dit toe te lichten, moeten we eerst een aantal belangrijke aspecten van de handeling de revue laten passeren. Een handeling is te omschrijven als het teweegbrengen van een verandering. Voorbeeld: iemand maakt zijn bril schoon. Hij brengt een verandering teweeg met name aan de brilleglazen: vlekken en stofjes worden verwijderd. Deze verandering gaat niet 'vanzelf', zoals wanneer je bril nat wordt van de regen. Iemand *beslist* om zijn bril schoon te maken. Hij kan het ook laten. In 'teweegbrengen' is dit aspect van opzettelijkheid vastgesteld.

Nader bezien, valt 'bril schoonmaken' in onderdelen uiteen. Als we spreken van een *handeling* 'bril schoonmaken', dan moeten we deze onderdelen *deel*handelingen noemen. In dit geval zouden dat kunnen zijn: zakdoek uit de zak halen, bril van de neus nemen, blazen, poetsen, enzovoort. Zulke deelhandelingen zijn finaal geordend, dat wil zeggen: geordend met het oog op het doel van de handeling. Je haalt de zakdoek uit je zak *om* een instrument te hebben voor het schoonmaken: je neemt je bril van je neus *om* hem te kunnen bewerken. Elke handeling heeft een *doel*, waaraan alle deelhandelingen ondergeschikt zijn. Als dat doel bereikt is, dat wil zeggen: als het resultaat van de bewerking een verandering is die in voldoende mate overeenkomt met de doelvoorstelling, dan wordt als regel de handeling beeindigd. Als je bril schoon is (naar jouw idee), dan zul je hem eerder op je neus zetten dan alsmaar blijven doorpoetsen.

Een handeling als bril schoonmaken maakt op haar beurt weer deel uit van een handelingscomplex met een wijdere doelstelling. Je kunt bijvoorbeeld je bril schoonmaken om beter te kunnen lezen; dat lezen staat op zijn beurt in dienst van informatieverwerving; en die heeft weer iets anders ten doel. Bij analyse van dergelijke wijdere doelstellingen blijkt alras, dat degene die een handeling verricht zich veelal niet bewust is van de diepste drijfveer ervan. Waarom hang je een schilderij op? Om de kamer gezellig te maken. Maar waarom wil je de kamer gezellig maken? Het antwoord op die vraag is veel moeilijker te geven. Diverse wetenschappen, theologie, wijsbegeerte, psychologie, in het laatst aangehaald geval ook de kunstgeschiedenis,

zijn nodig om die drijfveren verder aan het licht te brengen, maar dit bewustwordingsproces is tot nog toe nimmer voltooid. Niettemin wordt ieder geacht zich van de doelen en de gevolgen van zijn handelingen bewust te zijn, zelfs wordt men vaak verantwoordelijk gesteld voor wat men uitricht, ook als dit ‘per ongeluk’ of ‘onbedoeld’ geschiedt.

Tenslotte wijs ik erop dat een handeling *onherroepelijk* is. Het effect ervan kan niet echt ongedaan gemaakt worden: het verbeteren of wegwerken van fouten kost op z'n minst tijd en moeite.

2.

Elders[1.] heb ik uiteengezet dat de wetenschap haar object nooit kan omvatten. Kort gezegd, we kunnen veel over de schepping weten, haar echt kennen ligt niet in ons bereik. De wetenschap kan ons dan ook nimmer ‘het’ portret van de werkelijkheid geven. De schepping blijft een mysterie. Niets spreekt vanzelf. Wetenschappelijke analyse en synthese leiden daarom nooit tot meer dan de verwoording van een bepaalde *visie* op (een deel van) de werkelijkheid. Deze visie is in laatste instantie niet te *motiveren* ten overstaan van enig forum; zij is dus ook niet motiveerbaar ten aanzien van de communis opinio. Zij betreft de *waarde* van het wetenschappelijk beschreven geheel en zijn delen en zij geeft aan welke houding wij het beste daartegenover kunnen innemen. Een wetenschappelijk betoog verschilt in dezen, zoals we nog in 3. nader zullen zien, niet wezenlijk van andere vormen van taalgebruik. Het verschilt van ander taalgebruik door zijn *doelstelling*: binnen bepaalde grenzen volledig en ordelijk rekenschap geven van de betrekkingen tussen de dingen die behandeld worden.

De principiële ontoereikendheid van het wetenschappelijke betoog heeft nog een eigenaardige consequentie. Omdat wetenschappelijke analyse en synthese slechts leiden tot ‘kennen *ten dele*’, is het begrijpen van een wetenschappelijk betoog mede afhankelijk van kennis ‘buiten de woorden om’. Ik bedoel hier nu niet allereerst dat woorden duiden op zaken en dat men de zaken enigszins moet kennen om te begrijpen wat de woorden betekenen; ik doel veeleer op de omstandigheid, dat een wetenschappelijk betoog steeds een impliciet gebruik maakt van kennis die niet te formuleren is. Hoe volledig en hoe precies we ook mogen zijn, steeds wijkt het object van beschrijving achter die beschrijving terug. Altijd blijft er iets over waarvan we wel weet hebben, maar dat zich niet laat formuleren.

Verder hebben we gezien dat elk wetenschappelijk betoog een specifieke *visie* onder woorden brengt, die volgt uit een specifieke doelstelling die men bij een bepaald onderzoek op het oog heeft. Reeds díe beperktheid houdt in dat we ook bij het wetenschappelijk betoog aangewezen zijn op allerlei vormen van informatie die ons buiten de tekst om toestromen: andere teksten (contekst), de situatie die het kader vormt van de tekst (productie en receptie van de tekst, en allerlei andere vormen van kennis met betrekking tot de beschreven standen van zaken, de auteurs en de lezers. Ook in deze afhankelijkheidsbetrekking verschilt een wetenschappelijk betoog in niets van andere vormen van taalgebruik, zoals we aanstonds zullen zien.

3.

In de vorige paragraaf is het handelingskarakter van taal al enigermate naar voren gekomen. We zagen al, dat datgene wat de wetenschap kan bereiken, is: vast te stellen welke de houding is die men ten opzichte van de werkelijkheid moet aannemen als men op de juiste wijze met haar zal handelen. In de wetenschap gebeurt dat door systematisering. Men wijst van de samenstellende delen der werkelijkheid aan, wat hun werkelijke constante functionele plaats is. We hebben gezien dat dit niet 'vanzelf' gaat: het is een kwestie van visie.

In het taalgebruik gaat het om iets soortgelijks. Als een schoolkind tegen z'n vriendje zegt: *de juf is ziek*, dan geeft hij in eerste instantie een karakteristiek van de stand van zaken op school. Die stand van zaken wordt direct beïnvloed door wat er met de juf aan de hand is: vandaar het accent op *de juf*. En de toestand van de juf wordt gekarakteriseerd door het woord *ziek*. Daarmee geeft dat schoolkind aan z'n vriendje een belangrijke gebeurtenis door. Hoe doet hij dat? Hij probeert de voorstelling, die zijn vriendje heeft van de stand van zaken op school, te wijzigen door de zin *De juf is ziek* uit te spreken. Zo deelt hij mee of hij goed of kwaad te wachten heeft. En wat hij daarmee wil? Blij maken? waarschuwen? indruk maken? steun zoeken bij teleurstelling of iemand zoeken die blij met hem kan zijn? Er komt al gauw een grens in zicht: oordeel niet opdat je niet geoordeeld wordt. Een uitspraak legt vast, hoe je houding tot de werkelijkheid is. Dat gebeurt eventueel om anderen daarvan in kennis te stellen, zoals in ons voorbeeld, of voor je zelf, zoals in een dagboek. Vaak wordt het menselijk spreken gepresenteerd als een soort codering van een conceptueel beeld van de werkelijkheid: de uitspraak brengt die boodschap-in-code over en dan wordt ze gedecodeerd door de hoorder. Deze voorstelling van zaken, die nogal geliefd is in TGG-kringen, gaat geheel voorbij aan wat ik als essentieel beschouw in taalgebruik: de uitlegging van, de *interpretatie* van een stukje van de werkelijkheid, een stand van zaken. De fout van dit communicatiemodel is, dat het voorbijgaat aan de *problematiek* van de verhouding tussen de werkelijkheid aan de ene kant en de inhoud van de gebruikte tekens aan de andere kant. Alsof ook uitingen als: *een foetus onder drie maanden mag geaborteerd worden* probleemloze mededelingen zouden zijn! Terwijl zelfs simpele mededelingen bol staan van interpretatie, vgl. *ik ben nou aan 't koken, hoor Jantje!* Waarom typeert moeder de stand van zaken zó? Is dat koken dan zó belangrijk?

Betekenissen van woorden zijn betekenissen van dingen: ze geven de waarde aan die dingen kunnen hebben. Door taaluitingen leg je vast, dat je een betrekking hebt gesteld tussen iets of iemand en zo'n 'waarde'.

Iemand zegt: *Als Jan een schurk is*...Nee, hij heeft hem geen schurk genoemd. Maar hij heeft hem wel met het woord *schurk* in verband gebracht. En dat houdt in, dat het op zijn minst zin heeft om je af te vragen of Jan een schurk is. Dat tekent Jan, dat verandert hem in ons oog: het woord *schurk* is gevallen met betrekking tot zijn persoon.

Spreken is dus heel verantwoordelijk werk. Zowel het algemene en structuuraanwijzend spreken van de wetenschap als het op het individuele

gebeuren van alledag gerichte spreken. Spreken is dus handelen. Net als van alle handelen, kan aangenomen worden dat je er een doel mee hebt en dat je je bewust bent van de gevolgen. Iemand die spreekt om maar wat te zeggen, leutert, en iemand die een ander beledigt door er wat uit te flappen, kan zich niet excuseren door te zeggen dat hij het niet zo bedoelde: hij kan redelijkerwijs geacht worden zich bewust te zijn van het effect van zijn spreken. Elke taaluiting komt tot stand - idealiter - krachtens een beslissing om niet te zwijgen. Ook zwijgen, dat wil zeggen afzien van handelen, kan fout zijn.

Als we nagaan hoe taaluitingen tot stand komen, dan geldt hetzelfde voor alle andere handelingen: de mens kan er vaak geen duidelijk motief voor aanvoeren. Waarom zeg ik dit en waarom zeg ik dat? Het zijn in laatste instantie vragen waarop even moeilijk antwoord is te geven als op vragen als: waarom wil ik deze kamer gezellig maken? Het zijn vaak onberedeneerde aandriften die ons ergens toe aanzetten, ook bij zorgvuldig voorbereide en uitgevoerde handelingen, ook bij gecontroleerd spreken. Niettemin worden wij geacht te weten wat wij doen als we de stem verheffen, en dat is geheel in overeenstemming met het enorme gewicht, dat we aan ons eigen spreken moeten toekennen.

We hebben al gezien, dat we elkaar au fond niet kunnen bewijzen dat we het goed zien. Dus komt het erop aan, onze visie bekend te maken. Het enige wat wij kunnen doen is uitspreken wat we vinden en daarvoor te staan. We kunnen ons niet beroepen op een gemeenschappelijke visie, op ‘de’ state of affairs, de stand van zaken. We staan uitsluitend voor onze eigen opvatting, waarvan we in het spreken of anderszins handelend getuigenis afleggen. Er is niets vanzelfsprekend.

Uiteraard zijn er wel inzichten die we met veel mensen gemeenschappelijk hebben en die daarom vanzelfsprekend lijken. Maar juist in deze tijd zien we dat er actiegroepen aan het werk zijn die proberen ons allerlei zaken, tot de meest ‘vanzelfsprekende’ toe, anders te laten zien; we zien hoe totalitaire regimes hun onderdanen ertoe moeten *dwingen* om vrijheid en democratie te noemen wat die regimes vrijheid en democratie noemen, of anders te zwijgen; we zien zelfs hoe methoden van hersenspoeling gebruikt worden om mensen te dwingen niet alleen leugens te zèggen maar ze nog te geloven ook.

De macht van het woord bestaat daarin, dat woorden - en daarmee waarden - in verband worden gebracht met de werkelijkheid. Ieder mens oefent die macht uit, of hij nu een vooraanstaande dan wel onaanzienlijke positie inneemt. Doordat er geen volledige kennis bestaat omtrent de juistheid van verbanden tussen woorden en zaken, oefent elk persoonlijk ‘getuigenis’ aangaande de werkelijkheid, maar ook elk stilzwijgen een bepaalde druk uit op het geheel van geldende opinies, dat wil zeggen opinies die hetzij onopzettelijk, hetzij opzettelijk, eventueel onder gebruik van geweld, zich in een zekere consensus mogen verheugen. In iedere gemeenschap is zulk een consensus noodzakelijk, aangezien men alleen op grond daarvan tot gemeenschappelijk handelen kan komen. Daarom is er een strijd op leven en

dood gaande, waarin de woorden de wapens zijn: variërend van onopgesmukt, eerlijk en liefdevol spreken tot veelvuldige en agressieve herhaling van verschrikkelijke leugens. En aangezien ook van zwijgen geldt dat het goed of verkeerd kan zijn, neemt ieder mens aan die strijd voortdurend deel.

4.

Temidden van al datgene wat ooit uitgesproken is en zal worden vinden we de woorden van de Bijbel. Nu is de hele wereld van de woorden, en dus ook de Bijbel, onderdeel van de werkelijkheid. Alleen al omdat we nooit kunnen doorgronden wat een mens zegt, wat mensen zeggen, zal ook de Bijbel voor ons altijd een mysterie blijven. En wat we van de Bijbel begrijpen heeft dezelfde beperktheid die àl ons inzicht aankleeft. Bovendien is dat inzicht in laatste instantie niet motiveerbaar. Het is zelfs niet vanzelfsprekend dat de Bijbel een eenheid is: dat is een kwestie van visie. Voor de filoloog, de taalgeleerde die zich bezighoudt met de interpretatie van teksten, is de Bijbel dan ook in eerste instantie niet anders dan een aantal Hebreeuwse en Griekse letters, als zodanig niet verschillend van andere Hebreeuwse en Griekse teksten. Al het andere: de interpretatie van die teksten, hun betrekking tot de werkelijkheid die ze onder woorden brengen, hun onderling verband, hun eenheid tenslotte, dat alles is veel minder vanzelfsprekend.

Voor de woorden van de Bijbel geldt hetzelfde als voor alle uitspraken (verzamelingen) in een menselijke taal: de Schrift biedt niet meer dan een beperkt beeld van haar ‘voorwerp van bespreking’. Zeker als we bedenken op Wie die woorden betrekking hebben, zal het belang van dit inzicht in het oog springen. Ook alles wat over de Bijbel wordt gezegd vertoont eenzelfde beperktheid. Belijdenisgeschriften zijn niet zomaar een uittreksel uit de Schrift: het zijn *visies* op de Schrift. Dat geldt ook voor elke andere vorm van exegese, hoe ‘nauwkeurig’ of ‘juist’ deze ook in enige zin zou mogen heten.

Evenals alle teksten, veronderstelt ook de Bijbel buiten-textuele kennis, dat wil zeggen: kennis van de geïntendeerde standen van zaken ‘buiten de woorden om’. Van buiten de Bijbelwoorden moeten kennis en inzicht ons toestromen, als wij die woorden zullen begrijpen. Het gaat hier om allerlei soorten van kennis, van alledaagse weetjes af tot onuitspreekbare belevingen. Schrift met Schrift vergelijken is dus een operatie die niet tekst-intern kan blijven: de vergeleken gedeelten kunnen immers niet begrepen worden zonder de kennis van buiten de tekst, waarvan zoëven sprake was. Wanneer bijvoorbeeld iemand ontkent dat op Jozua's woord zon en maan stil zouden hebben kunnen staan, dan ontbreekt het hem niet zozeer aan eerbied voor de tekst in zijn contekst, maar dan heeft hij simpelweg een verkeerd wereldbeeld.

Ook is het onmogelijk de Bijbel te *vertalen* zonder dat men er een interpretatie van geeft, een visie erop presenteert. Een nieuwe vertaling kan dus onmogelijk ‘hetzelfde zeggen met andere woorden’; ze zegt iets ànders. Hetzelfde geldt voor de ‘vertaling’ of modernisering van belijdenisgeschrif-

ten. Ook hier manifesteert zich dezelfde beperktheid die elke vorm van menselijk taalgebruik aankleeft. Bovendien kunnen wij niets afdoende motiveren; zo de belijdenisgeschriften al ‘de’ interpretatie van de Schrift zouden bevatten (wat niet het geval is), dan zou onze interpretatie van de belijdenisgeschriften nog gebrekkig zijn, en tevens niet in laatste instantie motiveerbaar.

De enige ware uitlegger van de Schrift, maar ook van de belijdenisgeschriften, van alle teksten, van de gehele schepping, is de Geest van Christus. Deze is echter niet het automatisch en blijvend bezit van de gelovige en de kerkgemeenschap. Niet voor niets zegt Jezus: blijf in mij. Die aansporing heeft alleen zin als er reëel gevaar bestaat dat de gelovige van Hem af kan raken. Dit geldt niet alleen voor de vrijzinnige, maar evenzeer voor de rechtzinnige gelovige (zie 5.). Alleen indien en voorzover we in Hem blijven, kunnen we aangaande de werkelijkheid, de Schriften daaronder begrepen, die ‘uitleg’, die wijsheid verwachten, welke Hij ons persoonlijk en gemeenschappelijk op Zijn tijd als hemels brood beschikt. Dit is het enige alternatief voor een z.g. relationeel waarheidsbegrip, het enige fundament voor ‘intersubjectiviteit’ en voor kennis van de waarheid in het algemeen.

5.

In de vorige paragraaf hebben we al gezien, dat gemeenschappelijk handelen alleen mogelijk is, wanneer er ten aanzien van bepaalde zaken consensus bestaat. Niet zelden wordt deze consensus in woorden vastgelegd; daarbij vervult het schrift een belangrijke rol. Voorbeelden van zulk een vastlegging zijn: een wijsgerig stelsel, een politieke doctrine, een theologie, een zaken‘filosofie’, belijdenisgeschriften, de bijbel. Een vastgelegde consensus kunnen we met een geschikt woord ‘logos’ noemen: een verhaal, dat rekenschap geeft van hoe de dingen zijn en hoe er mee omgegaan moet worden; een tekst dus, die een min of meer samenhangend relaas geeft van de werkelijkheid of van een deel of aspect ervan. Zulk een logos wordt in de gemeenschap waarin ze tot stand gekomen is stilzwijgend of uitdrukkelijk erkend; hij heeft dus per definitie een *conventioneel* karakter. In sommige gevallen wordt die erkenning door specifieke handelingen (waaronder bijvoorbeeld plechtige verzekeringen) tot uitdrukking gebracht, waardoor de logos een *officieel* karakter krijgt.

Zonder consensus kan een gemeenschap niet effectief handelen, maar met een consensus is men er nog niet. Want als er onvoldoende mensen meewerken, gebeurt er niets. De meeste Nederlanders zijn overtuigd van de noodzaak van hygiënische maatregelen, maar het effect van die maatregelen kan gedeeltelijk ongedaan worden gemaakt door ernstige vervuiling bij slechts een gering aantal landgenoten, die die overtuiging niet delen. En zelfs kan het voorkomen, dat een hele gemeenschap, die een consensus heeft vastgelegd in een uitgebreide ‘logos’, deze laatste gebruikt voor een geheel ander doel dan waarvoor hij opgesteld is of schijnt te zijn.

Dat is mogelijk omdat men een tekst meestal kan laten zeggen wat men wil; en de plaatsen waar dat niet lukt, daar kan men altijd van zeggen dat

ze van minder belang zijn of, als men dat gezien het gezag van de ‘logos’ niet durft, dan kan men ze in de praktijk negeren. Zo kan het voorkomen, dat een hele kerkgemeenschap in de ban is van een goddeloze denkhouding, hoewel ze onverkort vasthoudt aan Schrift en belijdenis. Het is helaas maar al te begrijpelijk - zelfs een oppervlakkig zelfonderzoek leert het al - wanneer een kerkelijke gemeenschap ‘haar eerste liefde verlaat’; wanneer ze zich weliswaar behaaglijk koestert in de genadegaven door God in Christus aan de Kerk geschonken, maar eigenlijk met God geen reëel contact wenst, omdat men als kerkmensen liever ‘onder elkaar’ is. Want zulk een contact brengt óok menselijke tekortkomingen aan het licht; het berooft de mens van zijn autonomie; hij kan niet ‘als God zijn’ zolang hij in Diens nabijheid verkeert. Wie graag zelf God wil zijn en blijven, kan óok met de Gereformeerde leer en belijdenis goed uit de voeten. Hoe comfortabel, dat God buiten de bijbel niet meer rechtstreeks tot ons spreekt en geen wonderen meer doet - van een God die alleen maar bij wijze van spreken spreekt en handelt, kan men geen last hebben. Dat Christus op aarde terugkomt kan onmogelijk geloochend worden, maar men kan het feit wel negéren; schimpen op chiliasten en sektariërs helpt daarbij uitstekend. De combinatie van de leer van de verdorven natuur des mensen met die van de onverliesbaarheid der genade kan misbruikt worden om ons te ontdoen van elke neiging ons te verantwoorden, ons te bekeren. Temeer daar we de trouw, die God door de eeuwen heen aan de kerk bewijst, kunnen ‘ombouwen’ tot een vanzelfsprekend, blijvend *bezit* van de Heilige Geest, zodat de kerk niet kan dwalen, het altijd bij het rechte eind heeft en niet meer bij God aan hoeft kloppen dan bij wijze van formaliteit.

Men ziet hieruit, hoe zelfs een kerk die Schrift en belijdenis trouw blijft, kan verharden in een afvallige houding. In plaats van warmte en liefde treedt dan koude onverschilligheid en arrogante zelfgenoegzaamheid. In een dergelijke sfeer verworden het bidden, het preken, het luisteren naar de preek, de doop, de belijdenis, het avondmaal tot lege handelingen: er is niets te vragen, het aanbidden is niet gemeend, het preken en het bijwonen van diensten is een formaliteit, geboden door de ‘logos’, maar in feite zinloos; de sacramenten delen in dit lot. ‘Mijn volk eert mij met de lippen, maar zijn hart is ver van mij’.

Wijde verbreidheid van een dergelijke anti-christelijke houding is, meen ik, de oorzaak geweest van de scheuring '42-'44; en, om bij mijn eigen kerkgenootschap te blijven, de oorzaak van de toenemende invloed van een niet-christelijke levensovertuiging, die de menselijke verlangens en strevingen centraal stelt en die wel uit móet lopen op een openlijk wetteloze levenshouding. Terwijl als gevolg hiervan dit kerkgenootschap steeds minder bestuurbaar wordt en de handhaving van trouw aan Schrift en belijdenis steeds meer een formaliteit lijkt om de schaapjes bij elkaar of de ‘rechtse’ achterban zoet te houden, ziet men elders, waar een vaak strengere opvatting heerst over wat ‘trouw aan de belijdenis’ inhoudt, hoe niet weinig jongeren het geloof der vaderen vaarwel zeggen, dan wel hun heil zoeken in gemeenschappen, waar de dagelijkse omgang met God meer centraal staat,

zoals Youth for Christ of de Crusaders.

6.

Het bovenstaande laat zien hoe beperkt de macht van een ‘logos’ kan zijn. Evenmin als de filosofie, de politiek of het zakenleven is de kerk immuun voor corruptie onder de schijn van het tegendeel. Tegen een dergelijke ontwikkeling kan men zich, dat moge duidelijk zijn, niet beschermen door instandhouding van de status quo. Mogen anderen hun heil zien in technieken van overreding, van morele of lichamelijke dwang, zelfs van foltering en moord, de gemeente heeft slechts één ‘techniek’: de erkenning dat zij met alle woord- en handelingsmacht die ook haar ter beschikking staat niet bij machte is de weg des levens te vinden en te wijzen, tenzij zij daadwerkelijk haar kracht put uit het levende Woord, de Zoon zelf. En van Hem juist, die alle macht heeft, kan zij absolute en daadwerkelijke gehoorzaamheid leren kennen als de weg naar de vrijheid.

De eenheid in liefde van de Vader en de Zoon is zo sterk, dat Jezus zegt: Ik en de Vader zijn één. Maar de Zoon is in alles aan de Vader onderdanig. Hij doet niets van zichzelf, of hij moet het de Vader zien doen; zijn spijze is de wil te doen van degene die Hem gezonden heeft, zoals hij herhaaldelijk zegt. Zijn leer is dan ook niet van Hemzelf, maar van de Vader afkomstig. Hij is zo geheel en al dienstknecht, dat hij de openbaring van God genoemd kan worden. Hij is de enige die ooit in de hemel is geweest, de enige die ooit de Vader heeft gezien, de enige die ooit uit de hemel is neergedaald. God heeft hem dan ook volmacht gegeven: alle macht in de hemel en op aarde. Hij kan zeggen: Wie mij gezien heeft, die heeft de Vader gezien, en: Niemand komt tot de Vader dan door Mij. Hij heeft van zijn Vader verkregen leven te hebben in zichzelf, zodat hij de Zijnen kan opwekken op de jongste dag. Hij is het brood uit de hemel, het water des levens, het licht der wereld. Wie aan Hem in liefde verbonden blijven, zullen veel vrucht dragen; ze zullen worden tot een fontein van levend water.

Literatuur

Voor nadere uitwerking zie mijn in noot 1 geciteerde artikel en de aldaar opgegeven literatuur van mijn hand. - Een inleiding in het handelingsaspect van de taal is Helmut Henne, *Sprachpragmatik*. Nachschrift einer Vorlesung, Tübingen 1975.

Eindnoten:

1. ‘Kritische notities bij Ferdinand de Saussure's *Cours*’, *Philosophia Reformata* 49 (1984), pp.1-34.

Bibliografie

van de gepubliceerde taalkundige geschriften van D.M. Bakker

1968

Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen. Leiden: Universitaire Pers. Diss. Leiden. viii, 231 pp.

'Onderwerp en gezegde', in: *Reflexies. Opstellen aangeboden aan Prof. dr. J.P.A. Mekkes, ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag*. D.M. Bakker, J. den Boeft, J. van der Hoeven, G. Horsman, A. Huson, P.A. Meijer, J.W. Mojet, M.D. Stafleu; Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, p. 9-41.

1969

'Transformationele en functionele grammatica', naar aanleiding van: Simon C. Dik, *Coordination, its implications for the theory of general linguistics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company 1968, in: *Forum der Letteren* 10, p. 203-233.

1971

'Iets over het onderscheid tussen "bepaalde" en "onbepaalde" nominale constituenten', in: *De Nieuwe Taalgids* 64, p. 338-345 [Stutterheim-nummer].

D.M. Bakker, C. van Bree, A. van Santen (red.), *De Nieuwe Taalgids* 64 [Stutterheim-nummer].

C.F.P. Stutterheim, *Uit de verstrooiïng. Gesproken en geschreven taalkundige beschouwingen. Bundel aangeboden bij zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse Taalkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden*. D.M. Bakker, C. van Bree, B.C. Damsteegt, J. Noordegraaf, A. van Santen (red.), Leiden: Universitaire Pers.

1972

'Ieder, samen, respectievelijk, elkaar', in: S.C. Dik (red.), *Taalwetenschap in Nederland 1971*. Amsterdam, p. 39-44.

'On "Ellipsis" in Dutch Nominal Phrases', in: *Linguistics. An International Review* 83, p. 5-12.

Tekengeving en syntaxis. Over constructies met 'hebben' en 'zijn'. Assen:

Van Gorcum. Inaugurele rede, 35 pp.

1974

‘Zinnen als reeksen: een vergelijkende standpuntbepaling’, in: *De Nieuwe Taalgids* 67, p. 265-278.

D.M. Bakker, M. Kemperink, L. van Noort, G. Sneep, ‘Drie notities over de beschrijving van werkwoorden als woordgroepsdelen’, in: *Tabu* 5 (1974-1975), p.1-8.

Boekbespreking: W. Abraham (ed.). *Kasustheorie*. Frankfurt/M 1971, 213 pp., in: *Neophilologus* 58, p. 100-101.

F.L. Zwaan. *Zwaanzinnigheden. Opstellen over spraakkunst en tekstinterpretatie*. J. Malepaard, E.M. Tol-Verkuyl, D.M. Bakker, B.C. Damsteegt, G.R.W. Dibbets (red.). Amsterdam.

1975

‘Werkwoordstijden en taalhandeling’, in: *Handelingen van het drieëndertigste Nederlands Filologencongres 1974*. Amsterdam, p. 169-176.

‘Aanloopmoeilijkheden’, in: *De Nieuwe Taalgids* 68 (1975), p. 180-185.

‘Volgorde van taalelementen; enkele preliminaire opmerkingen’, in: G. Kazemier en P.P.J. van Caspel (red.), *Taal- en letterkundig gastenboek voor Prof. dr. G.A. van Es*. Groningen, p. 1-10.

1976

‘Bezeichnungsakt und Grammatik’, in: *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses Cambridge 1975*. Bern [enz.], p. 189-192.

1977

D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*. 's-Hertogenbosch: Malmberg. 413 pp., 10 illustraties en 2 kaartjes.

‘De grammatica in de negentiende eeuw’, in: Bakker en Dibbets (1977), p. 113-160.

‘De links-van-relatie in werkwoordsgroepen’, in: *Spektator* 6, p. 378-380 [Squibnummer].

‘Huygens' *Op de dood van Sterre*: analyse van interpretaties van de eerste

regel', in: H. Heestermans (red.), *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan Dr. C.H.A. Kruyskamp*. 's-Gravenhage, p. 15-24.

1978

'Volgorde in werkwoordsgroepen', in: *De Nieuwe Taalgids* 7, p. 479-483 [Van den Berg-nummer].

1979

'Naar aanleiding van De Saussure's *Cours*', in: *Handelingen van het vijfendertigste Nederlands Filologencongres 1978*. Amsterdam, p. 193-205.

1980

'On *A*-generic Sentences in Dutch', in: D.J. van Alkemade, A. Feitsma, W. Meys, P. van Reenen, J.J. Spa (red.), *Linguistic studies offered to Berthe Siertsema*. Amsterdam, p. 11-24.

1981

'Naar aanleiding van De Saussure's *Cours* (II)', in: *Voortgang* 2, p. 62-80.

1982

'Nevenschikking', in: *Voortgang* 3, p. 228-243.

1983

'Coördinatie en Major Constituents', in: *Glot* 6, p. 183-227.

Boekbespreking: T. Pollmann, *Woorden, klanken, zinnen, talen*. 's-Gravenhage, 1983, x, 253 pp, in: *Forum der Letteren* 24, p. 230-233.

1984

‘Major Constituents en Samentrekking’, in: *Voortgang* 5, p. 207-229.

‘Kritische notities bij Ferdinand de Saussure's *Cours*’, in: *Philosophia Reformata* 49, p. 1-34.

P. Pit'ha en D.M. Bakker, ‘Towards a Free and Close Coordination’ in: *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 41, p. 27-33.

‘De macht van het woord’, in: *Radix* 10, p. 209-217.

1986

Boekbespreking: H. Klifman, *Studies op het gebied van de Vroegnieuwnederlandse triviumtraditie (ca. 1550 - ca. 1650)*. Dordrecht/Cinnaminson 1983, x, 239 pp., in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 102, p. 139-143 [postuum verschenen].

1988

'Taalkunde en de macht van het woord', in Chr. Fahner, *Taal voor welzijn*. Kampen. [postuum te verschijnen].

Namenregister

Alkemade, D.J. van	51, 52, 229
Amacker, R.	214, 216, 217
Anderson, J.M.	18
Antoine, G.	168, 180
Bach, E.	17, 64, 115
Bakel, J. van	74, 80, 95, 98, 101, 102
Balk-Smit Duyzentkunst, F.	67, 79 80
Bally, C.	112, 116, 181, 189, 199 213, 218
Becker, K.F.	155, 179
Berg, B. van den	107, 229
Berkel, A. van	150
Besten, H. den	144, 149
Beth, E.W.	180
Bie	194
Bloomfield, L.	151, 178
Boer, B. de	38
Bos, G.F.	12, 37, 100, 103, 141, 142 198
Botha, R.P.	178
Brill, W.G.	15
Brinke, J.S. ten	14
Buffier, C.	218
Bühler, K.	87
Bull, W.E.	21, 27
Burton-Roberts, N.	44-46, 48, 52
Bush, R.R.	115
Caecilius van Calacte	116
Carlson, G.N.	46-48, 50, 52
Caron, W.J.H.	115
Chomsky, N.	5-7, 15-17, 115, 142, 152-159, 162, 164-166, 169-171, 174, 176, 177, 179, 182, 183
Cosijn, P.J.	14
Culler, J.	213, 217
Daems, F.	65, 66, 80

Dal, J.	19
Daneš, F.	179
Dees, A.	218
Dibbets, G.R.W.	217, 228
Dik, S.C.	59, 64, 115, 116, 120-122, 130, 132, 151-154, 156, 159-162, 164-168, 170-180, 227
Diver, W.	21, 27
Dooyeweerd, H.	180
Dougherty, R.	178, 179
Drop, W.	14
Ebeling, C.L.	21-25, 27
Edwards, P.	214, 217
Engler, R.	213, 217, 218
Es, G.A. van	97, 228
Evers, B.	14
Fodor, J.A.	15, 16, 115
Galanter, E.	115
Geschiere, L.	218
Gillieron, J.	216
Ginneken, J. van	21
Godel, R.	213, 217
Gottsched, J.C.	218
Griffioen, J.	14
Guillaume, G.	37
Harms, R.T.	17, 64, 115
Harris, Z.S.	5, 6, 16, 115, 178
Heger, K.	21, 25, 27
Helsloot, N.	181, 217
Henne, H.	226
Hockett, C.F.	179, 195, 216, 217
Hoeven, J. van der	181, 227
Hoff, B.J.	178
Huddleston, R.	25, 27
Hudson, R.A.	56, 64
Hurkmans, A.	181
Iordan, I.	216, 217

Jacobs, R.A. 15, 115
Jäger, L. 217

Jakobson, R. 15
Jankowsky, K.R. 213, 218
Jong, W.R. de 181, 215
Joos, M. 20, 27
Katz, J.J. 15, 16, 115
Kawamoto, S. 15
Kern, J.H. 19, 74, 148, 185
Kerstens, J. 142, 150
Kibédi, A. 218
Kirsner, R.S. 21, 22, 24-27
Klooster, W.G. 29, 31, 32, 36, 37
Koerner, E.F.K. 214, 218
Koot 194
Koster, J. 95, 98
Kraak, A. 29, 31, 32, 36, 37
Lepschy, G.C. 218
Leupenius, P. 115
Lockwood, W.B. 18
Longacre, R.E. 179
Lubbe, H.F.A. van der 72, 131
Luce, R.D. 115
Lucebert 18
Luif, J.H.J. 14
Lyons, J. 18, 44, 49, 52, 178
Mattens, W.H.M. 37
Matthews, P.H. 178
Mauro, T. de 181, 213-215, 218
McCawley, J.D. 17, 56, 64, 115
Meillet, A. 187
Mekkes, J.P.A. 180, 227
Mens, J. 8-10
Miller, G.A. 115
Mounin, G. 214
Neu, E. 18
Neijt, A. zie Neijt-Kappen

Neijt-Kappen, A.	117, 132, 133, 149, 150
Nienhuis, L.J.A.	14
Noordegraaf, J.	181, 214, 216, 227
Nuchelmans, G.	181
Ockham, W. van	185
Ofenloch, E.	116
Oomen, I.	44, 52
Orr, J.	217
Paardekooper, P.C.	20, 28, 65, 80 81, 87
Paul, H.	186, 187, 189, 213-215, 218
Peeters, C.	213, 218
Pictet, A.	187
Pike, K.L.	179
Pitha, P.	18, 178
Quine, W.V.	15
Quintilian, zie Quintilianus	
Quintilianus	109, 113, 115
Reichenbach, H.	25, 28
Reichling, A.	151
Riedlinger, A.	218
Robbins, B.	37
Robinson, O.W.	109
Roland Holst, A.	123
Roorda, T.	3, 14
Roose, H.	29, 37
Rosenbaum, P.S.	15, 115
Rijk, R.P.G. de	65, 66
Rijpma, E.	80, 98, 102
Sanctius, F.	115
Saussure, F. de	4, 15, 132, 181-197, 199-213, 215-218, 226, 229
Scaglione, A.	214, 218
Schauwecker, L.	18
Schmidt, K.H.	18
Schuringa, F.G.	80, 98, 102
Sechehaye, A.	181, 189, 199, 213, 218
Seuren, P.A.M.	178-180

Siertsema, B.	52, 216, 218, 229
Simons, P.J.	37
Staring, A.C.W.	199
Steinthal, H.	186, 188, 214, 218
Stuip, R.E.V.	218
Stutterheim, C.F.P.	16, 37, 181, 218, 227
Tesnière, L.	110, 115
Toorn, M.C. van den	18
Trim, J.L.M.	213, 218
Uhlenbeck, E.M.	15, 16, 178, 181
Vachek, J.	178
Vandamme, F.	178
Vater, H.	37
Verburg, P.A.	180, 213, 218
Verhagen, A.	181, 215
Vestdijk, S.	34, 35, 37

Wells, R.S.	179
Whitney, W.D.	188
Willemsen, M.	181, 217
Winkel, L.A. te	3, 14
Wunderlich, D.	21, 28
Yotsokura, S.	37
Zuidema, R.	14
Zwarts, F.	143, 150

Zakenregister

aandachtspunt	25, 26
aanloop	77, 81-86
actieve zinnen	6
algoritme	155, 169-172, 174, 180
anafora	34
backward Conjunction Reduction, zie BCR	
base, zie (ook) basis	164, 177, 179
basis	61, 122, 130, 131, 158, 159
BCR	134, 136-139, 145
binnenbouw	78, 84
buitenbouw	78, 84
categoriale qualificatie	163
CNPC	137, 138
Comp(lement)	144, 175
Complex NP Constraint, zie CNPC	
coordination, zie (ook) coördinatie	55, 58-60, 117-120, 122-124, 128-132, 134, 135, 146, 147,
coördinatie	55, 58-60, 117-120, 122-124, 128-132, 134, 135, 146, 147, 150, 152, 153, 167, 168, 170, 173, 174, 176, 179, 229
conventie	11, 188, 206
deep structure, zie (ook)	
dieptestructuur	15, 17, 44, 155-158, 218
deletie	91, 134, 136, 143, 146, 148, 150
deletion, zie (ook) deletie	109, 113-115
diachronie	183, 188-190, 194, 218
dieptestructuur	6, 7, 16, 17, 31, 56, 94, 164, 165, 178
distributionalisme	155, 156
eenvoud	150, 153
ellipsis	109, 110, 113, 227
exhaustiviteit	153, 154
fictioneel preteritum	22, 23
focus of attention, zie (ook) aandachtspunt	21, 22

fuzzy edges 154
gapping 132-146, 148, 150
genericiteit 38, 39, 44, 46-52, 229
grammaticale functies 145
grammaticaliteit 77
homonymie 21, 54, 154, 157, 172, 191-193, 200, 203, 204, 215
IC 157, 169, 173, 216
Ico, zie (ook) coördinatie 117, 119-122, 125, 128-130, 141, 149
IC-zinsleer 157, 169, 173, 216
idiolect 73, 77, 78, 82
ile 160-162, 173, 174
immediate constituent, zie IC
independent linguistic expression, zie ile
intransitief 156
Junggrammatiker 186, 187, 189, 193, 203, 212, 218
klassenlogica, zie verzamelingenleer
langue 15, 90, 183, 184, 187, 189, 190, 193, 194, 197, 199-204, 206, 208-212
lemma 110
lexicon 30, 154
linguistic necessity, zie noodzakelijkheid
links van 88, 99, 100, 103, 104, 106-108, 145, 197, 199
logical necessity, zie

noodzakelijkheid
Major Constituent, zie MC
MC 122, 133, 134, 136, 140, 141, 143-149
multiple combination 109, 113
nevenschikking, zie coördinatie
nominale constituent 31
- bepaaldheid 30, 164, 216
- categorialiteit 163
- unieke relevantie 32-36
non-Ico, zie coördinatie
noodzakelijkheid
- linguïstische 44, 45
- logische 44
onbepaald 29-33, 36-37, 227
onderschikkend voegwoord 137, 147
oppervlaktestructuur 17, 34, 178
paradigma 66, 67, 72, 78, 85, 184
parole 183, 184, 189, 190, 197, 199-203
passieve zinnen 6, 155, 157
permutatiegroep 72, 79, 94
persoonsvorm, zie pv
presens historicum 22, 23
pv 66-69, 71, 76, 81, 83-84, 95-96, 99-101, 103-107, 133, 139, 142, 144, 146, 166
Pv, zie pv
reeks 6, 37, 66, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 79, 88, 95, 96, 101, 104, 105,
reflexiviteit 62
regelschema 118, 120, 132, 152
rule-schema, zie regelschema
samentrekking 16, 37, 80, 97, 116, 132, 133, 147-150, 173, 179, 217, 227, 229
signe 189, 190, 193-196, 203, 204, 206-209
signifiant 204, 206-208
signifié 193, 204, 206-208
simplicity, zie (ook) eenvoud 154, 178

soortnaam	29, 31, 33, 36, 55, 59, 60
spreekact	21, 22
structuralisme	182-184
surface structure, zie (ook) oppervlaktestructuur	15, 17, 114, 155, 157, 171
S-woord, zie soortnaam	
synchronie	183, 188-190, 194, 218
synonymie	21, 32, 154, 157, 159, 164, 168, 191-193, 195, 203, 204, 215
syntagma	66, 68, 71, 72, 84
taalhandeling	20, 21, 26, 228
tekengeving	3, 10, 11, 13, 26, 122-125, 128-131, 181, 217, 227
topicalisatie	107, 108, 144
T(ransformatie)-regel	91, 157, 159
transitief	156, 166
uitloop	77, 84-86
valeur	188, 193, 196, 216
verwijswoord	81-83, 85, 86
verzamelingenleer	10, 55
volzin	3, 4, 15, 87
voorzetselgroep	147
werkwoordstijden	20, 21, 26, 99, 228
- perifrastische	99
weving	72, 73, 96
zeugma	110

Verantwoording

De uitgave van *De macht van het woord. Een selectie uit het taalkundig werk van D.M. Bakker* werd mede mogelijk gemaakt door steun van de Faculteit der Letteren van de Vrije Universiteit, de Stichting het Vrije Universiteitsfonds en de Stichting Neerlandistiek VU.

Het typewerk werd verzorgd door Marise E. Borkink, Douwe van der Meulen en Margje Janssen. Cees Hesp stelde het zakenregister samen.

De redactie van de bundel was in handen van Th.A.J.M. Janssen, J. Noordegraaf en A. Verhagen. Voor de oorspronkelijke plaats van publikatie van de hier bijeengebrachte studies raadplege men de in dit boek opgenomen bibliografie van D.M. Bakker. Evidente fouten in de originele teksten zijn in deze uitgave stilzwijgend verbeterd; enkele bibliografische gegevens zijn bijgesteld.

Voor toestemming tot het herdrukken van de studies in deze bundel is dank verschuldigd aan de volgende uitgevers:
APA-Holland Universiteits Pers, Maarssen; Van Gorcum & Comp. bv, Assen; Mouton de Gruyter, Amsterdam & Berlin; Editions Rodopi bv, Amsterdam; Uitgeverij Smits bv, Den Haag; Wolters-Noordhoff bv, Groningen.

Voorts gaat dank uit naar:
S.C. Dik, redacteur van de onder auspiciën van de Algemene Vereniging voor Taalwetenschap verschenen bundel *Taalwetenschap in Nederland 1971*; G. Kazemier en P.P.J. van Caspel, redacteuren van het *Taal- en Letterkundig Gastenboek voor Prof. Dr. G.A. van Es*; de redacties van *De Nieuwe Taalgids*, *Forum der Letteren*, *Philosophia Reformata*, *Radix*, *Spektator* en *Voortgang. Jaarboek voor de Neerlandistiek*.